

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN KATAR VE
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ POLİTİKALARI**

DOKTORA TEZİ

Abdullah ERBOĞA

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal İNAT

ARALIK – 2020

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN KATAR VE
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ POLİTİKALARI**

DOKTORA TEZİ

Abdullah ERBOĞA

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal İNAT

ARALIK – 2020

TEZ ONAYI

Abdullah ERBOĞA tarafından hazırlanan “AK Parti Döneminde Türkiye’nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri Politikaları” adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi: 07/12/2020

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı	Kanaati
Prof. Dr. Kemal İNAT	BAŞARILI
Doç. Dr. Hüseyin ALPTEKİN	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Ali ASLAN	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Filiz CİCİOĞLU	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdullah ERBOĞA

7 Aralık 2020

TEŞEKKÜR

Bütün tez sürecinde verdiği kıymetli emek ve tavsiyeler için danışmanım Prof. Dr. Kemal İNAT'a şükranlarımı sunarım. Tez savunma sınavında yer alan jüri üyeleri Hüseyin Alptekin, Ali Aslan, Filiz Cicioğlu, Yıldırım Turan ve tez izleme komitelerimde yer alan İsmail Ediz'e değerlendirmeleri ve katkıları için teşekkür ederim. Tez çalışmasını bitirmem için teşvik edici katkıları sebebiyle Veysel Kurt, Turgay Yerlikaya ve Hasan Basri Yalçın'a ve ismini burada belirtmediğim tüm çalışma arkadaşlarım ve dostlarıma teşekkür ederim.

Dünya hayatının her cefasını demir bileğinde eritip evladını okutmak için her türlü fedakarlığı sergileyen, asla haklarını ödeyemeyeceğim babam Aziz Erboğa ile sabrı, duası ve bana olan inancı için annem Rahime Erboğa'ya; kıymetli kardeşlerim ve yeğenlerime; editoryal katkılarıyla birlikte huzuru ve nuru ile hep yanımda olan, değerli eşim Fatıma Nur ve ismi ile müsemma kızım Mehlika'ya sonsuz şükranlarımı sunarım. Cenab-ı Mevla'ya hamdolsun.

Tezin Başlığı: “AK Parti Döneminde Türkiye’nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri Politikaları”

Tezin Yazarı: Abdullah ERBOĞA **Danışman:** Prof. Dr. Kemal İNAT

Kabul Tarihi: 07/12/2020

Sayfa Sayısı: 7 (ön kısım) + 238 (tez)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

2002 yılından itibaren Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki ilişkiler Türk dış politikasının ana gündem maddelerinden biri olmuştur. Arap İsyanları sürecinin başlamasıyla birlikte bölge ülkelerinin Türkiye’nin Ortadoğu politikasına yönelik yaklaşımları farklılık arz etmiştir. Bu farklılığı Körfez ülkeleri arasında da görmek mümkündür. Bu bağlamda Ankara’nın Doha ve Abu Dabi ile ikili ilişkilerini karşılaştırmalı olarak ele almak önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında AK Parti döneminde Türkiye’nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri politikaları ele alınmıştır. Tezin odaklandığı ana soru ise neden Türkiye ile Katar arasındaki ikili ilişkiler stratejik iş birliği düzeyinde gelişirken Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri arasında ikili ilişkilerde gerilim meydana geldiği üzerindedir.

Türkiye’nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri politikaları incelenirken bazı parametreler ön plana çıkmıştır. Bu parametreler: ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistemdir. Bu çerçevede Türkiye’nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile ikili ilişkilerinde hangi parametrenin asıl belirleyici olduğu ele alınmıştır. Bununla birlikte tez çalışmasında nedensellik ilişkisini analiz etmek için süreç takibi yöntemi kullanılmıştır. Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri aynı yapısal özelliklere sahip iki Körfez ülkesi olması sebebiyle Türkiye’nin dış politika davranışlarının gözlemlenebildiği en ideal örnekler olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, 2002-2018 arasında AK Parti döneminde Türkiye’nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri politikalarında ekonomi ve ideoloji faktörlerinin önemi bulunmasına rağmen asıl belirleyici olanın uluslararası sistem olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Körfez Ülkeleri, Ekonomi, İdeoloji, Uluslararası Sistem

Title of the Thesis: “Turkey’s Qatar and UAE Policies in the Period of Justice and Development Party”

Author: Abdullah ERBOĞA

Supervisor: Prof. Dr. Kemal İNAT

Acceptance Date: 07/12/2020

Nu. of pages: 7 (pre text) + 238 (thesis)

Department: Middle Eastern Studies

Since 2002, relations between Turkey and the Gulf states has been one of the main agenda of Turkish foreign policy. During the Arab Uprising, Middle East countries have different approaches to Turkey’s Middle East policy. It is possible to see this difference among the Gulf countries too. In this context, it is important to consider Ankara’s bilateral relations with Doha and Abu Dhabi comparatively. Thus, this thesis discusses Turkey’s Qatar and the United Arab Emirates policies during the Justice and Development Party (JDP) period. The main question of the thesis is why bilateral relations between Turkey and Qatar develops at the level of strategic cooperation while between Turkey and the United Arab Emirates tension occurs.

Some parameters have become significant while reviewing Turkey’s policy of Qatar and the United Arab Emirates. These parameters are: economy, ideology and international system. In this context, I discuss that which parameter is the main determinant in Turkey’s bilateral relations with Qatar and the United Arab Emirates. Moreover, process tracking method is used in the thesis to analyze the causality relationship. It can be said that, Qatar and the United Arab Emirates is the most ideal case selection in which Turkey’s foreign policy behavior can be observed as the two Gulf countries have similar structural characteristics. In conclusion, this thesis claims that during the period (2002-2018) of JDP, although economy and ideology are important in Turkey’s foreign policy towards Qatar and the United Arab Emirates, the main determinative factor comes out to be international system.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Gulf States, Economy, Ideology, International System.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR.....	V
TABLO LİSTESİ	VI
GRAFİK LİSTESİ	VII

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: TEMEL PARAMETRELER.....	14
---	-----------

1.1. Ekonomi ve Dış Politika İlişkisi.....	14
1.1.1. Türk Dış Politikasında Ekonominin Etkisi.....	23
1.1.2. Katar Dış Politikasında Ekonominin Etkisi.....	25
1.1.3. BAE Dış Politikasında Ekonominin Etkisi.....	28
1.2. İdeoloji ve Dış Politika İlişkisi.....	30
1.2.1. Türk Dış Politikasında İdeolojinin Etkisi.....	39
1.2.2. Katar Dış Politikasında İdeolojinin Etkisi.....	41
1.2.3. BAE Dış Politikasında İdeolojinin Etkisi.....	44
1.3. Uluslararası Sistem, Küresel Aktörler ve Dış Politika İlişkisi.....	46
1.3.1. Türk Dış Politikasında Uluslararası Sistem ve Küresel Aktörlerin Etkisi ...	54
1.3.2. Katar Dış Politikasında Uluslararası Sistem ve Küresel Aktörlerin Etkisi ..	57
1.3.3. BAE Dış Politikasında Uluslararası Sistem ve Küresel Aktörlerin Etkisi ...	59

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN KATAR VE BAE POLİTİKALARINDA EKONOMİ FAKTÖRÜ.....	62
---	-----------

2.1. Dış Ticaret.....	67
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım.....	75
2.3. Savunma Sanayii	85

2.4. Diğer Ekonomik Etkileşim Alanları	89
2.5. Sonuç ve Değerlendirme	96
BÖLÜM 3: TÜRKİYE’NİN KATAR VE BAE POLİTİKALARINDA İDEOLOJİ FAKTÖRÜ.....	101
3.1. Ortadoğu’da İdeolojiler ve Körfez Ülkeleri	102
3.2. Yeni-Osmanlıcılık	106
3.3. Siyasal İslam ve İhvan	115
3.4. BAE’nin Siyasal İslam Karşıtı Dış Politikası	127
3.5. Sonuç ve Değerlendirme	139
BÖLÜM 4: TÜRKİYE’NİN KATAR VE BAE POLİTİKALARINDA ULUSLARARASI SİSTEMİN VE KÜRESEL AKTÖRLERİN ETKİLERİ.....	146
4.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem	146
4.2. ABD’nin Irak Müdahalesi (2003)	152
4.3. ABD’nin Irak’tan Çekilmesi ve Arap İsyanları	159
4.4. Mısır’da Darbe ve Sistemik Sınırlama	170
4.5. 2016 ABD Başkanlık Seçimi ve Sistemik Fırsatlar	181
4.6. Sonuç ve Değerlendirme	191
SONUÇ	197
KAYNAKÇA	202
ÖZGEÇMİŞ.....	238

KISALTMALAR

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

GKRY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

İHA : İnsansız Hava Aracı

İİT : İslam İşbirliği Teşkilatı

KİK : Körfez İşbirliği Konseyi

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

NATO: North Atlantic Treaty Organization

SIPRI : Stockholm International Peace Research Institute

SİHA : Silahlı İnsansız Hava Aracı

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye, Katar ve BAE'nin GSYH ve Yıllık Büyüme Rakamları (2002-2018).....	66
Tablo 2: Türkiye'nin Katar ile Dış Ticaret İlişkileri (Milyon ABD Doları, 2000-2018).....	69
Tablo 3: Türkiye'nin BAE ile Dış Ticareti (Milyon ABD Doları, 2000-2018).....	72
Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, 2012-2017).....	78
Tablo 5: Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Milyon ABD Doları, 2002-2018).....	81
Tablo 6: Yurt İçinde Yerleşik Kişilerin Körfez Ülkelerindeki Doğrudan Yatırımı (Milyon ABD Doları, 2002-2018).....	83
Tablo 7: Türkiye, Katar ve BAE'nin Savunma Harcamaları ve Silah İthalatları (Milyon ABD Doları, 2002-2017).....	88
Tablo 8: Körfez Ülkelerinden Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı (2002-2018).....	94
Tablo 9: Ülke Uyruklarına Göre Yabancılar Yapılan Konut Satış Sayıları (2015-2017)....	96

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'ye Gelen Yıllık Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar ABD Doları, 2002-2018).....	76
Grafik 2: Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Milyon ABD Doları) BAE 2002-2018 (Stok).....	81
Grafik 3: Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Milyon ABD Doları) Katar 2002-2018 (Stok).....	82

GİRİŞ

Türkiye'nin genelde Körfez ülkeleri, özelde ise Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile ilişkileri önemli dış politika alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2002-2018 arasında Türkiye'nin Katar ve BAE ile ikili ilişkilerinin dinamik bir seyir takip etmesi ve bu ikili ilişkilerin Türk dış politikasının davranış kalıplarını özetleyen verilere sahip olması oldukça önemlidir. Zira bu dönem içerisinde Türkiye'nin Katar ve BAE'ye yönelik politikalarına odaklanmak aynı zamanda Ankara'nın Ortadoğu politikasının temel izlerini bulmaya ve hangi parametreler etrafında şekillendiğini tespit etmeye imkan tanımaktadır. Bu şekilde elde edilecek bulgular, Türkiye'nin genel dış politika tercihlerinin nasıl belirlendiğinin anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla öncelikli olarak Türkiye'nin çatışma ve iş birliği içeren dış politika davranışlarına/tercihlerine neden olan temel parametrelerin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece Türkiye'nin yanı sıra Katar ve BAE dış politikasında hangi temel parametrenin daha etkili olduğu belirgin hale gelecek ve Ankara'nın bu iki ülkeye yönelik politikasının esas belirleyici faktörünün ne olduğu daha sağlıklı bir şekilde anlaşılacaktır.

Türk dış politikasının davranış kalıplarına yönelik literatür incelendiğinde bu temel parametrelerin ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem olduğunu tespit etmek mümkündür. Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkileri başta olmak üzere Ortadoğu politikasının açıklanmasında genellikle ekonomik iş birliği alanı ön plana çıkmaktadır. Körfez ülkelerinin ekonomik/finansal kapasitesi göz önünde tutulduğunda bu zaviyeden ikili ilişkilerin okunması son derece tabiidir. Türkiye'nin Katar ve BAE politikasında çatışma dinamiğinin açıklanması ise genellikle ideolojik faktörler üzerinden değerlendirilmektedir. Arap İsyanlarının başlamasının ardından ideolojiye odaklanan argümanlar sıklıkla tekrarlanırken Türkiye'nin Ortadoğu politikasının ve elbette Körfez ülkelerine yönelik yaklaşımının esas belirleyici faktörü olarak belirtilmektedir. Öte yandan uluslararası sistem temelli açıklamalar ise hem iş birliği hem de çatışmanın yapısal nedenlerine odaklanarak, Türk dış politikasının sistemik faktörlerden kaynaklanan fırsat ve kısıtlar temelinde nasıl hareket ettiğini vuzuha kavuşturmaktadır. Bu kavramsal çerçeveden hareketle Türkiye'nin Katar ve BAE politikasında hangi parametrenin belirleyici olduğunun anlaşılması mümkündür.

Tezin Konusu ve Önemi

Türkiye, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte dış politika tercihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğu politikası bağlamında attığı stratejik adımları göz önünde bulundurmuştur. Zira Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki küresel güç mücadelesi yerini ABD'nin askeri güç merkezli dış politik tercihlerine bırakmış ve Washington'ın tercihlerinin küresel siyasette ürettiği sonuçların en fazla cereyan ettiği alan ise Ortadoğu bölgesi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında küresel aktörler tarafından kırılğan siyasi, toplumsal ve ekonomik düzen esasına göre inşa edilen Ortadoğu coğrafyası, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasının ürettiği yeni problemlerle karşı karşıya kalmıştır. 11 Eylül saldırılarının yarattığı travmayla son derece agresif bir dış politikaya savrulan Washington, uluslararası sistemdeki konumunu sorumsuzca kullanması sebebiyle özellikle Ortadoğu coğrafyasındaki ulus devlet sisteminde sarsıntılara neden olmuştur. Türkiye, ABD merkezli uluslararası sisteme intibak etmeye çabalarırken dış politik tercihlerinin Washington ile uyumlu olmasına dikkat etmeye çalışmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde gerilimli süreçlerin meydana geldiği durumlarda ise Ankara üzerindeki uluslararası baskılar artmıştır. AK Parti dönemi Türk dış politikasının otonomi ve statü arayışı başta olmak üzere, bölgesel ve küresel ölçekte güç kapasitesini önce yumuşak daha sonra sert güç unsurlarıyla tahkim etmeye çalışması bu gerilimi artırmıştır.

AK Parti dönemi Türk dış politikası, Körfez ülkeleri ile 2002-2010 arasında Cumhuriyet tarihinin en başarılı ve olumlu dönemini yaşarken Arap İsyanları sürecinin başlamasıyla birlikte Türkiye'nin önce bazı Körfez ülkeleri ile ayrışma, daha sonrasında ise kutuplaşmaya varan çatışmacı bir ilişki dinamiği ortaya çıkmıştır. Arap İsyanları ile birlikte Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkileri oldukça sık bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk dış politikası paradigma değişimi yaşamış ve dinamik bir dış politika ajandası takip etmeye çalışmıştır. Türk dış politikasındaki bu değişimin en rahat görülebileceği alanlardan biri de Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerde karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş döneminden itibaren aynı coğrafyada birbirlerine oldukça uzak duran Türkiye ve Körfez ülkeleri, AK Parti döneminde diplomatik irtibatlarını ve etkileşimlerini artırmış ardından iş birliği mekanizmaları tesis ederek yakınlaşma düzeylerini yükseltmişlerdir. Arap İsyanları ile

birlikte bu yakınlaşma süreci, güvenlik öncelikleri ve bölgede çatışan stratejik hedefler sebebiyle Suudi Arabistan ve BAE ile gerginliğe dönüşmüştür.

Bu tez çalışması, AK Parti dönemi dış politikasının Katar ve BAE politikalarına odaklanmaktadır. 2002'den itibaren Türkiye, Katar ile ilişkilerini her geçen gün ileri bir noktaya taşımış ve Doha yönetimi ile birlikte her alanda stratejik ortaklık düzeyinde hareket etmiştir fakat Arap İsyanları sürecinin başlaması sonrasında BAE ile ilişkileri gittikçe gerginleşmiş ve iki ülke bölgede iki zıt kutup olarak konumlanmıştır. Dolayısıyla bu tezde, Türk dış politikasının bu farklı davranışının nedenleri tartışılmaktadır. Türkiye'nin Katar ve BAE'ye yönelik dış politikasının şekillenmesinde hangi parametrelerin belirleyici olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bağlamda tez, ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem parametrelerinin Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesi üzerinde ne derece etkili olduğunu konu edinmektedir. Böyle bir araştırma konusu birçok açıdan önem arz etmektedir. Öncelikle bu ilişki dinamiğinin açıklanması Türkiye'nin Katar ile iş birliğine dayanan stratejik yakınlaşmasını buna mukabil BAE ile yaşadığı gergin ilişkileri ortaya koymakla birlikte aynı zamanda Ankara'nın Ortadoğu politikasının anlaşılmasına da imkan verecektir. İlaveten ikili ilişkilerde etkili olan temel parametrelere dair bulguların ortaya konması Türkiye'nin grand stratejisine dair ipuçlarını da bizlere sunacaktır. Ayrıca vaka seçiminde Katar ve BAE gibi yapısal olarak benzeyen ancak Türk dış politikası açısından birbirinden oldukça farklı muhtevalara sahip olan iki farklı ülkenin alınması Türkiye'nin dış politika tercihlerini mukayese etmek bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Tezin Amacı

Bu tez çalışması 2002-2018 arasında AK Parti dönemi Türk dış politikasının Katar ile üst düzey ilişkilere sahip olmasına rağmen neden BAE ile gerilimli bir ilişkisi olduğu sorusunu merkeze alarak Türkiye'nin bu iki ülkeyle ilişkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve Katar arasındaki stratejik ortak düzeyine gelen ilişkilerin bir benzerinin BAE ile kurulamamasının sebepleri bu tezin ana tartışması olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin aynı coğrafyada benzer özellikler taşıyan iki Körfez ülkesiyle birbirine zıt yaklaşımlar sergilemesinin nedenlerini belli parametreler (ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem) etrafında değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çerçevede bazı araştırma soruları belirlenmiştir. “AK Parti dönemi Türk dış politikasının Katar ve BAE’ye yönelik politikalarında hangi temel parametreler ön plana çıkmaktadır?”, “Türkiye’nin Katar ve BAE ile olan ilişki düzeyinin birbirinden farklı olması ekonomik sebeplere mi dayanmaktadır?”, “AK Parti dönemi Türk dış politikası ideolojik bir perspektife sahip midir?”, “AK Parti dönemi Türkiye’nin Körfez politikasını Yeni-Osmanlıcılık, İhvacılık, Siyasal İslamcılık gibi kavramlar çerçevesinde açıklamak mümkün müdür?”, “Türkiye’nin Katar ve BAE ile ilişkilerinde ideoloji faktörü etkili midir?”, “Katar ve BAE’nin bölgesel ve küresel angajmanları Türkiye politikalarını nasıl şekillendirmektedir?”, “Uluslararası sistemin Türkiye’nin dış politika tercihlerinin belirlenmesindeki rolü nedir?”, “Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarında bölgesel ve küresel aktörlerin tutumları etkili midir?” gibi sorular çerçevesinde Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarının araştırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye’nin dış politika davranışlarını ele alan akademik çalışmaların kahir ekseriyetinin göz önünde tuttuğu öncelikli parametre iktidarın kimliği olagelmıştır. Kimlik temelli dış politika açıklamaları genellikle Kemalist/İslamcı ikilemine odaklanarak Türkiye’nin yönü meselesine dair çeşitli varsayımlar üretmiştir. Bu değerlendirmelere göre Türkiye’nin uluslararası sistem içerisinde tüm savunma/güvenlik ve dış politikasının Batı merkezli siyasete angaje olması durumunda Türk dış politikasının olumlu istikamette olduğu varsayılmıştır. Buna mukabil Türkiye, dış politikada alternatif arayışlara yöneldiği dönemlerde ise genellikle ideolojik davranışlar sergilemekle itham edilmiştir. Ankara’nın dış politika alanında otonomi kazanmasına fırsat tanıyacak politikalara yönelmesi, genellikle Türkiye’nin Batı’dan kopması bağlamında ele alınmıştır. AK Parti dönemi Türk dış politikası üzerine son yıllarda yapılan çalışmalar benzer bir yaklaşımla tek bir boyuta (kimlik/ideoloji) odaklanmakta ve açıklama/anlama gayesinden ziyade ön yargılı bakış açısına sahip argümanlara yaslanmaktadır. Bu sebeple Türkiye’nin dış politika davranışlarına dair üretilen çalışmalar yeteri düzeyde tutarlı ve açıklayıcı değildir. Bu tez çalışmasının amacı bir taraftan Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarını tutarlı bir şekilde izah etmek diğer taraftan Türkiye’nin genel dış politika davranışına dair temel parametrenin anlaşılmasına ışık tutmaktır.

Tezin Araştırma Tasarımı

Tez çalışması, “Neden Türkiye Katar ile iyi ilişkilere sahipken BAE ile gerilim yaşamaktadır?” araştırma sorusunu esas almaktadır. Tez, Türkiye ve Katar arasındaki stratejik ortaklık düzeyine gelen ilişkilerin BAE ile kurulamamasının nedenlerini ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem gibi temel parametreler etrafında tartışmakta ve bu üç temel parametreden hangisinin ikili ilişkilerde belirleyici olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çerçevede tez, Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarında ekonomi ve ideoloji faktörlerinin göz ardı edilemeyeceğini ancak Türk dış politikasında asıl belirleyici faktörün uluslararası sistem ve onun Ortadoğu’ya yansımaları olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte bu argümanı test edilebilir kılmak adına, AK Parti döneminde Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarına dair dört hipotez ileri sürülmektedir.

Hipotez 1: ABD’nin 2010’da Irak’tan askeri varlığını geri çekme kararı alması ve ardından başlayan Arap İsyanları, Ortadoğu bölgesinde güç boşluğu meydana getirmiştir. Uluslararası sistemin koşulları ve Ortadoğu siyasi yapısındaki dönüşüm süreci bölgesel aktörlerin güç rekabetine girişmesine ve revizyonist ülkeler için fırsat alanı açılmasına imkan tanımıştır.

Hipotez 2: Arap İsyanları Ortadoğu bölgesindeki en örgütlü muhalif hareket olan Müslüman Kardeşler (İhvan) hareketinin önünü açmıştır.

Hipotez 3: Arap İsyanlarıyla birlikte Ortadoğu bölgesindeki değişim/dönüşüm sürecini ve bölgedeki revizyonist dinamikleri BAE ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak değerlendirmiş ancak Katar bunun tam tersi istikamette tavır sergileyerek bölgesel statükoyu kırmaya çalışmıştır.

Hipotez 4: Arap İsyanlarıyla başlayan bölgesel güç mücadelesinde Katar, Türkiye’nin peşine takılma stratejisi izlerken BAE ise bölgesel düzlemde revizyonist bulduğu Türkiye’yi sınırlandırmaya çalışmıştır.

Literatür Taraması

Türk dış politikasının son yıllarda dinamik bir seyir takip etmesine paralel olarak akademik çalışmaların sayısı da bir hayli artmıştır. Özellikle Arap İsyanları sürecinde

Türkiye'nin Ortadoğu politikasını ele alan çalışmalar geniş bir literatür oluşturmuştur. Benzer şekilde 2010 öncesiyle mukayese edildiğinde Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki ilişkilere odaklanan çalışmaların sayısı ciddi oranda artmıştır. Arap İsyanları öncesinde Türk akademisinde spesifik olarak Körfez ülkelerinin müstakil dış politikalarına yönelik çalışmalar oldukça zayıf kalmıştır. Ancak Arap İsyanlarının ikili ilişkiler ve bölgesel bağlamdaki gelişmelerde meydana getirdiği aktivizm, bu alana yönelik çalışmaları cazip kılmıştır. Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile münasebetlerini konu edinen çalışmaların büyük çoğunluğu ideoloji ve ekonomi temelli açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte uluslararası sistemi merkeze alarak Türkiye'nin Körfez politikasını inceleyen çalışmalara ise pek rastlanmamaktadır. Bu anlamda uluslararası sistemin Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarını nasıl etkilediğine bakmak literatür açısından önemli bir katkıdır.

Temel parametrelerin dış politikaya etkisinin sorgulandığı ilk bölümde öncelikli olarak ekonomi ile dış politika ilişkisi ve bu bağlamda Türkiye, Katar ve BAE dış politikalarında ekonomi faktörünün rolüne değinilmiştir. Ekonominin dış politika üzerindeki etkisini, özellikle iş birliğini öne çıkaran liberal yaklaşımların ön planda tuttuğu belirtilmelidir. Susan Strange, uluslararası ilişkiler disiplini ile uluslararası ekonomi politikaları ilişkisinde aslında karşılıklı bir ihmali bulunduğunu vurgulayarak bu ilişkiye daha fazla değinilmesini savunmaktadır.¹ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye ise karşılıklı ekonomik bağımlılık sayesinde devletler arasında iş birliğinin artmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedirler.² Kemal Kirişçi, tacir devletler olarak tabir edilen ve dış politikalarında ekonominin önemli bir belirleyici olduğu devletlerin, dış politika davranışlarını ekonomi merkezli olarak belirlemeye özen gösterdiğine değinmekte ve Türk dış politikasında ekonominin rolünü bu bağlamda ele almaktadır.³ Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ekonominin rolü tartışması yapılırken Ankara'nın Ortadoğu ve Körfez politikasının ekonomi öncelikli olarak karşılıklı bağımlılık ve iş birliği ekseninde belirlendiği yönünde genel bir kabul vardır. F. Stephen Larrabee, Arap İsyanlarının henüz başlamadığı dönemde (2002-2010) Türkiye ile Körfez ülkeleri

¹ Susan Strange, "International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect", **International Affairs**, Vol. 46, No. 2, (April 1970).

² Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little, Brown, 1977.

³ Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, (2009).

ilişkilerinde ekonomi faktörünün önemli parametrelerden biri olduğunu belirtmektedir.⁴ Siret Hürsoy, söz konusu dönemde Türkiye ile Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerdeki yükselişin siyaseten pozitif sonuçlar ürettiğini vurgulamaktadır.⁵ Ekonomi faktörünün ikili ilişkilerde sebep mi yoksa sonuç mu olduğu tartışması ise Arap İsyanları sürecinde gelişmiştir. Nader Habibi, Türkiye'nin Arap İsyanları sürecinde Katar ile stratejik iş birliği geliştirmesinin Ankara ile Doha arasındaki ekonomik etkileşimi önemli ölçüde artırdığını öne çıkarmaktadır.⁶ Buna mukabil Türkiye'nin BAE ile arasındaki ekonomi-siyaset etkileşiminin süreç içerisinde nasıl bir karaktere büründüğü ise diğer bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özden Zeynep Oktav'a göre, Türkiye'nin Arap İsyanlarındaki siyasi pozisyonu BAE ve Suudi Arabistan'ın doğrudan yatırımlar başta olmak üzere Türkiye ile ekonomik ilişkileri sınırlandırma kararına yönelmesine neden olmuştur.⁷ Elbette Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ekonominin nasıl bir role sahip olduğunu görebilmek için ikili ekonomik etkileşim alanlarındaki tüm verilere bakılması elzemdir. Bu veriler ışığında ekonomi-siyaset arasındaki irtibatın daha net bir şekilde okunması mümkündür.

İdeoloji ve dış politika ilişkisine bakıldığında ise üç farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bunların başında ideolojiyi önemli bir değişken olarak gören yaklaşım vardır. Mark L. Haas, liderlerin tehdit algılamaları ve devletlerin ulusal çıkarlarının belirlenmesinde ideolojinin önemli bir rolü bulunduğunu belirtmektedir.⁸ İdeolojinin dış politikadaki etkisini önemsiz gören realist yaklaşımlar, devletlerin güvenlik tehdidi değerlendirmeleri ve ittifak tercihleri başta olmak üzere aldıkları kararlarda ideolojinin herhangi bir rolü olmadığı görüşündedirler. Kenneth N. Waltz ve John J. Mearsheimer, büyük devletlerin tehditle karşı karşıya kalıp ittifak oluşturmaya çalıştıklarında ideolojiyi göz önünde tutmadıkları noktasında benzer görüşlere sahiptirler.⁹ Öte yandan Werner Levi, bu iki yaklaşımın dışında ideolojinin rolünü ne önemli ne de önemsiz olarak değerlendirirken

⁴ F. Stephen Larrabee, "Turkey and the Gulf Cooperation Council", *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 4, (December 2011), ss. 689-698.

⁵ Siret Hürsoy, "Turkey's Foreign Policy and Economic Interests in the Gulf", *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 3, (2013), ss. 503-519.

⁶ Nader Habibi, "Turkey's Economic Relations with Gulf States in the Shadow of the 2017 Qatar Crisis", *Crown Center for Middle East Studies*, No. 132, (December 2019).

⁷ Özden Zeynep Oktav, "Quo Vadis Turkey-GCC States Relations? A Turkish Perspective", *Insight Turkey*, Vol. 20, No. 2, (Spring 2018), ss. 107-124.

⁸ Mark L. Haas, *The Ideological Origins of Great Power Politics: 1789-1989*, New York: Cornell University Press, 2005.

⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing, 1979; John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company, 2001.

dış politikada ideoloji etkisinin sınırlı ancak politikaların meşrulaştırılmasında önemli bir araç olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰

Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ideoloji etkisi hakkında oldukça geniş tartışmaların olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle AK Parti dönemi Türk dış politikasının ideoloji temelli bir ajandaya sahip olduğu sıkça dile getirilmektedir. Mark L. Haas, Arap İsyanları sürecinde Türk dış politika davranışlarına bakıldığında, ideolojinin (liberal demokrasi) oldukça belirleyici olduğunu ve ideoloji ile ulusal çıkarın uyum içerisinde olduğunu ileri sürmektedir.¹¹ Ancak Türk dış politikasının ideolojik yönünü değerlendirirken literatürdeki genel eğilim, muhteva bakımından birbirinden farklı olan Siyasal İslamcılık, İhvacılık ve Yeni-Osmanlıcılık gibi kavramların bir arada kullanılmasıdır. Ayrıca ikili ilişkilerin tek taraflı belirlenmesinin söz konusu olmaması sebebiyle, Türkiye'nin yanı sıra Katar ve BAE dış politikasında da ideolojinin rolüne bakılması elzemdir. Christopher M. Davidson, Katar dış politikasında Müslüman Kardeşler ideolojisinin etkisini ele alırken Katar ile BAE arasında yaşanan Müslüman Kardeşler geriliminin ideolojiden ziyade reel politik bir zeminde geliştiğini kaydetmektedir.¹² David B. Roberts, BAE'nin dış politikasında seküler yaklaşımı andıran bir tutumdan bahsederek Abu Dabi yönetiminin Siyasal İslam karşıtı politikasındaki ideolojik davranışlarını ön plana çıkarmaktadır.¹³ Dolayısıyla Katar ve BAE arasındaki gerilimde ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerindeki ideolojik perspektifleri bir diğer tartışma alanıdır.

Uluslararası sistemin dış politika üzerindeki etkisi ise uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yapısal realist yaklaşım tarafından geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Yapısal realizm devletlerin dış politikalarını analiz eden teorik bir çerçeve sunmamaktadır. Ancak yapısal realizm referans alınarak dış politika analizi çalışmalarının yapıldığını da belirtmek gerekmektedir. Yapısal realizmin önemli isimlerinden Kenneth N. Waltz analiz

¹⁰ Werner Levi, "Ideology, Interests and Foreign Policy", **International Studies Quarterly**, Vol. 14, No. 1, (March 1970).

¹¹ Mark L. Haas, "Turkey and the Arab Spring: Ideological Promotion in a Revolutionary Era", Mark L. Haas and David W. Lesch (Ed.), **The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East**, Colorado: Westview Press, 2013, ss. 152-173.

¹² Christopher M. Davidson, "The UAE, Qatar, and the Question of Political Islam", Andreas Krieg (Ed.), **Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis**, Palgrave Macmillan, 2019, ss. 71-90.

¹³ David B. Roberts, "Mosque and State: The United Arab Emirates' Secular Foreign Policy", **Foreign Affairs**, March 18, 2016.

birimi olarak sistem düzeyine bakarken uluslararası sistemin anarşik yapısının ve sistemdeki güç dağılımı ile kutupluluğun devletlerin davranışlarına yansımalarını güç dengesi teorisi bağlamında açıklamıştır. Waltz'a göre, uluslararası sistemdeki anarşi sebebiyle devletler güvenliklerini maksimize etmeye çalışacaklardır.¹⁴ Buna mukabil Mearsheimer, Waltz'un aksine devletlerin güvenlik değil bilakis güç maksimizasyonuna yöneleceklerini savunmaktadır.¹⁵ Randall Schweller ise, çıkar dengesi teorisi ile revizyonist ve statükocu devletler ayrımını öne çıkararak devletlerin güç temelli değil ulusal çıkar merkezli dengeleme davranışında bulunacağını belirtmektedir.¹⁶

Literatürde spesifik olarak Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında uluslararası sistemin rolüne değinen çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi genellikle liberal ve konstrüktivist teoriler üzerinden anlama/açıklama çabaları daha yaygındır. Türkiye'nin Ortadoğu politikasını merkeze alan çalışmaların ise sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Meliha Benli Altunışık, tek ve çok kutuplu uluslararası sistemde bölgesel güçlerin etkilerini artırabildiklerine değinerek, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemin sağladığı imkanlar sayesinde bölgesel aktörlerin daha fazla alan bulduklarına ve bu çerçevede Türkiye'nin sistemik fırsatlardan yararlanarak daha aktif bir dış politika sergilediğine değinmektedir.¹⁷ Elbette Türkiye'nin dış politika tercihlerinde uluslararası sistemin etkilerine bakıldığında, uluslararası sistemin lider ülkesi ABD'nin stratejik tercihleri önem arz etmektedir. AK Parti dönemi Türk dış politikası George W. Bush, Barack Obama ve Donald Trump'ın başkanlık dönemlerine tekabül etmektedir. Bu üç başkanın genel dış politika kararları ve özel olarak ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik stratejik tercihleri ve bu tercihlerin Türkiye, Katar ve BAE'nin dış politika davranışlarına nasıl yansıdığı önemli bir tartışma alanıdır.

Bu açıdan 2002-2018 arasında Amerikan başkanlarının uyguladıkları doktrinler önem arz etmektedir. Stanley A. Renshon, George W. Bush başkanlığında 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonik pozisyonunu korumak amacıyla tek taraflı ve askeri güç kullanımını önceleyen üstünlük stratejisi temelinde hareket

¹⁴ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing, 1979.

¹⁵ John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W. W. Norton & Company, 2001.

¹⁶ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In". **International Security** Vol. 19, No. 1, 1994.

¹⁷ Meliha B. Altunışık and Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP", **Turkish Studies**, Vol. 12, No. 4, (December 2011), s. 569-587.

ettiğini vurgulamaktadır.¹⁸ Colin Dueck, Başkan Obama döneminde Amerikan dış politikasında yeniden mevzilenme (*retrenchment*) stratejisinin öne çıkmasıyla, ABD'nin Asya Pasifik merkezli tehditleri merkeze aldığını ve uluslararası sorumluluklardan mümkün olduğu kadar geri durmaya çalıştığını ileri sürmektedir.¹⁹ Donald Trump'ın dış politika stratejisini ele alan Michael Anton ise, Amerikan milliyetçiliğinin tecessüm ettiği “Önce Amerika” (America First) doktrini çerçevesinde dış politikasını belirleyen Trump yönetiminin, ABD'yi uluslararası kurumları devre dışı bırakan ve küresel maliyetlerin diğer aktörler tarafından paylaşılmasına odaklanan bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmektedir.²⁰

Vaka Seçimi ve Yöntem

Vaka seçimi yapılırken alternatif açıklamaları elimine edecek ve farklı açıklayıcı değişkenleri kontrol edebilmek için kontrollü vaka seçimi tercih edilmiştir. Katar ve BAE, aynı coğrafi bölgede yer alan (Basra Körfezi), benzer siyasi (monarşi), ekonomik (rantier), mezhebi (sünni), güvenlik (ABD ile askeri iş birliği) ve sosyokültürel özelliklere sahip iki ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla birbirine oldukça benzer vakalar oldukları ortadadır. Bununla birlikte ikili ilişkiler bağlamında bakıldığında hem pozitif (Türkiye-Katar arasında iyi ilişkiler) hem negatif (Türkiye-BAE arasında olumsuz ilişkiler) değerlere sahip vakalar olmaları hasebiyle bağımlı değişkenin iki farklı değerini de sunması bakımından önem arz etmektedir. Katar ve BAE gibi alternatif açıklamalar bakımından birbirine çok benzeyen iki vakanın seçilmesi ideoloji, ekonomi ve uluslararası sistem gibi farklı açıklamaları kontrol etme imkanı sunmaktadır. İlaveten Katar ve BAE'nin Arap İsyanları süreciyle birlikte gerek bölgesel gerekse küresel siyaset gündeminde sıkça yer almaları sebebiyle bu iki ülkenin dış politikaları ve Türkiye ile ilişkilerine bakılması oldukça mühimdir.

Çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve nedensellik ilişkilerini analiz edebilmek için süreç takibi (*process tracing*) yöntemi uygulanmıştır.²¹

¹⁸ Stanley A. Renshon, **National Security in the Obama Administration: Reassessing the Bush Doctrine**, New York: Routledge, 2010.

¹⁹ Colin Dueck, **The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today**, New York: Oxford University Press, 2015.

²⁰ Michael Anton, “The Trump Doctrine”, **Foreign Policy**, April 20, 2019.

²¹ Andrew Bennett and Jeffrey T. Checkel, **Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool**, Cambridge: Cambridge University Press, (2015); Andrew Bennett and Colin Elman, “Case Study Methods in the International Relations Subfield”, **Comparative Political Studies**, Vol. 40, No. 2, (2007), ss. 170–195; Alexander L. George, and Andrew Bennett, **Case Studies and Theory Development in the Social Sciences**, Cambridge: MIT Press, (2005)

Sonuç (bağımlı değişken) ile neden (bağımsız değişken) arasındaki nedensellik silsilesine ve farklı değişkenlerin birbirlerini nasıl etkilediğine bakarak nedensellik bağına ortaya koymaya odaklanan süreç takibi yöntemi, uluslararası ilişkiler çalışmalarında sıkça kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntem sayesinde sebep ile sonuç arasındaki tüm nedensellik mekanizmalarını ortaya çıkarmak ve ara değişkenlerin tespit edilerek sonuç üzerindeki etkilerini gözlemlemek mümkündür. Böylelikle bağımlı değişken ile bağımsız değişken/ler arasındaki nedensellik bağına daha iyi anlaşılması imkanı doğmaktadır. Bu çalışmada süreç takibi yöntemi kullanılarak ikili ilişkiler (bağımlı değişken) ile ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem (bağımsız değişkenler) faktörleri arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmaktadır. 2002-2018 arasında Türkiye'nin, Katar ve BAE ile ikili ilişkilerinde ekonomi, ideoloji ile uluslararası sistem arasındaki nedensellik ilişkisine bakılarak hangi faktörün belirleyici olduğu ortaya konmaktadır. Türkiye'nin Katar ve BAE ile ilişkileri araştırılırken resmi belgeler, medya taraması ve akademik metinlerden faydalanılmıştır. Süreli yayınlar, dergi, kitap, makale ve raporlar veri toplamada öncelikli başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Ayrıca yazılı ve görsel basında yer alan haberler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Bununla birlikte bu tez çalışmasında bazı eksikliklerin olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Öncelikle saha çalışmasının yapılması halinde daha sağlıklı bulguların ortaya çıkması muhtemeldir. İlaveten Arap İsyanları süreci her ne kadar kesintiye uğramış olsa da bölgesel düzen henüz netleşmemiştir. Dolayısıyla halen dinamik bir süreç devam etmektedir. Bu dinamik süreç Türkiye'nin Katar ve BAE politikaları açısından da geçerlidir ve konuyla ilgili yayımlanmış kitap sayısının sınırlı olduğu ifade edilmelidir. Bununla birlikte bu tez çalışmasında Arapça kaynak eksikliğinin tezin bir başka limiti olduğunu belirtmek gerekir.

Bu tez çalışması, giriş ve sonuç haricinde dört bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde, Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarını açıklamak için bazı temel parametreler belirlenmiştir. Bu temel parametreler; ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistemdir. Bu parametreler ile dış politika ilişkisine dair teorik tartışmalar ele alınmış ve Türkiye, Katar ile BAE dış politikası üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem ile dış politika arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair teorik tartışmalara yer verilmiş ve Türkiye, Katar ve BAE dış politikalarında bu faktörlerin boyutları

incelenmiştir. Bu bölümde temel parametrelerin dış politikaya etkisine bakılırken farklı açıklamalar değerlendirilmiş ve konuya ilişkin teorik yaklaşımlar aktarılmıştır. Türkiye, Katar ve BAE dış politikalarında bu üç temel parametrenin (ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem) nasıl bir role sahip oldukları ortaya konulmuştur. Böylece üç ülkenin dış politikasında bu kavramların edindikleri yer ve bu yerin dış politika davranışları üzerinde belirleyici olup olmadığına bakılmıştır.

İkinci bölümde, AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve BAE ile ikili ilişkilerinde asıl belirleyici olanın ekonomi faktörü olup olmadığına odaklanılmıştır. Bu çerçevede ikili ilişkilerin ekonomi alanına yansıyan tüm verilerine bakılarak Türkiye'nin Katar ve BAE ile kurduğu ekonomik ilişkilerin siyasi kararlarına yansıyor yansımadağı tartışılmıştır. Dış ticaretten savunma sanayiine, doğrudan yabancı yatırımdan diğer ekonomik etkileşim alanlarına kadar her bir başlık altında, Türkiye-Katar ve Türkiye-BAE ekonomik ilişkilerine ait veriler göz önünde tutularak değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye ile Katar ve BAE arasında ekonomi faktörünün hangi dönemlerde ön plana çıktığı ve diğer faktörler devreye girdiğinde ekonomik ilişkilerin nasıl etkilendiği üzerinde durulmuştur. İlaveten Katar ve BAE'nin Türkiye ile ilişkilerinde oluşan siyasi atmosferin ekonomik ilişkilere olumlu/olumsuz yansımaları ele alınmıştır. Bu çerçevede Arap İsyanları öncesi ve sonrasında Türkiye'nin Katar ve BAE ile ekonomik ilişkilerinde herhangi bir değişim yaşanıp yaşanmadığı ekonomik veriler bağlamında analiz edilmiştir. Dolayısıyla ekonomi faktörünün siyasi ilişkilere olan etkisi ve Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ekonominin rolü detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ideoloji faktörünün etkisi ele alınmış ve üç önemli tartışma konusunun ön plana çıktığı görülmüştür. Bunlar: Yeni-Osmanlılık, İhvan/Siyasal İslam ve BAE'nin Siyasal İslam karşıtı dış politikasıdır. Türk dış politikası betimlenirken Yeni-Osmanlılık kavramsallaştırması ile açıklamanın ne derece doğru olduğu sorgulanmıştır. Yeni-Osmanlılık kavramı etrafında BAE ve Katar'ın Türkiye hakkında nasıl bir algıya sahip olduğu ve bunun ikili ilişkilere nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katar'ın İhvan desteğinin ideolojik bir tutumun tezahürü mü yoksa pragmatik bir ilişkinin yansıması mı olduğu tartışılmıştır. Ayrıca Katar ve Türkiye'nin stratejik iş birliği kurmalarında İslamcılık ideolojisinin etkili olup olmadığına bakılmıştır. Arap İsyanları sürecinde İhvan merkezli gerilimlerin Türkiye'nin

Katar ve BAE politikalarına nasıl yansıdığı derinlemesine ele alınmıştır. Bununla birlikte Abu Dabi yönetiminin Siyasal İslam karşıtı dış politikasının temel dinamiklerine bakılarak BAE'nin Türkiye ve Katar ile ilişkilerinde bu karşıtlığın politik yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin, Katar ve BAE politikalarında ideoloji faktörünün etkisi değerlendirilirken BAE ve Katar dış politikasındaki ideoloji faktörü göz önünde bulundurulmuştur.

Dördüncü bölümde, uluslararası sistem ve küresel aktörlerin Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında belirleyici olup olmadığı tartışılmış ve bu bölümde dönemsel bir çerçeve içerisinde Soğuk Savaş'ın bitiminden 2018'e kadar uluslararası sistemde ve Ortadoğu bölgesel sisteminde yaşanan kırılmalar ele alınmıştır. Bu kapsamda uluslararası sistem kaynaklı kısıtlamaların ve fırsatların Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarına yansımaları tartışılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası sistemdeki tek süper güç ABD'nin askeri müdahaleleri ile Ortadoğu siyasal sisteminde yaşanan değişimler ve bu değişim sürecinde Türk dış politikasının davranışları değerlendirilmiştir. ABD'nin Irak müdahalesinin (2003) ardından bölgede oluşan güç dengesinin Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerine nasıl yansıdığına bakılmıştır. ABD'nin Irak'tan çekilme kararı alması ve Arap İsyanlarının başlamasıyla birlikte Ortadoğu'da artan çatışmaların Türk dış politikasını nasıl etkilediğine değinilmiştir. Bununla birlikte 2013'te gerçekleşen Mısır darbesi ile Ortadoğu siyasi yapısında statükoya geri dönülmesinin genelde Türkiye'nin bölge siyasetine, özelde ise Katar ve BAE politikalarına nasıl tesir ettiğine bakılmıştır. Son olarak Başkan Trump döneminde ABD'nin dış politika tercihlerinin sistemik fırsatları beraberinde getirmesinden bahsedilmiş ve bu sistemik fırsatların Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarını nasıl etkilediği tartışılmıştır.

1. TEMEL PARAMETRELER

1.1. Ekonomi ve Dış Politika İlişkisi

Devletlerin ekonomik kapasitelerini arttırma ve diğer ülkelerle kurdukları ekonomik ilişkileri geliştirme arzusu ekonomi faktörünün dış politikanın temel yapı taşlarından biri olması sonucunu doğurmaktadır. Özellikle liberal, marksist ve ekonomik milliyetçi yaklaşımlar hem yerel hem de uluslararası düzlemde siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin önemi üzerinde durmaktadır.²² Uluslararası ilişkiler disiplini domine eden güvenlik merkezli yaklaşımlardan farklı olarak diğer faktörlere de odaklanılması gerekliliğine vurgu yapan *Uluslararası Politik Ekonominin* popülerlik kazandığı 1970'lerden günümüze kadar geçen sürede uluslararası ilişkiler ve dış politika açısından önemi her geçen gün artmıştır.²³ *Karşılıklı ihmalin* neticesi olarak uluslararası ilişkiler alanında çalışan akademisyenlerin ekonomi faktörünü, ekonomi çalışanların ise uluslararası ilişkiler boyutunu dikkate almamalarına vurgu yapılarak iki disiplin arasındaki etkileşimin gerekliliği ön plana çıkmıştır.²⁴

Ekonomik çıkarlarının tehdit edildiği durumlarda devletlerin savaş dahil hiçbir tedbiri almaktan kaçınmadıkları birçok tarihi referansla sabittir. Bu bağlamda serbest ticaret temelinde devlet dışı aktörlerin de (uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler) dahil olduğu *karşılıklı bağımlılığın* meydana getirilmesi durumunda çatışmaların önüne geçileceği iddiası yaygındır.²⁵ Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler daha önce olmadığı kadar birbiriyle iç içe geçmiş ve devletler dış politikada ekonomi başlığını daha fazla ön plana çıkarmıştır. Küreselleşme süreciyle beraber devletler bir yandan daha rekabetçi şartlar çerçevesinde ekonomik çıkarlarını koruma altına almak ve yerli firmalara pazar güvencesi sağlamak isterken diğer yandan dış politika yapımında devlet dışı aktörlerin kendilerine alan bulmalarına imkan tanımaktadır.²⁶ Öte yandan Soğuk

²² Spyros Economides and Peter Wilson, *The Economic Factor in International Relations*, New York: I. B. Tauris & Co. Ltd., 2001, ss. 3-15.

²³ Robert O'Brien and Marc Williams, *Global Political Economy Evolution & Dynamics*, Fifth Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2016, ss. 22-38.

²⁴ Susan Strange, "International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect", *International Affairs*, Vol. 46, No. 2, (April 1970), ss. 304-315.

²⁵ Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown, 1977, ss. 3-23.

²⁶ Rainer Baumann and Frank A. Stengel, "Foreign Policy Analysis, Globalization and Non-State Actors: State-Centric After All?", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 17, Issue. 4, (2013), ss. 489-521.

Savaş sonrası ortaya çıkan *jeoekonomi* kavramı devletler arası ilişkilerde stratejik öncelik olarak askeri mücadelenin yerini ekonomik mücadelenin alacağı iddiasını ortaya atmıştır.²⁷

Devletlerin ekonomik araçları dış politikada ceza ve teşvik amaçlı olarak kullanmaları oldukça yaygındır. Hedef ülkenin dış politika davranışına etki edebilmek, rejim değişikliği dahil iç politikasını değiştirmek, iç savaşına müdahil olabilmek ve askeri/ekonomik kapasitesine zarar verebilmek için ekonomi araç olarak kullanılabilir. Bununla birlikte *en fazla müsaadeye mazhar devlet* uygulamaları gibi ikili ilişkilerin geliştirilmesi maksadıyla ekonomik teşvik ve yardımlara da sık sık başvurulmaktadır. Doğal kaynaklara bağlı olmaktan ziyade uluslararası ticaret sayesinde ekonomik gücünü arttırmaya çalışan “ticaret devletleri”nin (*trading state*) dış politika ajandalarında ekonomik ilişkilerin yeri diğer devletlere kıyasla daha önemlidir.²⁸ Bir veya birkaç doğal kaynak varlığı üzerine ekonomilerini inşa eden ülkeler için bu kaynakların ihracatına olan azami bağımlılık ise dış politika alternatiflerini sınırlandırmaktadır. Buna karşın uluslararası ticaret kapasitesini arttıran ve dış ticaretin milli gelir içerisindeki payı yüksek olan devletler için böylesi bir bağımlılık söz konusu değildir. İhraç ürün yelpazesinin dar olması sebebiyle ekonomik açıdan “bağımlı” olarak değerlendirilen bir ülkenin dış politikasında sık sık ekonomik yapısının dezavantajlarıyla karşılaşması muhtemeldir.²⁹

Özellikle Ortadoğu’da hidrokarbona bağlı rantiyer ekonomilere sahip ülkelerin dış politikaları, ekonomilerinin bağımlı yapısından doğrudan etkilenir.³⁰ Buna mukabil geniş enerji ve finans kaynakları bulunan ülkeler ekonomik avantajlarını dış politikaya yansıtmaktan geri durmamakta ve mümkün olduğu kadar bu avantajı dış politikaya tahvil etmeye çalışmaktadırlar. Devletler arasındaki siyasi gerginliğin ekonomik maliyet oluşturup oluşturmadığı ve ikili ilişkiler düzeyinden ekonominin etkilenip etkilenmediği sıkça tartışılmaktadır. Realistler, siyasi gerginliklerin ikili ekonomik ilişkileri olumsuz

²⁷ Edward N. Luttwak, “From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce”, **The National Interest**, No. 20, (Summer 1990), ss. 17-23.

²⁸ Richard Rosecrance, **The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World**, New York: Basic Books, 1986.

²⁹ Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory**, Second Edition, Lanham: Rowman & Littlefield, 2014, s. 170.

³⁰ Raymond Hinnebusch, “Foreign Policy Analysis and the Arab World”, Klaus Brummer and Valerie M. Hudson (Ed.), **Foreign Policy Analysis Beyond North America** içinde (77-99), London: Lynne Rienner Publishers, 2015.

etkileyeceğini savunmaktadırlar. Zira ekonomik olarak güçlenen rakiple çatışma ihtimali ve ekonomik temelli güvenlik endişeleri devletleri böyle davranmaya mecbur kılmaktadır. Liberaller, böyle bir sonucun gerçekleşmeyeceğini tam tersine ekonomik karşılıklı bağımlılık sayesinde çatışma riskinin azalacağını ifade etmektedirler. Siyasi ilişkilerin olumlu olması durumunda doğrudan yabancı yatırımın ve ticaretin pozitif yönde etkileneceği belirtilmektedir. Bununla birlikte siyasi gerginlik halinde bulunmalarına rağmen yüksek ekonomik fayda sebebiyle ikili ticari ilişkilerin çok iyi seyredebilmesi de mümkündür. Siyaseten yaşanan kriz, gerginlik ve anlaşmazlıkların meydana getirdiği tepkisel yaklaşımın ekonomik davranışları değiştirmediği ileri sürülmektedir.³¹

Bununla birlikte uluslararası konumunu değiştirmek isteyen aktörlerin dış politika ve ekonomi ilişkisine daha fazla ağırlık verdikleri söylenmelidir. Statü arayışındaki devletlerin hiyerarşi problemini aşabilmek için başarması gereken öncelikli değişiklik ekonomik kapasitelerini arttırmaktan geçmektedir. Böylelikle ekonomik kapasitelerini kullanarak bölgesel ve küresel ölçekte güçlü bir aktör olarak yer alabilmektedirler. Zira ülkelerin tasnif edilerek kategorilere ayrılmasında ve uluslararası konumlarının belirlenmesinde ekonomik gelişmişlik düzeyleri temel kriterlerden biridir. Ekonominin dış politikadaki rolü uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi başta olmak üzere çeşitli disiplinler tarafından etraflıca tartışılmaktadır. Bu çerçevede ekonomik yaptırımlar, dış yardımlar, ekonomi odaklı diplomasi ve ekonomik karşılıklı bağımlılık konuları ekonomi ve dış politika ilişkisinde ön plana çıkan başlıklardır.

Ekonomik Yaptırımlar

Yaptırımlar, ekonomik araçlar yoluyla hedef ülkenin maddi kayba uğratılarak politikalarını değiştirmeye veya durdurmaya zorlama amacı taşıyan dış politika hedefi olarak ifade edilmektedir. Askeri güç kullanmadan ekonomik cezalandırma yoluyla hedef ülkeye baskı kurmak ve davranışlarını değiştirmeye çalışmak temel amaçtır.³² Herhangi bir devlete yönelik tek taraflı veya çok taraflı olarak uygulanması söz konusu olabilmektedir. İthalat ve ihracatın kısıtlanması veya durdurulması (boykot ve ambargo),

³¹ Christina L. Davis and Sophie Meunier, "Business as Usual? Economic Responses to Political Tensions", **American Journal of Political Science**, Vol. 55, No. 3, (July 2011), ss. 628-646.

³² Robert Eyster, **Economic Sanctions: International Policy and Political Economy at Work**, New York: Palgrave Macmillan, 2007, s. 23.

kritik ürünlere ek gümrük vergileri konulması, bankacılık ve finans aktivitelerinin dondurulması, ekonomik ve askeri yardımların askıya alınması gibi tedbirler ekonomik yaptırımın araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte yaptırımlar, devletler arasındaki uluslararası pazarlığın bir yansıması olarak da görülmektedir.³³

Ekonomik yaptırımların işe yarayıp yaramadığı ve hükümetler tarafından kullanılıp kullanılmaması alandaki en temel iki mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kahir ekseriyetle uygulanan yaptırımların verimli sonuçlar üretmekten uzak oldukları belirtilmektedir.³⁴ Ancak yaptırımların başarılı bir uluslararası politika aracı olduğunu ileri süren yaklaşımlar da mevcuttur.³⁵ Dolayısıyla yaptırımların verimli olup olmadığı ve hangi şartlar altında liderlerin yaptırım kararı aldıkları soruları tartışılmaktadır.³⁶ Bununla birlikte iç politika kaygıları, ekonomik dengeler ve kamuoyu baskısı gibi etkenlerin de yaptırım kararının alınmasında etkili olduğu söylenmektedir.

Yaptırıma maruz kalan ülkenin ekonomik olarak azami düzeyde zarar görmesi beklenirken yaptırım uygulayan aktörün de yaptırımlardan olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak yine de savaş ile mukayese edildiğinde ekonomik yaptırımların maliyet açısından daha tercih edilebilir ve makul oldukları belirtilmektedir.³⁷ Bununla birlikte yaptırımların başarılı olabilmesi için uluslararası desteğin olması ve yaptırımları delme ihtimali olan aktörlere karşı sıkı tedbirlerin alınması gerektiği öne sürülmektedir.

Bununla birlikte hem yaptırım kararının alınması hem de yaptırımın kapsamı hususunda liderin etkisi ve inanç dünyasının izleri rahatlıkla görülebilmektedir.³⁸ Liderler ekonomik yaptırım kararı alırken askeri güç kullanımındaki gibi bir baskıyı üzerlerinde hissetmezler. Dolayısıyla yaptırım kararları alırken daha esnek hareket edebilme şansına

³³ Susan Hannah Allen, "The Determinants of Economic Sanctions Success and Failure", **International Interactions**, Vol. 31, No. 2, (2005), ss. 117-138.

³⁴ Johan Galtung, "On The Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia", **World Politics**, Volume: 19, Number: 3, Apr. 1967, ss. 378-416.

³⁵ T. Clifton Morgan, Navin Bapat and Yoshiharu Kobayashi, "Threat and Imposition of Economic Sanctions 1945-2005: Updating the TIES Dataset", **Conflict Management and Peace Science**, Vol: 35, Number: 5, 2014, ss. 541-558.

³⁶ A. Cooper Drury, **Economic Sanctions and Presidential Decisions: Models of Political Rationality**, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 187.

³⁷ Daniel W. Drezner, **The Sanction Paradox: Economic Statecraft and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, ss. 7-8.

³⁸ A. Cooper Drury, "Economic Sanctions and Operational Code Analysis: Beliefs and the Use of Economic Coercion", Mark Schafer and Stephen G. Walker (Ed.), **Beliefs and Leadership in World Politics: Methods and Applications of Operational Code Analysis** içinde, (187-201), New York: Palgrave Macmillan, 2006.

sahiptirler. Öte yandan yaptırımlar hedef ülkede siyasi kenetlenme ve bütünleşmeye neden olabilmektedir. Bunun önüne geçmek için hedef ülkeyi bir bütün olarak yaptırım yoluyla cezalandırmak yerine elitleri ve kritik kurumları hedef alan akıllı yaptırımların tercih edildiğini de vurgulamak gerekir.

Dış Yardımlar

Dış politikada ekonominin araç olarak kullanıldığı bir diğer alan ise dış yardımlardır. Ekonomik kalkınma, yoksullukla mücadele, insan hakları, terörizm, mülteciler, barışın sürdürülmesi ve diğer birçok alanda dış yardımlar yapılmaktadır. Dış yardımlar, dost/müttefik ülkeleri olumlu davranışları sebebiyle ekonomik olarak desteklemek ve taltif etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca olumsuz davranışları nedeniyle alıcı ülkeyi istikrarsızlaştırmak ve cezalandırmak için yardımların askıya alınması da başvuru yöntemlerinden biridir.³⁹ Hükümetler düzeyinde olduğu kadar özel sektör ve uluslararası kuruluşların aracılığıyla da hayata geçirilmesi mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte statü arayışındaki ülkeler, uluslararası imajını ve prestijini arttırmanın bir yolu olarak dış yardımlara önem verirler.

Realist yaklaşımlar, donör ülkenin dış yardımları stratejik motivasyonları çerçevesinde askeri, ekonomik ve güvenlik çıkarları doğrultusunda tasarlandığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla devletlerin dış yardımda bulunurken aslında yardım alan ülkenin kendi ekonomik kalkınmasını önemsemediklerini ileri sürerler. Liberal yaklaşım ise dış yardım meselesinde ulusal çıkar hesabının asgari düzeyde tutulması ve idealist perspektiften insani yardımların yapılması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Liberaller, uluslararası sistemin istikrarlı ve barış içerisinde olabilmesi için dış yardımların etkili olacağını ileri sürerler. Aynı zamanda yardımları uluslararası ekonomik kalkınmanın altyapısı olarak değerlendirirken özellikle askeri dış yardımlara beraberinde birçok problemi getirmesi sebebiyle karşı çıkmaktadırlar. Marksist-Leninist yaklaşımlar ise dış yardımlara gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş/gelişmekte olan devletler arasında mevcut olan ekonomik

³⁹ Clair Apodaca, "Foreign Aid as Foreign Policy Tool", **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, New York: Oxford University Press, Online Publication Date April 2017, ss. 2-3.

eşitsizliği muhafaza etmeye çalışması ve hatta bu farkı genişletme amacına sahip olması sebebiyle oldukça eleştirel yaklaşmaktadır.⁴⁰

Özellikle uluslararası sistemin çift kutuplu olduğu Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetlerin müttefiklerini hem kendi saflarında tutabilmek hem de korumak adına kapsamlı yardımlarda bulundukları görülmektedir.⁴¹ Marshall Planı gibi başarılı örneklerle rastlansa da dış yardımların her zaman beklentileri karşılamadığı ileri sürülmektedir. Özellikle liberal yaklaşımın benimsediği demokrasi teşviki çerçevesinde yardım yapılan ülkelerde demokratik geçişin sağlanamaması buna örnek olarak gösterilmektedir.⁴² Öte yandan dış yardımların hangi amaçlar doğrultusunda toplanıp kullanıldığının ve yerel/küresel faktörlerin nasıl etkili olduklarının iç politikada tartışılması dış politikaya doğrudan yansımaktadır.

Ekonomi Odaklı Diplomasi

Kimi devletler ekonomilerinin ihracat odaklı olması sebebiyle bir taraftan yeni pazarlar bulmaya çalışırken diğer taraftan örneğin petrol gibi hayati bir ithal ürününe olan bağımlılıkları sebebiyle, diplomatik ilişkilerinde dış ticaret boyutunu oldukça önemserler. Ekonominin barış zamanında dış politikada daha merkezi rol oynadığı belirtilmektedir. Devletler güvenlik öncelikleri kadar vatandaşlarının refah düzeyini yükseltmek ve gelir düzeyini korumak adına dış politikalarında ekonomi ilgisini yüksek tutmaya çalışmaktadır.⁴³ Güçlü finansal varlıklara sahip olan devletler, bu kaynaklarını hem ticari yatırım hem de ikili ilişkilerinde diplomatik bir kaldıraç olarak kullanmaktadırlar. Siyasi/güvenlik çıkarları kadar ekonomik çıkarları için de diplomatik kanallarını kullanmayı dış politikanın öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlemektedirler.

Kimi zaman siyasi hedefler için ekonomi araçları kullanılırken kimi zaman ekonomi odaklı hedefler için siyasi araçlar ihdas edilmektedir. Uluslararası konumu itibarıyla ticari

⁴⁰ Douglas A. Van Belle, Jean-Sébastien Rioux and David M. Potter, **Media, Bureaucracies and Foreign Aid: A Comparative Analysis of the United States, the United Kingdom, Canada, France and Japan**, New York: Palgrave Macmillan, 2004, ss. 7-15.

⁴¹ Carol Lancaster, **Foreign Aid Diplomacy, Development, Domestic Politics**, Chicago: The University of Chicago Press, 2007, s. 25-44.

⁴² Stephen Knack, "Does Foreign Aid Promote Democracy?", **International Studies Quarterly**, Vol. 48, No. 1, (March 2004), ss. 251-266.

⁴³ Christopher Hill, **Foreign Policy in the Twenty-First Century**, Second Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2016, s. 21.

çıkarlarını güvenlik çıkarlarının önüne koyan devletler diplomalarında buna uygun davranışlar sergileyerek ekonomiye odaklanmaktadır. Ticareti daha kolay hale getirmek, ekonomik iş birliği mekanizmaları kurmak, zirveler düzenlemek ve stratejik ortaklıklar tahsis etmek bunlardan birkaçıdır.⁴⁴ Bunun tam aksi yönünde önceliklere sahip devletler de ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek için siyaseti araç olarak kullanmaktadır. Ekonomik gelişimini sürdürmek isteyen ülkeler bölgesel ve uluslararası siyasetin barış ve istikrar içerisinde olmasını arzularlar. Böylelikle güç kapasitesinin temel parametrelerinden biri olan ekonomiyi ön planda tutarak güçlü bir ekonomik aktör olarak küresel siyasetin merkezinde yer almaya çalışmaktadırlar.⁴⁵

Ekonomi odaklı diplomasının bir yansıması olarak ilişkilerin güçlenmesi için diğer ülkelerle ticaret başta olmak üzere, ekonomi alanında çeşitli konularda pek çok mekanizmanın tahsis edilmesi gösterilebilir. Buna, devlet başkanları düzeyinde ziyaretler ve yardım/yaptırım türü araçların kullanıldığı diplomatik adımlar eşlik etmektedir. Serbest pazar ekonomisini benimseyen liberal demokrasilerde özel sektörün dış politika süreçlerinde etkili olduklarını söylemek mümkündür. Büyükelçilerin görevlerinden biri olarak görev yaptıkları ülkelerin ekonomi politikalarını ve gelişmelerini yakından takip ederek ülkesinin etkinliğini arttıracak tavsiyeleri raporlamaları ekonomi odaklı diplomasının parçası olarak gösterilmektedir.⁴⁶ Küreselleşme sürecinin de ekonomik iş birliğini daha olanaklı kılması diplomaside ekonomi ağırlıklı ajanda oluşmasını hızlandırmaktadır.

Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık

Bilgi teknolojileri, sermaye, finans, ticaret ve ekonomik etkileşimin artması ve hızlanmasıyla ulusal ekonomiler birbirlerine daha bağımlı hale gelmektedir. Liberal yaklaşıma göre dış politika sadece ulusal güvenlik bağlamında ele alınamaz. Ekonomik karşılıklı bağımlılık devletler arasındaki çatışmaları azaltma ve ikili ilişkilerde gerilimin tırmanma ihtimalini ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. Devletler arasında yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılık olması çatışma ihtimalini düşürürken çözüm odaklı iş

⁴⁴ Degang Sun and Yahia H. Zoubir, "China's Economic Diplomacy towards the Arab Countries: Challenges Ahead?", *Journal of Contemporary China*, Vol. 24, No. 95, (2015), s. 907.

⁴⁵ Maaïke Okano-Heijmans, *Economic Diplomacy: Japan and the Balance of National Interest*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, ss. 17-51.

⁴⁶ G. R. Berridge and Lorna Lloyd, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Third Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 132.

birliğini artıracak ve bu iş birliğinin uluslararası kurumların katkısıyla ileri düzeye taşınabileceği varsayılmaktadır. Ekonomi alanında iş birliği arttıkça devletlerin iletişim kanallarını daha sıkılaştırdığı ve siyasi olarak birbirlerine yaklaştığı vurgulanmaktadır.⁴⁷

Liberaller, realistlerin öngördüğü kazanç ve kayıp dengesinin değişmediği *sıfır toplamli oyun*, *merkantilist* ve *milliyetçi ekonomi* yerine toplamda tarafların kazançlı çıkacağı ve ekonomik gelişim büyüdükçe kazanç payının artacağı *pozitif toplamli oyun*, *serbest ticaret* ve *devlet dışı aktörün (birey ve firmalar) mümkün* olabileceğini belirtirler. Dolayısıyla uluslararası sistem içerisinde devletlerin anarşik yapı içerisinde dahi karşılıklı bağımlılık içerisinde olmalarının mümkün olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸ Realistler ise bu argümanlara karşı çıkararak hayati ürünlere olan yüksek bağımlılığın çatışma ve savaş olasılığını arttıracak ileri sürmektedirler.⁴⁹ Bu bakımdan ekonomik karşılıklı bağımlılığın devletlerin güvenliğini tehdit ettiği yönünde görüşler de mevcuttur. Zira her devlet ekonomik ilişkilerden eşit oranda kazanç sağlamamaktadır. Dolayısıyla dengesiz dağılan ekonomik güç aynı zamanda ülkelerin ulusal güç kapasitelerini doğrudan etkilemektedir.⁵⁰

Küresel ekonomik sistem içerisinde devletler arasında *karmaşık karşılıklı bağımlılık* olması aynı zamanda tarafların ikili ilişkilere zarar vermekten çekinmesini zira böylesi bir hasarın ortaya çıkması durumunda iki taraf için de maliyetli sonuçların kaçınılmaz olması söz konusudur. Buna göre birbirleriyle etkileşim içerisindeki aktörlerin ancak birbirlerine yönelik maliyet oluşturmaları durumunda karşılıklı bağımlı olmaları mümkündür. Dolayısıyla aralarındaki etkileşimin ortadan kalkması durumunda tarafların kazançlarını yitirmeleri ihtimalini göz önüne almaları gerekecektir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık üç ana özelliğe sahiptir: İletişim kanallarının çokluğu, küresel gündeme ait konular arasında hiyerarşinin olmayışı ve askeri meselelerin azalması. Dolayısıyla sert güç merkezli olmayan, belli bir hiyerarşiden yoksun ve devletlerin dışında oyuncuların

⁴⁷ Zeev Maoz, "The Effects of Strategic and Economic Interdependence on International Conflict Across Level of Analysis", *American Journal of Political Science*, Vol. 53, No. 1, (January 2009), ss. 223-240.

⁴⁸ Jean-Marc F. Blanchard and Norrin M. Ripsman, "Measuring Economic Interdependence: A Geopolitical Perspective", *Geopolitics and International Boundaries*, Vol. 1, No. 3, (Winter 1996), ss. 225-246.

⁴⁹ Dale C. Copeland, "Economic Interdependence and War A Theory of Trade Expectations", *International Security*, Vol: 20, No: 4, (1996), s. 6.

⁵⁰ Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, New Jersey: Princeton University Press, 2001, s. 130.

da müdahil olduğu çok aktörlü ve birden fazla konu gündeminden bahsetmek mümkündür.

Ekonominin dış politikadaki ağırlığı devletlerin ekonomi öncelikli ya da güvenlik merkezli dış politika takip etmelerine göre değişmektedir. Gelişmekte olan ve kalkınma hedefi güden aktörler ekonomilerini güçlendirmek amacıyla ihracatlarını arttırmak ve yeni pazarlar kazanarak çeşitli alternatifler bulmak için çabalarlar. Gelişmiş ülkeler ise küresel ekonomik düzenin işleyişini belirleyen aktörler olmaları sebebiyle daha ziyade güvenlik odaklı dış politika takip etmektedirler. Zira uluslararası kuruluşlar ve düzenlemeler sayesinde küresel ekonomi düzenini kendi çıkarları doğrultusunda çerçevelendirmişlerdir. Bu bakımdan dış yardımlar ve yaptırımlar gibi ekonomi araçlarını dış politikalarında güçlü enstrümanlar olarak kullanmanın avantajına sahiptirler.

Dış yardımlar ve yaptırımlar ekonomi ve dış politika ilişkisinde en fazla öne çıkan iki başlıktır. Dış politikada hem ideal hem de çıkar yönüyle de kullanılması mümkün olan dış yardımlar, uluslararası prestij açısından da gündeme gelebilmektedir. Yaptırımlar ise askeri güç kullanma seçeneğini devre dışı bırakan, bu yönüyle uygulayan aktör için maliyet yükünü azaltan ancak hedef ülkeye de ciddi ekonomik sonuçlar doğuran bir dış politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat yaptırımı uygulayan aktörün de belli bir ekonomik kayıp ile karşılaştığını belirtmek gerekmektedir. Zira globalleşen dünyada ekonomik karşılıklı bağımlılık artmakta ve sonuçları itibarıyla domino etkisine yol açmaktadır. Dünyanın herhangi bir noktasında yaşanan ekonomik kriz çok kolay bir şekilde yayılarak küresel çapta etkili olabilmektedir. Karşılıklı bağımlılığın çatışma ve iş birliği sarmalında devletlere sundukları avantajlar ve dezavantajlar bulunmaktadır. Ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık söz konusu olduğunda liberallere göre ekonomik açıdan daha bağımlı olan aktör ekonomik kayıpları göze alamayacağı için çatışmayı istemeyecektir. Realistler ise güvenlik açısından zayıf nokta olan bağımlılıktan kurtulmayı istemeyi, dolayısıyla çatışmayı kaçınılmaz olarak görmektedir. Nihai olarak ekonomi dış politika açısından son derece etkili bir faktördür. Ülkenin önceliklerine ve siyasi/ekonomik yapısına göre ekonominin etkisi değişmektedir. Ancak tek başına tüm dış politika sürecini yönlendirmesi büyük ölçüde olası değildir.

1.1.1. Türk Dış Politikasında Ekonominin Etkisi

Ticaret devleti özelliği taşıyan Türkiye, dış politika hamlelerinde karşılıklı bağımlılığa, ekonomi odaklı diplomasiye ve ikili ticari ilişkilere büyük önem vermektedir.⁵¹ Türk dış politikası açısından ekonomi sadece bir araç olmanın ötesinde anlama sahiptir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırım ihtiyacı ve ihracat odaklı büyüme politikası ile hareket eden Türkiye'nin, dış politikasında ekonomi ağırlıklı ajandaya sahip olduğu görülmektedir. 2001'de ülke tarihinin en ağır ekonomi krizinin ardından iktidara gelen AK Parti, temel önceliğini ekonominin sağlam temellere oturtulması ve krizden yoksullaşarak çıkan halkın refah seviyesinin yükseltilmesi olarak belirlemiştir. Bir taraftan AB ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken diğer taraftan yeni pazarlara açılma ve dış yatırımları ülkeye çekebilmek adına Körfez ülkeleri gibi zengin devletlerle temasa geçilmiştir.

Liberal ekonomi politikaları çerçevesinde küresel piyasaların güvenini kazanmak, ihracat yapılan ülke sayısını arttırmak ve bunu özellikle Osmanlı bakiyesi coğrafyalardaki petrodolar zengini ülkelerle gerçekleştirmek hedefi ortaya koyulmuştur. Elbette bu yaklaşımın temellerine AK Parti döneminden önce 1983-1993 döneminde iktidarı elinde tutan Turgut Özal'ın takip ettiği politikalarda rastlamak mümkündür. Özal, 1980 Darbesi sonrası seçimleri kazandığında ekonomi yine en büyük sorundu ve dış politikada ekonomi odaklı hareket edilerek ülkenin makroekonomik problemleri çözülmeye çalışılmıştır.⁵²

AK Parti döneminde Türk dış politikasının yakın coğrafya ile karşılıklı ekonomik bağımlılık üzerinden stratejik iş birliği tesis etmeyi hedeflediği ve bu sayede tehdit sarmalındaki bir ülke olmaktan çıkarak *komşularla sıfır sorun* düzeyinde bir gelecek tasavvuru ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinde birçok ülkeyle stratejik iş birliği mekanizmaları tahsis edilerek ekonomik karşılıklı bağımlılığın arttırılması ve ikili ilişkileri tarihi bagajlardan kurtarıp yeni parametrelere dayalı olarak inşa edilmesi talebi göze çarpmaktadır. Petrol ve doğal gaz gibi zengin kaynaklara sahip olmayan Türkiye, Cumhuriyet tarihi boyunca yüksek savunma harcamaları ve darbe tehdidi altında yaşayan demokrasisiyle uzun yıllar

⁵¹ Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, (2009), ss. 29-57.

⁵² Muhittin Ataman, "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Anlayış", **Bilgi**, Vol. 7, No. 2, 2003, ss. 49-64.

ekonomik darboğazlar altında kalmıştır. İstikrarsız hükümetler temel ekonomik ihtiyaçların karşılanması noktasında dahi çözüm sunamamıştır. İstikrarı yakalayabilen hükümetlerin ise öncelikleri ekonomik başarının sağlanması ve bu yönde özellikle dış politikada ekonomi odaklı yaklaşımın benimsenmesi olmuştur. Dış politikanın büyük oranda ordu tarafından şekillendirildiği ve siyaset kurumunun dış politika meseleleri söz konusu olduğunda ordu tarafından çizilen katı sınırlar içerisine hapsediği göz önünde bulundurulmalıdır.⁵³ Özal ve sonrasında Erdoğan liderliğindeki Türkiye'nin ekonomik kriz girdabından kurtulana kadar dış politikadaki temel belirleyici unsurlarından birinin ekonomi olması bu açıdan şaşırtıcı değildir.

Türk dış politikasının temel hedeflerinden biri olan Avrupa Birliği (AB) üyeliği çok yüksek oranda ekonomik gerekçelere dayanmaktadır ve yarım asrı aşkın üyelik sürecinde ısrarcı olunması daha iyi ekonomiye sahip olmak isteyen Türkiye için kritik önemdedir.⁵⁴ Bölgesel ve küresel düzlemde güçlü bir aktör olarak yer alma arzusu bulunan Türkiye'nin, sadece Batı ülkeleriyle yoğunlaşan diplomatik ve ekonomik ilişkilerini genişleterek diğer bölgeleri de dikkate alan dış politika açılımında ekonomik çıkarlarının payı büyüktür. Özellikle petrol zengini Körfez ülkeleri başta olmak üzere Ortadoğu'da birçok aktörle karşılıklı ekonomik bağımlılık kurarak aynı zamanda bölgesel güvenliğine de katkı sağlayacağı anlayışı öne çıkmaktadır.⁵⁵ Dış politika uygulama sürecinde iş insanların yer alması, diplomatik ziyaretlerde kalabalık iş heyetlerinin olması ve Özal ile Erdoğan gibi liderlerin Türkiye'yi uluslararası yatırımcılara tanıtmaya önceliklerinin bulunması ekonominin dış politikada etkili faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.

Dış politikanın ekonomi merkezli olması aynı zamanda iç politikada siyasi iktidarların elini güçlendiren fonksiyona da sahiptir. Zira güvenlik merkezli dış politika beraberinde ordunun dış politika üzerindeki etkisini getirmekte ve dolayısıyla iç politikada hakim aktör olarak kendi alanını genişletme imkanı sağlamaktadır. Bu bakımdan siyaset kurumunu güçlendirmeye çalışan güçlü liderlerin dış politikada güvenlik merkezli olmaktan ziyade ekonomi odaklı hedefler ortaya koymaları, iç politikada istikrar artırıcı

⁵³ Çağrı Erhan ve Ersin Embel, "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", **Bilgi**, (Kış 2015), Sayı. 72, s. 150.

⁵⁴ Alexandre Piffero Spohr and André Luiz Reis da Silva, "Foreign Policy's Role in Promoting Development: The Brazilian and Turkish Cases", **Contexto Internacional**, Vol. 39, No. 1, (Jan/Apr 2017), s. 169.

⁵⁵ F. Stephen Larrabee, "Turkey and the Gulf Cooperation Council", **Turkish Studies**, Vol. 12, No. 4, (December 2011), ss. 689-698.

bir nitelik taşımaktadır. Türk dış politikasında ekonomi birçok dönem için son derece etkili faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap İsyanları sürecinde Türkiye'nin bölgesel dönüşüm yolunda politikalarını şekillendirmesinde kısa vadeli ekonomik riskler alınırken uzun vadede daha makro fırsatlar ortaya çıkacağı beklentisi de yine dış politikada ekonominin etkisini yansıtmaktadır. Örneğin Suriye iç savaşında görüldüğü üzere daha önce çok iyi ekonomik ilişkilere sahip olduğu Suriye ile ilgili Türkiye, dış politikasının kısa vadeli ekonomik çıkarlarını oldukça riske atan bir yaklaşım sergilemiştir. Bölgesel dönüşüm politikasını ekonomik çıkarlarına önceleyen Türkiye, Suriye ile belli bir düzeye gelen ekonomik ilişkilerini göz ardı etmiş ve bu kapsamda Şam yönetimine yönelik ekonomik sınırlamalar getirmiştir.

1.1.2. Katar Dış Politikasında Ekonominin Etkisi

Öncelikle belirtmek gerekir ki Körfez ülkelerinin ekonomik yapıları rantiyer devlet veya yeni devlet kapitalizmi modelleri ile açıklanmaktadır. Burada devletin doğal kaynaklardan elde ettiği geliri kendi kontrolünde dağıtmasının yanında kendi uhdesindeki şirketler ve yine devlete yakın olan elitlerin yönettiği firmalar ile ekonomiyi domine ettikleri bir yapı söz konusudur.⁵⁶ Öte taraftan monarşi ile yönetilen Körfez ülkelerindeki yönetici sınıfının ekonomik yapı üzerindeki etkileri, ekonomik ilişki içerisinde oldukları ülkelerle ilişkilerinde de belirleyici olmuştur. Burada petrol ve doğal gaz şirketlerinin devlete ait olmasının yanı sıra piyasadaki ekonomi aktörlerinin büyük bir çoğunluğu ya yönetici hanedan mensupları ya da hanedana yakın elit ailelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu dar elit kesimin yönettiği şirketler vasıtasıyla ekonomi kontrol altına alınmakta ve bu sayede ulusal ekonomide devletin konumu oldukça üst düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır.⁵⁷

⁵⁶ Hossein Mahdavy, "The Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran", (Ed.) M. A. Cook, **Studies in the Economic History of the Middle East: From the Rise of Islam to the Present Day** Oxford: Oxford University Press, 1970, ss. 428-67; Hazem Beblawi, "The Rentier State in the Arab World", **The Arab State**, (Ed.) Hazem Beblawi and Giacomo Luciani, London: Routledge, 1990, ss. 85-98; Ishac Diwan and Ahmed Galal (Ed.), **The Middle East Economies in Times of Transition**, New York: Palgrave Macmillan, 2016; Matthew Gray, "A Theory of 'Late Rentierism' in the Arab States of the Gulf", **Center For International and Regional Studies**, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Occasional Paper No. 7, 2011; Michael Ross, "Does Oil Hinder Democracy?", **World Politics** Vol. 53, No. 3, 2011, ss. 325-361.

⁵⁷ Matthew Gray, "Political Economy Dynamics in the Arab Gulf States: Implications for Political Transition", Amin Saikal, **The Arab World and Iran: A Turbulent Region in Transition** içinde, New York: Palgrave Macmillan, 2016, ss. 45-67.

Petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynaklar sayesinde zenginleşen Körfez ülkeleri, bir taraftan ekonomilerini çeşitlendirerek hidrokarbona olan bağımlılıklarını azaltmaya diğer taraftan ekonomik gelişmişliklerini dış politikaya tahvil etmeye çalışmaktadırlar. Ekonomik kapasitelerini bölgesel gerilimlerde ara buluculuk girişimleri, dış yardımlar ve finansal yatırımlar yoluyla dış politika aracı olarak kullandıkları görülmektedir.⁵⁸ Fakat Katar'ın dış politika öncelik sıralamasında ekonomik hedeflerin olduğunu ve ekonomi odaklı gündem belirlediğini söylemek zordur. Mevcut doğal kaynakların meydana getirdiği refah ve zenginlik son yıllara kadar Katar'ın endüstri gelişimine ve yeni pazar arayışına yönelmesini gerekli kılmamıştır. Dolayısıyla dış politika uygulamasında ekonominin etkisi oldukça yüksektir. Zira Katar'ın uluslararası politikada güçlü diplomatik aktör olma imkanı büyük oranda zengin ekonomisine bağlıdır.⁵⁹

Kişi başına düşen milli gelir (68.000 \$, 2017)⁶⁰ bakımından dünyadaki en zengin ülkelerden biri olan Katar'da, halkın ekonomik durumunun iyi olması ekonomik gerekçeler sebebiyle hükümetin baskı altına alınması gibi bir durum ortaya çıkmasını engellemektedir. Dolayısıyla hem iç toplumsal refahın yüksekliği hem de kendi ekonomik potansiyelinin yüksek düzeyde olması hasebiyle Katar'ın ekonomi odaklı dış politikaya yönelmediği söylenebilir. Ancak mevcut ekonomik avantajlarını korumak ve doğal kaynakları başta olmak üzere –2017'de yaşanan krizde ortaya çıktığı gibi– ekonomik güvenliğini sağlamak adına dış politik hamlelerde bulunduğu göz önünde tutulmalıdır.⁶¹ 24,9 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahip Katar, dünya sıralamasında üçüncü sırada yer almaktadır. Petrol konusunda ise diğer Körfez ülkeleri kadar zengin değildir. Katar'ın kanıtlanmış 25,2 milyar varillik petrol rezervi bulunmaktadır.⁶² Bu açıdan petrol ve doğal gaz fiyatlarında yaşanan düşüş ve yükselişler Katar ekonomisini doğrudan etkilemektedir. Petrol ve doğal gaz bağımlısı ekonominin orta ve uzun vadede ortaya çıkaracağı zararları karşılamak adına ekonomisini çeşitlendirmeye ve farklı yatırımlarla gelir kalemlerini arttırmaya çalışan Katar, 2008'de

⁵⁸ Osman Antwi-Boateng, "The Rise of Qatar as a Soft Power and the Challenges", **European Scientific Journal**, Vol. 9, No. 31, (December 2013).

⁵⁹ Abdullah Baabood, "Qatar's Resilience Strategy and Implications for State-Society Relations", **Istituto Affari Internazionali (IAI) and Foundation for European Progressive Studies (FEPS)**, (December 2017), s. 11.

⁶⁰ "GDP per Capita, Current Prices", International Monetary Fund, (2020), <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>

⁶¹ Kenneth Katzman, "Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy", **Congressional Research Service**, December 2017, s. 20.

⁶² https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm; BP Statistical Review of World Energy, June 2018, s. 26.

açıkladığı *Ulusal Vizyon 2030* planı çerçevesinde ekonomisini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Son yıllarda sıkça zikredilen yumuşak güç kavramına uygun şekilde Katar'ın, bölgede Filistin meselesi başta olmak üzere birçok gerilim alanlarında aktif rol oynadığı görülmektedir. Katar'ın gerek 2022 FİFA Dünya Kupası organizasyonuna ev sahipliği yapacak olması gerekse birçok uluslararası zirveyi düzenlemesi yumuşak gücünün sunduğu imkanlar sayesinde gerçekleşmiştir.⁶³

Katar dış politikasında önemli araçlardan biri de dış yardımlardır. Ekonomik kapasitesinin sunduğu imkanlarla, özellikle insani yardım noktasında bölgedeki kırılgan devletlere yönelik finansal katkılar sunarak etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Arap İsyanları sürecinde dış yardım desteğini sıklıkla kullanarak bölgedeki dönüşüm sürecinden yana tavır alan Katar'ın, devrim lehine çalışan muhalif hareketlere maddi yardımda bulunduğu görülmektedir. Libya, Mısır ve Suriye'de muhaliflere yönelik yaptığı büyük miktarlardaki ekonomik yardımlar aynı zamanda bölgesel pozisyonuna yönelik bir kaldıraç görevi görmüştür.⁶⁴ Bununla birlikte ulusal varlık fonu aracılığıyla küresel markalara yapılan yatırımlar ve hisse ortaklığı ile Katar'ın ekonomik kapasitesini dış politika aracı olarak kullandığı ifade edilmektedir. Böylelikle Katar, yaklaşık 335 milyar dolarlık varlık fonu ile dünyanın farklı bölgelerinde ticari ve finansal yatırımlar yaparak hem dış politikasında alternatiflerini arttırmayı hem de ikili ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Doha yönetiminin AB, Türkiye ve İran ile kurduğu ekonomik ilişkilerin Haziran 2017'de Suudi Arabistan öncülüğündeki ülkelerin başlatmış olduğu ablukayı kırmasında önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Katar'ın dış politikasında ekonomi faktörünün önemli olduğu, finansal ve ekonomik gücünü ara buluculuk girişimleri, dış yardımlar, uluslararası yatırım ve ikili ticari ilişkilerinde kuvvetli bir şekilde kullandığı görülmektedir. Bununla birlikte Katar'ın özellikle Arap İsyanları sonrasında ekonomik kalkınmasını hidrokarbon dışı sektörlerle desteklemesi ve

⁶³ Sara Pulliam, "Qatar's Foreign Policy: Building an International Image", *Khamasin*, 2013, s. 6.

⁶⁴ Bernd Kaussler, "Tracing Qatar's Foreign Policy and its Impact on Regional Security", *Arab Center for Research and Policy Studies*, September 2015, s. 41.

Asya ekonomileri ile daha fazla iş birliğine giderek dış politikada otonomisini arttırması dikkat çeken hamleler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3. BAE Dış Politikasında Ekonominin Etkisi

BAE, kanıtlamış 98 milyar varil petrol rezervi ile dünyada yedinci sırada yer almaktadır ve petrolün GSMH içerisindeki payı yüzde 40 civarındadır. Ayrıca 5,9 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir.⁶⁵ Abu Dabi, yedi emirlik içerisinde petrol ve doğal gazın yüzde 90'dan fazlasına sahip olması sebebiyle en zengin ve en baskın güç konumundadır. Dubai ise doğal kaynak eksikliğini ticaret, finans, inşaat, turizm ve lojistik alanlarındaki yatırımları ile kapatmaya ve ekonomisini genişletmeye çabalamaktadır. Diğer emirlikler ekonomik kapasite bakımından daha sınırlı imkanlara ve siyaseten düşük profillere sahiptirler.

Ekonomik kaynaklarıyla dış politika hacmini genişleterek bölgesel güç olma statüsü elde etmeye çalışan BAE, Körfez ülkeleri içerisinde petrole olan bağımlılıktan kurtulmak amacıyla ekonomisini çeşitlendirme konusunda en başarılı ülkelerden biridir ve özellikle bankacılık, finans ve turizm sektörlerinde başarılı olduğu görülmektedir. Bölgedeki diğer ülkelerle mukayese edildiğinde BAE'de iş gücünün büyük oranda yabancı işçi istihdamıyla karşılanması gibi bir durum söz konusu olsa da son yıllarda özellikle genç nüfus arasındaki işsizlik oranında artış yaşanmakta ve bu ülke içinde problem oluşturmaktadır. Halkın büyük çoğunluğu devletin sağlamış olduğu sübvansiyonlar sayesinde ihtiyaçlarını karşılarken devletin ekonomik gelirlerinde petrol bazlı yaşanan dalgalanmalar bütçe açıklarına ve yeni kaynak arayışlarına neden olmaktadır. Bu kaynak arayışları ekonominin çeşitlendirilmesi ve düşük oranda vergi toplanmasının yanı sıra dış politikada ekonomi odaklı hamleleri de beraberinde getirmektedir.⁶⁶

Dış yardımları en etkili şekilde kullanan aktörlerden biri olan BAE'nin 1980'lerden itibaren insani yardım ve kalkınma desteği sağlayarak bölgesel ölçekte statükodan yana olan ve dost olarak gördüğü devletleri desteklediğini söylemek mümkündür. Petrol fiyatlarındaki artış ve düşüşler dış yardım oranını etkilemesine rağmen BAE kayda değer

⁶⁵ https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm; BP Statistical Review of World Energy, June 2018, s. 26.

⁶⁶ Karen E. Young, *The Political Economy of Energy, Finance and Security in the United Arab Emirates Between the Majilis and the Market*, Palgrave Macmillan, 2014.

miktarlarda (1973-2008 döneminde ortalama GSMH'sinin yüzde 1,5'i oranında) dış yardımda bulunmaktadır.⁶⁷ 1980'lerden itibaren BAE'nin finansal kapasitesi aracılığıyla Afganistan, Pakistan ve Filistin gibi ülkelerde yumuşak gücünü arttırmayı ve bunu dış politikada kazanca çevirmeyi amaçladığı görülmektedir.⁶⁸ Uzun yıllar boyunca donör ülke olarak yaptığı dış yardımlar sayesinde nüfuz alanını genişleten ve Ortadoğu başta olmak üzere birçok bölgede dış yardımlar üzerinden ilişkilerini arttıran BAE'nin aynı zamanda uluslararası imajını da bu sayede güçlendirdiği ortadadır. Batılı ülkeler nezdinde kabul görmek ve küresel siyasetin meşru bir aktörü olarak yer almak tüm Körfez ülkelerinde olduğu gibi BAE'nin de en öncelikli dış politika hedefi olduğu göz önüne alındığında dış yardımların oldukça önemli olduğu söylenebilir.⁶⁹

Yabancı yatırımcıların güvenini kazanma ve finans/ticaret merkezi olarak sürdürülebilir kalkınma hedefleyen BAE 2011'e kadar dış politikasında tüm ülkelerle dostane ilişkiler kurarak bölgesel ve küresel ekonominin çekim merkezi olma politikası takip etmiştir. Arap İsyanları sürecinde ise tarafsızlık politikasını bir kenara bırakarak bölgesel vizyonu doğrultusunda aktif olarak tutum takınan BAE özellikle Mısır, Libya ve Yemen örneklerinde görüldüğü üzere ekonomik kapasitesini güvenlik merkezli olarak kullanmıştır. Dolayısıyla zengin ekonomik imkanlarını dış politika aracı olarak diğer ülkeler üzerinde yaygın şekilde kullanırken aynı zamanda finansal destek sağlayan aktör olarak bölgesel statüsünü yükseltmiş olduğu belirtilmektedir.⁷⁰ BAE'de ekonominin dış politika üzerindeki etkisi bazı dönemlerde daha belirgin olarak görülmektedir. 1980-88 arasında İran ile Irak arasındaki savaşta Abu Dabi'nin Irak'a, Dubai ve Şarjah emirliklerinin ise İran'a yakın bir çizgide durmasında ekonomi faktörünün önemli olduğu belirtilmektedir. Bu açıdan federasyonu oluşturan yedi emirliğin dış politikada yüzde yüz benzer görüş ve davranışa sahip olduklarını söylemek oldukça zordur. Ancak 2009 Dubai finans krizi dış politikada Abu Dabi'nin belirleyici aktör olmasını mümkün kılmıştır.⁷¹ Rantiyer devlet ekonomisine sahip olan BAE'nin petrol dışı ekonomisini çeşitlendirerek

⁶⁷ Bessma Momani and Crystal A Ennis, "Between Caution and Controversy: Lessons from the Gulf Arab States as (re-) Emerging Donors", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 25, No. 4, (December 2012), s. 611.

⁶⁸ Hussein Ibish, "The UAE's Evolving National Security Strategy", **The Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)**, 2017, s. 36.

⁶⁹ Karen E. Young, "A New Politics of GCC Economic Statecraft: The Case of UAE Aid and Financial Intervention in Egypt", **Journal of Arabian Studies**, Vol. 7, No. 1, 2017, ss. 113-136.

⁷⁰ Khalid S. Almezaini, **The UAE and Foreign Policy Foreign Aid, Identities and Interests**, New York: Routledge, 2012.

⁷¹ David B. Roberts, "Qatar and the UAE: Exploring Divergent Responses to the Arap Spring", **Middle East Journal**, Vol. 71, No. 4, (Autumn 2017), s. 551.

farklı sektörlerde varlık göstermeye çalışırken yakın çevresiyle ve özellikle Arap ülkeleriyle dengeli dış politika takip ettiği ifade edilmektedir. Zira hem doğrudan yabancı yatırım çekebilmek hem de petrol dışı ticaret, finans ve hizmet sektörlerinde etkin bir aktör olabilmek için dış politika davranışlarında ihtiyatlı ve dikkatli adımlar atılmıştır.⁷² Ancak bu yaklaşım Arap İsyanları sürecinde terk edilmiş ve aktif olarak bölge siyasetinde yer almayı gözetken bir tutum sergilenmiştir.

1.2. İdeoloji ve Dış Politika İlişkisi

İdeoloji kavramı birçok farklı disiplin tarafından incelenmesi ve tartışılması sebebiyle üzerinde uzlaşılan bir tanıma sahip değildir.⁷³ Toplumu bütünleştiren, siyasal sistem ile dünyanın geçmiş ve gelecek yapısına dair fikir ve inançlar ortaya koyan ideolojiler, aynı zamanda öteki olarak kabul ettikleri rakip fikir ve inanç sistemlerine karşı siyasi silah olarak da kullanılmaktadır. İdeoloji, bir dünya görüşü ortaya koyarak mevcut düzeni izah eder, hedeflenen siyasi ve toplumsal gelecek vizyonu hakkında kapsamlı açıklamalar yapar ve bu hedeflere nasıl ulaşılabileceğinin yol haritasını ortaya koyar. Dolayısıyla aslında bütün ideolojiler hakikati en başarılı şekilde vuzuha kavuşturan yegane düşünce sistemi olduklarından şüphe duymazlar. Fransız Devrimi'nden bu yana geçen iki yüzyıllık tarihsel süreç içerisinde ideoloji, bazen rejimler tarafından jeopolitik avantajların sürdürülmesi için bir örtü, bazen de ulusal çıkarların göz ardı edilmesine sebep olan bir yönelim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴

İdeoloji ve dış politika ilişkisi Soğuk Savaş dönemi içerisinde geniş bir biçimde ele alınsa da Sovyetlerin çökmesinden sonra pratik alandaki ilgisini kaybetmiştir. Ancak teorik düzlemde dış politikada ideolojilerin rolü konusunda tartışmalar hala canlıdır. Bununla birlikte ideolojiyi baz alarak dünya siyasetini açıklamaya çalışan analizler kendi içinde görüş ayrılığı yaşamaktadırlar. İdeoloji kavramının terminolojik kullanımı, metodolojik sorunları, hangi ideolojik yaklaşımın daha açıklayıcı olduğu ve ideolojinin hangi birim

⁷² Abdul-Monem al-Mashat, "Politics of Constructive Engagement: The Foreign Policy of the United Arab Emirates", içinde Bahgat Korany and Ali E. Hillal Dessouki, **The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization**, Cairo: The American University in Cairo Press, 2008, s. 461.

⁷³ Michael Freedman, **Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach**, New York: Oxford University Press, 2006, s. 13.

⁷⁴ Alan Cassels, **Ideology and International Relations in the Modern World**, New York: Routledge, 1996, s. 240.

düzeyinde ele alındığı gibi problemler bu farklılığın temelini oluşturmaktadır.⁷⁵ Devletler için uluslararası sistemin sınırlandırıcı veya serbest karakteristiğe sahip olması dış politikada ideolojinin rolünü belirlemektedir. Neo-klasik realistlere göre stratejik açıdan gergin dönemlerde devletler dış politikalarında ideolojik farklılıkları genellikle bir kenara bırakırken bu gerginliğin olmadığı koşullarda ideoloji devletlerin dış politikasında önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bu açıdan dış politikada ideolojinin önemli rol oynayıp oynamamasından ziyade hangi koşullar altında ne derecede etkili olduğu önemlidir.⁷⁶ İdeolojinin dış politika alanında etkili olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İdeolojinin önemli bir faktör olduğu ve dış politika oluşumunda rolü bulunduğu dair iddialar içeren yaklaşımların yanında özellikle somut güç odaklı uluslararası ilişkiler yaklaşımlarına göre hiçbir etkisinin bulunmadığı da ifade edilmektedir. Bununla birlikte ideolojiyi göz ardı etmeyen ancak dış politikadaki rolünün oldukça düşük olduğunu benimseyen görüşler de mevcuttur.

İdeolojiyi Önemli Gören Yaklaşımlar

Dış politikada ideolojinin önemli rol oynadığını düşünen görüşler mevcuttur.⁷⁷ Dünya siyasetini sadece maddi nedenler ile açıklamak yerine fikir/düşünceleri dikkate alan ve bu fikirlerin, maddi değişkenlerin oluşum sürecindeki etkisini ortaya koyan yaklaşımlar için ideoloji oldukça önemlidir.⁷⁸ Fikirlerin dış politika üzerinde etkili olduğunu belirten yaklaşımlarda üç mühim nokta bulunmaktadır. İlk olarak fikirler, dünya görüşü, normatif inançlar ve nedensel inançlar olmak üzere üç kategoriye ayrılabilir. İkincisi, fikirler belirsiz süreçlerde bir yol haritası sunar, stratejik etkileşimi sağlar ve herhangi bir

⁷⁵ Benjamin Martill, "International Ideologies: Paradigms of Ideological Analysis and World Politics", *Journal of Political Ideologies*, Vol. 22, Issue. 3, (2017), ss. 236-255.

⁷⁶ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016, ss. 156-160.

⁷⁷ Mark L. Haas, "Ideology and Alliances: British and French External Balancing Decisions in the 1930s", *Security Studies*, Vol. 12, No. 4, (Summer 2003), ss. 34-79; Lawrence Rubin, *Islam in the Balance: Ideational Threats in Arab Politics*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2014; Mark L. Haas, *The Clash of Ideologies: Middle Eastern Politics and American Security*, Oxford: Oxford University Press, 2012; F. Gregory Gause III, "Balancing What? Threat Perception and Alliance Choice in the Gulf", *Security Studies*, Vol. 13, No. 2, (Winter 2003), ss. 273-305.

⁷⁸ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer Ihlamur Öner (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2012, ss. 123-128.

revizyon olmadığı takdirde kurumlar tarafından içselleştirilerek dış politika oluşumunda rol oynarlar. Son olarak fikirler ve çıkarlar eşit düzeyde açıklayıcı etkiye sahiptir.⁷⁹

Dış politikada ideolojik amaç güden devletlerin genellikle kendi ideolojilerini yayma hedefine sahip olmalarından ötürü oldukça agresif ve yayılmacı bir davranış sergiledikleri ileri sürülmektedir. İdeolojik eksenli dış politika benimseyen devletler için dost-düşman tanımlaması, müttefiklerin seçilmesi ve ittifakların kurulması sürecinde ideolojinin etkili olduğu ifade edilmektedir. Dış politikada ideolojinin etkili olduğu hükümetler için yerel ve küresel boyutta iki önemli husus bulunmaktadır. Birincisi, siyasi iktidarın geleceğine yönelik herhangi bir tehlikenin olmaması ve iç politikada uzun süre gücünü koruyabilmeleridir. İkinci husus ise küresel sistem tarafından ideolojik dış politikayı engelleyici bir müdahalenin olmamasıdır. Bu iki hususun mevcut olduğu şartlarda ideoloji dış politikada etkili olabilmektedir.⁸⁰ İdeolojik saiklerle hareket eden devletlerin yüksek bedeller ödeme ihtimallerine rağmen, meydana gelebilecek zaafılar ve bu zaafıların inanç sistemlerinde yol açacağı tahribat göz önünde bulundurulduğunda geri adım atmaları oldukça zordur. Bu nedenle birçok vaka incelemesinde görüldüğü üzere karar alıcıların dış politika tercihlerinde ulusal çıkarlar hilafına ideolojik temelli politik kararlar aldıkları görülmektedir.⁸¹ İdeoloji, ittifak bloklarının oluşmasında ve müttefik seçiminde bazı dönemlerde belirleyici olabilmektedir. Müttefik seçiminde ideolojinin öne çıkmasının, devletlerin iç yapılarının ve kurumlarının benzer olması veya müşterek ideolojik mirası paylaşımları ile mümkün olabileceği söylenmektedir.⁸² Çift kutuplu uluslararası sistemde ideoloji temelli ittifakların daha belirgin olduğu belirtilmektedir. İki süper gücün ideolojik inançları etrafında toplanan devletlerin ittifak tercihlerinde ideolojinin etkisinin daha etkin olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte bir başka mesele ise dış politika konusunda ideolojinin toplum üzerinde nasıl tesir ettiği ile ilgilidir. Buna göre dış politika konusunda vatandaşların oldukça sınırlı bilgiye sahip olduğu iddia edilmekte ve böyle bir kısıt içerisinde ideolojinin, halkın

⁷⁹ Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, "Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework", Judith Goldstein ve Robert O. Keohane (Ed.), **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change** (3-30), Ithaca: Cornell University Press, 1993.

⁸⁰ Ramazan Kılınc, "İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 13, Sayı. 52, (2016), ss. 67-88.

⁸¹ Jerome Slater, "Ideology vs. The National Interest: Bush, Sharon, and U.S. Policy in the Israeli-Palestinian Conflict", **Security Studies**, Vol. 12, No. 1, (Autumn 2002), ss. 164-206.

⁸² Georg Strüver, "International Alignment between Interests and Ideology: The Case of China's Partnership Diplomacy", **German Institute of Global and Area Studies (GIGA)**, No. 283, (2016), s. 11.

siyasi tercihlerine kılavuzluk eden bir araç olduğu görülmektedir. Bununla birlikte siyasal bilinci yüksek olan vatandaşlarda ideolojik etki daha da güçlü şekilde kendini göstermektedir.⁸³

Güçlü devletlerin ideolojik rekabet çerçevesinde kendi ideolojilerini yayarken bazen güç kullanmaları mümkündür. Bölgesel ölçekte istikrarsız bir rejimin olması veya büyük güçler arasındaki çatışmalar/gerginlikler ideolojik kutuplaşmayı artırma potansiyeline sahipken, maliyetli bir hedef olan rejim promosyonu ancak bu iki durumda aktörler tarafından üstlenilmektedir. Bununla birlikte dış politikasında ideolojik yaklaşımı benimseyen devletlerin yayılmacı dış politika davranışları geleneksel yayılmacılıktan farklılık arz etmektedir. Bu devletler kendi iç politikalarında gerçekleştirdikleri ideolojik dönüşümün benzerinin diğer devletlerin iç politikasında olmasını amaçlarlar. Böylelikle diğer devletlerin siyasi sistemlerini, kendi ideolojilerine uygun olarak dönüştürmeyi bir dış politika hedefi olarak belirledikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu dış politik yaklaşımın sınır değişimini hedefleyen yayılmacı bir politikadan tamamen ayrıldığı söylenebilir. İdeolojinin dış politika kararlarını etkilemesi konusunda birçok vaka incelemesi bulunmaktadır. Örneğin yeni muhafazakarların ABD dış politikasını savaş kararına yönlendirecek şekilde güçlü bir rol üstlenirken üst düzey bir etki kapasitesine sahip oldukları görülmektedir. Özellikle devrim sonrası İran ve Sovyetlerin dış politikasında bu davranışlara sıkça rastlanmaktadır. Her dönemde ve her liderde eşit düzeyde olmasa da Sovyet dış politikasında ideolojik prensipler temelinde hareket edildiği ve Stalin gibi Sovyet liderlerin politika tercihlerinde ideolojinin etkili olduğu iddia edilmektedir.⁸⁴

Kendi ideolojilerinin üstünlüğüne inanan ülke içerisindeki elitlerin, başka devletlerin sistemlerini dönüştürmeye çalışırken yoğun bir ideolojik tutum sergiledikleri belirtilmektedir. Bununla birlikte ideolojik kutuplaşma hem yerel hem de küresel düzlemde ayrışmalar meydana getirirken dost veya düşman ülkelerin belirlenmesine katkı sunar. Özellikle uluslararası alanda ideolojik kutuplaşmanın üst düzeyde yaşandığı

⁸³ Valerie A. Sulfaro, "The Role of Ideology and Political Sophistication in the Structure of Foreign Policy Attitudes", **American Politics Quarterly**, Vol. 24, No. 3, (July 1996), s. 307.

⁸⁴ Nigel Gould-Davis, "Rethinking the Role of Ideology in International Politics During the Cold War", **Journal of Cold War Studies**, Vol. 1, No. 1, (Winter 1999), ss. 90-109.

süreçlerde bu kutuplaşma iç politikadaki elitler arasında da kendini gösterir ve bu durum hükümetlerin dış politika seçeneklerini sınırlandırır.⁸⁵

Özellikle otokratik sistemlerde elit ideolojisinin dış politika üzerindeki etkisi çok daha sık olarak kendini gösterir. Demokratik sistemlerde ise ideoloji eksenli dış politika tercih eden partiler, kendi seçmen grupları ve kamuoyu ülkelerinin uluslararası sistemde nasıl bir konuma sahip olmasını istiyorsa ona göre politikalarını belirlemektedirler.⁸⁶ Dolayısıyla ana akım ideolojilerin farklı dış politika öncelikleri, elitler aracılığıyla iktidara geldiklerinde dış politika tercihlerine yansımaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bazı devletlerin dış politika davranışlarında ideolojinin yerleşik olduğu ve ideolojinin önemli bir faktör olarak uzun yıllar etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir.⁸⁷

Dış politika açısından bakıldığında, ideolojinin dış politikanın şekillenmesindeki rolü kadar, ideolojiyi etkileyen faktörler de incelemeye değerdir. Eş güdüm içerisinde olmak için ittifak kurulan devletin ideolojik retoriklerini ve politikalarını benimsemek bunlardan bir tanesidir. Bununla birlikte düşman ülkelerin ideoloji temelli tehditlerine aynı düzlemde yine ideolojik cevaplar üretilmesi zorunluluğu bir diğer unsurdur. Arap siyasetinde bu durumun önemine dikkat çeken Lawrence Rubin, ideolojik tehditlerin bazen askeri temelli tehditlerden daha etkili olabildiğini belirterek, devletlerin ideolojik tehditlerle mücadele etme adına yine karşı bir ideolojik söylem geliştirmek durumunda oldukları üzerinde durmaktadır.⁸⁸ Dolayısıyla özellikle dış faktörler ideolojik dış politika oluşumunda oldukça önemli rol oynamaktadırlar.⁸⁹

İdeolojiyi Önemsiz Gören Yaklaşımlar

Realist yaklaşımlar genellikle ideoloji gibi faktörlerin dış politika oluşumunda oldukça küçük hatta hiçbir etkilerinin olmadığını savunmaktadırlar. Realizm açısından dış politikanın materyal faktörlerle açıklanması daha geniş bir biçimde kabul görürken,

⁸⁵ John M. Owen IV, **The Clash of Ideas in World Politics: Transnational Networks, States, and Regime Change, 1510-2010**, New Jersey: Princeton University Press, 2010, ss. 240-241.

⁸⁶ Peter Hays Gries, **The Politics of American Foreign Policy How Ideology Divides Liberals and Conservatives over Foreign Affairs**, California: Stanford University Press, 2014, s. 264-266.

⁸⁷ Michael H. Hunt, **Ideology and U.S. Foreign Policy**, London: Yale University Press, 2009, s. 172.

⁸⁸ Lawrence Rubin, **Islam in the Balance: Ideational Threats in Arab Politics**, Stanford, CA: Stanford University Press, 2014.

⁸⁹ J. K. Gani, **The Role of Ideology in Syrian-US Relations Conflict and Cooperation**, New York: Palgrave Macmillan, 2014, ss. 1-25.

düşünsel faktörlerin göz ardı edilmesi ve etkisinin önemli görülmemesi gibi bir durum söz konusu olmaktadır. Buna göre ideoloji, uluslararası sistemde meydana gelen değişimleri ve dış politika sonuçlarını açıklamada yetersiz görülmesi sebebiyle göz ardı edilmektedir. Ulusal güvenlik ve çıkar söz konusu olduğunda dahi gerekli esnekliği gösteremeyen ve dogmatik yapıya sahip olan ideolojinin, dış politika analizleri için irrasyonel kaldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte rasyonel tutum sergiledikleri ileri sürülen aktörlerin, ideolojiyi ancak özel çıkarlarını örtmeye yarayan bir araç olarak kullandıkları da ifade edilmektedir. Bu bakımdan ideolojiyi araç olarak kullanan devletler için, ideolojinin siyasi kararları meşrulaştırması, düşman/rakip devletlerin stratejik adımlarına karşı konulması ve politikalarını eleştirmesi, saldırgan ve savunmacı dış politikanın ana kaynağı olarak sunulması ve elbette gerçek niyetleri gizlemesi gibi fonksiyonları mevcuttur.

Politik sistemleri farklılık arz etse de karar alıcılar kimi durumlarda ulusal çıkarları ile ideolojik yaklaşımları arasında ikilemde kalabilirler. Risk ve fırsat değerlendirmesi çerçevesinde ulusal çıkarların belirlenmesi ile ideolojik bağlam içerisinde hareket etmenin birbirine zıt pozisyonlar olduğu varsayılmaktadır. Realist yaklaşıma göre rasyonel aktörler olarak karar alıcıların ideolojik saplantıdan ziyade ulusal çıkarların gerektirdiği şekilde tercihlerde bulunacakları düşünülmektedir. İdeolojik temelli dış politika hedefleri ile ulusal çıkarlar arasında çatışma ve gerilim olması durumunda, hükümetlerin ideolojik bir tutumdan ziyade pragmatik davranmayı tercih ettikleri ileri sürülmektedir. Hayatta kalma mücadelesi veren otoriter rejimler böyle bir ikilemde özellikle çıkar temelli iş birlikleri kurarak rejim güvenliklerini garanti altına almayı tercih etmektedirler.⁹⁰ Komünist Sovyet Bloku ile liberal/demokratik Batı arasındaki ideolojik mücadele olarak tasvir edilen Soğuk Savaş'ı ve onun aniden sona ermesini ideoloji faktörünün nedensel etkileriyle ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi materyal analizler bağlamında açıklayan görüşler de mevcuttur.⁹¹ Buna karşın her ne kadar ideoloji, Sovyet dış politikasında göz ardı edilemeyecek bir unsur olsa da asıl belirleyici olanın güç perspektifi olduğu ileri sürülmektedir.⁹² Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde, dış politika

⁹⁰ Kurt Weyland, "Autocratic Diffusion and Cooperation: The Impact of Interest Vs. Ideology", **Democratization**, Vol. 24, Issue. 7, (December 2017), ss. 1235-1252.

⁹¹ Nina Tannenwald and William C. Wohlforth, "Introduction: The Role of Ideas and the End of the Cold War", **Journal of Cold War Studies**, Vol. 7, No. 2, (Spring 2005), ss. 5-7.

⁹² John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W. W. Norton & Company, 2001, s. 191.

ve uluslararası ilişkilerin Soğuk Savaş dönemindeki ideolojilerin ipoteğinden kurtulduğuna dair görüşler öne sürülse de, ABD'nin Soğuk Savaş'ın sonu ile birlikte liberal düzenin zaferini ilan etmesi aslında ideolojik bir tutumdur.⁹³ Bundan sonraki dönemde de ideolojilerin etkili olmaya devam edeceğinin çelişkili bir göstergesidir.

Merkeziyetçi ve hiyerarşik özellikleri bünyesinde barındıran ideoloji temelli ittifaklarda müttefik devletlerin birbirleriyle daha fazla rekabet ve çatışma içinde oldukları ileri sürülmektedir. Bazen güç dengesinin sağlanması adına iki zıt ideolojik perspektife sahip olan ülkeler birbirleriyle ittifak yapabilmektedir. Dolayısıyla ideolojiler kimi zaman tehdide karşı ittifak için rehber olurken kimi zaman da bizzat tehdidin kaynağı konumuna geçebilirler. Rakip ideolojilere sahip devletlerin birbirleriyle mücadele etmeleri gibi ittifak yapmaları da mümkündür. Elbette ideolojik farklılıkları bir kenara bırakarak müttefik olmayı seçmek oldukça zor bir karar olmasına rağmen belli şartlar hasıl olduğunda rakip ideolojileri benimseyen devletlerin ittifak kurduğu söylenebilir. Böyle bir ittifakın gerçekleşmesi için çok güçlü bir ortak tehdit, geleceğe dönük kapsamlı hedefler, iç politik tehditler veya üçüncü bir ideolojik rakibe karşı ittifak yapmak gibi faktörlerin bir veya birkaçının oluşması gerekmektedir. Rakip ideolojilerin çift kutuptan ziyade çok kutuplu ideolojik bölünmelerin olduğu durumlarda ittifak kurması daha kolaydır.⁹⁴ İdeolojinin etki düzeyi ve dış politikada asıl belirleyici faktör olup olmadığına dair farklı cevaplar üretilmiştir. Devletlerin dış politikalarını ideoloji temelinde sürdürdüklerine dair birçok vaka incelemesi olduğu gibi reel politik şartlar gözetilerek ulusal çıkarlarına uygun tutum sergileyen devletlere ait örnekler de oldukça fazladır. Sovyet-Nazi ittifakı, Çin-ABD normalleşmesi ve Irak ile savaşta İran'ın ABD'den silah yardımı alarak iş birliğine gitmesi bu örneklerden en göze çarpanlarıdır.

İdeolojinin Rolünü Sınırlı Gören Yaklaşımlar

Bir başka yaklaşıma göre ise, ideolojinin dış politika hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflerin gerçekleşmesi için politik karar alınmasındaki rolünün sınırlı ancak bu

⁹³ Detaylı bilgi için bkz. Francis Fukuyama, **The End of History and the Last Man**, London: Hamish Hamilton, (1992); Daniel Bell, **The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties**, (Revised Edition), New York: The Free Press, (1965); Samuel Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**, New York: Simon & Schuster, 1997.

⁹⁴ Mark L. Haas, **The Clash of Ideologies Middle Eastern Politics and American Security**, New York: Oxford University Press, 2012, ss. 3-66.

kararların meşrulaştırılmasındaki payının oldukça büyük olması söz konusudur.⁹⁵ Buna göre, ideolojinin dış politikada tek başına belirleyici bir faktör olmaktan ziyade diğer önemli faktörlerin yanında sınırlı bir paya sahip olduğu belirtilmektedir. İdeoloji, dış politika yapımı sürecinde gerek söylemin oluşturulması gerekse eylemin çerçevelendirilmesinde katkı sağlamaktadır. Örneğin Stephen Walt incelediği dönem itibarıyla Arap rejimleri arasındaki ittifak oluşumlarında devletlerin materyal tehditleri öncelediğini ve ideolojiyi ikincil derecede etkili/daha az önemli bir faktör olarak değerlendirdiklerini belirtirken özellikle liderlerin politikalarını meşrulaştırırken ideolojiyi bir araç olarak kullandıklarını ifade etmektedir.⁹⁶

İdeolojinin ittifak tercihlerini belirleyen faktörler arasında önemli bir yeri bulunmakla beraber etkisi sınırlıdır. Devletler kendi sistemleriyle benzer iç politik yapıya sahip olan ülkelerle ittifak yapmayı kendi değerlerini korumak olarak görürler ve benzer sistem ile yönetilen ülkeden kendilerine daha az tehdit hissederler. Bununla beraber özellikle zayıf devletler böylesi ittifaklarla iç politikada meşruiyetlerini güçlendirir, hatta bazen ideolojinin bizatihi kendisi ittifak kurmayı teşvik eder. İdeolojik mesafenin yakınlığı veya uzaklığı liderlerin tehdit ve güven algısını etkilediği gibi uluslararası sistemdeki ideolojik bölünmenin niteliği de oldukça önemlidir. Çift kutuplu veya çok kutuplu ideolojik yapılarda farklı dış politika davranışları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ideoloji, ittifak tercihlerinde tek başına etkili olmaktan uzaktır ancak ihmal edilmemesi gerekir.

Bölgesel olarak bakıldığında ise ideolojilerin geliştikleri coğrafyanın sosyal ve siyasal fotoğrafını yansıttığı ifade edilmektedir. Örnek olarak Ortadoğu’da ortaya çıkan ideolojiler genellikle sömürge ve emperyalizm karşıtı iken öte yandan ABD başta olmak üzere Batı ise kendi hegemon düzen merkezli düşünce ve inanç dünyasına önem atfetmektedir.⁹⁷ Burada ideolojilerin aynı zamanda büyük güçlerin dış politika hedeflerinden biri olarak araçsallaştırıldığı vurgulanmaktadır.

Devletlerin dış politika davranışları açıklanırken materyalist ve fikir temelli olmak üzere iki ana eksen etrafında tartışmalar yapılmaktadır. Uluslararası İlişkiler teorileri arasında

⁹⁵ Werner Levi, “Ideology, Interests and Foreign Policy”, *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 1, (March 1970), s. 5.

⁹⁶ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1987, ss. 181-218.

⁹⁷ Walter Posch, “Ideology and Strategy in the Middle East: The Case of Iran”, *Survival*, Vol. 59, No. 5, (October-November 2017), ss. 69-98.

inşacı, yeni-klasik realizm ve liberal kurumsalcılık yaklaşımlarının ideoloji faktörünü dikkate aldıkları ve devletlerin davranışlarını açıklama konusunda ideolojinin rolüne baktıkları görülmektedir. Bununla birlikte hem materyalist hem de düşünsel etkenleri bir araya getiren eklektik açıklamaların da olduğunu ifade etmek gerekmektedir. İdeolojinin sadece fikir ve değer düzeyinde değil bunların eyleme geçirilmesi noktasında da rehber olduğu belirtilmelidir. Politik eylem olarak işlevsel olması ideolojinin farklılığını ortaya koyan önemli bir göstergedir.⁹⁸

Uluslararası ilişkilerde ideoloji faktörünün daha derinlemesine incelenmesinin önünde iki engelin olduğu ileri sürülmektedir. Birincisi pragmatizm ile ideolojik kararların birbirinin zıddı olarak telakki edilmesi ve asla bağdaşmaz olarak görülmesi, ikinci ise dış politika analizlerini açıklamaya çalışan bir faktör olarak ideolojinin metodolojik olarak problemli olduğudur.⁹⁹ İdeoloji-ulusal çıkar, ideoloji-pragmatizm, ideoloji-reel politik ve ideoloji-opportunizm ikilemleri dış politika analizlerinde sıkça karşımıza çıkan mukayeseler olarak tartışılmaktadır. Devletlerin davranışlarını açıklama hususunda, uluslararası sistem içerisindeki temel çatışma kaynağı olarak ideolojinin, devletlerin dış politikasında amaç mı yoksa araç mı olduğu yönündeki soruların yanı sıra materyal yaklaşımların ortaya koyduğu üzere, hiçbir etkisinin olmadığı veya dış politikada sınırlı bir rolü olduğu da ifade edilmektedir.

Siyasal sistemlerin kendi geleneklerini oluşturdukları ve ülkelere özgü şartların var olduğu tartışma götürmez. Devletlerin kendi iç siyasi yapısının geleneksel kodları olduğu ve bu kodlar içerisinde mündemiç olan düşünce/fikir zemininden söz edilebilir. Lider, parti ve devlet düzeyinde ideolojik bir temel bulunur ve bu temelin uygun şartlar meydana geldiğinde dış politikaya yansıtılması mümkün olabilmektedir. Elbette ideolojinin rolünü tasvir etmenin ve ölçmenin zorlukları ortadadır. Ancak burada kritik olan husus uluslararası diplomasi dinamik yapısı içerisinde esnek olabilmek ve hareket esnekliğini gösterebilmek için katı sınırlar içerisinde kalmanın oldukça büyük bir problem olduğudur. İdeoloji ve ulusal çıkar arasında devletlerin nasıl bir tutum sergileyeceği, dönemsel şartlara ve devletlerin hedeflerine göre değişiklik gösterdiğini

⁹⁸ Karl K. Schonberg, **Constructing 21st Century U.S. Foreign Policy Identity, Ideology, and America's World Role in a New Era**, New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 43.

⁹⁹ J. K. Gani, **The Role of Ideology in Syrian-US Relations Conflict and Cooperation**, New York: Palgrave Macmillan, 2014, ss. 1-25.

söylemek mümkündür. Nihayetinde dış politikada ideolojinin rolünün ana belirleyici olmadığı ancak etkisinin de göz ardı edilemeyecek derece olduğu söylenebilir.

1.2.1. Türk Dış Politikasında İdeolojinin Etkisi

Türk dış politikasında ideolojinin etkisi ancak iç politika ve küresel siyasetin koşullarına birlikte bakılarak anlaşılabilir. Bu çerçevede aynı ideolojinin her dönemde benzer etkiyi göstermeyebileceği söylenebilir.¹⁰⁰ Türkiye'nin hem Batı hem de İslam karakterine sahip "hibrid kimliği" dış politikada alternatif seçeneklere imkan vermektedir.¹⁰¹ Kemalizm ve İslamcılık etrafında şekillenen ve farklı varyasyonları bulunan ideolojik yaklaşımlar, Türk dış politikası açısından farklı kategoriler ve tasnifler çerçevesinde ele alınsa da bu konuda dört ana gruptan bahsetmek mümkündür: *Milliyetçi Sekülerizm*, *Liberal Sekülerizm*, *Milliyetçi İslamcılık* ve *Liberal İslamcılık*.¹⁰²

Bu ideolojik spektrum içerisinde siyasi partilerin pozisyonlarında dönem dönem kaymalar yaşansa da, ana omurgalarını yasadıkları ideolojik zemin genellikle korunmaktadır. Kurucu ideoloji olarak Kemalizm, modern ulus devlet ideali taşıyan, savaş sonrası uluslararası ortam içinde Batı'ya karşı mesafeli ancak Batılılaşmaya sınıksız bağlı ve laiklik temelinde politikaları ile *Milliyetçi Sekülerizm* yaklaşımına sahiptir. Bireysel/toplumsal özgürlükler temelinde liberal siyasi ve ekonomik politikaları önceleyen ve Batı ile daha fazla iş birliği içinde olmayı amaçlayan *Liberal Sekülerizm* yaklaşımı ise özellikle Turgut Özal dönemi (1983-1993) politikalarında görülebilmektedir.

Türk siyasi düşünce tarihi içerisindeki bir başka ideolojik yaklaşım olan *Milliyetçi İslamcılık* ise, milli değerleri merkeze alan modernleşme arayışı, İslam dünyasının birlik olması ve Türkiye'nin bu birliğin lider ülkesi olarak uluslararası sistem içerisinde yer alması hedefi ve Batı karşıtlığına dayalı politik iddiaları bulunan ideoloji olarak kendini göstermektedir. Bu ideolojik perspektifi, Refah Partisi başta olmak üzere Necmettin Erbakan önderliğindeki siyasi hareketlerin ortaya koydukları iddia ve söylemlerde

¹⁰⁰ Kılınç, a.g.e., s. 71-72.

¹⁰¹ Bahar Rumelili, "Turkey: Identity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe", *Journal of European Integration*, Vol. 33, No. 2, (2011), ss. 235-249.

¹⁰² Hasan Kösebalaban, *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*, çev. Hüsamettin İnanç, BigBang Yayınları, Nisan 2014, s. 37.

görmek mümkündür. *Liberal İslamcılık* ise, ülkenin en büyük problemlerinden biri olan ekonomiyi liberal tedbirler ve politikalarla iyileştirmeyi hedefleyen, AB'yi Hristiyan kulübü olarak görmeyen ve Batı'yla çatışmadan ziyade iş birliği kurmak isteyen böylelikle ekonomik kalkınmayı da hedefleyen bakış açısı olarak tanımlanabilir. AK Parti iktidarının ilk dönemi (2002-2007) bu ideolojik perspektifi yansıtan özellikler barındırmaktadır.¹⁰³ Elbette fikirleri birbirlerinden ayrışan ve rekabet halinde olan bu ideolojik yaklaşımların politika yapımındaki etkilerine bakılması özellikle koalisyon hükümetleri dönemi Türk dış politikasının anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır.¹⁰⁴

Türkiye'nin Arap İsyanları döneminde bir yandan bölgede yayılmacı ve agresif Yeni-Osmanlıcılık temelinde hareket ettiği, diğer yandan Müslüman Kardeşler'e yakın durarak Mısır başta olmak üzere devrim dalgasının ulaştığı her ülkede siyasal İslamcı kadroların işbaşına gelmesini hedeflediği iddiaları gündeme getirilmiştir.¹⁰⁵ AK Parti döneminde Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'ya yönelik aktif dış politikası bir yandan sadece Batı'yı merkeze alan ve kendi eksenindeki coğrafya ile irtibatı en aza indiren Kemalist dış politikadan kopuş olarak değerlendirilirken, bir yandan da Türkiye'nin eksen kayması yaşadığı sık sık vurgulanmıştır. Türkiye'nin Osmanlı bakiyesi coğrafyalardaki diplomatik etkinliğinin emperyal hedeflere sahip olduğu ve bu hedeflerin Ortadoğu başta olmak üzere ulus devletin ötesinde anlamlara sahip olduğu öne sürülmüştür.¹⁰⁶ Dolayısıyla AK Parti'nin Arap İsyanları sürecindeki Ortadoğu politikasının ideolojik motivasyonlar tarafından şekillendiği ve Batı ittifak sisteminden uzaklaşmaya çalıştığı bazı kesimler tarafından sürekli olarak ifade edilmiştir. Ancak tüm bu iddiaların aksine Türkiye, bölgede demokrasinin yerleşik hale gelmesini ve halkların kendi iradelerini yansıtabildiği istikrarlı hükümetlere sahip olmasını desteklemiştir. Böylelikle bölgede ekonomik karşılıklı bağımlılık oluşturarak ve diplomatik etkileşim artırılarak kademeli bir bölgesel dönüşümün yaşanmasını istemiştir.¹⁰⁷

¹⁰³ Kösebalaban, ss. 43-56.

¹⁰⁴ Binnur Özkeçeçi-Taner, "The Impact of Institutionalized Ideas in Coalition Foreign Policy Making: Turkey as an Example, 1991-2002", **Foreign Policy Analysis**, Vol. 1, No. 3, 2005, ss. 249-278.

¹⁰⁵ Muhammad Muddassir Quamar, "AKP, the Arab Spring and the Unravelling of the Turkey 'Model'", **Strategic Analysis**, Vol. 42, No. 4, 2018, ss. 372.

¹⁰⁶ Behlül Özkan, "Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism", **Survival: Global Politics and Strategy**, Vol. 56, No. 4, 2014, ss. 119-140.

¹⁰⁷ Burhanettin Duran ve Nuh Yılmaz, "Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri", Burhanettin Duran ve Diğerleri (Ed.), **Türk Dış Politikası Yılı: 2011**, SETA Yayınları, Kasım 2012, s. 19.

Siyasi partilerin dış politika vizyonlarının belli ideolojik temellere yaslandığı ancak dış politika yapım sürecinde uluslararası ortamın koşullarına ve konjonktürüne göre farklı değişkenlerin öne çıktığı belirtilmelidir. Türk dış politikasının yönü konusunda ortaya çıkan ideolojik yaklaşımlar temelli tartışmalarda iki eksen belirlemektedir. Birincisi, Türk dış politikasında ulus devlet temelinde kalarak sınır ötesi iddialara sahip olmayan, ulusal düzlemde statükoyu korumaya, bölgesel ölçekte ise gerilimin tarafı olmamaya çalışan ve Türkiye'nin yönünün Batı olması gerektiğini şiar edinen ideolojik yaklaşımdır. İkincisi ise dış politikanın Batı'nın tahakkümü altında tek merkezli kalmasını ulusal çıkarlar açısından yetersiz gören, karşılıklı bağımlılıklar kurarak nüfuz alanını ve gücünü arttırmaya çalışan ve bölgede aktif olarak yer alarak politik süreçlerin içerisinde söz sahibi aktör olmak isteyen yaklaşımdır.

Son dönem Osmanlı düşünce birikimi ve onun ardından kurulan Cumhuriyet dönemi ideolojik perspektifleri göz önünde bulundurulduğunda Türk dış politikasında ideoloji faktörünün etkili olduğu ancak belirleyici olmadığı söylenebilir. 2002'den beri iktidarda olan AK Parti'nin dış politikada aynı başlıklar konusunda dönemsel olarak farklı politikalar sergilemesi pragmatik dış politika anlayışının tezahürüdür. 2011'de başlayan Arap İsyanları sürecinde Türkiye'nin ABD ve Rusya ile kurduğu ilişkilerin seyri dikkate alındığında bu pragmatizm rahatlıkla görülmektedir.

1.2.2. Katar Dış Politikasında İdeolojinin Etkisi

Katar dış politikasında ideoloji faktörü Müslüman Kardeşler'in siyasi düşüncesine yakınlığı üzerinden değerlendirilmektedir. Katar'ın başta İhvan olmak üzere İslamcı hareketlere destek sağlaması ideolojik saiklerle mi gerçekleşmekte yoksa bölgesel gelişmeleri kendi lehine kullanmak üzere pragmatik tavır mı sergilemektedir? Bu soru Katar dış politikasının anlaşılması açısından sıkça rastlanan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Körfez'de Müslüman Kardeşler'e yönelik her bir ülkenin yaklaşımı birbiriyle aynı değil ve süreç içerisinde farklı tutum sergiledikleri söylenebilir. Bununla birlikte Körfez ülkeleri içerisinde Müslüman Kardeşler'e en yakın ülke Katar'dır. Siyasal alanla ilgilenmemesi, genellikle eğitim faaliyetleri gibi sosyal meselelerle ilgilenerek yönetici aileye yönelik herhangi tehlike oluşturmaması ve üyelerinin ülkenin önemli ailelerinin mensupları olması sebebiyle Müslüman Kardeşler Katar iç siyasetinde tehdit

olarak algılanmamıştır.¹⁰⁸ Bu açıdan Katar'da örgütsel ve organizasyonel verimlilik açısından Müslüman Kardeşler'in çok başarılı olduğunu söylemek oldukça zordur.

İhvan'ın Katar'daki uzantısı olan yapı 1999'da kendisini lağvetse de devletin kuruluş aşamalarında bürokrasi içerisinde yer edindiği ancak asıl ağırlığı sosyal hizmet alanlarına verdiği belirtilmektedir.¹⁰⁹ Hanedan ailesinin ve emirlerinin Vahhabi öğretisine bağlı olduğu göz önüne alındığında, Katar'da İhvan'ın etkin bir siyasal öğreti olarak kabul edilmesinin söz konusu olamayacağı ancak Katar'ın Suudi Arabistan'daki gibi katı bir muhafazakar Vahhabi anlayıştan da uzak olduğunun altı çizilmelidir.¹¹⁰

Katar'ın İhvan hareketiyle pragmatik bir iş birliği içerisinde olduğu belirtilmektedir. İhvan'ın en önde gelen isimlerinden biri olan Yusuf al-Karadavi ile birlikte birçok İhvan üyesinin 1960'lardan itibaren Katar'da ikamet ediyor olmaları, en örgütlü siyasal İslamcı hareket olarak bölgedeki güçlü durumları ve Arap İsyanlarında Mısır ve Suriye başta olmak üzere birçok ülkede iktidar olma şansı yakalamaları bu pragmatizmin nedenleri olarak sıralanmaktadır. Hem ulusal hem de bölgesel düzlemde İhvan hareketini tehdit olarak görmeyen Katar'ın, dış politikasının düşünce temellerinde bölgedeki ana akım ideolojilerden (Baas ve Pan-Arabizm ideolojisini içine alan Arap milliyetçiliği, Siyasal İslamcılık, Vahhabilik ve İran İslam devrimi ideolojisi) de etkilenmediği ifade edilmelidir. Bununla birlikte Katar'ın Müslüman Kardeşler hareketiyle iyi ilişkiler kurmasının sadece dış politika ile açıklanamayacağı, aslında bu ilişkiyi belirleyen temel faktörün kurulan ittifak sayesinde iç politikada rejim güvenliğinin garanti altına alınması olduğunu belirten iddialar da mevcuttur.¹¹¹ Bu açıdan bakıldığında İhvan'ın Katar'a yönelik eleştirel ve katı muhalif bir duruş sergilememesi söz konusu bu iş birliğinden kaynaklanmaktadır.

Ancak Arap İsyanları sürecinde bölgede İslamcı muhalifleri desteklemesi Katar'ın ideoloji eksenli dış politika izlediği iddialarını beraberinde getirmiştir. Özellikle Arap İsyanları döneminde bölgede ortaya çıkan isyan dalgasında muhaliflerin safında yer alan

¹⁰⁸ Courtney Freer, "Rentier Islamism: The Role of the Muslim Brothers in the Gulf", **LSE Middle East Centre**, November 2015, s. 16.

¹⁰⁹ David B. Roberts, "Qatar and the Brotherhood", **Survival: Global Politics and Strategy**, Vol. 56, No. 4, 2014, ss. 26.

¹¹⁰ David Roberts, "Qatar and the Muslim Brotherhood: Pragmatism or Preference?", **Middle East Policy**, Vol. 21, No. 3, (Fall 2014), s. 88.

¹¹¹ Alexey Khlebnikov, "The New Ideological Threat to the GCC: Implications for the Qatari-Saudi Rivalry", **Strategic Assessment**, Vol. 17, No. 4, (January 2015).

ve ekonomik, finansal, diplomatik ve askeri destek sağlayan Katar, aynı zamanda Al Jazeera üzerinden Arap İsyanlarının medya görünürlüğünü sağlayan ülke olmuştur. Gerek Mısır'da Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesinin ardından İhvan'ın başarılı olması için verdiği destek gerekse bölgedeki diğer çatışma alanlarında muhaliflere sağladığı yardımlar Katar'ın siyasal İslamcı ajandaya sahip olduğu iddialarını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte Katar'ın İslamcı hareketlerle kurduğu ilişki başta Körfez İşbirliği Konseyi'nin üyeleri Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn olmak üzere ve bölge ülkelerinin bir kısmında rahatsızlık oluşturmaktadır. Hatta bu rahatsızlık sebebiyle yukarıda bahsedilen ülkeler, Doha'dan büyükelçilerini çekerek Katar'a abluka uygulanmasına kadar varan sert politikalar sergilemiştir. Bu gelişmelerin ardından Yemen'de Suudi Arabistan öncülüğünde başlatılan Kararlılık Fırtınası Operasyonu'na katılan Katar daha sonra ise bu ittifaktan ayrıldığını duyurmuştur.

Ancak bu iddialara karşılık, Katar'ın dış politikasında ideoloji faktöründen ziyade ulusal çıkar önceliklerine dayalı pragmatik davranış sergilediğini ileri süren görüşler de vardır.¹¹² Başta İhvan ile kurduğu ilişki olmak üzere Katar'ın bölgedeki neredeyse tüm ideolojik temelli aktörlerle ilişki içerisinde olması bu pragmatik yaklaşımın sonucu olarak görülmektedir. ABD ile oldukça iyi ilişkilere sahip olması ve Körfez'deki en büyük Amerikan üslerinden birine ev sahipliği yapması aslında Katar'ın sadece İslami gruplarla değil Batı'yla ilişkilerinin de çok iyi olduğunu göstermektedir. Kaldı ki modernleşme çabaları halihazırda devam ediyorken hanedan ailesi üyeleri modern bir toplum/devlet inşa edebilmek adına Batı ile kurulan ilişkilere çok büyük önem vermektedirler.

Kendi düşünce dünyasını yansıtan bir akım veya fikri canlılık olmadığı müddetçe Katar'ın dış politikada ideolojik eksenli davranışlar sergilemesi zor görünmektedir. Özellikle Arap İsyanları öncesinde bölgede ara buluculuk çabaları ve uzlaştırıcı rolü ile ön plana çıkan Katar'ın katı ve sert bir ideolojik dış politika tutumu sergilemesi zaten mümkün değildir.

¹¹² Ana Echagüe, "Qatar: The Opportunist", Kristina Kausch (Ed.), **Geopolitics and Democracy in the Middle East** içinde (63-75), Madrid: FRIDE, 2015, s. 70.

1.2.3. BAE Dış Politikasında İdeolojinin Etkisi

BAE, Körfez ülkeleri arasında siyasal İslamcı parti ve hareketlere karşı en sert tutum takınan ülke olarak bilinmektedir. BAE'deki İslah Hareketi'nin 1994'te Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'e karşı yapılan saldırıya finansal destek sağladığı iddiaları ve 11 Eylül'ü gerçekleştirenler arasında BAE kökenli iki saldırganın olması ülkenin Batı'daki imajını son derece lekeleyen bir sonuç doğurmuştur.¹¹³ Bu lekeden kurtulmak isteyen BAE yönetimi siyasal İslami hareketlere ve mensuplarına yönelik sert tedbirler uygulamıştır. 2013'te Müslüman Kardeşler'in BAE kolu olan İslah Hareketi'nin 94 üyesi tutuklanmış ve bunlardan 69'u on beş yıldan fazla hapis cezasına çarptırılmıştır. 2014'te ise İslah, terörist organizasyon olarak deklare edilmiştir.¹¹⁴

Körfez ülkelerinin Müslüman Kardeşlere bakışının büyük oranda bölgedeki güçlü aktörlerin ve onların savunduğu ideolojik yaklaşımların etkisine göre şekillendiğini söylemek mümkündür. 1980'lere kadar Arap milliyetçiliği ve komünizm etkisinden korunmak isteyen Körfez ülkeleri İhvan hareketine ülkelerinde alan açtılar ve İhvan üyelerini istihdam ederek bürokrasilerindeki personel eksikliğini gidermeye çalıştılar. BAE de benzer şekilde yeni kurulmakta olan devletin ihtiyaçlarını karşılamak için ve Arap milliyetçiliği akımına karşı İhvan'a destek sağlamıştır. 1980'lerde BAE adalet ve eğitim bakanlarının Müslüman Kardeşler üyesi oldukları görülmektedir.¹¹⁵

2000'lerden itibaren Müslüman Kardeşler hareketini radikal ve aşırılıkçı gruplar arasında değerlendiren BAE, bölgede bütün siyasal İslamcı hareketlerin karşısında yer alarak bunların etkinliklerini ve meşruiyetlerini ortadan kaldırmak için sert tedbirler içeren politikalar yürütmüştür. BAE dış politikasının aktif ve saldırgan olmasında siyasal İslami hareketleri bölgesel düzlemde engellemek önemli bir yer tutmaktadır. Mısır'da 3 Temmuz darbesine destek vermek, Libya'da dolaylı Bahreyn ve Yemen'de ise doğrudan askeri müdahalelerde bulunmak bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu ülkelerde BAE dış politikasının temel motivasyonu İhvan hareketine karşı durmak ve onlarla çalışmamaktır. Örneğin Suriye ve Yemen'de benzer amaçlara sahip olsalar da BAE

¹¹³ Matthew Hedges and Giorgio Cafiero, "The GCC and the Muslim Brotherhood", *Middle East Policy*, Vol. 24, No. 1, (Spring 2017), s. 137.

¹¹⁴ "UAE Publishes List of Terrorist Organisations", *Gulf News*, 15 Kasım 2014.

¹¹⁵ Ola Salem, "The Gulf Crisis and A Pariah's Fling with Islamism", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 16, No. 3, (Fall 2017), s. 87.

yönetimi sahada İhvan ile çalışmamaya özen göstermiş, Libya ve Mısır'da ise doğrudan İhvan'ı hedef alan politikalara destek sağlamıştır. Müslüman Kardeşler'e müsamaha gösteren ülkelere de baskı kuran dış politikaya sahip olan BAE, Arap İsyanları sürecinde İngiltere'nin Müslüman Kardeşler'e karşı sıkı tedbirler alması için baskı yapmış ve yüksek meblağlı silah alımı teklifleri sunmuştur.¹¹⁶

Abu Dabi yönetiminin özellikle Katar'ın bölgesel düzlemde İhvan yanlısı bir duruş sergilemesinden oldukça rahatsız olduğu ve Doha yönetimini baskılamaya çalıştığı açıktır.¹¹⁷ Suudi Arabistan ve Bahreyn ile birlikte Mart 2014 ve Haziran 2017'de Doha'dan büyükelçisini çeken BAE, seküler dış politikanın bölgedeki ülkelerin temel önceliği olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hatta bu duruşu sebebiyle Körfez'deki en önemli müttefiki olan Suudi Arabistan ile Yemen konusunda farklı pozisyona sahip olduğu da görülmektedir.¹¹⁸ Ancak federal yapıyı oluşturan yedi emirliğin İhvan'a karşı farklı yaklaşımlar içerisinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle İhvan'ın Abu Dabi ve Dubai kadar zengin olmayan kuzey emirliklerinden sosyal ve ekonomik gerekçelerle daha fazla destek bulduğu belirtilmektedir.¹¹⁹ Her bir emirliğin aynı ideolojik zeminden hareket etmediğini ancak güvenlik ve dış politikada federal hükümetin sorumluluğunda olmasından dolayı Abu Dabi yönetiminin baskın olduğunu söylemek mümkündür.

BAE, yönetici hanedanın otoritesine ve meşruiyetine tehdit olarak gördüğü İslami hareketleri hem iç hem de dış politikada öncelikli güvenlik problemi olarak görmektedir. Dolayısıyla siyasal İslamcı ideolojilerin doğrudan rejim güvenliğini tehlikeye atan iddialara sahip olması sebebiyle belirlenen tutum, bölgede seküler yönetimlerin iş başında olması isteğini BAE dış politikasında temel öncelik olarak ortaya çıkarmaktadır. Modern ve Batılı tarzda devlet imajı kurmak isteyen BAE, dış politikada Siyasal İslam karşıtı, devrimci hareketlerin başarı kazanmasını engellemeye çalışan ve statüko yanlısı aktör profiline sahiptir.¹²⁰ Dolayısıyla BAE'nin seküler dış politika ajandası Katar'ın pragmatik

¹¹⁶ "UAE Told UK: Crack Down on Muslim Brotherhood or Lose Arms Deals", **The Guardian**, 6 November 2015.

¹¹⁷ David B. Roberts, "Qatar and the UAE: Exploring Divergent Responses to the Arab Spring", **Middle East Journal**, Vol. 71, No. 4, (Autumn 2017).

¹¹⁸ Noel Brehony, "The UAE's Role in the Yemen Crisis", Stephen W. Day and Noel Brehony (Eds.), **Global, Regional, and Local Dynamics in the Yemen Crisis** içinde (131-147), Palgrave Macmillan, 2020, s. 142.

¹¹⁹ Matthew Hedges and Giorgio Cafiero, "The GCC and the Muslim Brotherhood", **Middle East Policy**, Vol. 24, No. 1, (Spring 2017), s. 136.

¹²⁰ David B. Roberts, "Mosque and State: The United Arab Emirates' Secular Foreign Policy", **Foreign Affairs**, March 18, 2016.

Siyasal İslamcılığından daha ideolojiktir. Ancak bu seküler yaklaşımın Fransız kökenli laiklik anlayışından farklı ve sadece aşırılıkçı hareketlere karşı dış politikada geliştirilen politik tutum olduğu belirtilmektedir.¹²¹ Ayrıca İslamcılara karşı pozisyon alınması başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler nezdinde olumlu imaj oluşturmaya imkan tanımakta ve iş birliği fırsatlarını arttırmaktadır. Öte yandan Suudi Arabistan'ın İran'a yönelik ideolojik temelli yaklaşımının yerine BAE'nin daha yumuşak ekonomik ve siyasi ilişkilere sahip olması dış politikasını ulusal çıkarlar üzerinden değerlendirdiğinin göstergesi olarak okunabilir. Bu bakımdan diğer faktörlerden farklı olarak BAE'nin dış politikasında ideoloji faktörünün (seküler dış politika) oldukça önemli ve etkili olduğunu ancak yine de tek başına belirleyici etken olmadığını söylemek mümkündür.

1.3. Uluslararası Sistem, Küresel Aktörler ve Dış Politika İlişkisi

Bu başlık altındaki uluslararası sistem tartışması, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki yapısal realist yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Kenneth N. Waltz'un Güç Dengesi (Balance of Power) teorisi, birbiriyle etkileşim içerisindeki devletlerin davranış kalıplarının benzeştiği bir uluslararası politikayı tarif etmektedir.¹²² Bu çerçevede yapısal realizm, lider etkisi, devlet kurumlarının fonksiyonları, muhalefet, kamuoyu ve diğer iç politik değişkenleri dikkate almaz. Analiz birimi olarak uluslararası sistemi merkeze koyar ve spesifik olarak ülkelerin dış politika davranışlarını açıklamaz.¹²³ Teorik çerçevesini sistem düzeyinde oluşturan Waltz, uluslararası sistemi, birbirleriyle etkileşim içerisinde olan parçaların ve bu parçaların bütünü aşan bir yapının toplamı olarak ifade etmektedir.¹²⁴ Waltz, uluslararası sistemin anarşi temelli olmasının, devletlerin kendilerini güvende hissetmemelerine ve güçlenen aktörü dengeleme davranışını benimsemelerine neden olacağını ileri sürmektedir.¹²⁵ Küresel siyasette devletlerin iç yapısındaki gibi hiyerarşik bir örgütlenme olmaması nedeniyle sistemdeki aktörler birbirlerine müsavi egemen güçler olarak yer alırken uluslararası sistem içerisinde bulunan birimlerin (devletlerin) işleyişini düzenleyen üst otoritenin

¹²¹ Sofiane Belmiloud, "A Singular Gulf Country in the Middle East? How the UAE Articulates its 'Pro-secular' Vision of the Arab World", *International Policy Digest*, 22 June 2018, <https://intpolicydigest.org/2018/06/22/a-singular-gulf-country-in-the-middle-east-how-the-uae-articulates-its-pro-secular-vision-of-the-arab-world/>

¹²² Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading MA: Addison-Wesley Publishing, 1979.

¹²³ Kenneth N. Waltz, ss. 38- 59.

¹²⁴ Kenneth N. Waltz, ss. 79-102.

¹²⁵ Kenneth N. Waltz, ss. 117-123.

olmayışı anarşi durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹²⁶ Robert Gilpin, benzer bir ayrıma başvurarak uluslararası politikada kontrol yetersizliğinden kaynaklanan bir anarşi durumundan bahsetmektedir.¹²⁷ Burada önemle belirtmek gerekir ki anarşi durumu, kaos veya kuralsız bir yapıyı ihtiva etmekten ziyade kuralları dikte edecek bir üst otoritenin olmayışı anlamına gelmektedir.¹²⁸

Bu anarşik yapı içerisinde, amacı hayatta kalmak olan devletler arasında güç temelli rekabetin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla burada bir diğer önemli faktör olan yeteneklerin (güç) dağılımı parametresi öne çıkmaktadır. Devletlerin güç kapasiteleri (askeri, ekonomik, siyasi, teknolojik vd.) aynı zamanda uluslararası sistemdeki güç dağılımından aldıkları payı belirtmektedir. Waltz, sistemik düzeyde güç kapasitesine sahip olarak sistemik etki oluşturabilen aktörleri “birincil devletler” olarak tanımlarken sistemik düzeyde herhangi bir etki kapasitesi bulunmayan aktörleri ise “ikincil devletler” olarak tasnif etmektedir.¹²⁹ Buradan hareketle uluslararası sistemdeki güç dağılımı, sistemin sunduğu fırsatlar ve kısıtlar temelinde aktörlerin kapasitelerine göre hareket etmelerini mümkün kılmaktadır. Uluslararası sistemin koşulları altında devletler dış politika tercihlerini yaparken güç dağılımına dikkat ederler. Zira farklı güç kapasiteleri devletlerin tercihlerini doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir.

Anarşik bir yapıya sahip olan uluslararası sistemde hayatta kalmaya çalışan devletlerin davranışlarını belirleyen unsur, birbirleri arasındaki güç dağılımıdır. Waltz, uluslararası sistemin anarşi temelli ve güç dağılımı merkezli yapısının devletlerin davranış kalıplarını belirlediğini ileri sürer.¹³⁰ Buna göre anarşik yapı ve güç dağılımı göz önünde tutulduğunda devletlerin benzer davranışlar sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.¹³¹ Devletler anarşi ortamında güvenlik problemiyle karşı karşıya kalır ve hayatta kalma güdüsü devletlerin tüm davranışlarını belirleyen parametre olarak belirir. Güvenliğini kendisinden başka bir üst otoritenin sağlamasının söz konusu olmaması sebebiyle, devletler ulusal güvenliklerine yönelik tehditleri engellemek adına (kendi başlarının çaresine bakmak için) tedbir almaya çalışırlar. Zira devletleri sınırlandırma, caydırma ve

¹²⁶ Kenneth N. Waltz, s. 88.

¹²⁷ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, 1981, ss. 25-39.

¹²⁸ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevehouse, **International Relations**, Tenth Editions, New York: Pearson, 2014, s. 49.

¹²⁹ Kenneth N. Waltz, s. 127.

¹³⁰ Kenneth N. Waltz, ss. 97-99.

¹³¹ Kenneth N. Waltz, s. 93.

cezalandırma gibi rollere sahip bir dünya hükümetinin (üst otorite) bulunmayışı aktörlerin anarşi ortamında hareket etmelerini beraberinde getirmektedir.¹³² Waltz'a göre bu durumda güç dengesi kendiliğinden/doğal olarak devreye girer ve gücünü genişletmeye çalışan aktör karşısında diğer devletler ittifak kurarak bu güç artırımını engellemeye çalışırlar.¹³³ Bu davranışlar sonucunda birbiriyle mücadele içerisindeki devletler birbirlerini tehdit olarak görürler ve aralarındaki güç dengesinin değişmesi ihtimali güvenlik ikilemine neden olur.¹³⁴

Robert Jervis, güvenlik ikileminde savunma-saldırı dengesine dikkat çekerek, eğer savunma durumunun avantajlı olduğu koşullar geçerliyse statükocu aktörlerin daha güvenli olacağını ve dolayısıyla güvenlik ikileminin zayıf kalacağını; buna mukabil saldırı durumunun avantajlı olduğu koşullarda ise (silahlanma yarışı ve diğer faktörler) güvenlik ikileminin yükselişe geçeceğini ileri sürmektedir.¹³⁵ Stephen M. Walt, Tehdit Dengesi (Balance of Threat) teorisi çerçevesinde devletlerin güce karşı değil tehdide karşı dengeleme politikasına yöneleceğini iddia ederek, bunun için birkaç unsurun bir arada bulunması gerektiğini öne sürmektedir.¹³⁶ Walt'a göre, aktörün toplam kapasitesi (güç birikimi), coğrafi konumu (coğrafi yakınlık), diğer devletler üzerinde oluşturduğu saldırı kabiliyeti ve agresif niyete sahip olması gibi koşullar devletlerin tehdit algısının/değerlendirmesinin zeminini oluşturmaktadır.¹³⁷

Neo-realizm, uluslararası sistemin temel belirleyicisinin anarşi olduğunu ve devletlerin hayatta kalmaları için kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiğini ileri sürerken iki farklı seçeneğinin olduğunu da belirtmektedir. Bunlardan birincisi, güçlenen aktörün “peşine takılmak” (*bandwagoning*), ikincisi ise yükselmekte olan bu aktörü “dengeleme” (*balancing*) yoluna gitmektir.¹³⁸ Peşine takılma stratejisi herhangi bir aktörün mevcut tehditler karşısında, güç kapasitesi kendisinden daha yüksek devletle iş birliği yoluna gitme davranışı olarak açıklanabilir. Walt'a göre bu davranışı tercih eden aktörler görece

¹³² Kenneth N. Waltz, s. 91, 111; John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W. W. Norton&Company, 2001, s. 32-33.

¹³³ Kenneth N. Waltz, s. 119.

¹³⁴ Kenneth N. Waltz, s. 187.

¹³⁵ Robert Jervis, “Cooperation Under the Security Dilemma”, **World Politics**, Vol. 30, No. 2, (January 1978), ss. 187-194.

¹³⁶ Stephen M. Walt, “Alliance Formation and the Balance of World Power”, **International Security**, Vol. 9, No. 4 (Spring 1985), ss. 3-43.

¹³⁷ Stephen M. Walt, **The Origins of Alliances**, Ithaca: Cornell University Press, 1987, s. 22.

¹³⁸ Kenneth N. Waltz, s. 126.

güç kapasitesi daha zayıf olan zayıf devletlerdir.¹³⁹ Dengeleme ise herhangi bir aktörün tek başına üstün bir güce sahip olmasının önüne geçmek ve devletler arasında eşit güç dağılımını sağlamaya yönelik ittifaklar kurularak yükselen aktörün kontrol altına alınması anlamına gelmektedir. Çünkü benzer materyal kapasiteye sahip ve güçleri birbirine yakın olan devletlerin diğerini tehdit etme/diğerine saldırma olasılığının zayıf olduğu vurgulanmaktadır. Waltz, devletlerin ikinci seçeneği yani dengelemeyi tercih edeceklerini savunmaktadır.¹⁴⁰ Zira yükselen devletin ulusal güvenliklerine yönelik tehdidi engellemek adına diğer bir aktörle iş birliği yapması, söz konusu dengeyi sağlayabilecek bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'daki klasik on dokuzuncu yüzyıl denge siyaseti bunun en çarpıcı örneklerinden biridir.

Yukarıda belirtildiği üzere Neo-realizm, güç dengesinin bir dış politika stratejisi olmaktan ziyade uluslararası sistemin doğal bir yansıması olarak kendiliğinden gerçekleşen bir davranış kalıbı olduğunu belirtmektedir. Buna göre dengeleme davranışının iki şekilde gerçekleşmesi mümkündür: iç dengeleme ve dış dengeleme.¹⁴¹ Devletlerin, güçlenen aktör tehdidine karşı iç dengeleme yolunu tercih etmesi durumunda başta askeri olmak üzere materyal kapasitesini artırması gerekir ve bu amaçla her alanda kapasite artırımına yönelirler. Dış dengeleme davranışında ise güçlenen aktörü bir diğer devletle ittifak kurarak dengelemeye çalışmak söz konusudur.¹⁴²

Neo-realizm, defansif ve ofansif olmak üzere iki farklı yaklaşım etrafında ele alınmaktadır. Neo-realizm içindeki bu ayrışmanın temel sebeplerinden biri, devletlerin hayatta kalmak için ne yapmaları gerektiğine dair verdikleri farklı cevaplardır. Defansif realizm, uluslararası sistemin anarşik yapısında devletlerin hayatta kalmak için güvenliklerini artırması gerektiğini iddia ederken ofansif realizm ise devletlerin güçlerini maksimize etmesi gerektiğini savunur.¹⁴³ Defansif realizm, kendi başlarının çaresine bakmaya çalışan devletlerin güvenliklerini öncelemesi gerektiğini vurgularken güvenliğini artırmaya çalışan devletlerin aynı zamanda diğer aktörler tarafından tehdit

¹³⁹ Stephen M. Walt, s. 29.

¹⁴⁰ Kenneth N. Waltz, s. 142-143.

¹⁴¹ Kenneth N. Waltz, s. 118.

¹⁴² Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne, **Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, Çeviren: Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s. 40.

¹⁴³ Steven E. Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, Online Publication Date: (December 2017), s. 1-28.

olarak görüleceğini dolayısıyla güvenlik ikileminin doğacağını savunmaktadır.¹⁴⁴ Uluslararası sistemin anarşi temelli yapısının güvenliklerini sağlamaya çalışan devletleri daha ihtiyatlı davranmaya mecbur kılacağını öne sürer. Böylelikle hayatîyetlerini sürdürmeye çalışan aktörlerin revizyonist ve yayılmacı dış politika yerine güç dengesini merkeze alan statükocu bir yaklaşım benimsediklerini öne sürmektedir.¹⁴⁵ Defansif realistlere göre anarşik yapıya sahip uluslararası sistem, devletlerin agresif davranışlarını dizginleyerek onları sistem içerisindeki konumlarını ve mevcut güç dağılımını korumaya yöneltmektedir. Dolayısıyla yayılmacılığın maliyetli bir çaba olması hasebiyle tercih edilmeyeceğini, bu tür eğilimlerin sistemin sunduğu fırsatlardan değil iç politik gelişmelerden kaynaklandığını öne sürmektedir.¹⁴⁶

Kendisini ofansif realist olarak tanımlayan John J. Mearsheimer'a göre ise devletlerin temel önceliği güvenliğini artırmaktan ziyade güç kapasitesini yükseltmektir.¹⁴⁷ Zira devletlerin güvenliklerini külli bir şekilde sağlamaları hiçbir zaman mümkün değildir. Devletler hayatta kalmak için saldırgan davranışlarda bulunurlar ve bu saldırganlık güvenliklerini sağlamak adına güç ve etkilerini artırarak hegemon konumuna gelene kadar devam eder.¹⁴⁸ Ofansif realistlere göre, uluslararası sistem devletlerin önüne güçlerini ve etkilerini genişletmek için çeşitli fırsatlar ve imkanlar sunmaktadır. Dolayısıyla kendisine meydan okuyan güçler elimine edilene ve sistemdeki en güçlü aktör olana dek devletin güvenliği tam anlamıyla sağlanmış değildir.¹⁴⁹ Mearsheimer, dengeleme (*balancing*) ve peşine takılma (*bandwagoning*) dışında üçüncü bir seçenek olarak maliyeti başkasına yükleme (*buck-passing*) davranışının devletler tarafından sıkça başvurulan bir yöntem olduğunu öne sürmektedir.¹⁵⁰

Mearsheimer, defansif realistlerden farklı olarak anarşi ve hayatta kalma mücadelesinin yanı sıra diğer devletlerin niyetlerinin belirsiz olmasını, zarar verecek güçleri bulunmasını ve rasyonelliklerini önemli faktörler olarak öne sürmektedir.¹⁵¹ Bir sonraki

¹⁴⁴ John H. Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", **World Politics**, Vol. 2, No. 2, (January 1950), ss. 157-180; Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4, (Spring 1988), ss. 615-628.

¹⁴⁵ Stephen M. Walt, ss. 17-50.

¹⁴⁶ Jack Snyder, **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, Ithaca: Cornell University Press, 1991.

¹⁴⁷ John J. Mearsheimer, , ss. 79-80.

¹⁴⁸ John J. Mearsheimer, ss. 81-84.

¹⁴⁹ John J. Mearsheimer, s. 33.

¹⁵⁰ John J. Mearsheimer, ss. 155-165; 267-334.

¹⁵¹ John J. Mearsheimer, ss. 30-31.

tehdidin nereden geleceğinden ve rakiplerinin niyetlerinden emin olmak gibi bir durum söz konusu olmayacağı için devletler sürekli olarak güçlerini artırmayı öncelerler. Bu bakımdan özellikle büyük güçlerin, sahip oldukları imkanlardan tatmin olmayacaklarını ve genellikle revizyonist ajandaya sahip olarak mevcut güç dağılımını kendi lehlerine değiştirmeye yöneleceklerini ileri sürer.¹⁵² Daha fazla güvenlik sağlamak amacıyla askeri, ekonomik ve hatta sınırsal yayılcılığın, söz konusu değişimin emareleri olarak belireceği vurgulanmaktadır. Randall Schweller ise, Çıkar Dengesi (Balance of Interests) teorisi ile devletlerin yegane kaygısının güvenlik olmadığı bilakis çıkarlarını önceleyerek güç kapasitesini genişletme isteklerinin de olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁵³ İttifak tercihlerini yaparken güç dengesini gözetmek yerine ulusal çıkarı çerçevesinde karar vereceğini ifade eder. Bu açıdan neo-realist yaklaşımdan farklı olarak devletlerin dengeleme yerine peşine takılmayı tercih edeceklerini ileri sürmektedir.¹⁵⁴ Zira güçlü devletin yanında olmak aynı zamanda kazanan tarafta olma fırsatını sunmaktadır.

Schweller, revizyonist ve statükocu devletler ayrımı yaparak peşine takılma davranışının revizyonist aktörler tarafından tercih edildiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁵ Revizyonizm mevcut koşullardan tatminsizliği yansıtır ve statükoya ait yapıların değişimini belirtir. Devletler, kaynakların dağılımı veya bu dağılımı düzenleyen sistemdeki kural, norm ve kurumlardan tatmin olmadıklarında revizyonizme yönelebilir. Schweller'e göre statükocu aktörler kendi lehlerine olması nedeniyle mevcut düzeni korumaya çalışırken revizyonist devletler ise güçlerini artırmayı arzular ve mevcut düzenin değişimi yönünde çaba sarf ederler.¹⁵⁶ Böylelikle revizyonist aktörler daha fazla güç biriktirerek uluslararası sistemdeki konumlarını güçlendirmeye yönelirken statükocu aktörler ise revizyonist devleti dengelemeye çalışırlar. Bununla birlikte üç farklı revizyonist politika olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, daha fazla materyal, ekonomik ve sosyal kaynağa ulaşmayı hedefleyen revizyonizm (*distributive revisionism*); ikincisi statüko tarafından ihdas edilmiş kural ve normları reddeden veya değiştirmeye çalışan revizyonizm (*normative revisionism*) ve son olarak ikisini bir arada yapmaya çalışan hem kaynak

¹⁵² John J. Mearsheimer, ss. 2-3.

¹⁵³ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994; Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy for World Conquest*, New York: Columbia University Press, 1997.

¹⁵⁴ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", s. 74, 93.

¹⁵⁵ Randall L. Schweller, "Tripolarity and the Second World War", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, (March 1993), ss. 73-103.

¹⁵⁶ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", s. 88.

artırma hem de normatif değerleri değiştirme hedefinde olan revizyonizm (*radical revisionism*).¹⁵⁷

Bununla birlikte Schweller'in, sistemik faktörlerin yanı sıra devletlerin karakterlerinin önemine vurgu yaptığını belirtmek gerekir. Devletlerin davranışlarını açıklarken hem uluslararası sistem hem de devlet karakterinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder.¹⁵⁸ Dolayısıyla ulusal özellikleri ve sistemik etkileri bir araya getirmeye çalışan sentezci bir açıklama üzerinde durur. Burada bir başka parantez açarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde neo-klasik realizm olarak anılan bu yaklaşımın, devletlerin davranışlarını açıklamak için anarşi ve yapısal etkenleri kabul ederken uluslararası sistemin tek başına yeterli olmadığını savunduğunu belirtmek gerekir.¹⁵⁹ Neo-realistler, uluslararası politikayı mikro değişkenleri bir kenara bırakıp makro düzeyde analiz ederken; neo-klasik realist yaklaşım birey ve devlet birim düzeylerini dikkate alarak dış politika analizine odaklanır.¹⁶⁰ Uluslararası sistem içerisinde devletlerin güç kapasitelerinin yanı sıra siyasal sistemlerinin, elitlerin ve karar alıcıların algıları gibi iç faktörlerin önemine değinir. Ayrıca bağımlı değişken (dış politika davranışı) ile bağımsız değişken (uluslararası sistem) arasında bulunan ara değişkenlerin (kurumlar, liderler, elitler vs.) mühim olduğunu, çünkü bunların dış politikadaki yapısal baskıları azalttığını ileri sürer.¹⁶¹ Öte yandan Neo-realizm benzer materyal kapasiteye sahip aktörlerin neden farklı davrandıklarını açıklamaz ve uluslararası politika ile dış politika arasında derin bir ayrım yaparak spesifik devlet birimi düzeyinde açıklamalardan ziyade makro değişkenlerin neden olduğu muhtemel makro sonuçlar üzerinde durur.¹⁶² Ancak neo-klasik realistler yapısal teorilerin dış politika analizlerinde kullanılmasının mümkün olduğunu ifade etmektedirler.¹⁶³

¹⁵⁷ Steven Ward, **Status and the Challenge of Rising Powers**, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, ss. 10-11.

¹⁵⁸ Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", **International Security**, Vol. 29, No. 2, (Fall 2004), ss. 159-201.

¹⁵⁹ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics**, Vol. 51, Issue: 1, (October 1998), ss. 144-172.

¹⁶⁰ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, **Neoclassical Realist Theory of International Politics**, New York: Oxford University Press, 2016, ss. 26-27.

¹⁶¹ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, , ss. 58-79.

¹⁶² Kenneth N. Waltz, s. 72.

¹⁶³ Randall L. Schweller, "The Progressiveness of Neoclassical Realism", Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (Eds.), **Progress in International Relations Theory** içinde, London: MIT Press, 2003, s. 322.

Uluslararası sistemin tek kutuplu, çift kutuplu veya çok kutuplu olması ile uluslararası sistemin istikrarı arasındaki bağlantı, realist paradigma içinde bir diğer tartışma alanıdır. Uluslararası sistemdeki güç merkezlerini ifade eden kutup sayısı, devletlerin sistem içerisinde güçlenmesi veya zayıflaması sebebiyle değişirken sistemin istikrarını doğrudan etkilemektedir. Güç dağılımı üzerinden sistemin tek kutuplu, çift kutuplu ve çok kutuplu olarak belirlediği dönemler göz önüne alınarak en istikrarlı yapı hakkında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Waltz, en güçlü aktörü dengeleme ihtiyacı ortaya çıkacağı için tek kutuplu sistemin istikrarsızlık üreteceğini düşünmektedir. Dolayısıyla iki kutuplu uluslararası sistemin en istikrarlı yapı olduğunu ileri sürerken çok kutuplu uluslararası sistemde ise savaş olasılığının diğerlerine nazaran daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Zira savaşa yanlış hesaplamaların (*miscalculation*) neden olduğunu ve çok kutuplu uluslararası sistemde bu tür yanlış hesaplamalara daha sık rastlandığını belirtmektedir.¹⁶⁴

Buna mukabil William C. Wohlforth, Hegemonik İstikrar Teorisi bağlamında Waltz'un aksine uluslararası sistemin tek kutuplu yapıda daha istikrarlı olacağını ileri sürmektedir.¹⁶⁵ Uluslararası sistemdeki güç dağılımının tek bir güç etrafında temerküz ettiği tek kutuplu uluslararası sistemde, diğer aktörlerin peşine takılma stratejisine yönelerek süper gücün sağladığı istikrardan fayda sağlamaya çalışacaklarını öne sürer.¹⁶⁶ Öte yandan genellikle klasik realistler çok kutuplu bir yapıda sistemin daha fazla istikrar üreteceğini zira iş birliği fırsatlarının çok kutuplu yapıda daha fazla mümkün olduğunu belirtirler.¹⁶⁷ Ancak Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem hiç de neo-realistlerin beklediği gibi gelişmemiştir. Sistemin süper gücü konumundaki ABD'yi aradan geçen otuz yıllık periyot içerisinde diğer aktörlerin dengeleyecek kapasitede olmadıkları vurgulanmaktadır.¹⁶⁸

Buradan hareketle uluslararası sistemin yapısının, devletlerin davranışlarını belirlediği kadar stratejik tercihlerini belirleme potansiyeline de sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

¹⁶⁴ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4, (Spring 1988), ss. 615-628.

¹⁶⁵ William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", **International Security**, Vol. 24, No. 1, (Summer 1999), ss. 5-41.

¹⁶⁶ William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", s. 25.

¹⁶⁷ Karl W. Deutsch and J. David Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability", **World Politics**, Vol. 16, No. 3, (April 1964), ss. 390-406.

¹⁶⁸ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, **World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy**, New Jersey: Princeton University Press, 2008.

Devletlerin sistemdeki güç dağılımına göre alternatif stratejik davranışlar sergilemeleri mümkündür. Dengeleme (*balancing*), peşine takılma (*bandwagoning*), maliyeti başkasına yükleme (*buck-passing*), yumuşak dengeleme (*soft balancing*), caydırma (*deterrence*), mevzilenme (*retrenchment*), müdahale (*intervention*), önleme (*prevention*), güç biriktirme (*power concentration*) ve kaçınma (*hedging*) vs. gibi stratejik tercihler aynı zamanda devletlerin uluslararası sistem içerisindeki konumlanışlarını yansıtan davranış kalıplarıdır.¹⁶⁹ Örneğin güç kapasitesi dünyanın geri kalanının üzerinde olan hakim süper gücün kontrolündeki tek kutuplu uluslararası sistemde, büyük gücü askeri kapasitenin dışında kalan ekonomik ve diplomatik alanlarda sınırlandırma girişimi olan yumuşak dengeleme, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'yi dengeleme kapasitesi olmayan büyük güçlerin sık kullandığı bir tercihtir.¹⁷⁰

Netice itibarıyla neo-realizm, uluslararası sistem analizlerinde aktör olarak büyük güçleri ele alırken bunların sistem içerisinde benzer davranışlar sergilediklerini vurgulamakta ve uluslararası sistemin devletin davranışları üzerindeki etkisi ve devletlerin de sistemik yapıya olan etkileri üzerinde durmaktadır. Waltz'a göre uluslararası politika ile dış politika birbirinden farklıdır ve analiz birimi olarak sistem düzeyi ele alındığında birçok değişken dışarıda bırakılabilir.¹⁷¹ Dolayısıyla yapısal realist yaklaşım spesifik olarak herhangi bir devletin dış politika davranışını açıklamaz. Bununla birlikte dış politika analizinde yapısal realist yaklaşımdan faydalanılarak devletlerin davranışlarını izah etme çabası bulunmaktadır.¹⁷² Buradan hareketle uluslararası sistem teorisi ile dış politika pratiği ilişkisine dair oldukça karmaşık bir tablo ortaya çıksa da teorinin belirlediği çerçeve ile uyum içerisinde kalan dış politika açıklamalarına rastlamak mümkündür.

1.3.1. Türk Dış Politikasında Uluslararası Sistem ve Küresel Aktörlerin Etkisi

Türkiye'nin uluslararası sistem içerisindeki konumu *Kanat Ülke*, *Yırtık Ülke*, *Köprü Ülke* ve *Merkez Ülke* kavramsallaştırmaları etrafında tasvir edilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Soğuk Savaş dönemi koşulları altında Batı Bloku'nda yer alan ve NATO

¹⁶⁹ Hasan Basri Yalçın, *Ulusal Güvenlik Stratejisi: ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin*, İstanbul: SETA Kitapları, 2017, ss. 38-39.

¹⁷⁰ Robert A. Pape, "Soft Balancing Against the United States", *International Security*, Vol. 30, No. 1, (Summer 2005), ss. 7-45.

¹⁷¹ Kenneth N. Waltz, *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 1959.

¹⁷² Kemal İnat ve Ali Balcı, "Dış Politika: Teorik Perspektifler", *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-devletten Küreselleşmeye*, ed. Zeynep Dağı, İstanbul: Alfa Yayınları, Şubat 2007, ss. 212-287.

üyesi olarak Sovyet tehdidine karşı ABD'nin yanında konumlanarak ittifak tercihini belirleyen Türkiye, güvenlik ve dış politika kararlarını stratejik ittifakı temelinde oluşturmayı seçmiştir. NATO'nun en etkili kuvvetleri arasında bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) sayesinde Ortadoğu coğrafyasında askeri kapasite bakımından büyük avantaja sahip olan Türkiye, Sovyet tehdidi gibi büyük güç tehlikesine maruz kalmadığı sürece güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bağımlı hale gelmemiştir. Soğuk Savaş'ın ardından koalisyon hükümetleri kapsamlı dış politika ajandalarına sahip olmadıkları için tepkisel ve edilgen davranışlarda bulunmuşlardır. Bu sebeple söz konusu dönemde Türkiye bölgesel meselelerde hiçbir ağırlığa sahip olamamıştır. Buna binaen küresel aktörlerle ilişkilerin yapısı ve uluslararası sistemin sunduğu fırsatlar ve getirdiği kısıtların Türk dış politikası üzerinde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Soğuk Savaş sonrası “hegemonik istikrar” çerçevesinde tek kutuplu uluslararası sistemin istikrarlı bir şekilde süreceği beklentisi öne çıkmıştır. Fakat Davutoğlu, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin yapısında üç ana deprem meydana geldiğini vurgulamaktadır. Soğuk Savaş'ın hemen ardından yaşanan jeopolitik deprem, 11 Eylül saldırılarının yol açtığı güvenlik depremi ve 2008'de ortaya çıkan finansal krizle birlikte ortaya çıkan ekonomik deprem karşısında Türkiye'nin uluslararası sistemik dönüşüme etken aktör olarak katkıda bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁷³

Uluslararası sistemin süper gücü konumundaki ABD'nin Başkan Obama döneminden itibaren geri çekilme politikalarına yönelmesiyle başta Ortadoğu'da meydana gelen güç boşluğu diğer aktörler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu sebeple ABD'nin domine ettiği uluslararası sistemin yapısı içinde özellikle bölgesel aktörler aktif ve saldırgan dış politika davranışlarında bulunmuşlardır.

ABD eksenli tek kutuplu uluslararası sisteme meydan okuyacak herhangi bir aktörün olmamasına rağmen Washington'ın Ortadoğu'da zımni geri çekilme politikasına yönelmesi ve Tunus'ta başlayarak tüm bölgede ortaya çıkan kitlesel dinamizm, Türkiye'nin bölgesel güç olarak mevcut kapasitesi ile Arap İsyanları sürecini statü arttırma fırsatı olarak görmesine neden olmuştur. Ankara, Ortadoğu'ya yönelik gelecek projeksiyonunda benzer politikaya sahip olduğu düşündüğü Amerikan yönetimiyle yakın

¹⁷³ Ahmet Davutoğlu, “The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey”, *The International Spectator*, Vol. 48, No. 2, 2013, ss. 1-11.

temas içinde olmuş ve ABD ile stratejik iş birliği içinde hareket ederek aynı zamanda uluslararası sistem içerisinde ortaya çıkan fırsattan azami düzeyde yararlanmaya çalışmıştır. Ancak 2013'ten itibaren süper güç ABD ile gerginleşmeye başlayan ilişkiler her yıl kademe kademe daha da kötüleşerek 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında Washington yönetiminin Suriye'de PKK/PYD'yi kendisine stratejik partner yapmasıyla birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere Ortadoğu politikasında ölçek küçülmesi meydana gelmiş ve Ankara'nın Ortadoğu'daki nüfuz alanı daralmıştır.¹⁷⁴ Bu raddeden itibaren diğer büyük güç olan Rusya ile yakınlaşmaya başlayan Türkiye, ancak 19. yüzyılın uluslararası diplomasisine müsavi bir dış politika davranışı sergilemek durumunda kalmıştır. Zira hem ABD hem de Rusya ile aynı coğrafya üzerinde farklı stratejik hesaplar dahilinde özgün dış politika sergilemek orta ölçekli bir güç olan Türkiye için birçok zorluğu beraberinde getirmiştir.

Arap İsyanları ile birlikte çok daha fazla güç biriktirip hegemon devlet statüsü elde edeceği endişesiyle Ortadoğu'daki diğer bölgesel güçlerin Türkiye'yi dengelemeye çalıştıkları görülmektedir. Aslında sadece Ortadoğu'daki güçlerin değil bilakis küresel güçlerin de Türkiye'yi sınırlandırmaya çalıştıkları söylemek mümkündür. Kökenleri 1 Mart tezkeresine kadar götürülebilecek olan ve 2010'da İran'ın nükleer programına yönelik Tahran bildirgesinin imzalanması, Davos krizi, Mavi Marmara saldırısı sonrası İsrail ile gerginleşen ilişkiler, ABD ve AB ile alışlagelen tarzın dışında yeni bir ilişki biçimi kurulmaya çalışılması nedeniyle bölgesel ve küresel aktörlerin Türkiye'nin otonomisini genişletme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin özgün bir dış politikaya sahip olma ve Ankara'nın otonomisini genişletme arayışları Batı başkentlerinde Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı ve "eksen kayması" yaşadığı şeklinde okunmuştur.¹⁷⁵ Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin dönüşüm yaşadığına ve henüz nihai şeklinin oluşmadığı bir dönemde Ankara, stratejik hedef olarak belirlediği Türkiye'nin uluslararası konumunu güçlendirme ve statüsünü yükseltme iddiasını Arap İsyanları sürecinde test etme imkanı bulmuştur. Bununla birlikte otonom dış politikasının alanını genişletmek için daha önce çok sınırlı düzeyde bağlantısı olduğu

¹⁷⁴ Kemal İnat ve Mustafa Caner, "Türk-Amerikan İlişkilerinde 'Eksen' Sorunu", **Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika** içinde, 2. Baskı, Der. Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran, İstanbul: SETA Yayınları, Temmuz 2018, ss. 109-134.

¹⁷⁵ Hasan Basri Yalçın, "Türkiye'nin 'Yeni' Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma", **Bilgi**, Sayı. 23, (Yaz 2011), ss. 35-60.

Latin Amerika ve Afrika kıtalarına yönelik aktif dış politika sergileyerek küresel düzlemde iddialı bir aktör olmaya çabalamıştır.¹⁷⁶ Ayrıca Türkiye, BMGK'nin beş daimi üye tarafından kontrol altında tutulmasına yönelik eleştirilerini ve “*Dünya beşten büyüktür*” kavramsallaştırması çerçevesinde başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin küresel güç dağılımını yansıtacak şekilde reforma tabi tutulması talebini sık sık vurgulamaktan kaçınmamıştır.

1.3.2. Katar Dış Politikasında Uluslararası Sistem ve Küresel Aktörlerin Etkisi

Katar, çift kutuplu Soğuk Savaş döneminin ortalarında bağımsız devlet olduktan sonra sınırlı güç kapasitesi ile Körfez bölgesinde hayatiyetini korumaya ve başta Suudi Arabistan olmak üzere herhangi bir bölgesel aktörün tahakkümü altında kalmamaya özen gösteren bir dış politikaya sahipti. İkinci Irak Savaşı'na hazırlanan ABD, Suudi Arabistan'daki üssünü kapatarak CENTCOM merkezini Katar'a taşıma kararı aldı. Doha'nın 20 mil uzağında kurulan El-Udeyd ABD Üssü hem stratejik ilişki düzeyini ileri taşıyan bir adım hem de Katar'ın ulusal güvenlik kaygılarına güvence sağlayan niteliğe sahipti.¹⁷⁷ İngiltere ve ABD gibi Batılı büyük güçlerle kurduğu ilişkiler sayesinde güvenlik ve dış politikada kendisine güvenlik şemsiyesi sağlayan Katar'ın yumuşak güç kapasitesini arttırarak bölgede etkin olmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

1995'te Hamad el-Tani'nin babasını devirerek emir olması sonrasında Katar'ın küçük devlet statüsünü aşmak için bağımsız dış politika hamlelerinde bulunarak Suudi Arabistan'ın muhafazakar ve statüko yanlısı bölge politikalarının destekçisi olmak yerine İran, Hizbullah ve Suriye ile ilişkileri güçlendiren ve Suudi hegemonyasından kurtulmaya çalışan dış politikası ön plana çıkmaktadır.¹⁷⁸ 1996'da kurulan Al Jazeera kanalı Katar'ın hem Arap dünyasında medya alanını domine etmesini hem de bölge ülkeleri üzerinde pazarlık kozu olarak kullanılması fırsatını sağlamıştır.¹⁷⁹ Zira Al Jazeera'nin otoriter

¹⁷⁶ Federico Donelli and Ariel Gonzalez Levaggi, “Becoming Global Actor: The Turkish Agenda for the Global South”, **Rising Power Quarterly**, Vol. 1, No. 2, 2016, ss. 93-115.

¹⁷⁷ Brahim Saidy, “Qatari-US Military Relations: Context, Evolution and Prospects”, **Contemporary Arab Affairs**, 2016.

¹⁷⁸ Faisal Mukhyat Abu Sulaib, “Understanding Qatar's Foreign Policy, 1995-2017”, **Middle East Policy**, Vol. 24, No. 4, (Winter 2017), s. 30.

¹⁷⁹ Kristian Coates Ulrichsen, “Small States with a Big Role: Qatar and the United Arab Emirates in the Wake of the Arab Spring”, **HH Sheikh Nasser al-Mohammad al-Sabah Publication Series**, No. 3, 2012, s. 14.

rejimlere yönelik yaptığı eleştirel yayınlar birçok bölge liderinde kaçınılmaz olarak ileri düzeyde rahatsızlık uyandırmıştır.

Finansal kapasitesinin sunduğu imkanlar sayesinde gerilim alanlarında ara buluculuk ve çatışma çözümü konularında inisiyatif alarak taraflar nezdinde güven oluşturmaları Katar'ın birçok meselede masada olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla askeri kapasitesi oldukça sınırlı küçük bir Körfez ülkesi olarak Katar, bölgesel diplomatik etkinliği sebebiyle ABD ve diğer küresel aktörlerin güvenini kazanmıştır. Libya, Çad, Irak, Hamas-Fetih-İsrail, Yemen, Sudan, Fas-Cezayir, İran-BAE ve Lübnan gibi geniş bir yelpazedeki ara buluculuk faaliyetlerine bakıldığında Katar'ın tarafsız aktör olarak bölgesel hakem rolüne sahip olduğu görülmektedir.¹⁸⁰ Katar'ın dış politikada kazandığı ivme beraberinde 2006-2007 BMGK geçici üyesi seçilmesini getirmiş ve uluslararası konumunu güçlendiren pozitif gelişme olarak değerlendirilmiştir.¹⁸¹

Arap İsyanları öncesinde Türkiye ile başlayan yakınlaşma Arap İsyanları sürecinde yüksek düzeyli iş birliğine evrilmiş ve 2017'de Katar ile bazı Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn) arasında yaşanan gerilim sonrasında stratejik ortaklık modeli halini almıştır. İran-Irak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'e saldırması ve Suudi Arabistan ile sınır konusunda yaşanan tartışma sonrası askeri tehdit algısının yükselmesi Katar'ın, Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında tek kutuplu sisteme adapte olurken ulusal güvenlik ve dış politika alanlarında otonomisini güçlendirme arayışına yöneltmiştir. Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, Körfez İşbirliği Konseyi ve Arap Birliği gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerde daha fazla temsil edilme ve 2022 FİFA Dünya Kupası'nın Katar'da düzenlenmesi örneklerinde görüleceği üzere uluslararası kültürel/sportif organizasyonlara ev sahipliği yapılması küresel siyasetin merkezinde yer alma çabası olarak değerlendirilmektedir.

ABD liderliğindeki uluslararası sistem, Ortadoğu bölgesel alt sisteminde oluşturduğu hegemonik istikrar Başkan Obama'nın Irak'tan çekilme kararı alması ve ardından başlayan Arap İsyanlarının ortaya çıkardığı yeni şartlar çerçevesinde Katar'ın devrim sürecinden geçen ülkelerde muhalif hareketlerin yanında yer almasına (KİK üyesi olan

¹⁸⁰ Allen J. Fromherz, **Qatar: A Modern History**, Washington DC: Georgetown University Press, 2012, ss. 180-185.

¹⁸¹ Lina Khatib, "Qatar Foreign Policy: The Limits of Pragmatism", **International Affairs**, Vol. 89, No. 2, 2013, 417-431.

Bahreyn hariç) imkan tanıldı. 11 Eylül saldırıların Körfez  lkeleri vatandaşı olmaları ABD içerisinde güvenlik ilişkilerini tartışmaya açarken bu saldırıların arasında Katar vatandaşının bulunmaması ve Katar'ın ABD'nin Ortadoğu politikasına destek vermesi Doha-Washington ilişkilerinin güçlenmesini sağladı. Arap İsyancıları sürecinin başlamasıyla birlikte küçük devlet refleksi olan tarafsız olma ve gerilimlerden uzak durma gibi yumuşak güç politikalarını bir kenara bırakan Katar, devrim dalgasının ulaştığı her ülkede kendi özgün pozisyonunu alan ve KÖK içerisinde farklı tutumlar olsa dahi bölge politikasından geri adım atmayan strateji izledi. Katar ve statükocu Körfez  lkeleri arasındaki gerilim 2014 ve 2017'de iki sefer Doha'dan büyükelçilerin çekilmesiyle sonuçlandı. Birincisi Katar'ın İhvan politikası, ikincisi ise İran politikası sebebiyle çıkan bu krizler aynı zamanda Körfez  lkeleri arasında geçmiş dönemlerde rastlanan yekpare hareket etme potansiyelini de iyice zayıflatan niteliğe sahipti.

Askeri kapasite açısından yüksek oranda ABD'den güvenlik desteği alan Katar'ın 2015'ten itibaren Türkiye'nin de  s kurmasına izin vermesi bu alandaki alternatiflerini arttırmanın peşinde olduğunu göstermektedir. ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli askeri merkezlerinden biri olan CENTCOM'a ev sahipliği yapması sebebiyle Körfez'deki diğer aktörlerle mukayese edildiğinde daha az savunma harcamasında bulunan Katar için materyal kapasiteden ziyade g   li diplomasi daha fazla ön plandadır.

1.3.3. BAE Dış Politikasında Uluslararası Sistem ve Küresel Aktörlerin Etkisi

İngiltere'nin Körfez bölgesinden çekilmesinin ardından emirliklerin bir araya gelerek kurdukları federal devlet yapısı, i  ve dış politikada uzla ı ve i  birliği zemininde hareket ederek gerilimli coğrafyada ayakta durma çabasındaydı. İran'ın aynı yıl Büyük ve Küçük Tunb ile Ebu Musa adalarını işgal etmesi ve 1979 İslam Devrimi'nin ardından Körfez ülkelerine yönelik agresif dış politikası sonrası 1981'de kurulan Körfez İ birli i Konseyi içerisinde yer alan BAE, bölgesel fay hatlarının tam ortasında kom  u Körfez  lkeleriyle birlikte hareket ederek tehditlere karşı güvenlik i  birliğine gitti.¹⁸²

Ortadoğu'nun istikrarsız yapısı ve materyal kapasitesinin sınırlı olması sebebiyle kuruluşundan Arap İsyancılarına dek olan süreçte bölgesel politikalarını yumuşak güç

¹⁸² Peter Hellyer, "The Evolution of UAE Foreign Policy", Ibrahim al Abed and Peter Hellyer (Eds.), **United Arab Emirates: A New Perspective** içinde, London: Trident Press, 2001.

üzerinden kuran BAE, büyük güç ABD'nin peşine takılma stratejisi izleyerek güvenlik teminatı altında kendini korumaya yönelmiştir. Batılı ülkeler başta olmak üzere küresel aktörler tarafından bölgedeki bazı ülkeler gibi istikrarsızlık üretmeyen ve etkin diplomasiye sahip bir aktör olarak kabul edilmek ve böylelikle güçlü uluslararası imaja sahip olmak BAE dış politikasının öncelikleri arasındadır. BAE, her ne kadar uzun yıllar boyunca ABD başta olmak üzere birçok farklı ülkeden modern ve gelişmiş silah, araç ve teçhizat alımında bulunsa da askeri kapasite açısından bölgedeki güçlü aktörlerin gerisinde olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Çift kutuplu uluslararası sistemde ABD'nin Körfez ülkeleri üzerindeki ağırlığına paralel olarak güvenlik ve dış politika alanlarında Washington yönetimi ile sıkı iş birliğine sahip olan BAE'nin, Soğuk Savaş'ın ardından Birinci ve İkinci Irak savaşları ile Körfez bölgesinde ağırlığını arttıran ABD'ye peşine takılma (*bandwagoning*) stratejisi ile bağlandığı söylenebilir. Arap İsyanları öncesinde ABD'nin Irak ve Ortadoğu'dan askeri olarak çekilme kararı alması ve dış politika ağırlığını Asya Pasifik olarak belirlemesi ise Ortadoğu uluslararası sisteminde boşlukların oluşmasını ve bu boşlukları doldurmaya çalışan proaktif dış politikaya sahip aktörlerin birbirleriyle rekabet etmeleri durumunu ortaya çıkarmıştır.¹⁸³

BAE'nin Arap İsyanları ile birlikte hırslı ve agresif dış politikası bölgede ortaya çıkan yeni güç dengesinin statükocu devletler lehine kurulmasını hedeflemiştir. Başkan Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu'dan askeri olarak çekilme kararı almasının ardından ortaya çıkan güç boşluğunda tüm bölgesel güçler kendi kapasiteleri oranında nüfuz alanı kazanmaya çalışırken BAE'nin bölgesel düzende İhvan kuşağının oluşmasını engellemek ve bölgesel dönüşümden yana tavır alan Türkiye-Katar eksenine karşı koymaya çalışmak gibi iki öncelikli amacı olduğu söylenebilir. Bu süreçte benzer bölgesel güvenlik endişelerine sahip olan BAE ve Suudi Arabistan'ın, müdahaleci ve iddialı dış politika sergilemelerinin bir diğer nedeni ise bölgesel statülerini ve konumlarını arttırma istekleridir.¹⁸⁴ Mısır'da seçimle iktidara gelen Muhammed Mursi hükümetinin General Sisi liderliğinde askeri darbeye görevden uzaklaştırılmasına siyasi ve finansal destek

¹⁸³ Anoushiravan Ehteshami, "Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact", **Uluslararası İlişkiler**, Vol. 11, No. 42, (Summer 2014), ss. 29-49.

¹⁸⁴ Eman Ragab, "Beyond Money and Diplomacy: Regional Policies of Saudi Arabia and UAE after the Arab Spring", **The International Spectator**, Vol. 52, No. 2, 2017, s. 38.

sunan BAE, Obama yönetiminin ikircikli politikalarından doğan boşluktan azami düzeyde faydalanarak İhvan'ın kendi merkezinde bitirilmesi stratejisinin en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Bahreyn'e yönelik askeri müdahale, Libya'da gerçekleştirilen hava saldırıları, Yemen operasyonu ve DEAŞ'a karşı oluşturulan koalisyon içerisinde aktif katılım gösteren BAE'nin Aden Körfezi eksenli askeri üs kurma konusunda daha fazla inisiyatif sergilediği görülmektedir.¹⁸⁵

Bununla birlikte ABD Başkanı Obama'nın Körfez güvenliğine yönelik menfi bakışı ve nükleer müzakereler çerçevesinde İran ile P5+1 ülkelerinin (BMGK beş daimi üyesi ve Almanya) anlaşma sağlaması BAE ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerini geleneksel tehdit olarak tanımladıkları İran'a karşı yeni güvenlik tedbirlerine sevk etti. Aslında BAE'nin İran ile ilişkilerinde ekonomi faktörü ön plandadır. Zira Dubai'nin yüz binlerce İranlı göçmen işçiye eve sahipliği yapmaktadır ve Dubai emirliği ekonomik gerekçelerle İran ile ilişkilerde hassas davranılması görüşündedir. Ancak Dubai'nin bu yaklaşımı Abu Dabi tarafından ülkenin istikrarına yönelik ulusal güvenlik problemi olarak görülmektedir. Dolayısıyla iki emirlik arasında İran politikası konusunda farklı pozisyonlar olduğunu belirtmek gerekmektedir.¹⁸⁶

BAE'nin ittifak politikasında ABD ve Batı merkezli liberal değerler ile çatışmamak, Siyasal İslamcı hareketlerle beraber çalışan aktörlerden uzak durmak ve engellemek, bölgede revizyonist eğilimde olan aktörleri sınırlamak ve seküler rejimlerin hakim olduğu bölgesel düzen tasavvuruna sahip olmak temel öncelikler olarak öne çıkmaktadır. Liberal Batı dünyasına eklemlenmeye ve Batı merkezli uluslararası sisteme entegre şekilde dış politikasını belirlemeye çalışan BAE, 2001-2014 arasında Afganistan'da askeri güç bulunduran tek Arap ülkesi olmuştur.¹⁸⁷ Ulusal güvenlik çıkarları açısından terörle mücadele kapsamında ABD'nin yanında yer alan BAE, son dönemde Rusya ve Asya ülkeleriyle kurduğu iş birlikleriyle küresel siyasetin diğer merkezlerini de ihmal etmemeye çalışmaktadır.

¹⁸⁵ Eleonora Ardemagni and Umberto Profazio, "New Armies for a New Era. Decrypting Post-2011 Arab Military Reforms: Trends from Tunisia and the United Arab Emirates", **NATO Defense College Foundation Working Paper**, September 2017.

¹⁸⁶ Yoel Guzansky, "The Foreign-Policy Tools of Small Powers: Strategic Hedging in the Persian Gulf", **Middle East Policy**, Vol. 22, No. 1, (Spring 2015), ss. 112-122.

¹⁸⁷ Kristian Coates Ulrichsen, "Transformations in UAE's Foreign Policy", **Al Jazeera Centre for Studies Report**, 8 June 2017.

2. TÜRKİYE’NİN KATAR VE BAE POLİTİKALARINDA EKONOMİ FAKTÖRÜ

Türk dış politikasında ekonominin önemli belirleyicilerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyet tarihi boyunca iktidara gelen hemen her hükümet ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmış ya da ekonomik fırsatları değerlendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye’nin gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alması ve ekonomik kalkınma/gelişmişlik düzeyini arttırmak istemesi, dış politikada ekonomi faktörünün ön plana çıkmasına neden olmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda büyük ekonomik sarsıntıların siyaset üzerinde doğrudan sonuçlar doğurması, hükümetlerin ekonomi ve kalkınma öncelikli programlara yönelmesine sebep olmuştur.¹⁸⁸ Bundan dolayıdır ki tek parti iktidarını sürdürme başarısı gösteren hükümetlerin özellikle ekonomi politikalarındaki başarıları ön plana çıkmaktadır. Menderes, Özal ve Erdoğan hükümetlerinin en dikkat çeken ortak özelliğinin toplumun refah düzeyinin artırılması ve orta sınıfı rahatlatan ekonomi politikalarının olması bu açıdan tesadüf değildir. Öte yandan tek parti iktidarlarının gerileme yaşaması ve iktidarı kaybetmesinde en büyük etkenlerinden birisi yine ekonomi politikaları ve makro ekonomik sorunlardır. Dolayısıyla ekonominin siyaset üzerinde bu denli belirleyici olması, hükümetleri çeşitli alternatif arayışlarına yöneltmiştir.

Cumhuriyet’in kuruluşuyla Türkiye’nin modernleşme süreci hız kazanmıştır. Batı merkezli siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşüm hedeflenirken dış politika ve dış ticarete yine Batı eksenli bir yol takip edilmiştir. Bu minvalde iş başına gelen hükümetler Arap dünyasının İslami kimliğinden rahatsızlık duymuş ve bu kimliği devletin seküler yapısına tehdit olarak görerek ticari ilişkilerin gelişmesinden dahi imtina etmişlerdir.¹⁸⁹ Bu çerçevede bizzat devlet tarafından belli bir zümre Türk ekonomisinin lokomotifi haline getirilmiş ve hem dış ticaretin hem de sosyoekonomik yapının yönlendirici unsuru olmuştur. Böylelikle Batı ile ticari ilişkileri olan ve siyasi/ekonomik çıkarlarını Batı ile

¹⁸⁸ Türkiye ekonomisinin tarihi serüveni için bkz. Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, Eylül 2009; Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 27. Basım, Mart 2014.

¹⁸⁹ Siret Hürsoy, “Turkey’s Foreign Policy and Economic Interests in the Gulf”, **Turkish Studies**, Vol. 14, No. 3, 2013, s. 512.

özdeşleştiren yeni ekonomi eliti diğer coğrafyalara uzak kalmıştır.¹⁹⁰ Bu açıdan bakıldığında 2000'lerin başlarında Türkiye'nin ihracatında Avrupa ülkelerinin payının yüzde 56,1 ile en yüksek orana sahip olması şaşırtıcı değildir.¹⁹¹ Ancak AK Parti iktidarı, büyük oranda AB'ye bağlı dış ticaretten ziyade diğer bölgelere de açılmayı ve ihracatta yeni pazarlar bulmayı hedefleyen politikalara yönelmiştir.¹⁹²

1980 öncesi ekonomik kalkınma sürecinde devlet güdümlü ithal ikameci ekonomi politikalarıyla sanayileşmeye çalışan Türkiye, bu tarihten itibaren ekonomi politikasını değiştirmiştir. Tarihte 24 Ocak 1980 Kararları olarak geçen dönüm noktasında Türkiye, ekonomik yapısında ithal ikameci politikalar yerine piyasa ekonomisi merkezli, dışa açık ve ihracat odaklı bir modele geçmiştir. Bu dönemde küresel ölçekte baskın olmaya başlayan neoliberal ekonomi politikalarını benimseyen Türkiye, bir taraftan piyasa ve fiyatlar üzerindeki kontrolü kaldırırken diğer taraftan ihracata dayalı büyümeye odaklanmıştır. Böylece hem ihracat artmış hem de ekonomi içerisinde ihracat payı yükselmiştir. Bununla birlikte devletin henüz gerekli tedbirler alınmadan ve hazırlıklar yapmadan serbest piyasa düzenine hızlı bir geçiş yapması birtakım yapısal ekonomik problemleri beraberinde getirmiş, ithalatın ihracattan daha fazla artmasına zemin hazırlanmıştır. Neticede hem yapısal ekonomik problemler hem de koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkardığı siyasal istikrarsızlıklar 2001 ekonomik krizine giden sürecin temel yapı taşı olmuştur.¹⁹³

Türkiye'de kısa ömürlü hükümetlerin uyguladıkları yanlış siyasi ve ekonomi politikaları ilerleyen dönemlerde derin ekonomik krizler ortaya çıkarmıştır. Küresel ekonomiye eklemlenme yolunda hızlı liberalleşme politikalarının takip edilmesi henüz buna hazır olmayan piyasa ve ekonomi yapısını menfi yönde etkilemiştir. Neticede biriken ekonomik sorunlar yumağı Türk ekonomisinin çöküş yaşamasına ve toplumsal/siyasal zeminin sarsılmasına neden olmuştur. 2001 ekonomik krizi hem koalisyon hükümetinin dolayısıyla siyaset kurumunun hem de ekonomi altyapısının nasıl bir kaosun içinde olduğunu resmetmiş ve ülke tarihinin en zor dönemlerinden biri olarak kayda

¹⁹⁰ Ertan Efeğil, "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi", *Akademik Bakış*, Cilt. 5, Sayı. 10, (Yaz 2012), ss. 189-206.

¹⁹¹ TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹⁹² Fulya Akgüz Durakçay ve Önder Canveren, "Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Hedefi Çerçevesinde Değişen Dış Ticaret Politikası: 2002-2012 Dönemi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, 2017, ss. 255-274.

¹⁹³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, 20. Baskı, Şubat 2015, ss. 147-171.

geçmiştir.¹⁹⁴ Krizden mustarip olan halkın siyaset kurumuna kestiği ceza ise oldukça ağır olmuş ve Mecliste bulunan partiler Kasım 2002 seçimlerinde yüzde onluk seçim barajını dahi aşamamıştır. Böylelikle ülke tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden biri olan 2001 ekonomik krizi, acil yapısal reformlara duyulan zarureti ortaya koymuştur. Ekonominin toparlanmasında alternatif kaynaklara yönelme arayışı ortaya çıkmıştır. Uygulamaya koyulan regülasyonlar çerçevesinde, ihdas edilen kurumlar ekonominin sağlam temellere oturmasını sağlarken buna paralel olarak ihracat politikasına verilen önem ile yaşanan değişim pozitif sonuçlar meydana getirmiştir.

Türkiye'nin 2000 sonrası dünya piyasalarındaki likidite bolluğundan en fazla istifade eden ülkelerden biri olması aynı zamanda ihracatının artmasını mümkün kılan faktörlerden biri olmuştur. Bu dönemde küresel piyasalardaki likidite bolluğundan yararlanan Türkiye, tarihinin en yüksek seviyede doğrudan yabancı yatırımlarını çekmeyi başarmıştır. Uygulamaya konulan ekonomi politikası sayesinde makroekonomik problemlerde görülen iyileşmeler Türk ekonomisini güçlü hale getirmiştir.¹⁹⁵ Bununla birlikte AK Parti döneminde ekonomik kalkınmayı tabana yansıtan kapsayıcı bir büyüme politikası takip edilmiştir.¹⁹⁶ Örneğin Türkiye'nin 2002'de toplam dış ticaret hacmi 88 milyar dolarken 2017'de bu rakam 391 milyar dolara yükselmiştir. 2002'de Türkiye'nin ihracatı 36 milyar dolar iken 2017'de 157 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Öte yandan ihracatta Ortadoğu'nun payının arttığı ve bölgeye yönelik açılımların olumlu sonuç verdiğini söylemek mümkündür. 2002'de Türkiye'nin ihracatında yüzde 10 bile olmayan Ortadoğu'nun payı her yıl artış göstermiş ve 2017'ye gelindiğinde yüzde 22,5'e çıkmıştır.¹⁹⁷ Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ihracat hamlesinde en büyük merkezlerden birisi hiç şüphesiz Körfez ülkeleri olmuştur. Körfez ülkelerinin zengin enerji kaynaklarıyla birlikte sermaye imkanlarının genişliği ve sahip olunan tarihsel miras ile Türkiye açısından kolay nüfuz edilebilecek bir pazar olduğu görülmüştür.¹⁹⁸ Körfez ülkeleriyle ilişkilerin güçlenmesinde bir taraftan AK Parti'nin yeni dış ekonomi

¹⁹⁴ Yalın Alpay ve Emre Alkin, **Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi**, İstanbul: Hümanist Kitap, Şubat 2017, ss. 204-215.

¹⁹⁵ Nurullah Gür, "The Role of the State in the Turkish Economy", **Turkish Economy**, ed. Ahmet Faruk Aysan, Mehmet Babacan, Hatice Karahan ve Nurullah Gür, Palgrave Macmillan, Cham: 2018, ss. 15-37.

¹⁹⁶ Temel Taşkın, "Türkiye'de Kapsayıcı Büyüme", TCMB Ekonomi Notları, Sayı: 2014-11, Temmuz 2014.

¹⁹⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden elde edilmiştir. www.tuik.gov.tr

¹⁹⁸ Özden Zeynep Oktav, "Opportunities and Challenges in the GCC -Turkey Relations", Cambridge: Gulf Research Center, 2015, s. 35.

politikalarının payı bulunurken diğer taraftan ise ABD'nin 2003'teki Irak'a müdahalesi sonrası yükselen petrol fiyatlarıyla Körfez ülkelerindeki yüksek petrol gelirlerinin etkisi bulunmaktadır.¹⁹⁹ Zira 2009'a kadar likidite bolluğu sayesinde Körfez ülkelerinin Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalat rakamlarının yükseldiğini söylemek mümkündür. Böylelikle Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle dış ticaretinin gelişmesi ve genişlemesi olanaklı hale gelmiştir.²⁰⁰ Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken özellikle 2000'ler sonrasında petrol ve doğal gaz temelli yüksek hidrokarbon gelirleri sayesinde dünya finans ve yatırım çevrelerinde aktif oyuncu konumunda bulunan Katar ve BAE, kendi ülkelerine yatırım çekebilmek adına ekonomilerinde yapısal düzenlemeler yaparak diğer bölge ülkelerinden farklılaşmış ve ekonomik rekabet güçlerini arttırmayı başarmışlardır.²⁰¹ Buna rağmen bu iki ülkenin Körfez'deki genel ekonomi politika problemlerinden tam anlamıyla kurtulduklarını söylemek mümkün değildir.

Türkiye'nin ekonomik yapısı BAE ve Katar gibi hidrokarbon kaynaklarına bağlı olmaktan ziyade sanayi, ticaret, tarım ve hizmetler gibi farklı sektörlerin ağırlığı ile çeşitlenmiştir. Türkiye'nin hidrokarbon kaynaklarından mahrum oluşu sanayi ve ticaret başta olmak üzere çeşitli alanlarda ekonomik yapısını çeşitlendirip geliştirmesine neden olmuştur. Bu sayede Türkiye, küresel ekonomiye oldukça entegre, tek bir kaynağa mahkum olmayan ve ekonomik yapısı farklı sektörler tarafından beslenen Ortadoğu'nun en fazla çeşitlenmiş iktisadi yapısına sahip bir ülke profili çizmektedir. Türkiye ekonomisi her ne kadar 2008 küresel finans krizinden kısmen etkilenmiş olsa da 2002 sonrasında uyguladığı başarılı ekonomi politikalarıyla hızlı bir gelişme göstermiş ve yıllık büyüme rakamları dikkat çekici boyutlara ulaşarak oldukça başarılı bir büyüme/kalkınma performansı göstermiştir. Öte taraftan Katar ve BAE'nin 2002 sonrası ekonomik performansları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'ye benzer şekilde yüksek büyüme rakamlarına sahip oldukları görülmektedir. Özellikle Katar'ın 2002-2017 arasında ortalama yüzde 10 büyüme rakamına ulaşması dikkat çekmektedir.

¹⁹⁹ Sean Foley, "Turkey and the Gulf States in the Twenty-First Century", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 14, No. 3, September 2010, ss. 29-37.

²⁰⁰ Nader Habibi and Joshua W. Walker, "What is Driving Turkey's Reengagement with the Arab World?", **Crown Center for Middle East Studies**, No: 49, (April 2011), s. 2.

²⁰¹ Emre Saygın ve Tahsin Yamak, "Küresel Sistemde Devletlerarası Ekonomik Rekabetin Belirleyicileri: Körfez Ülkeleri için Bir İnceleme", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 1, 2017, s. 43.

Tablo 1:
Türkiye, Katar ve BAE'nin GSYH ve Yıllık Büyüme Rakamları (2002-2018)

	Yıllık GSYH (Milyar \$)				Yıllık Büyüme Oranları (Yüzde)		
	BAE	Katar	Türkiye		BAE	Katar	Türkiye
2002	110	19	238		2,4	7,2	6,4
2003	124	24	312		8,8	3,7	5,6
2004	148	32	405		9,6	19,2	9,6
2005	181	45	501		4,9	7,5	9
2006	222	61	552		9,8	26,2	7,1
2007	258	80	676		3,2	18	5
2008	315	115	764		3,2	17,7	0,8
2009	254	98	645		-5,2	12	-4,7
2010	290	125	772		1,6	19,6	8,5
2011	351	168	833		6,9	13,4	11,1
2012	375	187	874		4,5	4,7	4,8
2013	390	199	951		5,1	4,4	8,5
2014	403	206	934		4,4	4	5,2
2015	358	162	860		5,1	3,7	6,1
2016	357	152	864		3	2,1	3,2
2017	383	167	852		0,8	1,6	7,4
2018	414	192	767		1,4	1,4	2,6

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye ve BAE'nin büyüme rakamlarının ortalaması birbirine oldukça yakındır. Gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) bakımından mukayese yapıldığında Türkiye'nin, Katar ve BAE'den daha büyük ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. 2017 verilerine göre Türkiye'nin, Katar'dan yaklaşık beş kat ve BAE'den de iki kattan fazla GSYH'ye sahip olduğu ifade edilebilir.

İki Körfez ülkesi arasında mukayese yapıldığında ise 2002'de BAE'nin Katar'dan 5,7 kat daha büyük ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak Katar'ın her yıl oldukça

yüksek büyüme oranlarına ulaşması neticesinde 2017’de Katar ve BAE arasındaki ekonomik büyüklük farkı 2,3 kata düşmüştür. Bununla birlikte Türkiye ve BAE’nin ticaret, yatırım ve finans merkezi olma konusunda bölgesel rekabet içerisinde olduklarını da vurgulamak gerekmektedir.

2002-2018 arasında Türkiye’nin Katar ve BAE ile ekonomik ilişkilerinin nasıl seyrettiği ve bu ilişkilerin Türk dış politikasında belirleyici bir faktör olup olmadığının ortaya konması önemlidir. Körfez ülkelerinde ekonominin yapısal dinamiklerinin kamu kontrolünde olması, yönetici hanedanın Türkiye’ye yönelik yaklaşımını önemli kılmaktadır. Bu açıdan ikili ilişkileri anlamak ve açıklamak bakımından Türkiye’nin, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırım, savunma sanayii, enerji, kültür ve turizm alanlarında Katar ve BAE ile etkileşimlerine bakılması gerekmektedir. Bu sayede ekonomi faktörünün Türkiye’nin bu iki ülkeye yönelik dış politikasında etkili bir unsur olup olmadığı anlaşılabacaktır.

2.1. Dış Ticaret

2002 sonrasında Türkiye’nin dış ticarete ivme kazanması ve kısa süre içerisinde farklı pazarlara açılma başarısı göstermesi oldukça dikkat çeken bir gelişme olmuştur. Dış ticarete yaşanan gelişmelerin Türkiye ekonomisine pozitif yönde katkı sunduğu ve bazı dönemlerde ekonomik büyümesine yardımcı olduğu ifade edilmelidir.²⁰² AK Parti hükümetlerinin dış politikada ekonomik diplomasi girişimlerine hız vermesi ve her yurt dışı ziyaretinde ekonomi odaklı ajandaya sahip olması, Türkiye’nin pazar çeşitlendirme stratejisini sahaya aktarmasına imkan sağlamıştır. Arap İsyanları öncesinde 2003-2011 arasında dışişleri bakanı, başbakan ve cumhurbaşkanı düzeyinde yurt dışına yapılan 393 resmi ziyaretin yaklaşık yüzde 30’u AB, yüzde 27’si Ortadoğu ve yüzde 11’i de Orta Asya ülkelerine gerçekleştirilmiştir.²⁰³ Bu açıdan bakıldığında resmi temasların arttırılması beraberinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini de mümkün kılmıştır. İhracat odaklı ekonomik kalkınma politikasına önem verilmesi bir taraftan yeni pazarlar ve ülkelerle daha fazla ekonomik ve diplomatik teması gerekli kılarken diğer taraftan irtibata

²⁰² Hatice Karahan, “Türkiye’nin Dış Ticaret Gelişiminde İhracatın Rolü”, Nurullah Gür vd., **AK Parti’nin 15 Yılı: Ekonomi**, SETA Kitapları, Kasım 2017, s. 64-65.

²⁰³ Nader Habibi and Joshua W. Walker, “What is Driving Turkey’s Reengagement with the Arab World?”, **Crown Center for Middle East Studies**, No: 49, (April 2011), s. 5.

geçilen ülkelerle karşılıklı ekonomik bağımlılık politikası çerçevesinde güvenlik iş birliği oluşturulmasına da zemin hazırlamıştır.

İstatistiklere bakıldığında Türkiye'nin 2003'ten itibaren Körfez ülkeleri ile dış ticarete olumlu sonuçlar almaya başladığı görülmektedir. Türkiye'nin AK Parti döneminde dış politikada sergilediği performans takdir toplarken genelde bölge ülkelerinin özelde ise Körfez ülkelerinin ekonomik iş birliği anlamında dikkatini çektiğini belirtmek gerekmektedir. Türkiye'nin 2002 öncesinde Körfez ülkelere yönelik kapsamlı bir dış politikasının olmayışı ve stratejik iş birliği temelinde ciddi temasların kurulmaması nedeniyle karşılıklı olarak ekonomik ilişkiler uzun müddet boyunca zayıf kalmıştır. Ancak 2002 sonrasında Körfez ülkelere yönelik yaklaşım farklılığı ve daha yakın iş birliği kurma gayretleri sayesinde ikili ilişkilerde ciddi mesafeler katedilmiştir. Örneğin Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 2001'de 1,97 milyar dolar iken 2017'de hem oransal hem de rakamsal bazda artış göstermiş ve 21,98 milyar dolara yükselmiştir.²⁰⁴ 2001'de Türkiye'nin toplam ihracatında Körfez ülkelerinin payı yüzde 5,4 iken 2017'ye gelindiğinde bu oran yüzde 13,2'ye yükselmiştir. Sadece bu gösterge bile Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile dış ticarete geldiği aşamayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Hiç şüphesiz Arap İsyanları ile başlayan gerginliklerin zaman zaman oluşturduğu menfi sonuçlar olmasaydı bu rakam ve oranlar çok daha yukarılarda olabilecekti.

2002 sonrasında dış politikada ekonomi odaklı diplomasinin en başarılı örneklerinden birini Körfez ülkeleri ile ilişkilerde görmek mümkündür. Ekonomik ilişkiler siyasi gerilim dönemlerinde ivme kaybetse dahi kolay toparlanabilmesi sürdürülebilir dış ticaretin oluşturulduğunu göstermektedir. Elbette tesis edilen mekanizmalar ve imzalanan anlaşmaların sürdürülebilir dış ticarete büyük payı vardır. “Türkiye Cumhuriyeti ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Üyesi Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşma” (2005) ve “Türkiye-KİK Yüksek Düzey Stratejik Diyalog” (2008) anlaşmalarının taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından son derece mühim olduğunu söylemek mümkündür. Zira Türkiye ile 2008'de imzalanan anlaşma Körfez dışında ilk defa bir ülkeye stratejik ortak statüsü verilmesi hasebiyle önem arz

²⁰⁴ Merve Kaya ve Emirhan Kaya, “Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 8, No. 1, 2019, s. 514.

etmektedir.²⁰⁵ Bu bakımdan ekonomi faktörünün Türkiye'nin hem Körfez hem de Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.²⁰⁶

Tablo 2:
Türkiye'nin Katar ile Dış Ticaret İlişkileri (Milyon ABD Doları, 2000-2018)

	İhracat	İthalat	Hacim	Oran (Yüzde)	Denge
2000	9.963	11.313	21.276		-1.350
2001	8.402	5.779	14.181	-33,35	2.623
2002	15.572	10.659	26.231	84,97	4.913
2003	15.688	8.310	23.998	-8,51	7.378
2004	35.026	17.727	52.753	119,82	17.299
2005	82.045	50.725	132.770	151,68	31.320
2006	342.147	66.411	408.558	207,72	275.736
2007	449.963	29.643	479.606	17,39	420.320
2008	1.074.013	159.353	1.233.366	157,16	914.660
2009	289.361	85.652	375.013	-69,59	203.709
2010	162.549	177.046	339.595	-9,44	-14.497
2011	188.138	481.018	669.156	97,05	-292.880
2012	257.329	466.499	723.828	8,17	-209.170
2013	244.077	373.923	618.000	-14,62	-129.846
2014	344.713	394.552	739.265	19,62	-49.839
2015	423.088	360.978	784.066	6,06	62.110
2016	439.142	271.083	710.225	-9,42	168.059
2017	648.915	264.126	913.041	28,56	384.789
2018	1.096.579	335.320	1.431.899	56,83	761.259

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'nin Katar ve BAE ile dış ticareti de tıpkı diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi 2002'den sonra ivme kazanmıştır. Türkiye'nin Katar ile dış ticareti oldukça düşük rakamlara sahipken iki ülke arasında ciddi sayılabilecek ticaret hacmine ulaşılması ancak

²⁰⁵ Mariam Al Hakeem, "GCC Names Turkey First Strategic Partner Outside The Gulf", **Gulf News**, 3 September 2008.

²⁰⁶ F. Stephen Larrabee, "Turkey and the Gulf Cooperation Council", **Turkish Studies**, Vol. 12, No. 4, (December 2011), s. 691.

2006'dan sonra söz konusudur. Türkiye'nin Katar ile dış ticaretinde 2002-2007 arasında yüzde 144 oranında artış gözlemlenirken 2007-2012 döneminde yüzde 35 düşüş ve 2012-2017 arasında yüzde 17'lik artış yaşanmıştır.²⁰⁷

Türkiye'nin Katar'a ihracatında sadece 2008 ve 2018'de 1 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2008'de kurulan "Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi Stratejik Diyalog" mekanizmasının somut bir şekilde ekonomik ilişkilere yansıdığı görülmektedir. 2008 hem Türkiye hem de Körfez ülkeleri nezdinde karşılıklı en olumlu bakış açısına sahip olunan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yıl içerisinde Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde her bir Körfez ülkesi ile ciddi bir ivme yakaladığını söylemek mümkündür.

2018'de Türkiye ile Katar arasında 1 milyar doların üstünde ihracat ve 1,5 milyar dolara yakın ticaret hacmine ulaşılmasındaki en önemli sebep hiç şüphesiz Katar'a uygulanan ekonomik ve siyasi ambargodur. Bu yıl içerisinde Türkiye'nin Katar'a ihracatı yüzde 69 oranında artarken buna mukabil BAE'ye ihracatı ise yüzde 66 oranında azalmıştır. Suudi Arabistan, BAE ve bölgesel müttefiklerinin Doha'dan büyükelçilerini çekmelerinin yanı sıra Katar'a yönelik ekonomik abluka uygulamalarının ardından Türkiye, ablukayı kırmak ve Katar'a siyasi/ekonomik destek sunmak için en hızlı hareket eden ülke olmuştur. Katar'ın başta gıda olmak üzere ekonomik anlamda tüm ihtiyaçlarını karşılamak için uçaklarla yapılan transferler oldukça etkili olmuştur. Marketlerde Türk ürünlerinin yer aldığı fotoğraflar sık sık sosyal medyada paylaşılarak abluhanın başarısız olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Türkiye ve Katar arasında 2017'deki siyasi ve ekonomik iş birliği sayesinde dış ticaret bir sonraki yıl hızlı bir şekilde yükselmiştir.²⁰⁸

Dış ticaret rakamları genel olarak incelendiğinde Katar, Türkiye'nin ihracatında ciddi ağırlığa sahip olmayan bir ülkedir ve Katar'ın dış ticaret partnerleri arasında Türkiye'nin konumu oldukça geridedir. Katar'ın ithalatında ilk on ülke içerisinde bile yer almayan Türkiye ancak 2017 Katar krizi sonrasında ihracatını arttırma fırsatı yakalamıştır. 2002'de Türkiye'nin ihracatında Katar yüzde 0,04'lük paya sahip iken bu oran 2017'de yüzde 0,41'e yükselmiştir. Benzer tablo ithalat kaleminde de ortaya çıkmaktadır.

²⁰⁷ Chatham House Resource Trade Earth, <https://resourcetrade.earth/data?year=2017&exporter=792&importer=634&units=value>

²⁰⁸ "Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez Ülkeleriyle Ticareti Hız Kesmedi", **Anadolu Ajansı**, 27 Nisan 2018.

Türkiye'nin ithalatında Katar'ın payına bakıldığında çok düşük bir düzeyin olduğu görülmektedir. 2002'de gerçekleştirilen ithalat yüzde 0,02 iken 2017'de bu oran yüzde 0,11 olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁹

Katar, dış ticarete Çin, Japonya ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin yanı sıra ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi Batı ülkeleriyle yoğun ticaret hacmine sahiptir. Katar'ın yaptığı ithalatla öne çıkan önemli faktörlerden biri Asya ve Batı dengesinin korunmasıdır. Örneğin Katar'ın 2002'de gerçekleştirdiği ithalatın yüzde 44,11'i Asya'dan, yüzde 44,09'u Avrupa'dan ve yüzde 8,45'i de Kuzey Amerika'dandır. 2016'ya bakıldığında ise hemen hemen aynı tablo karşımıza çıkmaktadır. İthalatın yüzde 44,29'u Asya, yüzde 35,44'ü Avrupa ve yüzde 16,10'u Kuzey Amerika menşelidir. Körfez içi ticarete ise 2017 ablukası öncesinde BAE ve Suudi Arabistan'dan yaklaşık 4,3 milyar dolarlık (2016) ithalatla bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2010-2017 döneminde BAE'nin, Katar'ın en fazla ithalat yaptığı beş ülkeden biri olduğu belirtilmelidir.²¹⁰

Türkiye'nin BAE ile dış ticaret ilişkilerine bakıldığında ise Katar'la gerçekleştirilen dış ticarete oranla çok daha hacimli bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Türkiye ile BAE arasındaki ekonomik ilişkilerin dış ticaret boyutunda inişli çıkışlı bir seyre rastlanmaktadır. Türkiye'nin BAE ile dış ticaretinde 2002-2007 arasında yüzde 63 oranında artış gözlemlenirken 2007-2012 döneminde yüzde 27 artış ve 2012-2017 arasında ise yüzde 2,9'luk düşüş yaşanmıştır.²¹¹ Bu dalgalanmalarda siyasi faktörlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 2013 Mısır ve 2017 Katar krizleri sebebiyle BAE'nin Türkiye'ye yönelik dış ticaretinde ciddi gerilemeler olduğu görülmektedir. Ancak siyasi gerilim kaynaklı aşağı yönlü dalgalanmalar ikili ticarete kalıcı olmaktan ziyade çok hızlı toparlanma kapasitesine de sahiptir. Böylelikle BAE ve Türkiye arasında 10 milyar doları aşan ikili ticaret hacmine kolayca ulaşılmaktadır.

²⁰⁹ World Integrated Trade Solution verilerinden alınmıştır.

²¹⁰ The Atlas of Economic Complexity Harvard's Center for International Development, <http://atlas.cid.harvard.edu/explore?country=183&product=undefined&year=2010&tradeDirection=import&productClass= SITC&target=Partner&partner=undefined&startYear=undefined>

²¹¹ Chatham House Resource Trade Earth sitesi verilerinden alınmıştır.
<https://resourcetrade.earth/data?year=2017&exporter=792&importer=784&units=value>

Tablo 3:
Türkiye'nin BAE ile Dış Ticareti (Milyon \$, 2000-2018)

	İhracat	İthalat	Hacim	Oran (Yüzde)	Denge
2000	315.973	39.745	355.718		276.228
2001	380.145	65.140	445.285	25,18	315.005
2002	457.328	100.805	558.133	25,34	356.523
2003	702.908	113.597	816.505	46,29	589.311
2004	1.143.728	183.485	1.327.213	62,55	960.243
2005	1.675.187	205.442	1.880.629	41,70	1.469.745
2006	1.985.696	352.284	2.337.980	24,32	1.633.412
2007	3.240.940	470.092	3.711.032	58,73	2.770.848
2008	7.975.400	691.202	8.666.602	133,54	7.284.198
2009	2.896.572	667.857	3.564.429	-58,87	2.228.715
2010	3.332.885	698.421	4.031.306	13,10	2.634.464
2011	3.706.654	1.649.456	5.356.110	32,86	2.057.198
2012	8.174.607	3.596.545	11.771.152	119,77	4.578.062
2013	4.965.630	5.384.468	10.350.098	-12,07	-418.838
2014	4.655.710	3.253.024	7.908.734	-23,59	1.402.686
2015	4.681.255	2.008.690	6.689.945	-15,41	2.672.565
2016	5.406.993	3.701.153	9.108.146	36,15	1.705.840
2017	9.184.157	5.546.921	14.731.078	61,74	3.637.236
2018	3.138.220	3.780.320	6.918.540	-53,03	-642.100

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ihracatında son dönemde önemli bir yere sahip olan BAE 2017'de 9,18 milyar dolar ile Almanya ve İngiltere'nin ardından Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı üçüncü ülke konumuna yükselmiştir. 2002'de Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde yüzde 1,26'lık paya sahip olan BAE 2008'de yüzde 6,04 ve 2017'de ise yüzde 5,85 oranı ile Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkelerden biri olmuştur. Bununla birlikte ithalat kalemi açısından bakıldığında da yine BAE ile ciddi gelişmeler yaşandığı görülmektedir. BAE 2002'de Türkiye'nin ithalatında yüzde 0,20'lik paya sahipken 2017'de bu rakamın yüzde 2,37'ye yükseldiği görülmektedir.²¹² Türkiye'nin BAE'ye ihracatının yüzde 80'i demir-çelik, altın ve mücevherat ile rafine petrol ürünlerinden müteşekkildir.

²¹² TÜİK verilerinden derlenmiştir. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

2008, Türkiye lehine dış ticaret fazlasının en yüksek görüldüğü yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık 8 milyar dolarlık ihracatın yüzde 65'ini demir ve çelik, yüzde 8'ini rafine petrol ve yüzde 12'sini altın ile mücevherat ürünleri oluşturmuştur.²¹³ Türkiye ve BAE arasında ikili ticaretin en hızlı yükseldiği 2008'in sonlarında ortaya çıkan Dubai finans krizi dış ticarete kritik eşiğin aşılmasına engel olmuştur. Dubai ve küresel finans krizlerinin doğurduğu sonuçların BAE ekonomisine ve Türkiye ile dış ticaretine ket vurduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Zira 2009'da ikili ticaret hacmi yaklaşık yüzde 60 oranında gerilemiştir.

Tablo 3'e bakıldığında ikili ticarete en olumlu rakamlara 2008, 2012 ve 2017 yıllarında ulaşıldığı görülmektedir. Ancak bu yılların hemen ertesinde yaşanan olumsuzluklar sebebiyle ticaret kapasitesinin artmasının önü kapanmıştır. Örneğin 2009 Dubai finans krizi, 2013 Mısır darbesi ve 2018'de bir önceki yıl yaşanan Katar krizinin yansımaları çok somut olarak olumsuz yönde ikili ticaret hacmini etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin ihracatı açısından BAE'nin önemli bir pazar olduğu ve diğer bölge ülkelerine nazaran büyük potansiyeller taşıdığı rahatlıkla söylenebilir.

Arap İsyanları sürecinde BAE ve Türkiye'nin farklı eksenler içerisinde yer alarak birbirleriyle bölgesel rekabet içerisinde olmaları dış ticari ilişkilere olumsuz yansımakla birlikte kolayca toparlanabilme özelliği göstermiştir. Bu açıdan Türkiye'nin her fırsatta BAE ile ekonomik ilişkilerini toparlamaya çalıştığı ve siyasi gerilimlere rağmen ticari faaliyetleri sürdürme kararlılığında olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre 2001-2015 döneminde Türkiye'nin BAE'ye ihracatının yıllık ortalama artışı yüzde 19,6 düzeyindedir.²¹⁴ Ancak özellikle Mısır'daki darbe sürecinin yaşandığı 2013'ten itibaren gerginliğin artmasıyla birlikte Türkiye ile BAE arasındaki ekonomik ilişkilerin 2016'ya kadar eskiye oranla olumsuz seyrettiğini belirtmekte fayda vardır.

Bununla birlikte BAE ihracatının neredeyse yarısının re-export ürünler olduğunun akılda tutulmasında fayda vardır. Örneğin 2017'de BAE'nin ihracatının yüzde 47,4'ünü re-

²¹³ The Atlas of Economic Complexity Harvard's Center for International Development, <http://atlas.cid.harvard.edu/explore/?country=224&partner=7&product=undefined&productClass=SITC&startYear=undefined&target=Partner&year=2008>

²¹⁴ "İhracatın Yıllar İçindeki Gelişimi: 2001-2015", Türkiye İhracatçılar Merkezi, http://www.tim.org.tr/files/downloads/ar-ge/ihracatin_gelisimi_2001_2015.pdf

export ürünler teşkil etmektedir.²¹⁵ Dubai ağırlıklı gerçekleştirilen re-export faaliyeti sırasıyla 2013'te 120 milyar dolar, 2014'te 124 milyar dolar, 2015'te 60 milyar dolar ve 2016'da ise 58 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. BAE'nin Türkiye'ye yönelik ihracatında re-export ürünlerin oranı ise yıllara göre değişiklik göstermiştir. BAE'nin Türkiye'ye ihracatında re-export ürünler 2014'te 1,2 milyar dolar, 2015'te 453 milyon dolar ve 2016'da ise 524 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir.²¹⁶

Türkiye'nin Katar ve BAE ile dış ticaretinde 2011-2018 arasındaki dönem siyasi ilişkiler ile ekonomi arasındaki ilişkinin nasıl gerçekleştiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu dönemde Türkiye ile BAE arasında gerilim tırmanırken ikili ticarete de gerilemeler yaşanmış ancak Türkiye ile Katar arasında tam tersine dış ticari ilişkiler olumlu yönde gelişme kaydetmiştir. 2011-2018 arasında Türkiye ile Katar'ın toplam dış ticaret hacmi yüzde 31, Türkiye ile BAE'nin dış ticaret hacmi yüzde 14 artmıştır. Ancak hacim itibarıyla Türkiye'nin BAE ile daha fazla dış ticaret gerçekleştirdiği ortadadır. Dolayısıyla hem BAE'nin ticaret, finans ve ekonomik çeşitliliğe sahip ekonomik altyapısı hem de inşaat ve kuyumculuk başta olmak üzere Türkiye'deki özel sektör girişimlerinin BAE pazarında alan bulmaları Türkiye ile BAE arasındaki dış ticaret hacminin gelişmesini kolaylaştırmıştır.

Yukarıda belirtilen tüm istatistiksel veriler ışığında Türkiye ile Katar arasındaki dış ticaretin Türkiye ile BAE arasındaki dış ticaretten oldukça geride kaldığını söylemek mümkündür. Ekonomik kapasiteleri mukayese edildiğinde BAE'nin Katar'dan iki kattan daha fazla büyük ekonomik kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. Dış ticaret bağlamında Türkiye'nin bu iki ülkeyle ilişkilerinde bariz şekilde BAE'nin pozisyonunun kuvvetli olduğu ifade edilebilir. Örneğin 2017 baz alındığında Türkiye'nin BAE ile dış ticareti Katar'dan on altı kat daha fazladır. Türkiye ile BAE arasında meydana gelen siyasi gerilimler ekonomik ilişkilerde negatif yansımalara neden olsa da bir yıl gibi bir süre zarfında kolayca toparlanma özelliği sayesinde geniş çaplı bir etki oluşturmamaktadır.

²¹⁵ "UAE's Re-Exported Goods Trade Value Rises to Dh546bn in 2017", **The National**, 2 Nisan 2018.

²¹⁶ "Trade Statistics for International Business Development", Trademap, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c784%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c4%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1

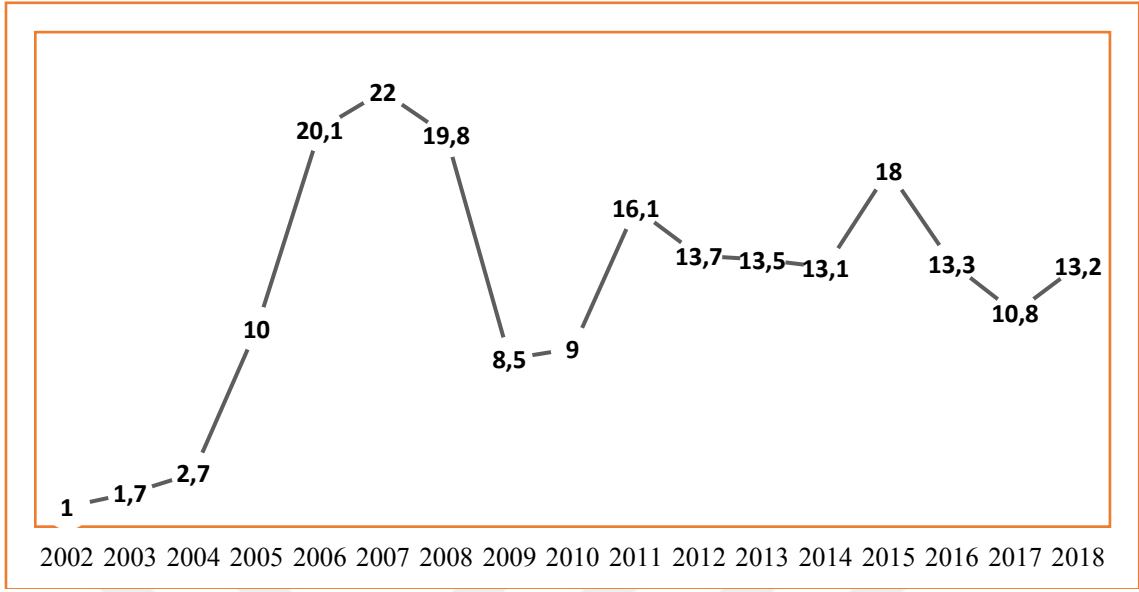
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım

Türk ekonomisinin gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alması ve büyüme endeksli siyasi hedeflere dayalı olması sebebiyle yurt dışından sermaye girişi kritik değer taşımaktadır. Türkiye, 1973-2002 arasında 23 milyar dolar uluslararası doğrudan yatırım çekerken 2003-2017 arasında elde edilen uluslararası doğrudan yatırım miktarı toplamda 193 milyar dolardır.²¹⁷ Türkiye, yukarıda belirtilen otuz yıllık ilk periyotta elde ettiği uluslararası doğrudan yatırımın sekiz kattan fazlasını sadece on dört yıllık bir süreçte kazanmıştır. Bu dönemdeki sermaye akışındaki artışın nedenleri olarak uzun yıllar kırılgan ekonomik yapısıyla yatırım çevrelerinin güvenini kazanmakta zorlanan Türkiye'nin güvenilir ve sağlam ekonomik yapısıyla piyasa oyuncularının dikkatini çekmesi, AB sürecinde görülen olumlu hava ve uluslararası likidite bolluğunun etkisi gösterilebilir. AK Parti hükümetleri döneminde ekonomideki pozitif yönlü gelişmeler yurt dışından yatırımcıların daha fazla kaynak aktarmalarını beraberinde getirmiştir. Körfez ülkeleri de 2010'a kadar hem Ankara'nın bölgesel politikalarından duydukları memnuniyet neticesinde stratejik yakınlaşma içerisine girmeleri hem de Türkiye'nin ekonomik performansına itimat ederek kârlı yatırım fırsatları yakalayabileceklerine olan inançlarıyla sermaye aktarımında bulunan ülkeler arasında yer almışlardır.

Uluslararası doğrudan yatırımlar Türk ekonomisi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Türkiye, uluslararası sermaye için “güvenli liman” olmaya ve bu sayede yabancı yatırımcının itimadını kazanmaya çalışmıştır. Başbakan Erdoğan'ın “Türkiye'nin alanına ve nüfusuna bakıyorsunuz, bir de Katar'ın. Bizim petrol kuyularımız yok. Farklı kaynaklar üretmek için arkadaşlarımızla birlikte dünyayı fellik fellik dolaşıyoruz. Acaba kimler ülkemizde yatırım yapabilir, küresel sermayeyi ülkemize nasıl çekebiliriz”²¹⁸ ifadeleri bu önemi ortaya koyması bakımından anlamlıdır. Ekonomik diplomasi hususunu ön plana çıkaran Erdoğan, üst düzey ziyaretlere ve uluslararası organizasyonlara iş dünyasını beraberinde taşımış ve muhatap ülkeler nezdinde Türkiye'ye yatırım yapılması noktasında iktidarın güçlü duruşu olduğunu sık sık vurgulamıştır.

²¹⁷ T.C. Başbakanlık Yatırım Destek & Tanıtım Ajansından alınmıştır.

²¹⁸ “Arap Sermayesi Yüzünü Türkiye'ye Çevirdi”, **Hürriyet**, 22 Kasım 2005.

Grafik 1. Türkiye'ye Gelen Yıllık Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
(Milyar ABD Doları, 2002-2018)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden oluşturulmuştur.²¹⁹

Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında gelişen siyasi ilişkiler neticesinde Körfez sermayesi Türkiye'ye yönelmiş ve yatırımlarını artırmıştır. Ancak Körfez sermayesi Türkiye'deki yabancı yatırımları domine edecek bir muhtevaya ve büyüklüğe sahip değildir. Körfez ülkelerinin küresel ölçekte kullandıkları varlık fonlarının hacmi göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'ye ayrılan payın oldukça düşük kaldığı söylenebilir. Bu açıdan Körfez sermayesinin Türkiye'ye aktığı yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığının ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak 2002 öncesi dönemle mukayese edildiğinde Türkiye'ye yönelik yatırımlarda pozitif yönde önemli bir değişim göze çarpmaktadır. Körfez ülkelerinden Türkiye'ye yatırımların artmasında Ankara'nın yeni Ortadoğu politikası ve AB sürecinde ilerleme katetmesi etkili olmuştur. Körfez yatırımcıları için Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasının yanında küresel ekonomiyle entegre halde olması ve birçok uluslararası ölçekli firmanın Türkiye'de faaliyet göstermesi önem arz etmektedir. Bu bakımdan Körfez ülkelerinin birçoğu söz konusu dönemde yatırımlarını oldukça arttırmış ve Türkiye ile yakın ekonomik iş birliğine yönelmiştir.²²⁰ Doğrudan yatırımların artmasındaki bir diğer faktör de 2002-2008

²¹⁹ Dünya Bankası verilerinden alınmıştır.

https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?contextual=default&end=2017&locations=TR&start=2002&view=chart&year_high_desc=true

²²⁰ Aamir A. Rehman, *Gulf Capital & Islamic Finance: The Rise of the New Global Players*, New York: Mc Graw Hill, 2010, s. 183.

arasında petrol fiyatlarında yaşanan hızlı yükselme ile birlikte KİK üyelerinin GSYH toplamalarının 1 trilyon doların üzerine çıkması ve alternatif yatırım pazarları arayışına yönelmesidir. Zira 2002’de petrolün varil fiyatı 25 dolar iken Temmuz 2008’de 147 dolar ile zirveyi görmüş ancak Aralık 2008’de tekrar 35 dolara kadar gerilemiştir.²²¹ Yüksek petrol fiyatlarından azami derecede istifade eden Körfez ülkelerinde sermaye fazlası meydana gelmiştir.

2008’in sonlarında patlak veren Dubai finansal krizi ve ABD merkezli küresel finans krizinin etkileri petrol fiyatlarının düşmesiyle birleşince, KİK üyesi ülkelerin 2008’de 1,073 trilyon dolar olan toplam GSYH’leri 2009’da 887 milyar dolara düşmüştür.²²² Ancak 2010’dan itibaren tekrar yükselişe geçen petrol fiyatları 2010-2014 arasında ortalama yıllık 91,9 dolardan işlem görmüş ve 2014’ün ortalarından sonra hızlı bir düşüş trendine girerek 2016’nın Ocak ayında 30 dolar seviyesine gerilemiştir.²²³ Dolayısıyla petrol fiyatlarının inişli çıkışlı seyir takip etmesi Körfez ülkelerinin ekonomi politikalarını doğrudan belirlemiştir. Bu sebeple 2016’da neredeyse tüm Körfez ülkeleri düşük petrol fiyatları sebebiyle bütçelerinde sıkıntı yaşamıştır.

Tablo 4’ten anlaşılabacağı üzere ülke gruplarına göre tasnif edildiğinde Türkiye’ye en fazla yatırımın Avrupa’dan geldiği görülmektedir. 2002-2017 dönemi verilerine göre Türkiye’ye giriş yapan yabancı yatırımların yaklaşık yüzde 74’ü Avrupa ülkelerinden gerçekleşirken söz konusu dönemde Körfez ülkelerinden yapılan yatırımların oranı sadece yüzde 7 civarındadır. Her ne kadar geçmişle mukayese edildiğinde Körfez ülkelerinden Türkiye’ye bu dönemde oldukça fazla sermaye akışı olduğu görülsede Körfez sermayesinin sahip olduğu trilyon dolar düzeyindeki kaynaktan Türkiye’nin aldığı payın oldukça düşük kaldığını tekrar belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında Körfez sermayesinin Türkiye’deki payının oldukça zayıf kaldığı belirtilmelidir.

²²¹ U. S. Energy Information Administration sitesinden yararlanılmıştır. <https://www.eia.gov>

²²² Adam Hanieh, **Capitalism and Class in the Gulf Arab States**, New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 169.

²²³ “U.S. Energy Information Administration”,
<https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=RWTC&f=M>

Tablo 4:
Ülke Gruplarına Göre Türkiye'ye Gelen Uluslararası Doğrudan Yatırım
Tutarları (Milyon ABD Doları)

Bölge	2016	Oran (Yüzde)	2017	Oran (Yüzde)	2002-2017	Oran (Yüzde)
Avrupa	4.841	64	4.927	66,57	109.541	73,96
AB Ülkeleri	3.783	50	4.809	64,98	100.012	67,53
Diğer Avrupa	1.067	14,18	118	1,59	9.529	6,43
Amerika	408	5	247	3,34	12.608	8,51
ABD	338	4	180	2,43	11.327	7,65
Diğer Amerika Ülkeleri	70	1	67	0,91	1.281	0,86
Asya	2.246	30	1.701	22,98	24.811	16,75
Körfez Ülkeleri	540	7	252	3,40	9.998	6,75
Diğer Yakın ve Ortadoğu	814	11	1.007	13,61	7.465	5,04
Diğer Asya	888	12	441	5,96	6.828	4,61
Diğer	30	0	526	7,11	1.149	0,78
Toplam	7.525	100	7.401	100	148.109	100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerinden oluşturulmuştur.²²⁴

Bağımsız varlık fonları açısından son derece güçlü durumda bulunan BAE ve Katar'ın, hidrokarbon dışı ekonomilerini çeşitlendirme çabalarında bu varlıklarını çeşitli yatırımlarda değerlendirdikleri görülmektedir. Diğer Körfez ülkelerine nazaran ekonomik çeşitlendirme faaliyetleri daha düşük olan Katar 2008'de ilan ettiği *Vizyon 2030* planı kapsamında sürdürülebilir kalkınmaya ve bilgi ekonomisine geçmeye odaklanmıştır. Buna mukabil BAE'nin 2010'da açıkladığı *Vizyon 2021* planı ise ekonomik çeşitlendirmeyi ön plana alarak hidrokarbona olan bağımlılığı azaltmayı ve petrol dışı stratejik sektörlere yatırım yaparak sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemiştir.²²⁵

²²⁴ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden yararlanılmıştır.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdenyesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-mi88YoA>

²²⁵ Ashraf Mishrif, "Introduction to Economic Diversification in the GCC Region", Ashraf Mishrif and Yousuf Al Balushi, **Economic Diversification in the Gulf Region Volume I: The Private Sector as an Engine of Growth** içinde, New York: Palgrave Macmillan, 2018, ss. 12-14.

BAE'nin toplam bağımsız varlık fonu yaklaşık 1,1 trilyon dolar civarındayken Katar'ın 335 milyar dolarlık fona sahip olduğu görülmektedir.²²⁶ Dolayısıyla tıpkı dış ticaret rakamlarında olduğu gibi doğrudan sermaye yatırımı konusunda da Körfez ülkelerinin Türkiye'ye ilgisi ancak 2005'ten itibaren artmış ve yüksek rakamlar görülmeye başlanmıştır.

Körfez sermayesinin Türkiye'de yaptığı yatırımlar mercek altına alındığında yatırımların çok çeşitli sektörlere dağıldığı görülmektedir. Özellikle bankacılık ve finans alanlarındaki yatırımlar uzun yıllardan beri devam etmektedir. Türkiye'de faaliyette bulunan on Arap sermayeli banka mevcuttur ve bunların büyük bir bölümü Körfez sermayesine aittir.²²⁷ 1977'de Kuveyt'in Türkiye'deki bankacılık sektörüne adım atmasının ardından Bahreyn (1984) ve Suudi Arabistan (1985) onu takip etmiştir. Halihazırda Kuveyt (A&T Bank, Turkish Bank, Kuveyt Türk ve Burgan Bank), Suudi Arabistan (Türkiye Finans), Bahreyn (Albaraka Türk) ve Katar (QNB Finansbank ve ABANK) Türkiye'deki Körfez sermayeli bankaların sahipleri olarak karşımıza çıkarken BAE ise Denizbank'ı satın alarak Türkiye'de faaliyete başlayan son Körfez ülkesi olmuştur.²²⁸ Diğer Körfez ülkeleriyle mukayese edildiğinde Katar ve BAE'nin oldukça geç bir dönemde Türk bankacılık sektörüne adım attıklarını söylemek mümkündür. *Commercial Bank of Qatar*'ın Alternatifbank'ın yüzde 70,84'ünü (2013) ve Ortadoğu'nun en büyük bankası *Qatar National Bank*'in Finansbank'ı satın alması (2016) ile Türk bankacılık ve finans sektörüne giriş yapan Katar'ın,²²⁹ Arap İsyanları sürecinden itibaren Türkiye'deki yatırımlarını arttırdığı ifade edilebilir. 2017 sonundan itibaren Rus Sberbank bünyesinde bulunan Denizbank'ın BAE'nin en büyük bankası *Emirates NBD* tarafından satın alınmasına yönelik başlayan görüşmeler neticesinde 3,2 milyar dolara Denizbank'ın satın alındığı açıklanmıştır.²³⁰ Böylelikle Umman dışında KİK üyelerinin hepsinin Türk bankacılık sektöründe yer aldıkları söylenebilir.

Katar'ın yıllık Türkiye yatırımlarına bakıldığında toplamda 1,6 milyar dolarlık (2002-2017) rakam karşımıza çıkmaktadır. Katar'ın, Türkiye'de sadece Finansbank, Digitürk,

²²⁶ **Sovereign Wealth Fund Institute**, September 2018.

²²⁷ "Denizbank Emirates NBD'ye Satıldı; Körfez Sermayesi Başka Hangi Türk Bankalarına Yatırım Yaptı?", **Euronews Türkçe**, 3 Nisan 2019.

²²⁸ "Foreign Investment in Turkish Banking Sector Continues with Denizbank's Sale to UAE's NBD for \$3,2 Billion", **Daily Sabah**, 22 Mayıs 2018.

²²⁹ "Körfez Sermayesinin Türk Bankacılık Sektöründeki Yatırımları", **CNN Türk**, 1 Şubat 2018.

²³⁰ "DenizBank 3,2 Milyar Dolara Satıldı (Ruslar Sattı, Dubaili Emirates NBD Aldı)", **NTV**, 22 Mayıs 2018.

Boyrer Holding, A Bank, Banvit ve BMC şirketlerine yaptığı yatırımın bedelinin 6 milyar doların üzerinde olduğu bilinmektedir.²³¹ Ayrıca Katar Ticaret Odası başkan yardımcısı Türkiye'ye yapılan yatırımların toplamda 20 milyar dolar düzeyinde olduğunu belirtmektedir.²³² 2022 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmaya hazırlanan Katar, özellikle inşaat alanında birçok projeye başlamış durumdadır ve bu projelerin üstlenilmesinde Türk inşaat firmalarının yüksek pay aldıkları görülmektedir. Katar'da yaklaşık 300 Türk firmasının faaliyette bulunması bunun açık göstergesidir.²³³ Türk firmalarının Katar'dan aldıkları projelerin tutarının ise yaklaşık 12 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir.

Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımlarda görülen ilk yatırımcı ve nihai yatırımcı farklılaşması BAE'nin Türkiye yatırımlarında da göze çarpmaktadır. Örneğin 2016'da BAE tarafından gerçekleştirilen yatırımların yüzde 77,5'inin nihai yatırımcısı başka ülkelerde yerleşik kişilerdir. Ancak bu nihai yatırımcıların yüzde 96'sının Suudi Arabistanlı olması sebebiyle yine Körfez sermayesi çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür. Dolayısıyla her ne kadar BAE yatırımlarında ilk yatırımcı oranı düşük olsa da nihai yatırımcının Suudi Arabistan'dan sağlanması içerik açısından değişiklik meydana getirmemektedir.²³⁴

Körfez ülkeleri içerisinde Türkiye'de en fazla doğrudan yabancı yatırım miktarı BAE'ye aittir. BAE 4,2 milyar dolar ile toplam Körfez yatırımlarının yaklaşık yüzde 42'sini gerçekleştirmiştir. Katar'ın tam tersi yönde BAE'nin 2013'ten sonra Türkiye'deki yatırımlarının her yıl azaldığı görülmüştür. Ancak yine de BAE neredeyse Katar'ın iki katından fazla yatırım yapmıştır. Öte yandan Batı Asya bölgesinde Türkiye ve BAE'nin uluslararası doğrudan yatırım çekme konusunda rekabet içerisinde olduklarını belirtmek gerekmektedir. Birbirlerine yakın tutarda yabancı yatırımı çeken Türkiye ve BAE 2017'de Batı Asya bölgesine yapılan 25,5 milyar dolarlık yatırımlardan sırasıyla yüzde 42,6 (Türkiye) ve yüzde 40,6 (BAE) pay almışlardır.²³⁵

²³¹ "İşte Katar'ın Türkiye Yatırımları", **Hürriyet**, 10 Haziran 2017.

²³² "Qatar's Investments in Turkey Reaches over \$20bn", **The Peninsula**, 12 Mayıs 2017.

²³³ "Qatar's Investment in Turkey Crosses \$20bn", **The Peninsula**, 19 Temmuz 2018.

²³⁴ Hande Dülger, Cihangül Özgüler ve Burcu Taşdemir, "Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yatırımlar: İlk ve Nihai Yatırımcıya Göre Bir Değerlendirme", 27 Kasım 2017, <http://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main%20menu/analizler/turkiyeve%20yapilan%20dogrudan%20yatirimlar>

²³⁵ UNCTAD World Investment Report 2018, s. 186.

Tablo 5:
Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları
(Milyon ABD Doları, 2002-2018)

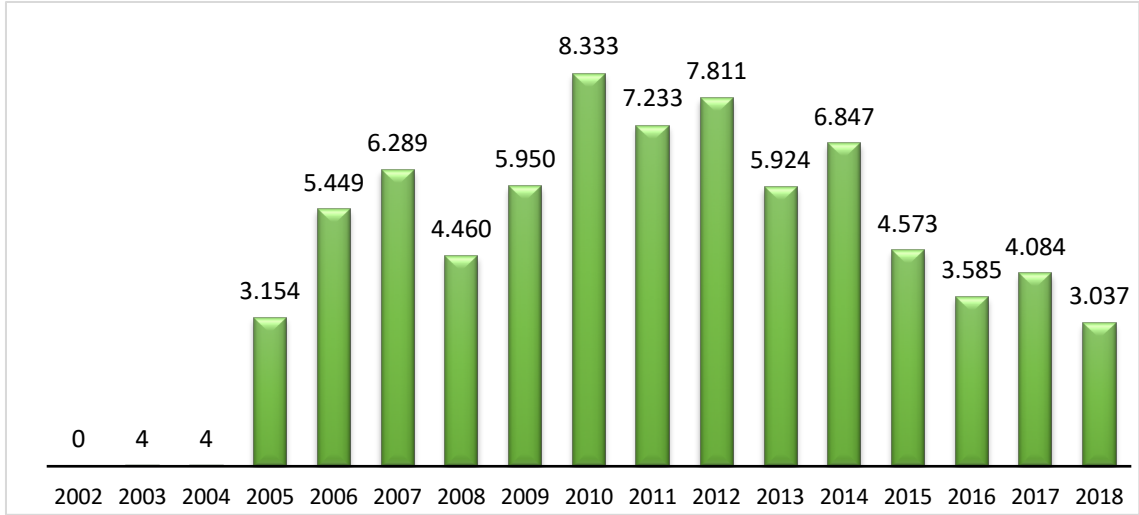
	Bahreyn	BAE	Katar	Kuveyt	Suudi Arabistan	Körfez Ülkeleri	Dünya	Oran (Yüzde)
2002	4	1	0	0	0	5	571	0,88
2003	0	0	0	0	0	0	696	0,00
2004	0	0	0	38	5	43	1.190	3,61
2005	24	1.625	0	20	2	1.671	8.535	19,58
2006	89	1.548	0	123	22	1.782	17.639	10,10
2007	36	183	0	77	10	306	19.137	1,60
2008	47	148	126	330	1.312	1.963	14.748	13,31
2009	96	6	0	73	34	209	6.266	3,34
2010	0	104	52	193	39	388	6.256	6,20
2011	5	89	50	43	9	196	16.136	1,21
2012	131	52	46	271	439	939	10.761	8,73
2013	11	176	469	185	39	880	10.523	8,36
2014	34	115	8	197	10	364	8.632	4,22
2015	6	80	350	7	17	460	12.181	3,80
2016	0	26	420	73	21	540	7.527	7,18
2017	6	54	113	67	12	252	7.401	3,40
2018	4	12	369	137	10	532	6.774	7,85
Toplam	492	4.219	2.003	1.834	1.982	10.530	154.973	6,79

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerinden oluşturulmuştur.²³⁶

Arap İsyanlarının başlamasıyla Türkiye ve BAE arasında yaşanan siyasi mücadelenin ekonomik ilişkilere en fazla yansıdığı alanlardan birini doğrudan yatırımlar oluşturmaktadır. Türkiye'de en fazla yabancı yatırımda bulunan Körfez ülkesi olan BAE, 2011-2018 arasında inişli çıkışlı bir yatırım rakamına sahip olsa da yıllar içerisinde Türkiye'ye doğrudan yatırımlar konusunda ciddi bir ölçek küçültmesine yönelmiştir.

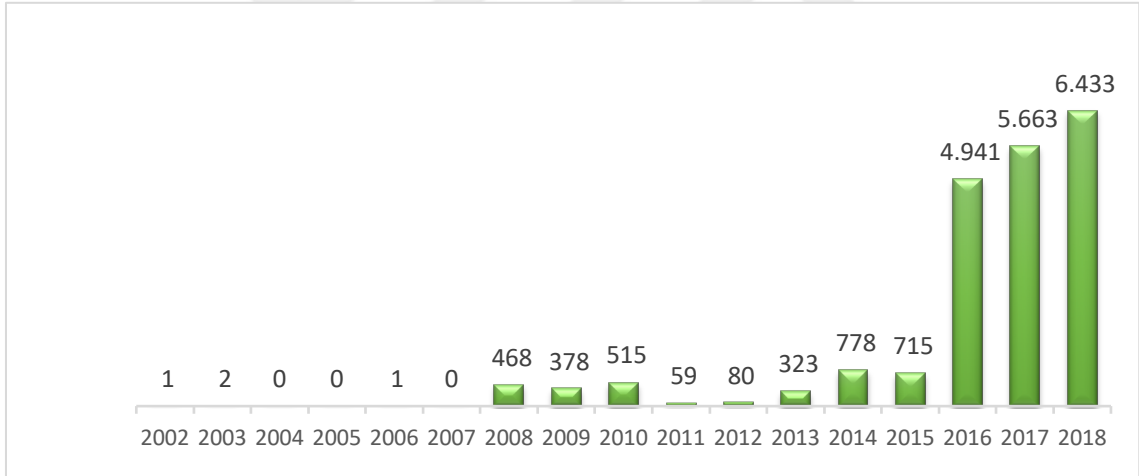
²³⁶ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden yararlanılmıştır.

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/cb23c98d-d9a5-465f-8c9c-9f84b533aaf8/uyup.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-cb23c98d-d9a5-465f-8c9c-9f84b533aaf8-mHk2Abk>

Grafik 2. Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımları (Milyon ABD Doları) BAE 2002-2018 (Stok)

Kaynak: TCMB.

Grafik 3. Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımları (Milyon ABD Doları) Katar 2002-2018 (Stok)

Kaynak: TCMB.

BAE’nin 2010’da 8,5 milyar dolar civarındaki toplam doğrudan yatırım miktarı 2018’e gelindiğinde 3 milyar dolara kadar gerilemiştir. Benzer şekilde Suudi Arabistan’ın da Türkiye’ye yönelik doğrudan yatırımlarında azalma yaşanmıştır. Buna mukabil Katar’ın ise özellikle 2016’dan itibaren çok yüksek rakamlarla Türkiye’ye doğrudan yatırım yaptığı görülmektedir. Bu veriyi Katar’ın siyasi olarak Türkiye ile stratejik yaklaşmasının ekonomi alanına yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak

2002-2018 arasında Türkiye'ye yapılan toplam yatırım miktarına bakıldığında BAE, Katar'dan iki kat daha fazla yatırım yapmıştır. Dolayısıyla tıpkı dış ticaret verilerinde olduğu gibi siyasi gerilimlerin ekonomi alanına yansımaları kaçınılmaz olmuş ve BAE'nin tepkisel davranışlarıyla doğrudan yatırım noktasında zaman içerisinde bir negatif seyir ortaya çıkmıştır. Ancak yine de BAE'nin yatırımlarını tamamen askıya alması gibi bir durum söz konusu olmamıştır.

Tablo 6:
Yurt İçinde Yerleşik Kişilerin Körfez Ülkelerindeki Doğrudan Yatırımı
(Milyon ABD Doları, 2002-2018)

	Bahreyn	BAE	Katar	Kuveyt	Suudi Arabistan	Körfez Ülkeleri	Toplam Dünya	Oran (Yüzde)
2002	0	0	0	0	0	0	251	0,00
2003	0	0	0	0	0	0	486	0,00
2004	0	1	0	6	0	7	815	0,86
2005	0	1	3	0	1	5	1.065	0,47
2006	16	2	0	0	0	18	1.677	1,07
2007	5	14	0	0	6	25	2.275	1,10
2008	0	29	0	0	3	32	2.604	1,23
2009	0	18	1	0	8	27	2.040	1,32
2010	116	11	0	0	2	129	1.823	7,08
2011	35	4	7	2	15	63	2.542	2,48
2012	7	34	3	1	6	51	4.335	1,18
2013	0	23	0	2	4	29	3.226	0,90
2014	1	114	0	2	9	126	5.234	2,41
2015	0	28	18	49	4	99	5.241	1,89
2016	0	37	0	0	4	41	3.114	1,32
2017	3	66	0	0	6	75	3.177	2,36
2018	0	11	0	0	1	12	3.998	0,30
Toplam	183	393	32	62	69	739	43.903	1,68

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 6'ya bakıldığında Türkiye'nin Körfez ülkelerindeki yatırımları oldukça düşük seyretmektedir. 2002-2017 arasında Türk yatırımcıların toplam yatırımlarının yüzde 0,95'ini Körfez ülkelerine aktardıkları görülmektedir. Burada en fazla payı alan ülke ise BAE'dir. Bu dönemde Türk yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen 727 milyon dolarlık toplam yatırımın yüzde 52'si BAE'ye ve yüzde 25'i Bahreyn'e yönelmiştir. Katar'a

yönelen yatırım miktarı ise sadece 32 milyon dolardır ve bu rakam Körfez ülkelerine yapılan toplam yatırımın yüzde 4,4'üne denk gelmektedir.²³⁷ Bu açıdan bakıldığında Türk yatırımcıların büyük oranda BAE'yi tercih ettikleri ifade edilebilir. Çok güçlü bir sermaye havuzuna sahip olmayan Türk yatırımcıların, Körfez ülkelerindeki yatırımlarının düşük kalmasının en önemli sebebi hiç şüphesiz Körfez sermayesinin/finansal varlıklarının iç piyasayı domine etmesi ve yatırım alanlarının diğer bölgelere nazaran oldukça dar olmasıdır.

Türkiye-Körfez ülkeleri ekonomik ilişkileri açısından bazı ön yargıların da oldukça etkili olduğu belirtilmelidir. Türkiye'de uzun yıllar boyunca Arap sermayesi kimlik tartışmalarının parçası olarak ele alınmış ve küçültücü ifadelerle ana akım medya tarafından tahkir edilmeye çalışılmıştır. Özellikle ana akım medyada “şeyh” ibaresine sıkça vurgu yapılarak Arap ülkelerinden yapılacak yatırımlara yönelik bilinçli kampanyalar yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin 2007'de Levent İETT garajı arazisi ihalesini kazanan BAE kökenli Sama Dubai şirketinin *Dubai Tower* projesi birçok olumsuz haberlerle basında geniş yankı bulmuş ve sonrasında Mimarlar Odası'nın dava açması sonucu 2009'da Danıştay tarafından yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir. O dönemde Türkiye'yi ziyaret eden BAE'li bir yetkili “Türk medyası Türk ekonomisinin çekiciliğini desteklemeli, kösteklememeli. Türk ekonomisinin bizim için çekim gücü var” ifadelerini kullanmıştır.²³⁸

Dolayısıyla ideolojik bariyerler nedeniyle Türkiye'de Körfez yatırımlarının önünde engellerin çıkarıldığını da belirtmek gerekmektedir. Yine başka bir örnek olması bakımından BAE'nin 1980'lerde Başbakan Özal'ın teşvikleriyle Türkiye'de turizm alanında yaptığı yatırıma vergi cezası kesilmesi, uzun seneler bu ülkenin Türkiye yatırımlarını durdurmasına neden olmuştur. BAE, turistik tesislerine kesilen vergi cezasını haksız bularak herhangi bir şekilde cezayı ödemeyi kabul etmemiş ve uzun yıllar devam eden bu kızgınlık sebebiyle Türkiye'ye yatırım yapmamıştır. AK Parti döneminde BAE ile ekonomik ilişkileri geliştirmek ve yatırım çekmek isteyen Erdoğan hükümeti ise

²³⁷ TCMB Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerinden alınmıştır.

²³⁸ “Arap Sermayesinin Türkiye İlgisi”, **Hürriyet**, 7 Kasım 2005.

vergi cezasıyla birlikte turistik tesislerin satılması formülünü geliştirerek BAE'nin tekrardan Türkiye'de yatırım yapma kararı almasını sağlamıştır.²³⁹

2.3. Savunma Sanayii

Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin bir ayağını da savunma sanayii sektörü oluşturmaktadır. Türkiye'nin BAE ve Katar ile savunma alanındaki iş birlikleri dikkat çekmektedir. Ankara ile Abu Dabi arasında yaşanan gerilimler nedeniyle bu alandaki iş birliklerinde son dönemde sıkıntılar yaşanmasına karşın Ankara ile Doha arasında özellikle savunma sanayii alanında sürekli ivme kazanan bir iş birliği mevcuttur. Türkiye ve BAE arasında 2009'da imzalanan askeri iş birliği anlaşmasının yanı sıra 2011'de Ankara'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı ile Birleşik Arap Emirlikleri Silahlı Kuvvetleri Genel Karargahı Arasında Savunma Sanayii İş Birliği Mutabakat Muhtırası" 3 Nisan 2017'de onaylanıp yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte Türkiye ile Katar arasında 2007, 2012 ve 2015 yıllarında imzalanan askeri anlaşmaların içerisinde savunma sanayii alanında iş birliğini içeren maddelerin de yer aldığı bilinmektedir.

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) raporlarına göre 2014'ten beri BAE'nin savunma harcamalarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Ancak BAE'ye ilişkin en son veri göz önüne alındığında yaklaşık 22,8 milyar dolarlık (2014) savunma harcamasında bulunduğu görülmektedir.²⁴⁰ Bu sebeple BAE'nin son yıllarda da yine yıllık 20 milyar doların üzerinde savunma giderine sahip olduğu varsayılmakta ve bu rakamla dünyanın en fazla savunma harcaması yapan on dördüncü ülkesi konumunda olduğu tahmin edilebilir. BAE'nin verileri hakkındaki tahminler doğru olarak kabul edilirse, BAE'nin Türkiye'den daha fazla savunma harcamasında bulunduğu ve sıralamada Türkiye'nin hemen üstünde yer alacağı görülecektir. Dolayısıyla Türkiye ve BAE'nin savunma harcamaları bakımından birbirine oldukça yakın rakamlara sahip oldukları söylenebilir. Türkiye 2014-2018 arası dönemde dünya silah ihracatı sıralamasında on dördüncü sırada yer almıştır. 2014-2018 arasında Türkiye'nin savunma

²³⁹ Vahap Munyar, "Vergi Cezasına Bozulan Şeyh'e 'Örtülü Ödenek' Formülü Bile Düşündüler", **Hürriyet**, 19 Şubat 2007.

²⁴⁰ Pieter D. Wezeman and Alexandra Kuimova, "Military Spending and Arms Imports by Iran, Saudi Arabia, Qatar and the UAE, 2018", **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, May 2019.

sanayii ihracatını, 2009-2013 dönemine nazaran yüzde 170 oranında arttırdığı görülmektedir. Böylelikle küresel silah ihracatındaki payını yüzde 0,4'ten yüzde 1'e çıkarmayı başarmıştır.²⁴¹ Türkiye 2008-2017 arasında savunma harcamasını yaklaşık yüzde 46 oranında arttırmış ve 18,2 milyar dolar ile dünyada en fazla savunma harcaması yapan on beşinci ülke olmuştur.

Bu veriler çerçevesinde BAE'nin Suudi Arabistan'dan sonra Ortadoğu'da en fazla savunma harcaması yapan ülke konumunda olduğunu belirtmek gerekir.²⁴² BAE, savunma sanayii alanında dışa tam bağımlı olmaktan kurtulmak ve bu alana yatırım yaparak aynı zamanda ekonomik çeşitlendirmesini de arttırmak istemektedir. Savunma sanayii için oldukça sınırlı insan kaynağına sahip olan BAE, yüksek teknoloji ve düşük emek yoğun stratejisi takip etmektedir. İnsansız hava araçları (İHA), siber savaş ve askeri iletişim araçları hem düşük iş gücü hem de yüksek teknoloji ürünleri olmaları sebebiyle, BAE'nin en fazla yatırım yaptığı askeri ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴³

Benzer şekilde Katar'ın da savunma harcaması verilerine 2011'den beri ulaşamamaktadır. En son veriler ışığında Katar'ın 1,87 milyar dolarlık (2011) savunma harcaması yaptığı bilinmektedir. Türkiye ve BAE'nin oldukça gerisinde kalan bir savunma harcamasına sahip olan Katar'ın, yine de kendi ölçeğindeki bir ülke için ciddi sayılabilecek silah ithalatında bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda 2013-2017 arasında en fazla silah ithalatında bulunan ülkeler arasında BAE'nin dördüncü, Türkiye'nin on ikinci ve Katar'ın yirminci sırada yer aldığı akılda tutulmalıdır.²⁴⁴

2014-2018 arasında Türkiye'nin savunma sanayii ihracatında, BAE yüzde 30'luk payla ilk sırada yer alırken onu sırasıyla Türkmenistan (yüzde 23) ve Suudi Arabistan (yüzde 10) izlemektedir. Buna mukabil BAE'nin silah ithalatında ABD (yüzde 64) ve Fransa'nın (yüzde 10) ardından Türkiye (yüzde 7,8) üçüncü sırada yer almaktadır. Katar'ın en fazla

²⁴¹ Pieter D. Wezeman ve diğerleri, "Trends in International Arms Transfers, 2018", **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, March 2019.

²⁴² Nan Tian ve diğerleri, "Trends in World Military Expenditure, 2017", **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, May 2018.

²⁴³ Sterling Jensen, "Policy Implications of the UAE's Economic Diversification Strategy: Prioritizing National Objectives", içinde Ashraf Mishrif and Yousuf Al Balushi, **Economic Diversification in the Gulf Region Volume II: Comparing Global Challenges**, Singapore: Springer Nature, 2018, ss. 75.

²⁴⁴ Nan Tian ve diğerleri, "Trends in World Military Expenditure, 2017", **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, May 2018.

silah alımında bulunduğu ilk üç ülke ise sırasıyla ABD (yüzde 65), Almanya (yüzde 15) ve Fransa (yüzde 7,4) olarak belirmektedir.²⁴⁵

Savunma sanayii alanında yerlilik oranını arttırarak bu alandaki bağımsızlığını inşa etmeye çalışan Türkiye aynı zamanda ihracat hedeflerini genişleterek savunma sanayiini güçlendirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin 2000'de savunma sanayiinde yüzde 20-25 düzeyinde olan yerlilik oranı 2018'de yüzde 65'lere çıkarılmıştır.²⁴⁶ Türk savunma sanayii 2018'de 2,188 milyar dolarlık ihracat ve 8,761 milyar dolarlık ciroya ulaşmıştır.²⁴⁷ Savunma sanayii alanında dünyadaki en büyük 100 firma içerisinde dört şirket ile yer alan (Aselsan, Tusaş, Roketsan ve STM) Türkiye'nin, Ortadoğu'da en fazla ihracat yaptığı iki ülke olan BAE ve Suudi Arabistan ile yaşadığı gerilim sebebiyle, savunma sanayiinde Ortadoğu ihracatının yarı yarıya azaldığı görülmektedir.²⁴⁸ Türkiye'nin BAE'ye yaptığı savunma sanayii ihracatı 2014'te 106 milyon dolar, 2015'te 77 milyon dolar, 2016'da 62 milyon dolar ve 2017'de ise 7,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda Katar'a yapılan savunma sanayii ihracatı ise 2014'te 53 milyon dolar, 2015'te 10 milyon dolar, 2016'da 52 milyon dolar ve 2017'de 24,5 milyon dolar olmuştur.²⁴⁹

BAE ve Katar'ın, Türkiye'nin savunma sanayii birikiminden oldukça fazla faydalandığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin bu iki Körfez ülkesine ağırlıklı olarak zırhlı kara araçları ihraç ettiği görülmektedir. Türkiye'nin BAE'ye ihraç ettiği askeri araç ve silah sistemleri arasında 1997'de FNSS firmasının üretimi olan 136 adet AIFV zırhlı personel taşıyıcı, 2004'te Otokar tarafından üretilen 14 adet Cobra zırhlı personel aracı, 2003'te 48 adet T-122 122 milimetre çok namlulu roketatar (ÇNRA) ve 2009'da yine T-300 300 milimetre ÇNRA bulunmaktadır. 2013'te Roketsan tarafından üretilen hava ve kara platformlarında kullanılabilme özelliğine sahip *CİRİT* füzesinden 10 bin adet alan BAE, anlaşma çerçevesinde 196 milyon dolar ödemiştir. Ayrıca Roketsan tasarımı olan ve BAE'nin ihtiyaçlarına binaen üretilen *Jobaria Çok Kundaklı Lançer*'in bir kısmı Türkiye'de diğer kısmı da BAE'de üretilmiştir. Bunun yanında 2016'da Otokar firması

²⁴⁵ Pieter D. Wezeman ve diğerleri, "Trends in International Arms Transfers, 2018", **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, March 2019.

²⁴⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, "Yıllık Faaliyet Raporu 2019".

²⁴⁷ Savunma ve Havaçılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD), "Performans Raporu 2019".

²⁴⁸ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Sektör Raporu Savunma Sanayi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu, Haz. Yılmaz Küçükseyhan, s. 29.

²⁴⁹ TİM ve SASAD verilerinden derlenmiştir.

BAE’de önce *Otokar Land Systems* isimli şirketi ve ardından BAE’li Tawazun firması ile ortak olarak *Cesur* (Al Jasoor) şirketini kurmuş ve bu şirket BAE Silahlı Kuvvetleri ile 661 milyon dolarlık zırhlı araç sözleşmesi imzalamıştır.²⁵⁰

Tablo 7:
Türkiye, Katar ve BAE’nin Savunma Harcamaları ve Silah İthalatları (Milyon ABD Doları, 2002-2017)

Silah İthalatı				Savunma Harcamaları			
	Türkiye	BAE	Katar		Türkiye	BAE	Katar
2002	905	222	11		9.050	5.354	761
2003	330	685	11		10.277	5.834	784
2004	257	1.211	..		10.920	6.816	772
2005	1.095	2.171	..		12.081	6.604	887
2006	531	2.023	..		13.363	7.165	1.065
2007	692	919	27		15.319	8.460	1.562
2008	640	753	..		17.127	11.571	2.317
2009	732	561	286		16.352	13.836	1.948
2010	484	607	30		17.939	17.504	1.876
2011	777	1.210	198		17.304	19.181	..
2012	1.501	1.088	319		17.958	19.024	..
2013	797	2.241	73		18.662	23.561	..
2014	1.525	746	55		17.772	22.755	..
2015	460	1.249	518		15.880	..	..
2016	348	1.286	896		17.853	..	..
2017	410	848	670		18.189	..	..

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye ile Katar arasında da yine son dönemde savunma sanayiinde önemli mesafelerin katedildiği belirtilebilir. Türkiye, Katar’a 2011’de Katar Silahlı Kuvvetleri için 10 adet Mini İHA, Nurol Makina tarafından üretilen 342 adet *Ejder Yalçın* zırhlı personel taşıyıcı, 100 adet NMS 4X4 zırhlı muharebe aracı (2016) ve Otokar tarafından üretilen 400 adet

²⁵⁰ “Otokar Körfez’deki İddiasını ‘Cesur’ ile Taçlandırıyor”, *Defence Turkey*, 10 Mart 2017.

ARMA zırhlı personel taşıyıcı (2017) ihraç etmiştir.²⁵¹ 2015'te varılan anlaşma kapsamında Katar'da Türk üssünün kurulması ve bölgesel güvenlik politikaları bağlamında Türkiye ve Katar'ın Körfez'de eş güdüm içerisinde hareket etmeye çalışması aynı zamanda savunma alanında iş birliğinin artırılmasını sağlamıştır. Son yıllarda Türkiye'nin İHA ve silahlı insansız hava aracı (SİHA) teknolojilerinde katetmiş olduğu mesafe ve sınır dışı operasyonlarda bu stratejik hava araçlarının elde ettiği başarılar sonrasında Katar, Türkiye'den 6 adet Bayraktar TB2 SİHA ve 3 yer kontrol istasyonu almaya karar vermiştir. Aynı zamanda Katar Silahlı Kuvvetleri askeri personel eğitimini de içeren anlaşmanın, Türkiye'nin savunma sanayii ihracatında dönüm noktalarından biri olduğu söylenebilir. Arap İsyanları sürecinde BAE ile yaşanan gerginlikler Ankara ile Abu Dabi yönetimleri arasında savunma sanayii konusundaki ilişkileri koparmasa da azalmasına neden olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin Katar ile savunma sanayiindeki ilişkilerinin ise oldukça güçlendiği muhakkaktır.

2.4. Diğer Ekonomik Etkileşim Alanları

Enerji

Enerji konusunda dışa bağımlı ülke konumunda olan Türkiye'nin, hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de enerji pazarından pay alabilmek adına jeopolitik konumunu kullanmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Enerji güvenliğine ve ekonomik kapasitesine katkı sağlamak amacıyla Türkiye, enerji merkezi olma stratejisini geliştirmiştir. Buna göre yakın coğrafyadaki enerji kaynaklarının Türkiye'de toplanması ve buradan başta Avrupa olmak üzere uluslararası pazarlara aktarılması hedeflenmiştir.²⁵² Bu kapsamda Katar doğal gazının boru hatları ile Irak veya Suriye üzerinden Türkiye'ye taşınması projesi geliştirilmiş (*Katar-Türkiye Boru Hattı Projesi*) ancak Arap İsyanları sebebiyle istikrarsızlaşan bölge yapısı buna imkan vermemiştir.

Türkiye'nin zengin enerji merkezlerine çok yakın bir konuma sahip olması, enerji merkezi olma hedefine ulaşma şansını verebilir ancak Türkiye'nin enerji alanında koridor/transit olma vasfından çok daha öte merkezi bir role sahip olmak istediği

²⁵¹ "Savunmada Büyük İhracat Başarısı", **Anadolu Ajansı**, 17 Aralık 2017.

²⁵² Yunus Furuncu, "Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi", **SETA Perspektif**, Sayı. 216, (Kasım 2018), s. 3.

görülmektedir. Rusya'dan mevcut doğal gaz sevkiyatını sağlayan *Batı Hattı* ve *Mavi Akım* projeleri, İran doğal gazını Türkiye'ye taşıyan *Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı*, Azerbaycan doğal gazını sevk eden *Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı*, Irak-Türkiye Ham Petrol Hattı, *Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı*, Rus gazını boru hatları ile Karadeniz'in altından önce Türkiye'ye ve sonra da Avrupa'ya ulaştırmayı hedefleyen *TürkAkım* projesi, Azeri gazının Avrupa'ya taşınması projesi *TANAP* ve bunlara ilaveten *Akkuyu Nükleer Enerji Santrali* Türkiye'nin enerji merkezi olma iddiasının yansımaları olarak okunabilir.

Açıklanan resmi verilerden anlaşılacağı üzere doğal gaz tedariki kapsamında Rusya'ya oldukça bağımlı olan Türkiye, doğal gaz ihtiyacının çok cüzi bir miktarını Katar'dan karşılamaktadır.²⁵³ 2017'de Türkiye, toplamda 53 milyar 860 milyon metreküp doğal gaz tüketmiştir. Doğal gaz ithalatının bir kısmını boru hatları vasıtasıyla bir kısmını ise sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) olarak tedarik etmektedir. Türkiye, boru hatları yoluyla sırasıyla Rusya'dan 28,7 milyar metreküp, İran'dan 9,3 milyar metreküp ve Azerbaycan'dan 6,5 milyar metreküp doğal gaz ithalatında bulunmuştur. LNG'de ise Cezayir 4,6 milyar metreküp ve Nijerya 1,3 milyar metreküp ile ilk iki sırada yer almaktadır. Spot piyasa aracılığıyla Katar'dan yapılan LNG ithalatı miktarı ise yaklaşık 1,5 milyar metreküp civarındadır.²⁵⁴

2015'te Rusya ile yaşanan uçak krizinin ardından enerji arz güvenliğini arttırmak isteyen Türkiye, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Katar ziyaretinde Katar Milli Petrol Şirketi ve BOTAŞ arasında uzun vadeli ve düzenli LNG ithalatının yapılmasını sağlayacak mutabakat zaptı imzalamış ve 2017'de iki ülke arasında üç yıllık LNG ticareti anlaşması yapılmıştır.²⁵⁵ Elbette Katar'dan yapılan LNG ithalatının düşük olmasında, Türkiye'nin doğal gaz depolama altyapısının yeterli olmaması ve fiyat konusu belirleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ve Katar'ın enerjide sadece doğal gaz merkezli değil aynı zamanda yenilenebilir enerji alanında da ortak çabalara yöneldiği görülmektedir. Katar Güneş Teknolojileri şirketi ve Türk firmaları arasında güneş enerjisi

²⁵³ "Investor's Guide For Natural Gas Sector in Turkey", T.C. Enerji Bakanlığı, <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fINVESTOR%27S+GUIDE+FOR+NATURAL+GAS+SECTOR+IN+TURKEY.pdf>

²⁵⁴ "Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu 2017", T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Ankara 2018.

²⁵⁵ "Turkey-GCC Trade and Business Relations", *Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum (OXGAPS) and International Cooperation Platform (ICP)*, November 2017, s. 5.

alanında iş birliğine gidilerek (2016) alternatif enerji yatırımlarına yönelimin gerçekleştiği de ortaya çıkmaktadır.²⁵⁶

Türkiye'nin BAE ve Katar'la siyasi olarak müspet veya menfi yaşadığı gelişmeler kısmi olarak ekonomik ilişkilere de yansımıştır. BAE devletine ait enerji şirketinin (TAQA) Afşin-Elbistan'daki termik santral yatırımından vazgeçmesi (Ağustos 2013) ve onun yerine Katar'ın devreye girmesi buna örnek olarak gösterilebilir. 12 milyar dolarlık bir yatırım olarak planlan bu projenin rafa kaldırılmasında BAE'nin Türkiye'ye yönelik bakış açısının değişmesinin büyük payı olmuştur. Hatta o dönem Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız konu ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: "BAE bu işin fizibilitesini, kazançlarını biliyor, üzerinde ciddi bir hazırlık çalışması da yapıldı, hükümetlerinden de geçti, Emir yatırım kararını onayladı. Artık burada bir tercih yapmaları lazım, bu kararlar teknik olarak olgunlaşmıştır. Ancak siyaseten olduğu belirtilen bir gerekçe ile durdurulduğunu görüyoruz. Biz oturup o projenin başında ağlayamayız. Mutlaka yeni aktörlerle yolumuza devam ederiz."²⁵⁷ Nitekim Japonya ile ortak hareket etme kararı alan Katar, 14 milyar dolarlık yatırım yapmak üzere Afşin-Elbistan termik santralleri ile ilgilendiğini açıklamış ancak yatırım gerçekleşmemiştir.²⁵⁸

Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak için tedarik çeşitliliğini arttırmaya çalışarak enerjide arz güvenliğini sağlama amacındadır. Zira gelişmekte olan ekonomisini dinamik tutabilmek adına enerji güvenliğinin sağlanması elzemdir. Petrol ve doğal gazda çok yüksek oranda dışa bağımlı olduğundan enerji piyasalarındaki yukarı seyirli dalgalanmalar Türkiye'nin ekonomisini doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Yüksek enerji ithalatı özellikle cari açığın oluşmasında etkili bir faktördür ve Türkiye'nin enerji ithalatı 2017'de 37 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2017'de Türkiye, BAE'den ham petrol ithalatında bulunmazken motorin türleri ve havacılık yakıtları başlıkları altında gerçekleşen ithalat Türkiye'nin bu alandaki toplam ithalatının yüzde 0,22'sine tekabül etmektedir. Türkiye'nin petrol ithalatındaki ilk üç ülke İran (yüzde 26,94), Rusya (yüzde 18,87) ve Irak'tır (yüzde 16,55). Türkiye'nin, Körfez bölgesinden sadece Suudi Arabistan (yüzde 5,34) ve Kuveyt'ten (yüzde 4,04) petrol ve türevleri ithalatı yaptığı

²⁵⁶ "Katar'la Güneş Enerjisinde Dev İş Birliği", *Yeni Şafak*, 25 Mart 2016.

²⁵⁷ "BAE Vazgeçti Katar Devrede", *Al Jazeera Türk*, 25 Şubat 2014.

²⁵⁸ "Afşin-Elbistan'da Katar-Japon İmzası", *Sabah*, 23 Şubat 2015.

görülmektedir. Buna mukabil BAE, Türkiye'nin petrol ve diğer işlenmiş yakıt türleri ihracatında yüzde 14,37'lik (2017) oran ile en üst sırada yer almaktadır.²⁵⁹

Bununla birlikte Doğu Akdeniz'de geniş enerji kaynaklarının keşfedilmesinin ardından arama ruhsatlarının ihale ile dünya enerji devlerine açılması ve münhasır ekonomik bölgeler üzerinde devletler arasında yaşanan uyuşmazlıklar, Doğu Akdeniz'in enerji merkezli güç mücadelesine sahne olmasına neden olmuştur. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) 2007'de 13 adet parselde doğal gaz arama ruhsatı vereceğini açıklayarak ihale süreçlerini başlatmıştır.²⁶⁰ Türkiye ise kıta sahanlığını ihlal eden bu parselizasyona ve GKRY'nin tek taraflı hareket ederek adadaki Türklerin haklarını gasp etme girişimlerine karşı sert tepki göstermiştir.

Nisan 2017'de Katar Petrolleri Konsorsiyumu ve ExxonMobil, GKRY'den aldıkları doğal gaz arama ve sondaj hakkı ile 10. Parsel'de faaliyette bulunmaya başlamıştır. Ancak 10. Parsel'in Türkiye'nin itiraz ettiği ihtilaflı bölge içinde yer almamasına rağmen GKRY tarafıyla Katar'ın enerji alanındaki iş birliği Ankara'da rahatsızlık oluşturmuştur. Bununla birlikte GKRY, Girit, Yunanistan ve İtalya güzergahı ile 2.200 kilometre uzunluğuna sahip EastMed (Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı) projesinin yatırımcıları arasında BAE de bulunmaktadır.²⁶¹ BAE, Doğu Akdeniz enerji politikalarında Türkiye'nin sınırlandırılmasına ve İsrail, GKRY, Yunanistan ve Mısır arasında enerji iş birliğine destek verdiğini vurgulamaktadır. 2015'te GKRY'de büyükelçilik açan BAE, Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini güçlendirerek Türkiye'nin alanını daraltmayı istemektedir.

Türkiye, hem Doğu Akdeniz'de enerji kaynakları üzerindeki haklarını mahfuz tutmak ve buradaki haklarını garanti altına alarak ekonomik çıkarlarını korumak hem de Doğu Akdeniz enerji potansiyelini enerji merkezi olma stratejisinin mühim parçalarından biri haline getirerek Avrupa pazarına ulaşmayı planlamaktadır. İsrail, Mısır, Yunanistan ve GKRY ise bir taraftan tespit ettikleri doğal gaz ve petrol sahalarını enerji şirketleriyle anlaşmalar yaparak faaliyete geçirmenin yollarını aramakta diğer taraftan bu enerji

²⁵⁹ The Atlas of Economic Complexity Harvard's Center for International Development, <http://atlas.cid.harvard.edu/explore/?country=224&partner=undefined&product=122&productClass=SITC&startYear=undefined&target=Product&year=2017>

²⁶⁰ "Türkiye, Katar'ın Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Aramasına Nasıl Bakıyor?", **BBC Türkçe**, 14 Aralık 2018.

²⁶¹ "Original Thinking: The Israel-Europe Pipeline- A Strategic Umbilical Cord", **The Jerusalem Post**, 9 Aralık 2018.

kaynaklarının Türkiye'ye alternatif güzergah oluşturularak Avrupa'ya ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. 2011'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ruhsat verdiği Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) ait *Fatih ve Barbaros Hayrettin Paşa* sismik araştırma gemileri de Türk savaş gemileri eşliğinde Kıbrıs Adası'nın güneyinde faaliyetlerine başlamıştır.

Kültür ve Turizm

Türkiye'nin 2002 sonrasında özelde Körfez, genelde ise Ortadoğu ülkeleri nezdinde en fazla gelişme kaydettiği alanlardan birisi de kültür ve turizm olmuştur. Türk dizileri başta olmak üzere kültürel boyutta Arap coğrafyasında oldukça etkili olan faaliyetler sayesinde Türkiye'ye ziyaretlerde ciddi artış sağlanmıştır. Böylelikle Ortadoğu'daki Türkiye algısında olumlu yönde değişiklik yaşanmıştır. Örneğin 2008'de Suudi Arabistan'ın en itibarlı kültürel etkinliklerinden biri olan Cenadriye Festivali'ne Türkiye onur konuğu olarak davet edilmiştir.²⁶² Festival tarihinde ilk defa yurt dışından misafir ülke davet eden Suudi Arabistan'ın, Arap coğrafyası dışından tercihini kullanırken Türkiye'yi konuk etmek istemesi Türkiye algısındaki olumlu havanın kültürel boyutunu yansıtmıştır.

Kültür ve turizm sektörlerinde yaşanan canlanma ile birlikte karşılıklı doğrudan seferlerin başlatılması ve zaman içerisinde arttırılması mümkün olmuştur. Örneğin Katar Havayolları (Qatar Airways) 2004'te Doha-İstanbul uçuşlarını başlatmış, ardından BAE ulusal hava yolu Etihad ise 2009'da Abu Dabi'den İstanbul'a haftada dört sefer düzenleme kararı almıştır.²⁶³ Dubai Emiri Maktum'un 2009'da beş kez Antalya'ya geldiği göz önünde bulundurulduğunda aslında Türkiye'nin turizm alanında muhatapları nezdindeki algısının oldukça güçlü olduğu söylenebilir.²⁶⁴

Türkiye açısından turizm gelirleri önemli bir gelir kaynağıdır. 2002'de 12,5 milyar dolar olan turizm geliri aynı zamanda toplam ihracatın yüzde 34,4'üne denk gelmektedir. 2017'de ise 26 milyar dolarlık turizm gelirleri toplam ihracatın yüzde 16,7'sini ve GSYH'nin de yüzde 3,1'ini oluşturmaktadır. Dolayısıyla turizm sektörü Türk

²⁶² "Türkiye Bu Yıllık Cenadriye Festivali'nin Onur Konuğu", T.C. Riyad Büyükelçiliği, <http://riyad.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/115583>

²⁶³ "Etihad'ın Türkiye Seferleri Başladı", **Habertürk**, 1 Haziran 2009; "Katar Havayolları Türkiye'ye Uçacak", **NTV**, 24 Haziran 2004.

²⁶⁴ "El Maktum 1 Yılda 5 Kez Antalya'ya Geldi", **Hürriyet**, 14 Ağustos 2009.

ekonomisinin lokomotiflerinden biridir. Körfez ülkelerinden gelen turist sayısının artması aynı zamanda döviz girdisinin sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Tablo 8:
Körfez Ülkelerinden Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı (2002-2018)

	Bahreyn	BAE	Katar	Kuveyt	Suudi Arabistan	Toplam Körfez	Toplam Ziyaretçi	Oran (Yüzde)
2002	3.952	4.804	857	8.433	24.395	42.441	12.927.693	0,33
2003	2.694	6.869	1.150	9.185	21.865	41.763	13.701.419	0,30
2004	2.730	7.317	1.395	7.565	24.647	43.654	17.202.996	0,25
2005	3.552	8.572	1.842	11.196	34.352	59.514	20.522.621	0,29
2006	4.081	11.469	2.413	10.995	37.388	66.346	19.275.948	0,34
2007	5.657	12.288	3.593	12.270	40.513	74.321	23.017.081	0,32
2008	8.016	19.510	4.788	20.928	55.226	108.468	26.431.124	0,41
2009	9.056	21.667	4.916	26.156	66.324	128.119	27.347.977	0,47
2010	9.419	30.366	6.041	27.332	84.915	158.073	28.510.852	0,55
2011	9.631	34.534	7.821	41.597	116.977	210.560	31.324.528	0,67
2012	13.355	47.152	13.778	64.759	174.786	313.830	31.342.464	1,00
2013	16.179	52.469	18.513	87.782	231.603	406.546	33.827.474	1,20
2014	24.036	52.240	29.678	133.207	341.540	580.701	35.850.286	1,62
2015	32.645	52.351	35.973	174.233	451.216	746.418	35.592.160	2,10
2016	41.431	38.631	33.004	180.090	534.086	827.242	25.265.406	3,27
2017	59.543	49.288	48.121	253.728	652.921	1.063.601	24.021.305	4,43
2018	68.172	40.293	83.531	283.181	701.692	1.176.869	30.475.578	3,86

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'nin BAE ve Katar ile kültür ve turizm alanlarındaki etkileşimlerine bakıldığında özellikle Türkiye'ye gelen turist sayısı açısından Katar'ın BAE'yi yakaladığı hatta 2018'de geçtiği söylenebilir. 2017'de BAE'den Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 2002'de gelen turist sayısının tam on katına çıkmıştır. Katar'dan gelen turist sayısına bakıldığında ise 2017'de gelen turist sayısı 2002'den elli altı kat daha fazla olmuş ve 2018'de bu oran 97 kata çıkmıştır. Körfez ülkelerinin tamamından gelen ziyaretçi sayısı ise 2017'de ilk

defa 1 milyon rakamının üzerine çıkmış ve Türkiye'ye gelen toplam ziyaretçi içerisindeki pay yaklaşık yüzde 4,5 oranına tekabül etmiştir. 2002'de Türkiye'ye gelen yaklaşık 12 milyon turist içerisinde 42 bin kişi Körfez ülkelerinden gelirken bu rakam toplam turist sayısının ancak yüzde 0,33'ünü teşkil etmekteydi. Ancak 2002 sonrası gelişen Türkiye-Körfez ilişkilerine paralel olarak kültür ve turizm alanlarında etkileşimin de bir hayli arttığını ifade etmek mümkündür.

Türkiye ile BAE arasında turizm alanında rekabet yaşandığının da belirtilmesi gerekir. Son yıllardaki atılımlarıyla birlikte dünyanın önemli turist destinasyonlarından olma yolunda ilerleyen BAE ve Katar, bir taraftan turizm sektörünü ekonomik çeşitlendirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirirken diğer taraftan turizmi ulusal markalaşma yolunda mühim bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu, aynı zamanda kendi aralarında turizmde rekabet etmelerine de neden olmaktadır. BAE, Körfez ülkeleri içerisinde en fazla turist çeken ülkedir ve turizmin ekonomiye katkısı konusunda Dubai başarılı bir örnek olarak ön plana çıkmaktadır.

İnşaat Sektörü ve Gayrimenkul Yatırımları

Körfez ülkeleri vatandaşlarının son yıllarda Türkiye'deki gayrimenkul sektörüne büyük rağbet gösterdikleri ve konut satışlarının yüzde 25'inin bu ülke vatandaşlarına yapıldığı bilinmektedir. Özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt vatandaşlarının daha fazla rağbet ettikleri açıkça görülürken Katar ve BAE'nin birbirlerine yakın oranda Türkiye'den konut alımı gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bu aynı zamanda Türk ekonomisinin lokomotif durumundaki inşaat sektörünün canlı kalmasını sağlayan bir özelliktir. Zira konut sektöründe iç piyasada 2018'den itibaren yaşanan daralma sonrası Körfez ülkelerinden gelen talep artışı inşaat sektörünün rahatlamasını sağlamıştır.

Bununla birlikte inşaat sektöründe dünyanın önde gelen şirketleri olan Türk firmaları Körfez ülkelerinden ciddi sayıda proje almışlardır. Körfez bölgesinde inşaat sektörünün dinamik olması ve Türk firmalarının çeşitli projelerde göstermiş olduğu başarılar sayesinde bu ülkelere ciddi talepler olduğu görülmektedir. Katar'ın 2022 FIFA Dünya Kupası ev sahipliği ve BAE'nin EXPO 2020'yi düzenleyecek olması hasebiyle karar verdiği birçok altyapı ve üstyapı projelerini Türk firmalarına ihale ettikleri belirtilmelidir.

Keza Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer Körfez ülkeleri de milyar dolarlık büyük inşaat projelerini Türk firmalarına vermiştir.

Tablo 9:
Ülke Uyruklarına Göre Yabancılara Yapılan Konut Satış Sayıları (2015-2017)

	Suudi Arabistan	Kuveyt	BAE	Katar	Toplam Körfez	Genel Toplam	Oran (Yüzde)
2015	2.704	2.130	332	277	5.443	22.830	23,84
2016	1.886	1.744	192	256	4.078	18.189	22,42
2017	3.345	1.691	401	305	5.742	22.234	25,82

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden oluşturulmuştur.²⁶⁵

İnşaat sektöründeki önemli pazarlardan biri olan BAE’de Türk müteahhit firmaları birçok proje üstlenmiştir. Örneğin BAE, 2008’de Türk inşaat firmalarının yurt dışında üstlendikleri projeler bakımından Rusya ve Türkmenistan’ın ardından üçüncü sırada yer almıştır.²⁶⁶ 1972-2018 arasında Türk firmalarının Katar’da yaptıkları 144 projenin maliyeti toplamda 17 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türk inşaat firmaları BAE’de yaklaşık 11,3 milyar dolarlık 133 proje üstlenmişlerdir. Bu rakamlarla 1972-2018 döneminde Türk inşaat firmalarının üstlendikleri 379,3 milyar dolarlık 9.606 proje içerisinde Katar’ın oranı yüzde 4,5 ve BAE’nin oranı ise yüzde 3 olarak ortaya çıkmaktadır.²⁶⁷

2.5. Sonuç ve Değerlendirme

AK Parti döneminde Türkiye’nin Ortadoğu’daki aktif dış politikasının ana sebeplerinden biri olarak ekonomi faktörünün ön plana çıkması gösterilmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşunun yüzüncü yılı olan 2023’te, dünyanın ilk on ekonomisinden biri olma hedefini belirleyen AK Parti iktidarının, bu hedefini gerçekleştirebilmek adına, dış politika hamlelerinde ekonomiye özel bir yer ayırdığı görülmektedir. Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri açısından ilk periyod olarak gösterebileceğimiz 2002-2010 döneminde, hem Türkiye’nin sıfır sorun eksenli dış politikası çerçevesinde güvenlik yerine ekonomi odaklı

²⁶⁵ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1056

²⁶⁶ “Dubaili Kardeşlerimizin Yanındayız”, **Hürriyet**, 29 Aralık 2009.

²⁶⁷ “Türk Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri”, Türkiye Müteahhitler Birliği, https://www.tmb.org.tr/doc/file/YDMH_Subat_2019.pdf

bir dış politikaya öncelik vermesi hem de bölgesel şartların Türkiye'nin proaktif dış politikasına imkan tanınması sebebiyle, Türkiye'nin bölge ile ekonomik ilişkilerinde büyük bir iyileşme yaşadığını söylemek mümkündür. Örneğin Türkiye'nin GSYH'sinde dış ticaretin payı 2002'de yüzde 47,4 iken 2017'ye gelindiğinde bu oran yüzde 54,1'e yükselmiştir.²⁶⁸ Bu bağlamda dış ticaretin ekonomi içerisinde yüksek oranda paya sahip olmasından dolayı Türkiye açısından ekonomi odaklı diplomasinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde aktarılan ekonomi verileri bağlamında, AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve BAE'ye yönelik dış politikasında ekonomi faktörünün etkili ancak asıl belirleyici olmadığını söyleyebiliriz. Zira dış ticaretten savunma sanayiine, yabancı yatırımdan diğer ekonomik etkileşim alanlarına kadar her bir başlık altında, Türkiye-Katar ve Türkiye-BAE ekonomik ilişkilerine bakıldığında, Türkiye'nin BAE ile daha hacimli ve daha kapsamlı ekonomi ilişkisine sahip olduğu görülmektedir. Burada elbette Katar'ın ekonomik kapasitesinin BAE'den düşük olmasının etkileri de mevcuttur. Bununla birlikte özellikle doğrudan yabancı yatırımlar bağlamında 2016'dan itibaren BAE ile ters orantılı olarak Katar'ın yatırımlarını arttırdığı ve 2018'de bu rakamın yaklaşık 6,5 milyar dolara ulaştığı görülmektedir.

Türkiye'nin başta Arap İsyanları olmak üzere BAE ile yaşadığı siyasi gerginlik dönemlerinde, iki ülkenin de gerçek ekonomik potansiyellerinden uzak bir performans ortaya koydukları görülmüştür. BAE, Türkiye'nin en önemli ticari partnerleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin Mısır konusundaki tutumundan sonra BAE'nin "Türkiye'deki yatırımlarını geri çektiği ve sanayi faaliyetlerini süresiz olarak durdurduğu" iddiaları basına yansımıştır.²⁶⁹ Ancak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yine de kopmadığı ve tarafların birbirlerine yaptırım veya boykot uygulamaktan kaçındıkları söylenebilir.

Bununla birlikte BAE'nin ekonomi ilişkisi bağlamında Arap İsyanları sonrası süreçte Türkiye'ye karşı daha az istekli davrandığı ve büyük yatırımlar yapmaktan vazgeçtiği ifade edilebilir. Buna rağmen Türkiye'nin BAE ile olan ekonomik ilişkilerinin Katar'dan

²⁶⁸ Dünya Bankası verilerinden alınmıştır.

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?end=2018&locations=TR&start=2002>

²⁶⁹ "BAE'de İlginç Türkiye İddiası", **Hürriyet**, 21 Temmuz 2013.

daha iyi düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Aslında Türkiye'nin dış politikada gerginlik yaşamasına rağmen ekonomik ilişkileri farklı bir düzlemde ele aldığı başka örnek vakalar mevcuttur. Örneğin AK Parti döneminde, Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı birçok siyasi ve diplomatik gerginliğe rağmen (ki bunlar Cumhuriyet tarihi boyunca İsrail ile benzeri görülmemiş gerginliklerdir) iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler tam anlamıyla bitirilmemiş ancak daha da ileriye taşınmamış dolayısıyla belli bir düzeyde ekonomik ilişkilerin seyri devam etmiştir.²⁷⁰ Benzer şekilde terör başta olmak üzere çeşitli sebeplerle yaşanan siyasi çatışma ve kavgaya rağmen Irak ile ekonomik ilişkiler de çok fazla etkilenmemiştir.

Dolayısıyla Türk dış politikasında, ikili ilişkilerde her ne kadar gerilim ve çatışma yaşansa da, ekonomik ilişkilerin ayrı bir şekilde ele alındığı ve ilişkilerdeki ekonomi boyutunun kendi mecrasında aktığı görülmektedir. Türkiye'nin BAE ile ilişkilerinde de benzeri bir tablo mevcuttur. Arap İsyanları sürecinden itibaren bölgede zıt iki kutbun merkezleri durumunda olan Türkiye ve BAE'nin, karşılıklı ekonomik ilişkilerini koruduklarını ancak daha fazla ileriye de taşımadıklarını söyleyebiliriz. Elbette burada daha isteksiz ve çekingen tarafın Abu Dabi yönetimi olduğu ve başta yatırımlar olmak üzere Türk ekonomisine pozitif yönde katkı yapacak ve Türk ekonomisinin elini rahatlatacak adımlar atmak istemediği açıkça anlaşılmaktadır.

Türk-Katar ekonomik ilişkileri siyasi/diplomatik gelişmelere paralel olarak özellikle Arap İsyanları süreci ile birlikte her geçen gün artmış ve iki ülke arasında ekonomik etkileşim ve yardımlaşma ivme kazanmıştır. Gerek diğer Körfez ülkelerinin yatırım yapmaktan kaçınması gerekse 2017 Katar krizi gibi süreçlerde Türkiye'nin vermiş olduğu destek sonrasında, Doha yönetiminin Ankara ile ekonomik ilişkilerini hızlandırdığı söylenebilir. Bu ilişki dinamiğini anlamak açısından bir örnek oldukça aydınlatıcı olacaktır: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Eylül 2014'teki Katar ziyaretinden bir hafta sonra Türkiye'ye gelen Katar Tarım Yatırım Firması (Hassad Food) Başkanı Nasser Mohamed Al Hajri "Emir sakalımdan tutarak 'Türkiye'de 500 milyon dolarlık gıda yatırımı yap.

²⁷⁰ Cenap Çakmak and Murat Ustaoglu, "Politics vs. Trade: A Realist view on Turkish-Israeli Economic Relations", *Israel Affairs*, Vol. 23, No. 2, 2017, ss. 303-323.

Anlaşma yapma kararı almadan gelme’ dedi. O nedenle bu odadan anlaşma yapmadan çıkamam” demesi bunun somut göstergesi olarak gösterilebilir.²⁷¹

Arap İsyanları sürecinde petrol zenginliğinin avantajını kullanan Körfez ülkeleri, oldukça düşük nüfusa sahip olmaları ve bu nüfusu çeşitli sübvansiyonlarla desteklemeleri sebebiyle kapsamlı muhalefetin oluşmasının önüne geçebilmişlerdir.²⁷² Bununla birlikte Körfez ülkeleri iç politikada uyguladıkları stratejinin benzerini bölgedeki diğer ülkelerde destek verdikleri tarafa geniş ekonomik imkanlar sunarak uygulamak istemişlerdir. Bu sebeple Arap İsyanları sürecinde bir tarafta Türkiye ile Katar’ın, diğer tarafta BAE’nin içerisinde yer aldığı bölgesel kamplaşma, tarafların ekonomi politikasını de şekillendirmiştir. Örneğin Körfez ülkeleri ve Türkiye’nin, devrim sürecinde Mısır’a yaptığı dış yardımlar ile sağladıkları kredi ve borçlar, tarafların hem Mısır’a olan yaklaşımlarını hem de bölgesel düzlemdeki pozisyonlarını resmetmiştir. Suudi Arabistan ve BAE önderliğindeki bazı Körfez ülkeleri Hüsnü Mübarek’in (Şubat 2011) istifasından Muhammed Mursi’nin seçimleri kazandığı tarihe kadar (Haziran 2012) ve General Sisi’nin yapmış olduğu darbe (3 Temmuz 2013) sonrasında Mısır’a yirmi milyar doların üzerinde borç, kredi ve dış yardım sağlamışlardır.²⁷³ Türkiye ve Katar ise Muhammed Mursi’nin seçimleri kazanmasının ardından Mısır’a yaklaşık 13 milyar dolarlık borç ve kredi vermişlerdir.²⁷⁴ Dolayısıyla ekonomi odaklı olarak Türkiye ve BAE arasındaki bir diğer mücadele ise gerek devlet düzeyinde gerekse doğrudan yapılan dış yardımlar çerçevesinde gelişmektedir.

BAE, zengin ekonomik kaynakları sayesinde insani ve dış yardımları kullanarak dış politika hedeflerine yatırım yapan bir ülkedir. Türkiye de, Suriye ve Irak başta olmak üzere hem yakın çevresinde istikrarsızlık içerisindeki ülkelere hem de Somali gibi Afrika Kıtası’nda zor şartlar altında yaşayan ülkelere yardım etmektedir. 2018 Küresel İnsani Yardım raporuna göre Türkiye yaptığı 8,07 milyar dolarlık (2017) insani yardım ile dünyanın en cömert ülkesi olarak ilk sırada yer almıştır. BAE ise 281 milyon dolar tutarında insani yardımda bulunmuştur. 2013’ten beri ilk üç ülke içerisinde yer alan

²⁷¹ “Katar Emiri Sakalından Tuttu Türkiye’ye Yatırıma Yolladı”, *Star*, 23 Eylül 2014.

²⁷² Melani Cammett and Ishac Diwan, *The Political Economy of the Arab Uprising*, London: Routledge, 2014, s. 4.

²⁷³ Saskia van Genugten and Neil Quilliam, “Economic Stabilisation of the MENA Region: ‘Old’ vs. ‘New’ Actors”, Victor Gervais and Saskia van Genugten (Ed.), *Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches*, Palgrave Macmillan, 2020, s. 197.

²⁷⁴ Anne Mariel Zimmermann, *US Assistance, Development, and Hierarchy in the Middle East: Aid for Allies*, New York: Palgrave Macmillan, 2017, s. 222.

Türkiye'nin gayrisafi milli hasılasına (GSMH) oranla aslında ABD, İngiltere ve Almanya gibi diğer ülkelere nazaran daha büyük bir yardım yapmış olduğu söylenebilir.²⁷⁵ İnsani yardımlar milli gelire oranla ele alındığında (2016) Türkiye'nin yüzde 0,75 ile ilk sırada, BAE'nin yüzde 0,18 ile ikinci sırada olduğu görülmektedir.

Tüm bu istatistiksel veriler ışığında Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarının ekonomi faktörü tarafından belirlendiğini ileri sürmek mümkün gözükmemektedir. Birçok başlıkta Türkiye'nin BAE ile ekonomik ilişkilerinin daha yüksek rakamlara sahip olduğu görülmektedir. Dış ticaret başta olmak üzere siyasi gerilimlerin ekonomi alanına yansımaları kolayca toparlanabilmiş ancak doğrudan yatırımlar noktasında belirli rezervler sergilenmiştir. Öte yandan Katar'ın ekonomik kapasitesine göre her geçen yıl Türkiye ile ekonomik ilişkilerini geliştirdiği ancak BAE ile yapılan ticaret hacmine ulaşamadığı görülmektedir. Dolayısıyla BAE tarafından ekonomi alanında tepkisel adımlar atılmakla birlikte Türkiye'nin dış politika davranışına etki edebilecek düzeyde bir siyasi sonuç doğurması söz konusu olmamıştır.

²⁷⁵ Global Humanitarian Assistance Report 2018, s. 38.

3. TÜRKİYE’NİN KATAR VE BAE POLİTİKALARINDA İDEOLOJİ FAKTÖRÜ

Bu bölümde Türk dış politikasının değerlendirmesi yapılırken başvurulacak parametrelerden bir diğeri olan ideoloji faktörü üzerinde durulmakta, AK Parti dönemi Türk dış politikasında ideolojinin çatışma veya iş birliği üreten bir unsur olup olmadığı ve Katar ile BAE’yle ilişkilerdeki fonksiyonu incelenmektedir.

Arap İsyanları sürecinde Türk dış politikasına yönelik değerlendirmelerin bir kısmı, AK Parti iktidarının ideolojik öncelikler temelinde hareket ettiğini savunmaktadır. Yeni- Osmanlıcılık, İslamcılık, İhvincilik ve Pan-İslamcılık gibi birbirinden farklı muhtevaya sahip kavramlar, bu dönemde Türk dış politikasına yön veren ideolojiler olarak dile getirilmektedir. Birden fazla kavram ile açıklanma çabası aslında Türkiye’nin hangi ideolojiye yaslanarak dış politikasını yönettiği konusunda görüş birliği bulunmadığını göstermektedir. Bu kavramlardan bazıları uzun tarihsel geçmiş içerisinde kapsamlı entelektüel tartışmalara tabi tutulmuşken diğeri bir kısmının ise cari siyasi koşulların değişmesine yönelik baskı aracı olarak tedavüle sokulduğu görülmektedir.

Arap İsyanları başlayana dek Türkiye’nin çok iyi ilişkilere sahip olduğu Katar ve BAE, isyan dalgasının yayılmasıyla birlikte kendi içlerinde bölgesel politikalar konusunda ayrışırken Türkiye’ye olan yaklaşımları da taban tabana zıt düzlemde seyretnmiştir. Türkiye ve Katar stratejik ortak düzeyinde birbirine yaklaşırken buna mukabil Türkiye ile BAE arasında son derece gergin ve çatışmacı bir ilişki dinamiği ortaya çıkmıştır. Bu bölümde Türkiye’nin genelde Ortadoğu, özelde ise Katar ve BAE politikalarının oluşmasında ideolojinin etkili olup olmadığı irdelenmektedir. Ortadoğu politikası başta olmak üzere Türk dış politikası Yeni-Osmanlıcılık ilkeleri etrafında mı oluşturulmaktadır? Siyasal İslam ve İhvincilik, Arap İsyanları ile birlikte Türkiye ve Katar’ın stratejik düzeyde yakınlaşmalarının ardındaki temel gerekçe midir? İdeolojik faktörler BAE’nin Türkiye’yi tehdit olarak algılamasında etkili midir? Bu sorular ve ilgili tartışmalar üçüncü bölümün ana çerçevesini teşkil etmektedir. Dolayısıyla bir taraftan Türkiye’nin, Katar ve BAE politikasında ideolojinin rolüne bakılırken diğeri taraftan Katar ve BAE’nin Türkiye ile ilişkilerinde ideolojinin etkisi mercek altına alınmaktadır.

3.1. Ortadoğu’da İdeolojiler ve Körfez Ülkeleri

Yukarıdaki soruları cevaplamadan önce, bu başlık altında son yüzyılda Ortadoğu’da öne çıkan ve bölgeyi tesiri altına alan ideolojilere değinerek günümüze kadar ulaşan hareketler hakkında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmaktadır. Bu, Körfez ülkelerinin, özellikle Katar ve BAE’nin, ideolojilere olan yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların dış politikalarına olan etkilerini görmek bakımından açıklayıcı olacaktır.

Ortadoğu’da siyasal ideolojilerin devletlerin iç ve dış politikalarına etkileri bakımından dinamik bir serüvene sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kolonyalizme karşı gösterilen tepki ile ortaya çıkan akımların yanı sıra post-kolonyal dönemde yeni arayışların olduğu ve alternatif düşünsel hareketlerin meydana geldiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu’da Arap milliyetçiliği ve İslamcılık ideolojilerinin tüm bölge üzerinde oldukça etkili oldukları açıktır.²⁷⁶ Aynı zamanda birbirlerine de rakip olan bu iki ideolojik yaklaşımın her birinin farklı kanatları olduğunu da belirtmek gerekmektedir.²⁷⁷ Seküler eğilimlerin de mündemiç olduğu Arap milliyetçiliği ve sosyalizm gibi ideolojiler, 1950-60’lar boyunca Arap dünyasında siyasi alanı domine etmiştir.²⁷⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrasında değişen bölge yapısı ve yeni kurulan ulus devletlerin ideolojik tabanlarını laik, otoriter ve milliyetçi bir zemin üzerine kurmaları karşısında, 1960 sonrasında İslamcı hareketlerin ivme kazandığı bir süreç ortaya çıkmıştır.²⁷⁹ Ortadoğu’da öne çıkan Baas ve Pan-Arabizm ideolojisini içine alan Arap milliyetçiliği, İslamcılık, Vahhabilik ve İran İslam Devrimi ideolojileri, bölgesel düzene dair saldırgan ve yayılmacı iddialara sahip olmalarından ötürü doğal olarak diğer aktörlerin korumacı davranışlar sergilemesine sebep olmuştur. Elitler tarafından rakip devletlerin rejim meşruiyetinin hedef alınmasında önemli bir araç olarak kullanılan ideolojiler, doğal olarak devletler tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak görülmüştür.

Bu bağlamda Körfez ülkeleri de devrimci ideolojik hareketleri (Nasırcılık, İhvan, Komünizm, Baasçılık ve İran İslam Devrimi/Şii yayılmacılığı) ulusal güvenliklerine

²⁷⁶ Michaelle L. Browsers, **Political Ideology in the Arab World: Accommodation and Transformation**, New York: Cambridge University Press, 2009, ss. 1-4.

²⁷⁷ Michaelle L. Browsers, **Political Ideology in the Arab World**, ss. 19-76.

²⁷⁸ Beverley Milton-Edwards, **Contemporary Politics in the Middle East**, Third Edition, Cambridge: Polity Press, 2011, ss. 68-72.

²⁷⁹ Ahmet Emin Dağ, “Bir İdeoloji Olarak İslamcılık”, Zekeriya Kurşun (Ed.), **Ortadoğu’yu Kuran İdeolojiler** içinde, İstanbul: Vadi Yayıncılık, 2019, ss. 15-69.

tehdit olarak görmüşlerdir.²⁸⁰ Körfez monarşileri açısından rejim güvenliğinin en önemli parametrelerinden biri rejim meşruiyetini sorunsallaştırmamaktır. “Rejim meşruiyetinin kaynağı nedir?” sorusuna alternatif cevaplar üreten ideolojiler, bu sebeple Körfez ülkeleri tarafından üst düzey güvenlik problemi olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla Körfez ülkelerinin yukarıda bahsedilen bölgede etkili olan devrimci ideolojilerden rahatsız olmalarının sebebi, rejim meşruiyetlerine ve iç siyasi istikrarlarına doğrudan tehdit oluşturmalarından kaynaklanmaktadır.²⁸¹ Bu minvalde, otoriter monarşi ile idare edilmekte olan Körfez ülkelerine tarihsel süreç içerisinde doğrudan meydan okuyan ideolojilerden Nasır’ın Arap milliyetçiliği, İran İslam Devrimi ve Müslüman Kardeşler ideolojisinin Körfez bölgesine yansımalarına bakılması elzemdir.

Cemal Abdülnasır’ın karizmatik liderliğinde 1950’ler ve 1960’larda yükselen Arap milliyetçiliği İsrail ve Batı kolonyalizmine tepki olarak gelişmiştir.²⁸² Ancak Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, Nasır’ın Arap milliyetçiliği ideolojisini ve bu ideolojiye yaslanarak bölgesel hegemon olma çabasını tehdit olarak değerlendirmiştir.²⁸³ Zira daha sonraki yıllarda –tıpkı Ayetullah Humeyni örneğinde de görüleceği üzere– Nasır doğrudan Riyad yönetiminin istikrarını hedef alan siyaset geliştirmiştir. 1967’de İsrail karşısında alınan ağır yenilgi beraberinde Nasır’ın ve Arap milliyetçiliğinin düşüşünü getirirken Suudi Arabistan ve Körfez’in bölgesel rekabette elinin rahatlamasını sağlamıştır.²⁸⁴

1979 İran İslam Devrimi ise ideolojik düzlemde Körfez ülkelerinin karşılaştığı en ciddi meydan okumalardan biri olarak belirmiştir. Humeyni liderliğindeki devrimin hedefleri ve sahadaki aksiyonları Şii azınlığa sahip Körfez ülkeleri için kapsamlı tehditler oluşturmuştur. Özellikle Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan’ın ciddi oranda Şii nüfusa sahip olması hasebiyle devrim dalgasıyla birlikte bu ülkelerde gösteriler meydana

²⁸⁰ Frederic M. Wehrey, **Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings**, New York: Columbia University Press, s. 16, 2014.

²⁸¹ Matteo Legrenzi and F. Gregory Gause III, “The International Politics of the Gulf”, Louise Fawcett (Ed.), **International Relations of the Middle East** içinde (304-323), Fourth Edition, New York: Oxford University Press, 2016, s. 312.

²⁸² Beverley Milton-Edwards and Peter Hinchcliffe, **Conflicts in the Middle East since 1945**, Third Edition, New York: Routledge, 2008, s. 14.

²⁸³ Robert D. Lee, **Religion and Politics in the Middle East: Identity, Ideology, Institutions, and Attitudes**, Boulder: Westview Press, 2014, s. 223.

²⁸⁴ Christopher M. Davidson, **After The Sheikhs: The Coming Collapse of the Gulf Monarchies**, New York: Oxford University Press, 2013, s. 193.

gelmiştir.²⁸⁵ Zira Velayet-i Fakih müessesesi, bir dini otorite olarak Humeyni'nin İran ulusal sınırlarının ötesinde etki kurabilmesini sağlamıştır. İran'ın devrim ihracı stratejisine dayanan bölge siyaseti yakın coğrafyalardan başlamak üzere İran nüfuzunun yayılması amacını taşımış ve özellikle Körfez ülkelerinde somut sonuçlar doğurmuştur.²⁸⁶ Başta Suud rejiminin meşruiyetinin doğrudan hedef alınması olmak üzere Bahreyn'de darbe girişimi, Kuveyt'te bombalı saldırı eylemi ve Suudi Arabistan'ın doğu vilayetlerinde iç karışıklıkların yaşanmasında İslam devriminin etkileri görülmüştür.²⁸⁷

İran İslam Devrimi ile bölgede tırmanışa geçen mezhebi gerilim, ABD müdahalesi (2003) sonrası Irak'taki siyasal ve sosyal yapıda meydana gelen dalgalanma, İsrail-Hizbullah çatışması (2006) ve halihazırda Suriye'de sürmekte olan iç savaş (2011-) ile Ortadoğu'da mezhepçilik üzerinden kutuplaşma problemini ortaya çıkarmıştır.²⁸⁸ Böylelikle mezhepçilik, bölge siyasetinin ve bölgesel mücadelenin önemli parametrelerinden biri olmuştur. Şii-Sünni ayrışması, yüzyıllardan beri devam eden dinin farklı yorumlanmasının son dönemde siyasal alana tahvili ve siyasal ideoloji olarak ortaya çıkmasıyla beraber Ortadoğu'da gerilim kaynağı haline gelmiştir.

Suudi Arabistan ile İran arasındaki rekabetin ve bölgesel güç mücadelesinin ağırlık merkezlerinden birisini mezhepsel kutuplaşmanın oluşturması, son dönemde Ortadoğu'da teo-politiğin öne çıkmasına neden olmuştur.²⁸⁹ Umman haricindeki (İbadi) Körfez ülkeleri, Sünni mezhebine bağlı monarşiler olarak karşımıza çıkarken Kuveyt (yüzde 25), Bahreyn (yüzde 70) ve Suudi Arabistan'ın (yüzde 20) ciddi oranda Şii nüfus barındırmaları²⁹⁰ ve İran'ın devrim ihracı odaklı dış politikası Körfez ülkelerinin tehdit algısını yükseltmiştir. Dolayısıyla gerek Körfez ülkelerinde (Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn) gerekse bölgedeki birçok ülkede ciddi Şii nüfus bulunması, bir taraftan İran merkezli söylemin tüm Ortadoğu'da yayılma potansiyeli taşımasına diğer taraftan Şii

²⁸⁵ Kristian Coates Ulrichsen, *Insecure Gulf: The End of Certainty and the Transition to the Post-Oil Era*, New York: Oxford University Press, 2015, s. 27.

²⁸⁶ Kristian Coates Ulrichsen, *Insecure Gulf: The End of Certainty and the Transition to the Post-Oil Era*, s. 45.

²⁸⁷ Kristian Coates Ulrichsen, "GCC Foreign Policy: The Struggle for Consensus", Shahram Akbarzadeh (Ed.), *The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East* içinde (209-221), New York: Routledge, 2019, s. 213.

²⁸⁸ Frederic Wehrey, "Introduction", Frederic Wehrey (Ed.), *Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*, Oxford University Press içinde, 2017, s. 3-5.

²⁸⁹ Burhanettin Duran ve Nuh Yılmaz, ss. 17-86.

²⁹⁰ Laurence Louer, *Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf*, New York: Columbia University Press, 2008.

azınlığa sahip ülkelerde istikrarsızlığın meydana gelmesine sebep olmuştur.²⁹¹ Bununla birlikte bazı Körfez ülkeleri ise mezhepçilik siyasetini ve söylemini ülkedeki Şii azınlığı siyasi, sosyal ve ekonomik haklardan mahrum etme amacıyla siyasal araç olarak kullanagelmişlerdir.²⁹²

Körfez ülkelerinin iç ve dış politikalarında etkili olan ideolojilerden bir diğeri ise Müslüman Kardeşler ideolojisidir.²⁹³ İhvan hareketinin dini merkeze alan ideolojik öğretisi Ortadoğu siyasetinde kendisine geniş alan bulmuştur. Bunun sebebi hem siyasi ve sosyal hem de ekonomik kurtuluş reçetesi arayan bir toplumsal hareket olan İhvan'ın, modernite ile birlikte yaşamın tüm alanlarından dinin uzaklaştırılmasını tüm sorunların asıl kaynağı olarak görmesidir.²⁹⁴ İhvan'ın her bir Körfez ülkesinde benzer tutumla karşılaştığı söylenemez. Kimi ülkeler İhvan hareketiyle en başından beri iyi ilişkiler geliştirirken bazıları ise zaman içinde yollarını ayırmış ve arasına mesafe koymuş, bir kısmı da en başından itibaren İhvan'a pek alan açmamış ve Arap İsyanları sürecinde terörist örgütler listesine eklemiştir.²⁹⁵ Arap ülkeleri liderleri siyasi mücadelelerinde iç ve dış tehdit algıladıkları rakiplerine karşı birçok defa "İslamcı" hareketlerle stratejik iş birliği yapmıştır. Ürdün Kralı Hüseyin'den Enver Sedat'a, Cezayir Devlet Başkanı Şadli bin Cedit'den Yemen Başkanı Ali Abdullah Salih'e kadar çoğu lider bu iş birliğinden yararlanmaya çalışmıştır.²⁹⁶ Keza Riyad yönetimi Nasır'ın Arap milliyetçiliği tehdidine karşı Müslüman Kardeşler'e destek vermiştir.

Arap İsyanlarıyla birlikte İslamcılık tartışmaları da yükselişe geçmiştir. Ortadoğu'daki otoriter yönetimlere karşı muhalefetin ana eksenini büyük çoğunlukla İslamcı hareketler oluşturmaktadır. Müslüman Kardeşler'in Mısır'da iktidara gelmesi ve bölgede siyasal alanda mevzi kazanması Ortadoğu'nun İhvan kontrolüne geçeceği tezviratını artırmıştır. Post-İslamcılık literatürünün genişlediği bu süreçte, bir taraftan İslamcılık radikallikle

²⁹¹ Yoel Guzansky, *The Arab Gulf States and Reform in the Middle East Between Iran and the "Arab Spring"*, s. 44.

²⁹² Frederic M. Wehrey, *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings*, New York: Columbia University Press, 2014.

²⁹³ Müslüman Kardeşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Richard P. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, New York: Oxford University Press, 1969; Barbara H. E. Zollner, *The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology*, New York: Routledge, 2009; Khalil Al-Anani, *Inside the Muslim Brotherhood: Religion, Identity, and Politics*, New York: Oxford University Press, 2016.

²⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Khalil Al-Anani, *Inside the Muslim Brotherhood: Religion, Identity, and Politics*, New York: Oxford University Press, 2016.

²⁹⁵ Courtney Freer, *Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies*, New York: Oxford University Press, 2018.

²⁹⁶ Michaelle L. Browsers, *Political Ideology in the Arab World*, s. 3.

özdeşleştirilerek terk edilen bir düşünce olarak nitelendirilmeye çalışılmış diğer taraftan Post-İslamcılık ile mevcut küresel siyasal düzene İslamcılarının nasıl entegre olabileceğinin şartları vazedilmiştir.²⁹⁷ Ancak Mısır’da gerçekleştirilen darbe ile İhvan’ın siyaseten yükselişi son bulmuş ve bu tarihten itibaren BAE ve Suudi Arabistan tarafından bölgede İhvan’a karşı çok sert bir mücadele sergilenmiştir. Müslüman Kardeşler hareketi bu ülkeler tarafından 2014’te terör örgütü olarak tanınırken aynı ülkeler Türkiye ile Katar’ın İhvan ideolojisi temelinde hareket ettiği iddialarını gündeme getirmişlerdir.²⁹⁸

3.2. Yeni-Osmanlılık

Bu başlık altında Türk dış politikasını betimlemek/açıklamak amacıyla kullanılan Yeni-Osmanlılık kavramının muhtevası ve bu kavramın Türkiye’nin genelde Ortadoğu özelde Katar ile BAE politikalarında müspet veya menfi etkileri tartışılmaktadır. “AK Parti dönemi Türk dış politikası Yeni-Osmanlıcı ideoloji etrafında mı şekillenmektedir?” sorusunu merkeze alarak Ankara’nın aktif dış politikası ile ilgili tartışmaların politika yapımına nasıl yansıdığı üzerinde durulmaktadır.

Yeni-Osmanlılık kavramı birden fazla tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bir yandan kimliksel tartışmalar çerçevesinde Kemalist dış politikanın ötekisi diğer yandan Özal ve AK Parti dönemi Türk dış politikasının ideolojik temeli olarak değerlendirilmektedir.²⁹⁹ Bu kavram medeniyet merkezli kültürel tanımlamadan İslam imparatorluğu idealine ve çok kültürlü toplum yapısına kadar birçok anlamda kullanılmaktadır.³⁰⁰ Dolayısıyla Yeni-Osmanlılık kavramı hem muhteva hem de kullanım bakımından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Yeni-Osmanlılık kavramı, 19. yüzyıl Osmanlı siyasi düşüncelerinden biri olan Osmanlılık akımının devamı olarak anılmaktadır. Halbuki 19. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlılık fikri ile Yeni-Osmanlılık

²⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Mojtaba Mahdavi, “Whither Post-Islamism: Revisiting the Discourse/Movement after the Arab Spring”, Eid Mohamed and Dalia Fahmy (Eds.), **Arab Spring: Modernity, Identity and Change** içinde, Palgrave Macmillan, 2020; Asef Bayat, **Post-Islamism: Changing Faces of Political Islam**, New York: Oxford University Press, 2013.

²⁹⁸ David B. Roberts, “Reflecting on Qatar’s ‘Islamist’ Soft Power”, **The Brookings Institute**, Policy Brief, April 2019, s. 6.

²⁹⁹ Gabriela Özel Volfova, “Turkey’s Middle Eastern Endeavors: Discourses and Practices of Neo-Ottomanism under the AKP”, **Die Welt des Islams**, Vol. 56, No. 3, (November 2016), ss. 489-510.

³⁰⁰ Edward Wastnidge, “Imperial Grandeur and Selective Memory: Re-assessing Neo-Ottomanism in Turkish Foreign and Domestic Politics”, **Middle East Critique**, 2019.

teriminin birbirlerinin öncülü veya ardılı olarak kullanılması imkansızdır.³⁰¹ İki kavram arasında hem muhteva hem de düşünce birikimi açısından bir uyum ve benzeşme bulunmamaktadır. Osmanlı'nın son döneminde imparatorluğun siyasi ve toplumsal düzenini yeniden tasarlama üzerine kurulu olan Osmanlılık fikrinin, temelde vatan ülküsü altında Osmanlı'yı oluşturan milletlerin bir arada tutulması ve milliyetçilik dalgasının önüne geçilerek imparatorluğu kurtarma hedefini geliştiren bir düşünce çabası olduğunun akılda tutulması gerekmektedir.³⁰² Bununla birlikte 19. yüzyılda Fransız devrimlerinden etkilenerek devletin siyasi ve toplumsal yapısına dair talepleri (özellikle Cumhuriyet ve Meşrutiyet) ile bir muhalif hareket olarak gelişen Yeni-Osmanlılar ile de herhangi bir benzerliğin bulunmadığını belirtmek gerekmektedir.³⁰³ Dolayısıyla 19. yüzyıl düşünce akımlarından biri olan Osmanlılık ve Yeni Osmanlılar hareketi ile günümüzde Türk dış politikası ideolojisinden biri olarak gösterilen Yeni-Osmanlıcılığın birbirinden tamamen ayrı kavramlar olduğu bilinmelidir.

O halde Yeni-Osmanlılık kavramı nasıl gelişmiştir? Yeni-Osmanlılık ifadesi ilk defa bir Yunan akademisyen tarafından Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesini (1974) tasvir etmek üzere kaleme aldığı yazıda kullanılmıştır.³⁰⁴ Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye'nin çevre coğrafyasında meydana gelen jeopolitik boşluğun tartışıldığı bir dönemde ise bu kavram yaygın bir şekilde dolaşıma sokulmuştur.³⁰⁵ Kavram geniş bir şekilde Turgut Özal dönemi dış politikasını tabir etmek ve aslında bu dış politikaya yön vermek amacıyla ortaya atılmıştır.³⁰⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin tarihsel ve coğrafi kapasitesini kullanmak isteyen ABD, Sovyetler'in boşalttığı alanları Türkiye üzerinden doldurmayı ve yeni küresel düzenin kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Yeni-Osmanlıcı olarak sunulan Özal dönemi Türk dış politikasında, Osmanlı devleti sınırları içinde hiçbir zaman olmayan Orta Asya'nın çok geniş yer bulması bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir.³⁰⁷ O dönemde bu kavramın

³⁰¹ Osmanlılık hakkında detaylı bilgi için bkz. Azmi Özcan, "Osmanlılık", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2007, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlicilik>

³⁰² Fuat Uçar, "Türk Düşüncesinde Osmanlılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri", **KSBD**, Cilt. 10, Sayı. 18, (İlkbahar 2018), ss. 81-108.

³⁰³ Detaylı bilgi için bkz. Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

³⁰⁴ Edward Wastnidge, "Imperial Grandeur and Selective Memory: Re-assessing Neo-Ottomanism in Turkish Foreign and Domestic Politics", **Middle East Critique**, Vol. 28, Issue. 1, (January 2019), s. 7.

³⁰⁵ Igor Torbakov, "Neo-Ottomanism versus Neo-Eurasianism?: Nationalism and Symbolic Geography in Postimperial Turkey and Russia", **Mediterranean Quarterly**, Vol. 28, No. 2, (June 2017), ss. 136.

³⁰⁶ Örnek için bkz. Graham E. Fuller, "Turkey Faces East: New Orientations Toward the Middle East and the Old Soviet Union", **Rand Corporation**, 1992.

³⁰⁷ Nick Danforth, "Exhuming Turkey's Past, Ottoman Revivalism, Then and Now", **Foreign Affairs**, 11 March 2015.

yayılmasına önayak olan kalemmler arasında Amerikalı yazarların sayısının bir hayli fazla olması bu açıdan tesadüf değildir.³⁰⁸ Dolayısıyla Yeni-Osmanlıcılık kavramının ortaya çıkışının dahi siyasi hedefleri olan ithal bir düşünçenin yansıması olduğu açıktır.

Ancak o dönem içerisinde Yeni-Osmanlıcılık kavramının Türk akademisi ve basını tarafından içselleştirildiği ve yine farklı içerikler/anlamlar yüklenerek sık sık kullanıldığı görülmektedir. Yeni-Osmanlıcılık isimlendirmesinin geniş bir kabul görmesi aynı zamanda kavramın literatürde yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Ancak isimlendirme, içerik ve kullanım alanları açısından kavramın bütünlük içerdiği söylenemez. Örneğin 1980 sonrası Türkiye'nin toplumsal yapısındaki sosyoekonomik dönüşüm ve bu dönüşümün siyasete tahvili çerçevesinde ele alınan Yeni-Osmanlıcılık, Türk milliyetçiliği ve İslamcılığın harmanlandığı yeni bir kimlik ve bu kimliğin Türkiye'nin ulusal çıkarları ile dış politikasını yeniden tanımlama olarak belirtilmiştir.³⁰⁹

Yeni-Osmanlıcılık kavramının çok sık gündeme geldiği bir diğer süreç ise AK Parti dönemidir. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel mirası üzerine kurulu yumuşak güç merkezli dış politika Turgut Özal döneminde icra edilmesine rağmen asıl geniş ve kapsamlı bir biçimde uygulanması AK Parti döneminde gerçekleşmiştir.³¹⁰ Özellikle Davos Krizi ve ardından başlayan Arap İsyanları ile birlikte dış basın ve akademi dünyasında kavram çok geniş bir biçimde kullanılmıştır. Türkiye'nin dış politikasını Yeni-Osmanlıcılık üzerinden okumaya çalışan bu yazılar temelde Türkiye'nin emperyal hedeflere sahip olduğunu, bölgede Osmanlı gücünü yeniden canlandırmaya çalıştığını ancak bu hedeflerini *territorial* genişlemeden ziyade yumuşak güç merkezli ekonomik, kültürel ve siyasi nüfuz alanını genişletme stratejisine dayandığını savunmuştur.³¹¹ Bununla birlikte Yeni-Osmanlıcılık kavramıyla, Türkiye'nin entegre halde olduğu coğrafyalarla artan diplomatik teması ile sosyal,

³⁰⁸ Enes Bayraklı, "Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık Tartışmaları", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, **Türk Dış Politikası Yılığı: 2013** içinde (43-60), SETA Yayınları, Ocak 2015.

³⁰⁹ M. Hakan Yavuz, "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism", **Critique: Critical Middle Eastern Studies**, Vol. 7, No. 12, 1998, ss. 19-41.

³¹⁰ Alexander Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 6, (November 2006), ss. 945-964.

³¹¹ Ömer Taşpınar, "Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism", Washington DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, No. 10, (September 2008), s. 15.

kültürel ve ekonomik aktivizminin emperyal gayelere sahip olduğu ve doğrudan ulus devlet formuna tehdit içerdiği de iddia edilmiştir.³¹²

Öncelikle şu tespiti yapmak gerekir ki Yeni-Osmanlıcılık kavramı ile Türkiye'nin bölgede izlediği aktif dış politikanın gizli gündeme sahip olduğu imajı oluşturularak Ankara üzerinde baskı oluşturulmaya çalışıldığı açıktır. Zaten bölge ülkelerinde mevcut olan Osmanlı hassasiyetinin ve tarihi hafızanın tekrar canlandırılarak Türk dış politikasını hem kendi içinde hem de bölge ülkeleri nezdinde mahkum etmeye çalışan bir yaklaşımla kavramın kullanıldığını söylemek mümkündür. AK Parti döneminde Yeni-Osmanlıcılık kavramının yaygın bir şekilde kullanılması büyük oranda dış faktörlere dayansa da iç dinamiklerin de bunda etkili olduğunu belirtmek gerekir. Türk karar alıcıların bölge ülkelerinin sorunları/ ihtilaflarıyla ilgilenip çözüm için çaba harcarken eş zamanlı olarak tarihsel geçmişe çok fazla vurgu yapması bölge ülkelerinin endişelenme ihtimalini ortaya çıkarmıştır.³¹³ Arap İsyanları süreci devam ederken Türk dış politikasında özellikle söylem düzeyinde tarihsel ve kültürel bağlara sık sık vurgu yapılması Osmanlı karşıtlığı üzerine kurulu tarihsel öğretiyeye sahip bölge ülkelerinde rahatsızlık oluşturma riski barındırmıştır.³¹⁴ Hatta gerçekte hiçbir karşılığı olmamasına rağmen AK Parti elitlerinin, Osmanlı bakiyesi coğrafyalarda yaşayan halkların tekrar Türk idaresini istediklerini varsaydıkları şeklinde sunulmuştur.³¹⁵ Bu sebeple karar alıcıların söylemlerini baz alan dış basın/akademi çevreleri kendi argümanlarını destekleyici uygun veriler elde etmiş ve böylelikle Yeni-Osmanlıcılık kavramı özellikle Arap İsyanları sürecinde Türk dış politikasını açıklarken en sık başvurulmuş argümanlardan biri olmuştur.

Yeni-Osmanlıcılık kavramı iç politikada da muhalefetin temel referanslarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İç politika tartışmalarında Yeni-Osmanlıcılık, içerik olarak “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi merkezli izolasyonist Kemalist dış politikanın tam karşısında konumlandırılan ve Osmanlı dönemi yayılmacılığının güncellenmiş versiyonu olarak tasvir edilen bir kavramdır.³¹⁶ Bu sebeple AK Parti dış politikası Yeni-Osmanlıcılık

³¹² Baskın Oran, “Preface: A Proactive Policy with Many Hunches on the Back”, Kerem Öktem, Ayşe Kadioğlu ve Mehmet Karlı (Eds.), **Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 16.

³¹³ Meliha Benli Altunışık, “Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East”, **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, 169-192.

³¹⁴ M. Şükrü Hanioglu, “Stratejik Derinlik ve Komşularla Sıfır Sorun”, **Sabah**, 8 Temmuz 2012.

³¹⁵ Murat Yetkin, “The end of neo-Ottomanism?”, **Hürriyet Daily News**, 28 Aralık 2017.

³¹⁶ Darko Tanaskovic, “Turkey and the Balkans: Old Traditions, New Aspirations”, **Israel Journal of Foreign Affairs**, Vol. 6, No. 2, 2012, ss. 51-62; “Emperyal hırslar” bağlamında Yeni-Osmanlıcılık ile ilgili iddialara yönelik yapılan

politikalar izlediği iddiasıyla muhalefet partileri tarafından macera peşinde ve gerçeklerden uzak olarak nitelendirilip sık sık eleştirilmiştir.³¹⁷ Muhalefetin Yeni-Osmanlılık tanımlamasını kullanması dış politikada Türkiye'nin elini zayıflatan sonuçlar doğurmuştur. Zira Türkiye ile rekabet eden bölgesel aktörlerin sık kullandığı bu tanımlamanın aynı zamanda içeride muhalefet tarafından dile getirilmesi kavramın meşruiyet kazanması için alan açılmasını sağlamıştır. Böylelikle devlet kararı-hükümet kararı ikileminin oluşturulması amaçlanmış ve bu dönemde sergilenen dış politikanın Türkiye'nin kararları olmaktan ziyade sadece AK Parti elitlerinin ideolojik tutumlarının yansıması olarak uluslararası mecrada algılanması hedeflenmiştir.

Genellikle Batı merkezli basında kendisine sıkça atıf yapılan Yeni-Osmanlılık kavramı aynı zamanda bölgede Türkiye ile gergin ilişkilere sahip olan ülkelerin yöneticileri tarafından da gündeme getirilmiştir.³¹⁸ Nitekim Arap İsyanları süreci başlar başlamaz bölgesel statükoyu muhafaza etmeye çalışan aktörler Türkiye'nin dış politika aktivizmini Yeni-Osmanlılık üzerinden eleştirmişlerdir.³¹⁹ Zira Türkiye'nin ideolojik zeminde hareket ettiğini güçlü bir şekilde vurgulamak aynı zamanda Ankara'nın gizli bir ajandaya sahip olduğu korkusunu üretme imkanı sağlamıştır. Böylelikle bu korku üzerinden tarihsel hafızayı canlandırarak Türkiye'nin bölgedeki diğer Arap ülkeleri tarafından ortak tehdit olarak görülmesi amaçlanmıştır.

Yeni-Osmanlılık üzerinden Türkiye'nin tehdit olarak algılanması için çalışanların başında ise BAE/Suud eksenli gelmektedir. Arap İsyanları öncesinde stratejik iş birliği düzeyinde gelişen Türkiye-Körfez ilişkilerinin devrim süreciyle birlikte olumsuz etkilenmesi elbette ani bir kırılma ile değil süreç içerisinde bölgesel düzende yaşanan gerilimler ve Ortadoğu ile Afrika'da meydana gelen siyasi çalkantılar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple isyan dalgasının ilk yıllarında yani Türkiye'ye yönelik Yeni-Osmanlılık suçlamasının henüz Körfez ülkelerinde dillendirilmediği günlerde Ankara'nın dış politika yaklaşımından övgüyle bahsedildiği görülmektedir. Özellikle

değerlendirme için bkz. Hajrudin Somun, "Turkish Foreign Policy in the Balkans and 'Neo-Ottomanism': A Personal Account", *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 3, (Summer 2011), ss. 33-41.

³¹⁷ "Kemal Kılıçdaroğlu'ndan Dış Politika Eleştirisi", *Halk TV*, 19 Ocak 2015, <https://halktv.com.tr/gundem/kemal-kilicdaroglundan-dis-politika-elestirisi-2879h>

³¹⁸ Hussein Ibish, "Turkey's Role in Mosul Prompts Reassurance and Anxiety in the Gulf", *Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)*, 26 October 2016.

³¹⁹ Giorgio Cafiero, "'Neo-Ottoman' Ambitions in the Post-American Middle East: Stakes for the Gulf", *Gulf International Forum*, 25 October 2019.

yayılmacı dış politika iddialarının aksine o dönemde Türkiye çözüm üretmeye çalışan aktör olarak tarif edilmektedir. Örneğin Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal'ın "Türkiye'nin bölgedeki rolünü tekrar takdire şayan olarak görüyoruz. Zira kendisi olumlu bir şekilde her zaman etkin bir iş birliği için çaba harcamaktadır ve sürekli bir şekilde koordinasyon sağlayarak bizim meselelerimizi Arap görüş açısı içerisinde değerlendirmektedir. Hiçbir şekilde bölge ülkelerinin iç işlerine karışmama prensibi içerisinde hareket etmektedir. Ve bizim temennimiz odur ki bütün komşu ülkelerimiz Türkiye'nin beslediği aynı duyguları beslesinler"³²⁰ ifadelerden anlaşılacağı üzere bölgesel güç mücadelesinin henüz hız kazanmadığı dönemde Türkiye'nin Körfez ülkeleri nezdindeki algısı tamamen farklıdır.

Ancak devrim sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte bazı Körfez ülkeleri Türkiye'nin bölgedeki iddialı ve aktif dış politikasını ulusal güvenliklerine tehdit olarak görerek endişe etmişlerdir.³²¹ BAE, bu endişeye sahip ülkelerden biridir ve hatta Osmanlı "korkusu"nu en fazla dile getiren ve olumsuz imaj oluşturmaya çalışan aktörlerin başında gelmektedir.³²² Birçok BAE yöneticisi sık sık Türkiye'yi eleştirirken Osmanlı referansını kullanıp Türkiye'yi yayılmacı ve emperyalist bir ülke olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Örneğin BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed'in sosyal medya hesabından paylaştığı mesaj ve iki ülke arasında gerilime neden olan ifadeler tam olarak bunu yansıtmaktadır: "1916 yılında Türk Fahri Paşa'nın Medinetü'l Münevvere halkının hakkına girdiğini ve onların mallarını çaldığını, onları kaçırdığını, Şam'dan İstanbul'a 'Seferberlik' ilan ederek, Medine'deki el yazması eserleri çaldığını biliyor muydunuz? İşte Erdoğan'ın dedelerinin Müslüman Araplarla ilişkisi buydu."³²³

BAE'nin sıkça kullandığı bu yöntem, bilinçli olarak Ortadoğu'da Türkiye korkusu yaratarak diğer Arap ülkelerinin Ankara'ya yönelik pozitif yaklaşımlarını engellemek ve Türkiye'nin bölgedeki aktivizmini sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Ancak bu söylem Türkiye'de sert karşılık bulmuş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan şu açıklamayı yapmıştır:

³²⁰ "Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Dışişleri Bakanları Toplantısı Çerçevesinde Düzenlenen Ortak Basın Toplantısı", 28 Ocak 2012, İstanbul, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-korfez-isbirligi-konseyi-_kik_-disisleri-bakanlari-toplantisi-cercevesinde-duzenlenen-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa

³²¹ Siret Hürsoy and N. Janardhan, "Turkey's PR Moves in the Gulf", *Khaleej Times*, 14 October 2011.

³²² Hussein Ibish, "GCC-Turkish Relations: Gulf Arab Perspectives", Steven A. Cook and Hussein Ibish, "Turkey and the GCC: Cooperation Amid Diverging Interests, *Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)*, (February 2017), s. 16.

³²³ "Ankara'dan Abu Dabi'ye Sert Tepki! Fahrettin Paşa Krizi...", *Sabah*, 20 Aralık 2017.

“Arap ülkelerindeki kimi yöneticilerin Türkiye’ye husumetlerinin kendi dirayetsizliklerini, acziyetlerini hatta kendi ihanetlerini örtme amaçlı olduğu da açıkça ortadadır. Medine korumasını yaparken Fahreddin Paşa, ey bize bühtanda bulunan zavallı, senin ceddin neredeydi? Tarihimizin mümtaz şahsiyetine ve onun Medine’de gösterdiği şanlı direnişe dil uzatanların bugün kimlerle, nerelerde, ne işler çevirdiğini gayet iyi biliyoruz. Yeri gelecek bunları da açıklayacağız.”³²⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan bir diğer açıklamasında ise “Fahreddin Paşa’yı bilmezsek işte bir kendini bilmez çıkar bize ‘Erdoğan’ın ecdadı adeta hırsızdır’ diyecek kadar adileşir, alçaklaşır, ileri gider. Bu adam petrolün şımarığıdır”³²⁵ ifadelerini kullanarak Türkiye’nin BAE’ye yönelik yaklaşımının son derece negatif olduğunu sert bir üslupla aktarmıştır. Ayrıca Türkiye’nin tepkisine neden olan mesaj sonrasında Ankara’daki BAE büyükelçiliğinin bulunduğu sokağın ismi “Fahreddin Paşa” olarak değiştirilmiştir.³²⁶

BAE bilinçli olarak Türk dış politikasını Osmanlı geçmişi ile irtibatlandıran bir tanımlama ile emperyal çağrışımları ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Halbuki bugün BAE’yi oluşturan topraklar Osmanlı devletinin idari sınırları dışındadır.³²⁷ Dolayısıyla Osmanlı yönetimiyle irtibatlandırarak herhangi bir tarihsel hafızaya sahip değildir. Fakat Ortadoğu’da Osmanlı devletinin yıkılmasının ardından kurulan ulus devletlerin kahir ekseriyetinin tarihsel bilinci Osmanlı karşıtlığı üzerinden kurulmaktadır.³²⁸ Bunun farkında olan BAE ve Suudi Arabistan ekseninin Osmanlı tarihini araçsallaştırma çabaları ise sadece siyasi/diplomasi alanında değil aynı zamanda kültür, sanat ve medya çalışmalarında da devam etmiştir. Ortadoğu’da oldukça popüler olan Türk dizilerinin etkisinden rahatsızlık duyarak yayından kaldıran BAE ve Suudi Arabistan’ın, ortak yapımları “Ateş Krallıkları” dizisi de burada örnek olarak gösterilebilir.³²⁹ Yapımcısının ifadesiyle “Osmanlı döneminin vahşet dolu tarihinin”³³⁰ aktarılacağı 40 milyon dolarlık bütçeye sahip dizi bir taraftan Türkiye’ye karşı olumsuz bir kamuoyu oluşturma çalışması

³²⁴ “BAE’ye ‘Fahreddin Paşa’ Tepkisi: Ey Zavallı Senin Ceddin Neredeydi”, **Hürriyet**, 20 Aralık 2017.

³²⁵ “BAE Dışişleri Bakanı’na: ‘Petrol Şımarığı’”, **Hürriyet**, 22 Aralık 2017.

³²⁶ “BAE Büyükelçiliği’nin Sokağına ‘Fahreddin Paşa’ İsmi Verildi”, **TRT Haber**, 8 Ocak 2018.

³²⁷ Detaylı bilgi için bkz. “History of the UAE”, <https://u.ae/more/history-of-the-uae>

³²⁸ Joshua W. Walker, “Turkey’s Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey through its Ottoman Past”, **Perspectives on Global Development and Technology**, Vol. 8, No. 2-3, (April 2009), ss. 494-508.

³²⁹ Cengiz Tomar, “Ateş Krallıkları: Tarihi Çarpıtmanın Şaheseri”, **Anadolu Ajansı**, 27 Kasım 2019.

³³⁰ “Ateş Krallıkları: Tartışma Yaratın Osmanlı Karşısı ve 40 Milyon Dolar Bütçeli Arap Dizisi”, **BBC Türkçe**, 22 Kasım 2019.

iken diğer taraftan ön yargılara dayanan bir tarih bilinci ve bu bilinç üzerinden milli kimlik kurarak Türkiye'yi bölgede ötekileştirmek için kurgulanmıştır.

Buna mukabil Katar'ın, Osmanlı dönemi geçmişini katı bir ötekilik bağlamında ele almadığı ve Türkiye'ye yönelik dış politikasını tarih penceresinden belirleme yolunu tercih etmediği açıkça görülebilir. Türkiye ile kurduğu stratejik ilişkilerin katkısı sayesinde Katar'ın pejoratif bir Osmanlı anlatısını dış politikasına yansıtmadığı rahatlıkla söylenebilir. Osmanlı devleti ile irtibatını en son kesen (1916) siyasi iradelerden biri olan Katar'ın, bölgedeki diğer ülkeler gibi Osmanlı tarihine emperyal pencereden bakmadığı ve Türkiye'ye yaklaşımını bu bakış üzerinden değerlendirmeye gerek duymadığı görülmektedir. Bu anlamda 1960'lara kadar Katar'da II. Abdülhamid adına hutbe okutulduğunu göz önünde bulundurmakta fayda vardır.³³¹ Dolayısıyla Yeni-Osmanlılık kavramının Doha yönetiminde pek karşılık bulmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlaveten Katar'ın bölgesel düzlemde en fazla iş birliği yaptığı ülke konumundaki Türkiye'yi emperyal hırslar ile anılan bir kavram çerçevesinde değerlendirmesi zaten düşünülemez. Yeni-Osmanlılık kavramı etrafında BAE ve Katar'ın nerdeyse taban tabana zıt yaklaşımları, Türkiye'nin bu ülkelerle cari çatışma ve iş birliği seviyesini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yeni-Osmanlılık kavramsallaştırmasının elbette birçok sorunlu tarafı mevcuttur.³³² Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası konumunu yeniden tanımlama arayışının olduğu bir dönemde dayatılan bir kavramın, süreç içerisinde içselleştirildiği ve bir ideoloji olarak değerlendirildiği söylenebilir. Ancak başta Türk dış politikası olmak üzere Türkiye'de yaşanan siyasi ve sosyolojik dönüşümü Yeni-Osmanlılık kavramı merkezli olarak okumak son derece problemlidir. Öncelikle bir imparatorluk olarak Osmanlı devletinin vizyonu ile Özal veya AK Parti dönemi Türk dış politikasının mukayese edilmesi uluslararası sistemin karakterinin göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Elbette burada altı asırlık Osmanlı tarihinin hangi döneminin ele alındığı ve Yeni-Osmanlılığa ilişkin nasıl bir tarihsel referanstan bahsedildiği net değildir. Ancak özellikle Osmanlı'nın yükseliş döneminde izlediği fetihçi dış siyasetin bir süreklilik arz ettiği ve 17. yüzyıla kadar bu yöntemden vazgeçmediği dönem ile özdeşleştirildiği

³³¹ Dummar Bingöl, "Katar'da Osmanlı Hakimiyetine Tarihsel Bir Bakış", **Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl. 4, Sayı. 1, (Bahar 2019), s. 98.

³³² Nicholas Danforth, "The Nonsense of "Neo-Ottomanism", **War on the Rocks**, 29 May 2020.

görülmektedir. Bu benzetmedeki temel argüman ise doğal olarak yayılmacılık olarak gösterilmektedir. Ancak Osmanlı tarihinin yükseliş dönemindeki hangi evreye bakılırsa bakılsın hedef, yöntem ve araçlar bakımından AK Parti dönemi Türk dış politikası ile benzeşen hiçbir ortak yönü bulunmamaktadır.

Yeni-Osmanlıcılık ile kastedilen emperyal politika ise ve ortaya konan mukayeselerdeki benzerlik hegemonya üzerinden kuruluyorsa Arap İsyanları sürecinde AK Parti dönemi Türk dış politikasının diplomatik olarak hiperaktif ancak kazanım bakımından oldukça zayıf olduğu söylenebilir. Zira AK Parti dönemi Türk dış politikasının ne *territoryal* genişlemeyi hedefleyen bir siyasi amacı olduğu ne de bu amacı gerçekleştirebilecek saldırgan siyasi ve askeri yöntemi benimsediği söylenebilir. Bu bakımdan Türkiye'nin emperyal bir ajandaya sahip olduğunu iddia etmek imkansızdır.³³³ Örneğin ABD Başkanı Obama'nın Suriye'ye doğrudan müdahale etme teklifi Ankara tarafından reddedilmiştir.³³⁴ Yine Suriyeli muhaliflerin yekpare bir çatı altında toplanmaları dahi uzun bir müddet kendi inisiyatiflerine bırakılmış ve muhaliflerin iç işlerine karışılmaması ilkesi benimsenmiştir. Ankara, Irak ve Suriye kaynaklı ulusal güvenliğine yönelik terör tehditleri karşısında, NATO başta olmak üzere müttefiklerinden savunma iş birliği sağlama peşinde olmuştur. Dolayısıyla Arap İsyanları sürecine bakıldığında aslında Türkiye'nin ulusal sınırları ve güvenliğini koruma amacı dışında bölgesel düzlemde gizli yayılmacı gündeme sahip olduğunu iddia etmek gerçekçi değildir.

Bununla birlikte Yeni-Osmanlıcılık kavramı, Türk dış politikasının açıklanmasından ziyade Türkiye'nin bölge politikalarını sınırlandırmaya yönelik bir baskı aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır.³³⁵ Ortadoğu uluslararası sisteminde Arap İsyanları dalgasıyla yaşanan sarsıntı, mevcut güç kapasitesiyle Türkiye'nin orta vadede hegemon olma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu güç projeksiyonu karşısında Türkiye'nin nüfuzunu artıran ve kontrol edilmesi zor bir ülke olmasından bölgesel ve küresel aktörlerin endişeye kapıldıkları açıktır. Yeni-Osmanlıcılık söylemi aslında Türkiye'nin ulus devlet ötesi iddiaya sahip olduğunu öne sürerek Ortadoğu ile irtibatını zayıflatmak ve ilgisini başka alanlara çekmek için elverişli bir işleve sahip olmuştur. “Türkiye Batı’dan uzaklaşıyor”

³³³ “Interview with İbrahim Kalın, A Neo-Ottomanism”, **Majalla**, 26 November 2009.

³³⁴ Veysel Kurt, **ABD ve Suriye Krizinin Dönüşümü**, Ankara: Kadim Yayınları, Ekim 2019, s. 81.

³³⁵ Nuh Yılmaz and Kadir Üstün, “The Erdoğan Effect: Turkey, Egypt and the Future of the Middle East”, **The Cairo Review of Global Affairs**, Issue. 3, (Fall 2011), s. 87.

söylemi etrafında gelişen “eksen kayması” iddialarının sıkça dile getirilmesi ve bunun Yeni-Osmanlıcılık ideolojisi kaynaklı olduğunun ortaya atılması örnek olarak burada ifade edilebilir.

Elbette Osmanlı mirası, Türkiye’nin uluslararası konumu, stratejik tercihleri ve kimlik tanımlamasında önemli yer tutmaktadır. Cumhuriyet elitleri ideolojik düzlemde bu mirası reddederken reel politik avantajları kullanmaktan geri durmamışlardır. Fakat izolasyonist Kemalist dış politika bölgesel gelişmelerden kendini soyutlamak olarak kodlanmıştır. Halbuki Atatürk dönemi dış politikasına bakıldığında başta Hatay meselesi olmak üzere bölgesel şartların elverişli olduğu durumlarda bundan müstefit olmaya çalışan bir yaklaşım gözükmemektedir.³³⁶ Benzer şekilde asıl hedefi yeni pazarlar bulmak olan Özal’ın ihracat odaklı dış politikasının Osmanlı ideali veya Osmanlı siyasi sınırlarına tekrar ulaşmak gibi bir niyete ve imkana sahip olmadığı açıktır. Yine Kıbrıs müdahalesini gerçekleştiren sosyal demokrat Bülent Ecevit liderliğindeki hükümetin ideolojik olarak Osmanlı’nın ruhunu canlandırmaya çalıştığı iddia edilemez. Bu bakımdan Türk dış politikasının dönemin şartlarına göre yeniden yorumlanması ve ulusal çıkarını tanımlarken güncelleme yapmasını Cumhuriyet ideallerinden sapma olarak değerlendirmek son derece yersizdir. Arap İsyanları öncesi ve sonrasında Erdoğan liderliğindeki dış politikanın otonomi alanını genişletmesi hiç şüphesiz bölgesel ve uluslararası düzlemde rahatsızlık oluşturmuştur. Fakat bu süreçte bölgede kapasitesi yeterli düzeyde olan hangi aktöre bakılırsa bakılsın benzer aktivizm görülmektedir. Arap İsyanlarına kadar Ortadoğu siyasal sisteminde etkisi bulunmayan küçük Körfez ülkelerinin dahi bölge ölçeğinde siyaset ortaya koymaları bunun somut göstergesidir.

3.3. Siyasal İslam ve İhvan

Bu başlık altında Türkiye’nin, Katar ve BAE politikalarında Siyasal İslam ve İhvan faktörünün nasıl bir rol oynadığı ele alınmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve Katar’ın dış politikalarını belirlerken ideolojik faktörleri ön planda tuttukları iddiası ve İhvan ideolojisinin Ankara ile Doha arasındaki stratejik iş birliğini asıl belirleyen faktör olup

³³⁶ Amit Bein, **Kemalist Turkey and the Middle East: International Relations in the Interwar Period**, Cambridge University Press, 2017, s. 53; Bülent Şener, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay’ın Türkiye’ye Katılması Süreci (1921-1939)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. 34, Sayı. 97, (Bahar 2018), ss. 139-178.

olmadığı tartışılmaktadır. Bu iddia çok geniş bir şekilde literatürde kendisine yer bulmakta ve Türkiye ile Katar'ın Müslüman Kardeşler hareketi ile organik bağa sahip olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Bunu vuzuha kavuşturmak için önce Türkiye ve Katar'ın İhvan ile münasebetlerinin hangi boyutta olduğunun ele alınması ve ardından da Ankara ile Doha'yı yakınlaştıran faktörün Siyasal İslam ve İhvan olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de mevcut AK Parti iktidarının Siyasal İslamcı kimliğe sahip olduğu ve içinden geldiği siyasal gelenek itibarıyla dış politikada İhvan etkisinin olduğu yukarıda bahsedilen iddianın dayanak noktasını oluşturmaktadır.³³⁷ Benzer şekilde Ortadoğu'da İhvan hareketine devlet düzeyinde en fazla destek veren ülke olarak Katar'ın, ideolojik düzlemde İhvan ajandasını takip ettiği dile getirilmektedir.³³⁸ Bunun yansıması olarak Arap İsyanları başta olmak üzere Türkiye ve Katar dış politikasının ideolojik dayanak noktası olarak İhvan merkezli bölgesel perspektif gösterilmektedir.³³⁹ Tüm bu iddiaları değerlendirmek ve iki ülke arasındaki stratejik ittifakın temelini ideolojik benzeşmenin oluşturduğu iddiasını sorgulamak için öncelikle bu iki aktörün Müslüman Kardeşler'e yaklaşımlarını tarihsel bağlam ve kurumsal etkileşim çerçevesinde incelemek gerekmektedir. Ardından sırasıyla Türkiye ve Katar'ın İhvan'la ilişkilerinin siyasi hedefleri ve Arap İsyanları sürecindeki İhvan perspektifleri irdelenmelidir.

Açık bir şekilde ortaya koymak gerekir ki “Siyasal İslam” isimlendirmesi ve kavramsallaştırması başlı başına İslam dünyası içerisinde ortaya çıkan siyasi hareketleri önce itibarsızlaştırarak kategorize etmek ve sonrasında da varlıklarından korku üretmek için kullanılmıştır.³⁴⁰ Bu bağlamda özellikle Türkiye merkezli düşünce hareketlerinin serüvenini Siyasal İslam bağlamında değil bilakis İslamcılık ekseninde ortaya koymak gerekmektedir.³⁴¹ Türkiye'deki İslamcılık akımının 19. yüzyıldan günümüze nasıl bir seyir takip ettiğine, Ortadoğu coğrafyasında gelişen akımlar ile nasıl bir etkileşime sahip olduğuna ve günümüzde İslamcılık başlığı altında Müslüman Kardeşler hareketi ile

³³⁷ Senem Aydın Düzgit, “The Seesaw Friendship Between Turkey's AKP and Egypt's Muslim Brotherhood”, Washington DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, 24 July 2014.

³³⁸ Lina Khatib, “Qatar and The Recalibration of Power in the Gulf”, Washington DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, (September 2014), s. 4.

³³⁹ Özlem Tür, “Turkey's Role in Middle East and Gulf Security”, **Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**, Vol. 13, Issue. 4, (2019), ss. 592-603.

³⁴⁰ Interview with İsmail Kara, “Türkiye’de İslam ve İslamcılık: İsmail Kara ile Mülakat”, **MAYDAN**, 30 October 2017. <https://themaydan.com/2017/10/turkiyede-islam-ve-islamcilik-ismail-kara-ile-mulakat>

³⁴¹ Interview with İsmail Kara, “Türkiye’de İslam ve İslamcılık: İsmail Kara ile Mülakat”.

müşterek sayılabilecek herhangi bir ajandanın bulunup bulunmadığına dikkatle bakılması icap etmektedir.

Öncelikle tarihsel bağlam ve kurumsal etkileşim açısından Türkiye’deki İslamcılık düşüncesi ve İslamcı hareketler ile Müslüman Kardeşler arasındaki bağın oldukça zayıf olduğunu ifade etmek gerekir. İslamcılık, 19. yüzyılın en önemli fikri hareketlerinden biri olarak Osmanlı ve daha sonrasında Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin siyasi ve entelektüel dünyasında çok merkezi bir yere sahiptir.³⁴² Bu sebeple modern siyasi ideoloji olarak İslamcılığın tarihi serencamına bakıldığında Türkiye’de ortaya çıkan akımın, hem dünyadaki fikri tartışmaların öncülüğünü yapması hem de kendine özgü bir seyri olması göz önünde tutulmalıdır.³⁴³ Ancak Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte katı laiklik yorumu üzerine inşa edilen modern devlet, tarihsel ve bölgesel bağlarını minimize etmeye çalışırken İslamcılık bağlamında son dönem Osmanlı düşünce dünyası birikimi de bundan nasibini almıştır.³⁴⁴ Entelektüel düzlemde dünyadaki gelişmelerle etkileşim neredeyse kesilmiş ve Türkiye’nin İslam coğrafyasındaki yeni düşünce ve hareketlerle bağı 1960’larda tercüme faaliyetleri başlayana dek çok zayıf kalmıştır.³⁴⁵ Bu sebeple Türk siyasal hayatında özellikle ordunun rejimin ve laikliğin koruyucusu olarak siyaset müessesini kontrol altında tutması, Türkiye’deki İslamcılık düşüncesinin/hareketinin entelektüel ve siyasi düzlemde Arap coğrafyasında yaşanan İslamcı hareketlerden oldukça farklı seyretmesinde etkili olmuştur.³⁴⁶

Bununla birlikte Türkiye’de laik siyasal sistem yapısı içerisinde geniş tecrübe birikimine sahip olan İslamcılık (Erbakan örneğinde görüleceği üzere) hep sistem içinde kalarak mücadele veren ve siyasal sistemin kurallarına göre hareket etmeye özen gösteren bir karaktere sahiptir.³⁴⁷ Elbette şiddet kullanımına ve alternatif yöntemlere başvuran İslamcı hareketler de olmuş ancak çok sınırlı ve etkisiz hareketler olarak Türkiye’de kendilerine

³⁴² İsmail Kara, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, İsmail Kara ve Asım Öz (Ed.), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri** içinde (15-44), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Aralık 2013.

³⁴³ Burhanettin Duran, “The Experience of Turkish Islamism: Between Transformation and Impoverishment”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 12, No. 1, (March 2010), ss. 7-10.

³⁴⁴ Yasin Aktay, “İslamcı Siyasetin Yeni Halleri ve Söylemleri”, **Tezkire**, Sayı: 48, Mart-Mayıs 2014, s. 49-51.

³⁴⁵ Bulut Gürpınar, “Turkey and the Muslim Brotherhood: Crossing Roads in Syria”, **Eurasian Journal of Social Sciences**, Vol. 3, No. 4, 2015, ss. 22-36.

³⁴⁶ Youssef M. Choueiri, **Islamic Fundamentalism: The Story of Islamist Movements**, 3rd Edition, London: Continuum International Publishing Group, 2010, ss. 80-88.

³⁴⁷ Edip Asaf Bekaroğlu, “Justice and Development Party and Muslim Brotherhood in the ‘Arab Spring’: A Failed Post-Islamist Interaction to Transform the Middle East”, **PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Vol. 2, No. 1, (2016), s. 5.

alan bulamamışlardır.³⁴⁸ Dolayısıyla Türkiye’de ana akım İslamcılık, en son 28 Şubat darbe süreci (1997) dahil olmak üzere uzun yüzyıl boyunca birçok tecrübeye sahip olarak, her bir kritik siyasi süreçte hem sistemle yüzleşmeye hem de özünü koruyarak kendini dönüştürmeye çabalamıştır.³⁴⁹ AK Parti böyle bir birikime yaslanan ancak muhafazakar demokrat kimlik altında muhafazakarlığı demokrasi ve liberal ekonomik değerler ile uzlaştırmaya çalışan bir siyasi hareket olarak ortaya çıkmıştır.³⁵⁰ AK Parti İslamcı ideoloji propagandası yaparak iktidara gelmemiştir. Parti, kuruluş çalışmalarında farklı ideolojik kesimleri bünyesinde barındırmaya çalışırken İslamcı gömleğini/kimliğini çıkardığı ve merkez parti olmaya çalıştığı vaadiyle siyaset sahnesine girmiştir.³⁵¹ Öncülü olarak kabul edilen Refah Partisi içerisinde doğan ancak bu partinin siyasi program, söylem ve hedeflerinden farklı bir siyasi dil kullanmaya çalışan AK Parti, ulusal düzeyde İslamcı kimliği ile ilgili tartışmalarla kuruluş aşamasında sıkça yüzleşmiş ve bu yüzleşmenin nihayetinde seçimlerde başarılı olmuştur. Bu şekilde Refah Partisi’nin hiçbir zaman ulaşamadığı oy oranlarına ve farklı toplumsal kesimlere ulaşmayı başarmıştır.

Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu’daki İslamcı hareketler ile Türkiye’deki İslami hassasiyete sahip hareketler arasında ciddi bir siyasi tecrübe farkı olduğunun belirtilmesi elzemdir. Bunu devlet/siyaset tecrübesi eksikliği olarak da özetlemek mümkündür.³⁵² Özellikle Ortadoğu menşeli İslamcı hareketlerle mukayese edildiğinde Türkiye’deki İslamcı hareketlerin/ekollerin çok farklı siyasi gelenekler içerisinde geldiği açıktır. Bu anlamda edindikleri tecrübeler itibarıyla benzeşme alanlarının oldukça sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Bu farklılığı en somut şekilde gösteren çarpıcı bir örnek ise Başbakan Erdoğan’ın Mısır ziyaretindeki (Eylül 2011) yaptığı açıklamalardır. Erdoğan’ın Mısır’da verdiği röportajında “Türkiye’de anayasa laikliği, devletin her dine eşit mesafede olması olarak tanımlar. Laiklik kesinlikle ateizm değildir. Ben Recep Tayyip Erdoğan olarak Müslümanım ama laik değilim. Fakat laik bir ülkenin başbakanıyım. Laik bir rejimde insanların dindar olma ya da olmama özgürlüğü vardır. Ben Mısır’ın da laik bir anayasaya sahip olmasını tavsiye ediyorum. Çünkü laiklik din düşmanlığı değildir. Laiklikten

³⁴⁸ Yücel Bulut, “Türkiye’de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri”, İsmail Kara ve Asım Öz (Ed.), **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri** içinde (339-368), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Aralık 2013, ss. 362.

³⁴⁹ Burhanettin Duran, “İslamcılar Rengi ve ‘Demokrasi Sınavı’”, **Star Açık Görüş**, 22 Aralık 2012.

³⁵⁰ Hasan Kösebalaban, “İslamcılığın Demokratik Dönüşümü Mümkün mü?”, **Al Jazeera Türkçe**, 31 Mayıs 2016.

³⁵¹ William Hale and Ergun Özbudun, **Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP**, New York: Routledge, 2010, ss. 20-39.

³⁵² Hasan Kösebalaban, “Arap Baharı ve İslami Hareketlerin İktidar Sınavı”, **Sabah**, 5 Kasım 2011.

korkmayın. Umarım ki Mısır’da yeni rejim laik olacaktır. Umuyorum ki benim bu açıklamalarımın sonra Mısır halkının laikliğe bakışı değişecektir”³⁵³ ifadelerini kullanması bu anlamda kayda değerdir.

Erdoğan’ın, Mısır’da laiklik vurgusu yaptığı açıklamalar ve sonrasında gelen tepkiler başlı başına Türkiye’nin farklı bir tecrübeye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıklamalar, Mısır ve Arap dünyasında geniş yankı uyandırmış ancak bir o kadar da eleştirilmiştir. Örneğin Özgürlük ve Adalet Partisi’nin Başkan Yardımcısı olan İssam el-Eryan “Türkiye’yi ve Erdoğan’ı saygın liderler olarak hoş karşılıyoruz fakat onun veya ülkesinin tek başına bölgeye önderlik edip geleceği şekillendirebileceğini düşünmüyoruz. Arap devletlerinin dışarıdan projelere ihtiyacı yok. Değişim devrimlerden sonra demokratik olarak içten gerçekleşmeli”³⁵⁴ ifadeleri bu tepkilerden bir tanesidir. Bu vakadan anlaşılacağı üzere Türkiye ile İhvan arasında ne müşterek bir bakış açısı ne de politik düzlemde benzer siyasi hedefler manzumesi vardır. İç siyasette laiklik meselesi gündeme geldiğinde benzer yaklaşım sergileyen Erdoğan yine aynı pozisyonunu korumuştur. 2016’da Türkiye’de anayasa değişikliği tartışmalarının yapıldığı günlerde, Meclis Başkanı İsmail Kahraman’ın “Laiklik yeni anayasada olmamalıdır”³⁵⁵ şeklinde yaptığı açıklamalar Erdoğan tarafından reddedilmiştir.³⁵⁶ Erdoğan’ın uyarıları, içinde yetiştiği siyasi geleneğinin uzun yıllar içerisinde Türk siyasetinde elde ettiği kazanımlarının tezahürüdür. Bu yönüyle İslamcılık bağlamında Türk siyasetinin bölgedeki diğer ülkelerden derin bir şekilde farklılaşmasında demokrasi tecrübesi önemli yer tutmaktadır.³⁵⁷

Türkiye’deki İslamcılık hareketinin entelektüel ve aksiyon düzeyinde, Müslüman Kardeşler hareketi ile tarihsel bağlamda etkileşiminin düşük seviyelerde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında Türkiye’deki İslamcı geleneğin entelektüel düzlemde derin bir birikime sahip olması, laik devlet yapısı ile Türk siyasi karakterinin bölgedeki diğer ülkelerden çok farklı bir sisteme sahip olması ve İhvan’ın Mısır başta olmak üzere içinde bulunduğu şartlara özgü hedef ve yöntemlerinin

³⁵³ “Laiklik Ateizm Değil, Korkmayın!”, **Habertürk**, 14 Eylül 2011.

³⁵⁴ “Laiklik Her Dine Eşit Mesafede”, **Hürriyet**, 15 Eylül 2011.

³⁵⁵ “TBMM Başkanı Kahraman: Laiklik Yeni Anayasada Olmamalıdır”, **Anadolu Ajansı**, 25 Nisan 2016.

³⁵⁶ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Meclis Başkanımız Kendi Kanaatlerini Ortaya Koymuştur”, **Anadolu Ajansı**, 26 Nisan 2016.

³⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. Burhanettin Duran, “The Experience of Turkish Islamism: Between Transformation and Impoverishment”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 12, No. 1, (March 2010), ss. 5-22.

Türkiye’de İslamcılık hareketini etkileyecek düzeyde bir kapasiteye sahip olmaması gösterilebilir.

Öte yandan Katar’ın Müslüman Kardeşler hareketi ile tarihsel bağlam ve kurumsal etkileşim bakımından daha yoğun bir ilişki dinamiğine sahip olduğu göze çarpmaktadır. Hiç şüphesiz bunda 1950’lerden itibaren Körfez’e yerleşen İhvan üyelerinin payı büyüktür. Nasır döneminde Mısır’dan ve 1982 Hama katliamı sonrası Suriye’den kaçan İhvan üyelerinin başlıca adreslerinden biri Katar olmuştur.³⁵⁸ Bu açıdan Katar bürokrasisinde de diğer Körfez ülkeleri gibi benzeri bir durum geçerlidir. İhvan, devletin ilk kuruluş yıllarında bürokraside bakanlık dahil üst düzey temsile sahip olmuş ve uzun yıllar bu özelliğini korumuştur. Yetişmiş insan faktörü olarak Katar bürokrasisi ve kurumlarında işlevsel rol oynamış ve istihdam edilmiş İhvan üyeleri aynı zamanda sosyokültürel hayat içerisinde de etkili figürler olarak tezahür etmiştir.³⁵⁹

İhvan’ın en önemli isimlerinden Yusuf el-Karadavi gibi birçok üst düzey ismin Katar’da (1961’den beri) mukim oluşu Doha’nın İhvan’a yaklaşımını çok somut bir şekilde etkilemiştir.³⁶⁰ Aslında Katar için Müslüman Kardeşler hareketinin önemi iç politika ve devletin bürokrasisi ile doğrudan ilintili olmuştur. Katar’ın yönetici hanedanı tıpkı Suudi hanedanı gibi Nejd kökenli olup Vahhabi inancına bağlıdır. Fakat bağımsızlığın kazanılmasıyla beraber, modern anlamda ulus devlet formunda bürokratik kurumlarını ihdas etmeye çalışan Katar yöneticileri, Suudi Arabistan’ın özellikle dini pozisyonunu kullanarak kendi üzerinde bir hegemon güce dönüşmesini engellemek için İhvan’a geniş hareket alanı açmıştır.³⁶¹ Katar, ülke içerisinde ulema sınıfının oluşmaması ve güçlü ilim adamlarının yetişmemesi sebebiyle bu eksikliğini dışarıdan gelen âlimler vasıtasıyla gidermeye çalışmıştır.³⁶² Dolayısıyla Katar’ın İhvan ile yakın ilişkisi, ülke içinde herhangi bir İslamcı muhalefetin ortaya çıkma ihtimaline karşı da bir ön alma politikası olarak değerlendirilebilir.³⁶³

³⁵⁸ Kristian Coates Ulrichsen, **Qatar and Arab Spring**, New York: Oxford University Press, 2014, s. 102.

³⁵⁹ Courtney Freer, **Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies**, ss. 55-62.

³⁶⁰ Kristian Coates Ulrichsen, **Qatar and Arab Spring**, s. 78.

³⁶¹ Nawaf Obaid, **The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World**, California: Praeger Security International, 2020, s. 114.

³⁶² Christophe Jaffrelot and Laurence Louer, **Pan-Islamic Connections: Transnational Networks Between South Asia and the Gulf**, New York: Oxford University Press, 2017, s. 242.

³⁶³ André Bank, Thomas Richter and Anna Sunik, “Durable, Yet Different: Monarchies in the Arab Spring”, **Journal of Arabian Studies**, Vol. 4, No. 2, (December 2014), s. 175.

Katar bir taraftan ÷lkede ikamet eden İhvan üyeleri ile müspet ilişki geliştirirken diğler taraftan bu ilişki dinamiğini bölgesel düzlemde kullanmaya çalışmıştır.³⁶⁴ Bu bağlamda Katar, diğler Körfez ÷lkelerinden farklı olarak İhvan'ın iç politik bir tehdit olmasına fırsat tanımamıştır.³⁶⁵ Böylelikle içeride sağlanan yakınlaşma ile bölgesel iş birliğinin kapıları açılmıştır. Ancak bu iş birliği ideolojik bir örtüşme veya İhvan ideolojisinin Katar devlet zihniyetinin altyapısını oluşturması değil bilakis karşılıklı fayda itibarıyla sürdür÷lmüştür.³⁶⁶ İlaveten Katar bir taraftan İhvan, Arap milliyetçileri ve İsrail karşıtı gibi hareketlerle iş birliği yaparken diğler taraftan 1990'lardan itibaren Arap coğrafyasında İsrail ile görüşen ender ÷lkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁷ Körfez ÷lkeleri arasında İsrail ile iletişim kanallarını açan ilk ÷lke olan Katar'ın bu tutumu, dış politikada İslamcı İhvan ideolojisi çerçevesinde hareket ettiğı iddiasını zayıflatmaktadır.

Nihai kertede Katar'ın İhvan hareketi ile tarihsel bağlamda daha köklü ilişkilere sahip olduğu göz÷kmektedir. Buna mukabil Türkiye ile İhvan arasında bu denli yoğun fiziki temasa rastlanmamaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında Türk siyasetinde ordunun hakim konumu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de İhvan'ın kendine alan bulması ve İslamcılar ile böylesi bir ideolojik etkileşime girme imkanı oldukça sınırlıydı. Dolayısıyla İhvan ile ilişkilerin tarihsel seyri ve kurumsal etkileşimi konusunda Türkiye'ye nazaran Katar'ın daha sıkı bağlara sahip olduğu ve bu açıdan Ankara ile Doha arasında belirgin bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak bakılması gereken husus ise Türkiye ve Katar'ın İhvan'a yönelik siyasi yaklaşımlarıdır. Türkiye ve Katar gerçekten İslam merkezli siyasi düzen amacı güden bir siyasi ideoloji için mi Müslüman Kardeşler hareketi ile ilişki kurmuştur? Yoksa İhvan ile ilişkileri, bölgesel gelişmeler etrafında siyasi hedeflerine uygun bir araç olarak çıkar odaklı pragmatik bir tercih midir? Bu sorulardan hareketle Türkiye ve Katar'ın pozisyonlarını ya sadece çıkar odaklı değil bilakis kendi ideolojik perspektiflerinin dış politikalarına yansması olarak değerlendirmek veya bu iki aktörün tamamen ulusal

³⁶⁴ Kristian Coates Ulrichsen, **Qatar and Arab Spring**, s. 101.

³⁶⁵ Kristian Coates Ulrichsen, **Qatar and Arab Spring**, s. 118.

³⁶⁶ David Roberts, "Qatar, the Ikhwan, and Transnational Relations in the Gulf", **Visions of Gulf Security** içinde, Project on Middle East Political Science (POMEPS), 25 March 2014, s. 23.

³⁶⁷ Clive Jones and Yoel Guzansky, **Fraternal Enemies: Israel and the Gulf Monarchies**, New York: Oxford University Press, 2019, ss. 56-70.

çıkarları doğrultusunda dış politika araçlarından biri olarak İhvan'a destek verdiklerini ileri sürmek mümkündür. Burada ikinci seçeneğin daha doğru bir argüman olduğu savunulmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, belirtilmesi gereken ilk husus Müslüman Kardeşler ile en yoğun ilişkilerin geliştiği dönemin Arap İsyanları süreci olduğudur. Bu gelişmenin önemi ise İhvan'ın iktidar olma ihtimalinin belirmiş olmasıdır. Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır başta olmak üzere bölgede en deneyimli ve örgütlü muhalif teşkilatlanmaya sahip olması iktidar mücadelesinin de büyük aktörlüğünü beraberinde getirmiştir.³⁶⁸ Türkiye'nin Arap İsyanları sürecinde, siyasal sistem değişimi taleplerinden yana tavrını koyması aynı zamanda İhvan'la çalışma sonucunu da ortaya çıkarmıştır. İsyen dalgasının ulaştığı her ülkede Müslüman Kardeşler diğer muhalif gruplara nazaran çok daha etkin bir güç olmuştur.³⁶⁹ Türkiye'nin iç karışıklık yaşayan ülkelerdeki iktidar boşluğunu doldurma kapasitesine sahip olan Müslüman Kardeşler ile irtibatını güçlendirmesinin bu anlamda kaçınılmaz olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Bununla birlikte Arap İsyanlarının sıçradığı her ülkede halkın siyasi, ekonomik ve sosyal taleplerini yerine getirmek için ön plana çıkan neredeyse tüm muhalif hareketler tarafından AK Parti ve Türkiye tecrübesi çok ciddi bir örnek olarak görülmüştür.³⁷⁰ Zira AK Parti liberal dünya düzeni içerisinde İslam ve demokrasinin bir arada olabileceğini göstererek bölgedeki İslamcı hareketler nezdinde çok olumlu bir imaj elde etmiştir.³⁷¹ Sadece Arap coğrafyası için değil Batı açısından da Türkiye, demokratikleşme sürecinde başvurulacak adreslerin başında gösterilmiştir.³⁷² AK Parti'nin demokratik yöntemlerden taviz vermeyen, ekonomik gelişmişlik düzeyini artıran ve elbette İslam'ın değerlerinin yaşamın herhangi bir alanından dışlanmasına izin vermeyen yeni siyaset tarzı, Müslüman Kardeşler tarafından örnek/model olarak görülmüştür.³⁷³ Dolayısıyla iddia edilenin

³⁶⁸ Kristian Coates Ulrichsen, "Qatar and the Arab Spring: Policy Drivers and Regional Implications", Washington, DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, September 2014, s. 9.

³⁶⁹ David B. Roberts, "Understanding Qatar's Foreign Policy Objectives", **Mediterranean Politics**, Vol. 17, No. 2, (July 2012), s. 238.

³⁷⁰ Curtis R. Ryan, "Inter-Arab Relations and the Regional System", Marc Lynch (Ed.), **The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East** içinde (110-123), New York: Columbia University Press, 2014, s. 117.

³⁷¹ Hasan Kösebalaban, "Turkey and New Middle East: Between Liberalism and Realism", **Perceptions**, Vol. 16, No. 3, (Autumn 2011), ss. 93-114.

³⁷² Syaza Farhana Mohamad Shukri and Ishtiaq Hossain, "Strategic Shifts in Discourse by the AKP in Turkey, 2002–2015", **Mediterranean Quarterly**, Vol. 28, No. 3, (September 2017), s. 12.

³⁷³ Philip Marfleet, **Egypt: Contested Revolution**, London: Pluto Press, 2016, ss.134-135.

aksine mevcut AK Parti iktidarı İhvan ideolojisi tarafından yönlendirilmemiş bilakis özne olan yani model olarak görülen ve tecrübelerine başvurulmuş taraf AK Parti ve Türkiye olmuştur.

Örneğin 1980 Darbesi sonrası güvenlik ve dış politikanın ordu vesayetinde olduğu Türkiye’de, Suriye İhvanı ile temas kurulması dikkat çekicidir. O dönem Türkiye, Suriye’de Hafız Esad yönetiminin PKK terör örgütünü desteklemesine karşılık Suriye İhvanı ile ilişki kurmaktan çekinmemiştir.³⁷⁴ TSK’nın ideolojik tutumu göz önünde bulundurulduğunda taban tabana zıt ideolojik görüşlere rağmen reel politik gerekçeler sebebiyle Müslüman Kardeşler ile yakınlaşma gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İhvan’la 1980’lerde gerektiğinde münasebete geçilmesi bu meselenin aynı zamanda dış politika aracı olarak nasıl kullanıldığını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin gerek 1980’lerde gerekse Arap İsyanları sürecinde İhvan ile iş birliği içerisinde olmasını ideolojik yakınlık üzerinden okumak son derece yanıltıcıdır. Bu bakımdan Türkiye’nin İhvan’la kurduğu ilişkiyi ideolojik örtüşmeden ziyade dış politikada kullanılan bir araç olarak değerlendirmek mümkündür.

Yine Katar’ın İhvan ile ilişkisini ideolojik ilgi ve yakınlıktan ziyade pragmatizm üzerinden okumanın daha doğru olduğu söylenebilir.³⁷⁵ Küçük bir güç olarak, bölgesel siyasette iddialı dış politika icra etmeye çalışan Doha’nın, Müslüman Kardeşler’in bölgesel imkanlarını kullanmaya çalıştığını ileri sürmek mümkündür. Katar ölçeğindeki bir ülkenin, ulus ötesi imkanlara sahip olan İhvan bağlantıları ile dış politika alanını genişletme fırsatını kullanmak istemesi son derece doğaldır. Katar’da sürgün hayatı yaşayan ve kendi ülkelerine dönen İhvan üyeleri vasıtasıyla uzun geçmişe dayalı sermayesini harekete geçirme imkanı bulan Doha yönetimi, böylelikle bölgesel düzlemde İhvan teşkilatı ile kurmuş olduğu irtibatı ulusal çıkarları çerçevesinde kullanmıştır.³⁷⁶ Zira iktidar mücadelesinin gerçekleştiği ülkede kendisine yakın olan aktörlerin öne çıkması ve iktidarı ele geçirmesi ihtimali aynı zamanda Katar’ın bölgesel nüfuzunu artırma olanağını da ortaya çıkarmıştır.³⁷⁷ Bu bakımdan İhvan’la yıllardır irtibatı olan Katar’ın

³⁷⁴ Behlül Özkan, “Relations between Turkey and Syria in the 1980’s and 1990’s: Political Islam, Muslim Brotherhood and Intelligence Wars”, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, ss. 5-25.

³⁷⁵ David B. Roberts, “Reflecting on Qatar’s ‘Islamist’ Soft Power”, s. 8.

³⁷⁶ Kristian Coates Ulrichsen, “Qatar and Arab Spring”, s. 103.

³⁷⁷ Abigail Hauslohner, “Rift Deepens Between Qatar and Its Powerful Arab Neighbors”, *Washington Post*, 8 March 2014.

ideolojik hedeflerden ziyade pragmatik çıkarlar etrafında hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Katar'ın Müslüman Kardeşler hareketi ile ilişkilerini araçsallaştırdığını ispat eden asıl faktör ise İhvan'la kurulan ilişkide iç ve dış politikada net bir ayrım ortaya koymasındır. Doha yönetimi iç politikada Müslüman Kardeşler'e katı bir sınır çizerken bölgede geniş çaplı iş birliği içerisinde hareket etmektedir.³⁷⁸ Örneğin Yusuf el-Karadavi'nin Al-Jazeera kanalında yaptığı programlar, Ortadoğu coğrafyasında ve Arap toplumları üzerinde çok ciddi etki uyandırmıştır.³⁷⁹ Bu sayede Katar yumuşak güç kapasitesini artırmış ve bölgedeki ülkeler ile arasında gerilim oluşmasına rağmen bu avantajını kullanmayı sürdürmüştür. Katar'ın İhvan ile diğer İslamcı hareketlerin ideologlarına ev sahipliği yapması ve kendi görüşlerini ifade etme fırsatını tanınması elbette kendi yumuşak güç kapasitesine katkı sunmaktadır.

Son olarak İhvan'la ilişkiler bağlamında Türkiye ve Katar'ın Arap İsyanları sürecindeki yaklaşımları da önem arz etmektedir. Mısır başta olmak üzere İhvan'a verilen desteğin gerekçesi olarak ideolojik yakınlığın gösterilmesi indirgemeci bir yaklaşımdır. İhvan, Arap İsyanlarının yaşandığı ülkelerde siyasal sistem dönüşümü talepleri ortaya çıkarken bu süreçte en etkili aktör olarak belirmiştir. Ortadoğu'da statükonun bozulmasından en fazla kaygı duyan aktörlerden olan Ürdün Kralı Abdullah –tıpkı 2004'te Şii Hilali tehlikesi uyarısında bulunduğu gibi– 2013'te de İhvan Hilali tehdidi bulunduğunu iddia ederek uluslararası camiayı Siyasal İslam tehlikesine karşı uyarmıştır.³⁸⁰ Dolayısıyla 2013'ten başlayarak bölgede “İhvan tehdidi” revaçta olmuş, karşı devrim ile Arap İsyanlarının yönü değiştirilmeye çalışılmış ve Türkiye ile Katar, İhvan'a destek veren aktörler olarak baskı altına alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye ve Katar, halkın taleplerinden yana tavır koyarak dönüşüm sürecinin aktörleri ile yakın iş birliği geliştirmiştir. Ancak bu destek reel politik gerekçelerden ziyade Türkiye, Katar ve İhvan'ın Siyasal İslamcı idealler etrafında bir ittifak kurarak bölgesel düzen inşa etmeye çalıştıkları şeklinde okunmuştur.³⁸¹ Özellikle Türkiye, bölgedeki gücü ve aktif dış

³⁷⁸ Matthew Hedges and Giorgio Cafiero, “The GCC and the Muslim Brotherhood”, s. 147.

³⁷⁹ Jean-Pierre Filiu, **The Arab Revolution: Ten Lessons from the Democratic Uprising**, New York: Oxford University Press, 2011, ss. 99-100.

³⁸⁰ Jeffrey Goldberg, “The Modern King in the Arab Spring”, **The Atlantic**, April 2013.

³⁸¹ Beverley Milton-Edwards, **The Muslim Brotherhood: The Arab Spring and its Future Face**, New York: Routledge, 2016, s. 193.

politikasıyla Siyasal İslam merkezli ajandaya sahip olduğu gerekçesiyle sık sık eleştirilerin hedefi olmuştur.³⁸² Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından demokratik süreçler sonucunda iktidara gelen Muhammed Mursi hükümetinin destekçilerinin başında gelen Türkiye ve Katar'ın İhvan politikasının Siyasal İslam, radikallik ve aşırıcılık çerçevesinde dar kalıplara sıkıştırılmak istenmesi, aslında bölgesel güç mücadelesinde rekabet alanını ideoloji zeminine taşıyarak küresel aktörlerin müdahale etmelerini sağlamaya yöneliktir.

Zira Siyasal İslam ve İhvan, Batılı aktörlerin ikna edilmesinde kullanılan bir tehdit olarak geçerliliğini yitirmemiştir.³⁸³ Aslında bölgedeki tüm otoriter yönetimlerin bu yöntemi kullanmaları alışkanlık haline gelmiştir. Hüsnü Mübarek iktidarı boyunca Müslüman Kardeşler'i hem iç hem de dış politikada bir koz olarak kullanmıştır. İçeride muhalif hareketler üzerinde baskı aracı olarak İhvan'ı kullanırken dış politikada ise Batılı ülkelere Siyasal İslamcıların aşırılıkçı karaktere sahip olduğu propagandasını yapmıştır.³⁸⁴ Benzer şekilde Suriye'de 2011'de muhalif gösteriler başladığında Esed rejiminin, Müslüman Kardeşler hareketinin birçok üyesinin ülke dışında sürgünde olmasına, gösterilerde herhangi bir yönlendirici etkisinin bulunmamasına ve devrim sürecinin ilk aşamalarında muhalif oluşumlarda çok zayıf bir şekilde temsil edilmesine rağmen İhvan tehdidini ön plana çıkarması aynı amaca matuftur. Baştan itibaren muhalif gösterileri İhvan'ın kontrolünde gerçekleşen bir hareketlenme olarak nitelendiren Esed rejimi, böylelikle şiddetle özdeşleştirdiği İhvan'ı hedefe oturtarak sivil muhalefetin aslında rejimin yıllardır mücadele ettiği radikal unsurlar olduğunu savunmuştur.³⁸⁵ Dolayısıyla Türkiye ve Katar'ın İhvan politikasının değişmesini arzulayan aktörler, mücadeleyi ideolojik boyuta çekerek bölgedeki cari rekabetin aslında aşırılıkçılar ile ılımlılar düzleminde gerçekleştiğini vurgulayarak uluslararası toplum nezdinde Ankara ve Doha üzerinde baskı oluşturmaya çabalamışlardır.

Bununla birlikte Katar ve Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında yaşanan isyanları destekleyici politikalarında mahiyet farkı bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu

³⁸² Jonathan Schanzer and Merve Tahiroğlu, "Ankara's Failure", **Foreign Affairs**, 26 January 2016.

³⁸³ Beverley Milton-Edwards, **The Muslim Brotherhood: The Arab Spring and its Future Face**, s. 162.

³⁸⁴ Elizabeth Iskander Monier and Annette Ranko, "The Fall of the Muslim Brotherhood: Implications for Egypt", **Middle East Policy**, Vol. 20, No. 4, (Winter 2013), s. 112.

³⁸⁵ Raphael Lefevre, **Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria**, New York: Oxford University Press, 2013, s. 182.

süreçte sıkça zikredildiği üzere monarşi ile yönetilen Katar'ın demokrasi havariliğine/sponsorluğuna soyunması eleştiri konusu olmuştur. Türkiye gerçekten son yüzyıllık periyotta bölgede demokrasi tecrübesi olan ve bu tecrübenin Türk siyasetinin tekamülüne büyük katkıda bulunduğu bir aktördür. Kendi tecrübeleri ışığında, Ortadoğu'da bölgesel dönüşümün ancak darbelerin yaşanmadığı ve halkın tercihleri ile yönetimlerin değiştiği bir siyasi düzene geçilmesi ile mümkün olabileceği görüşü Ankara'nın bölge siyasetinin ana omurgasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Arap İsyanları sürecinde Türkiye'nin asıl odaklandığı nokta bölgenin demokratikleşmesi ve halkın siyasette söz sahibi olabilmesidir. Ankara, Ortadoğu'da siyasi düzenin ancak daha yapısal bir çözüm ile sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Bunun ideolojik zemininde ise iddia edildiği gibi Siyasal İslamcı bir perspektifle değil bilakis liberal demokrasi temelinde bir düzen kurulması hedefiyle hareket etmiştir. Tıpkı AB gibi bölgesel istikrarın sağlandığı bir coğrafyanın Ortadoğu'da oluşabilmesi için demokrasiye geçilmesi gerektiği inancını taşımıştır.

Buna mukabil Katar'ın Arap İsyanlarına destek vermesi demokrasinin yaygınlaşmasını sağlamaya yönelik değildir. Bilakis Doha yönetimi bölgede nüfuzunu genişletebilmek adına devrim süreçlerinde en organize muhalif unsurlar olan Müslüman Kardeşler'le uzun müddettir kurduğu ilişkilerin meyvelerini toplamak ve bu sayede tek adam rejimlerinin yerine yakın ilişki içinde olduğu yeni elitlerin ortaya çıkması hedefiyle hareket etmiştir. Bu bağlamda Katar'ın Arap İsyanları sürecinde asıl odaklandığı husus ideolojik bir ajanda değil bizzat siyasi elit dönüşümüdür. Bu bakımdan İhvan'la kurulan ilişkilerde Türkiye yapısal ve ilkesel gerekçelerle, Katar ise taktiksel sebeplerden ötürü yakın iş birliği sergilemiştir.

Bununla birlikte bir diğer tartışma ise hangi aktörün diğerini İhvan ile yakınlaşmaya teşvik ettiği üzerinedir. Türkiye'nin İhvanı ajandayla dış politikada ideolojik davrandığı ve Katar'ın da Türkiye'nin peşine takılması sebebiyle ideolojik davrandığı; bu sebeple dış politikada pragmatizmini kaybettiği tartışması mevcuttur. Yani aslında dış politikada pragmatik olan Katar'ı ideolojik davranmaya sürükleyen aktörün Türkiye olduğu iddiası öne sürülmektedir.³⁸⁶ Halbuki (yukarıda belirtildiği üzere) her iki aktörün İhvan'la

³⁸⁶ Marwa Maziad, "The Turkish Burden: The Cost of the Turkey-Qatar Alliance and Hard Power Projection into Qatar's Foreign Policy", Dania Koleilat Khatib and Marwa Maziad (Eds.), **The Arab Gulf States and The West: Perceptions and Realities – Opportunities and Perils** içinde (106-133), New York: Routledge, 2019, ss. 112-117.

kurduğu ilişki biçimi tamamen araçsaldır ve ulusal çıkarları ile uyumlu olması hasebiyle irtibat geliştirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Katar'ın birbirlerini ideolojik olarak etkilemesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Müslüman Kardeşler hareketi ile tarihsel bağlam ve kurumsal etkileşim düzeyi zayıf olmasına karşın Katar'ın ise oldukça güçlüdür. Ancak her iki aktör de İhvan ile kurduğu ilişkiyi bir dış politik a aracı çerçevesinde değerlendirmiş ve burada ideolojik bir yakınlık durumuna rastlanmamıştır. Kaldı ki bizzat BAE'nin dış ilişkilerden sorumlu bakanı *Cumhuriyet* gazetesine verdiği röportajda Katar'ın İhvan politikasını “ideolojik değil fırsatçılık” olarak tasvir etmiştir.³⁸⁷ Arap İsyanları süreci ise doğal olarak İhvan hareketini, en örgütlü muhalif hareket olması sebebiyle, siyasetin merkezine taşımış ve Türkiye ile Katar'ın bölge siyasetlerinde İhvan'ın öne çıkmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye ve Katar'ın jeopolitik önceliklerinin ve ulusal çıkarlarının İhvan'la nasıl ayrıştığına/örtüştüğüne dair veriler ortaya konulmadan toptancı bir yaklaşımda bulunmak ve Siyasal İslam çatısı altında ideolojik benzeşmeden bahsetmek zorlama bir yaklaşımdır. Kaldı ki bu noktada yaklaşık bir asırlık tarihi süreç içerisinde Müslüman Kardeşler hareketinin yaşadığı dönüşümlerin veya Suriye İhvanı örneğinde görüleceği üzere farklı ülkelerdeki İhvan oluşumlarının birbirinden farklı mücadele yöntemlerinin ve siyasi/sosyal tecrübelerinin göz ardı edildiği açıktır.³⁸⁸

3.4. BAE'nin Siyasal İslam Karşısı Dış Politikası

Bu kısımda BAE dış politikasında ön plana çıkan, genelde Siyasal İslam karşıtlığı özelde ise Müslüman Kardeşler'i tehdit olarak gören yaklaşımın Türkiye ile ilişkilere nasıl yansıdığı tartışılmaktadır. Bu minvalde öncelikle BAE iç siyasetinde İslamcı hareketlere ve İhvan'a nasıl yaklaşıldığı ve ardından bu yaklaşımın Arap İsyanları sürecinde bölgesel düzlemdeki yansımalarına bakılmaktadır.

BAE'nin Siyasal İslam/İslami hareketler ile mücadelesinin dış politik a ajandasında merkezi bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Arap İsyanları bu mücadelenin daha sert bir şekilde yürütülmesini ve BAE'nin dış politikada çok boyutlu politikaya yönelmesini beraberinde getirmiştir. Ortadoğu'daki otoriter monarşilerin İslamcı

³⁸⁷ Duygu Güvenç, “Birleşik Arap Emirlikleri'nden Türkiye'ye Radikal İslam Uyarısı”, *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 2017.

³⁸⁸ Raphael Lefevre, *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*, New York: Oxford University Press, 2013.

hareketler ile ilişkisi inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. İhvan ideolojisine kimi zaman alan açılmış, kimi zaman sınırlandırılmış ve nihayetinde terör kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus benzer siyasi sistemlere sahip Katar ve BAE'nin İslamcı hareketler ve özellikle İhvan konusunda birbirinden çok farklı davranış sergilemiş olmalarıdır.

BAE'nin Siyasal İslam'la mücadele yöntemini üç aşamalı olarak değerlendirmek mümkündür. İlk olarak İhvan'ın iç politika ve bölge siyasetinde sistem dışına itilmesi için çaba sarf eden BAE, buna paralel olarak İhvan'ı destekleyen Katar ve Türkiye'yi baskılayacak enstrümanları harekete geçirmeye çalışmıştır. İkinci olarak Ortadoğu'da İslamcılarının siyaseten etkilerini kırmanın ancak bölgedeki seküler aktörlerin alan kazanmasıyla mümkün olabileceğine inanarak bu aktörlere yatırım yapmaya başlamıştır. Son olarak siyasi alandaki mücadelenin yetersiz kalacağı düşüncesiyle Siyasal İslam/İslami hareketler ile ideolojik düzlemde mücadele etmek için sufizm merkezli alternatif siyasal düşünce ortaya koymaya çalışmıştır.

BAE, Ortadoğu'da İslamcı hareketlere yönelik en katı ve tavizsiz tutumu sergileyen ülkelerin başında gelmektedir.³⁸⁹ Her ne kadar 1950'lerden itibaren Mısır'dan kaçan İhvan üyeleri, devletin bürokratik mekanizmalarında ve diğer sosyokültürel alanlarda yetişmiş insan ihtiyacını büyük oranda karşılarsa da, İhvan'ın resmi devlet politikalarından bağımsız olarak kendi ajandasına sahip olma ihtimali ve yönetici hanedanının hedeflerinden bağımsız hareket eden bir yapı olması BAE yönetimini kuşkulandırmış ve korkutmuştur.³⁹⁰ Müslüman Kardeşler hareketinin BAE kolu olan ve Arap milliyetçiliğini dengelemek için 1974'te Dubai'de kurulan El-İslah, ağırlıklı olarak eğitim ve adalet alanında faaliyet gösterirken üyelerinden eğitim bakanı pozisyonuna gelenler dahi olmuştur.³⁹¹ Genellikle ekonomik gelir düzeyi düşük olan emirlikler içerisinde güçlü olan El-İslah hareketi aynı zamanda BAE'nin güçlü aşiretlerine mensup kişileri de (örneğin 2012'de tutuklanan İslah hareketinin liderinin Ras-ül Hayme emirinin kuzeni olması gibi) bünyesinde bulundurmıştır.³⁹²

³⁸⁹ Sultan Al Qassemi, "The Brothers and the Gulf", **Foreign Policy**, 14 December 2012.

³⁹⁰ Courtney Freer, "The Muslim Brotherhood in the Emirates: Anatomy of a Crackdown", **Middle East Eye**, 17 December 2015.

³⁹¹ Lori Plotkin Boghardt, "The Muslim Brotherhood on Trial in the UAE", **The Washington Institute for Near East Policy**, 12 April 2013.

³⁹² Simeon Kerr, "UAE Islamist Detained in Ruler's Palace", **Financial Times**, 25 April 2012.

Abu Dabi yönetimi, Müslüman Kardeşler hareketini örgüt yapısı, rejim meşruiyetine yönelik tehdidi, özerk gündemi ve bölgedeki ilişki ağı nedeniyle uzun yıllardan itibaren sorunlu olarak görmüştür.³⁹³ Bu bakımdan İhvan'ın ülke içerisindeki faaliyetleri sınırlandırılmış ve devlet mekanizmalarında herhangi bir rol oynamalarının önü kesilmiştir.³⁹⁴ Dolayısıyla Körfez ülkeleri içerisinde BAE'nin Müslüman Kardeşler hareketi ile mücadele etme noktasında çok erken tarihlerde inisiyatif başlattığını söylemek mümkündür. Arap İsyanlarının başlamasıyla İhvan'a karşı tutumunu daha da sertleştiren BAE, Aralık 2011'de altı Müslüman Kardeşler üyesini vatandaşlıktan çıkarırken birçok İhvan üyesini de ilerleyen süreçte tutuklamıştır.³⁹⁵ Böylelikle İhvan'a karşı hem iç politikada (tutuklamalar, hapis cezası) hem de bölgesel düzlemde baskısını artırmıştır.³⁹⁶ Nihayetinde ise Mısır'daki darbenin ardından bölgede İhvan etkisini tamamen silmek amacıyla Müslüman Kardeşler hareketini Kasım 2014'te terörist örgüt olarak deklare etmiştir.³⁹⁷ Hatta bu karar birçok ülkeyle ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. İhvan'ın terör örgütü olarak ilan edilmesi için BAE, ABD Kongresine ve İngiltere'ye baskı yapmış ve yoğun bir şekilde lobi faaliyetleri yürütmüştür.³⁹⁸ Türkiye, İhvan'ın terör örgütü olarak ilan edilmesine sert tepki göstermiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan "Ben İhvan-ı Müslimin'i bir terör örgütü olarak görmüyorum. Çünkü İhvan-ı Müslimin silahlı bir örgüt değildir. İhvan-ı Müslimin bir düşünce örgütüdür. Kaldı ki şu anda da zaten dağınık bir konumdalar, öyle bir durumları söz konusu değil. Silahlı bir eylemlerini gördüğüm anda, silahlı bir eylemlerine şahit olduğum anda ben Müslüman Kardeşler'e karşı da aynı tavrı takınırım. Ama şu anda Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin silahla bir alakası yok. Bunlar bir düşünce kuruluşu konumundadır" ifadelerini kullanmıştır.³⁹⁹

BAE, İslamcı hareketleri ve özellikle Müslüman Kardeşler teşkilatını ulusal güvenliğine ve istikrarına yönelik hem iç hem dış tehdit olarak değerlendirmektedir.⁴⁰⁰ İç politikada

³⁹³ Guido Steinberg, "Regional Power United Arab Emirates: Abu Dhabi is No Longer Saudi Arabia's Junior Partner", **German Institute for International and Security Affairs**, 10 July 2020, s. 10.

³⁹⁴ Abdullah Al-Rashid, "The Brothers and the Emirates", **Majalla**, 14 February 2013.

³⁹⁵ Andrew Chappelle, "Abu Dhabi's Problem with the Muslim Brotherhood", **Al Jazeera**, 26 May 2018.

³⁹⁶ Kristian Coates Ulrichsen, "Perceptions and Divisions in Security and Defense Structures in Arab Gulf States", Andreas Krieg (Ed.), **Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis** içinde (217-232), Palgrave Macmillan, 2019, s. 30.

³⁹⁷ "UAE Publishes List of Terrorist Organisations", **Gulf News**, 15 November 2014.

³⁹⁸ Giorgio Cafiero, "The UAE Campaign Against Political Islam: Implications for London", **LobeLog**, 27 December 2018.

³⁹⁹ "Cumhurbaşkanı Erdoğan 'Ben İhvan-ı Müslimin'i Bir Terör Örgütü Olarak Görmüyorum'", **Sabah**, 18 Şubat 2017.

⁴⁰⁰ Courtney Jean Freer, "Rentier Islamism", ss. 129-139.

erken dönemde başlayan tasfiye süreci Arap İsyanları sırasında zirveye ulaşmış ve İhvan'a karşı aralıksız baskı uygulanmıştır.⁴⁰¹ BAE'nin bu endişelerinin somut karşılığını olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin 2014'te BAE'de yapılan bir ankette İhvan'a yüzde 31, Hamas'a yüzde 44, Katar'a yüzde 49 ve Türkiye'ye yüzde 52 düzeyinde destek verilmesi ve tüm baskılarla birlikte aradan üç yıl geçmesine rağmen İhvan'a verilen desteğin hemen hemen benzer düzeyde kalması aynı zamanda alternatif yönetim modellerinin rağbet gördüğünü işaret etmektedir.⁴⁰² Dış politikada da benzer tutum sergileyen BAE, öncelikle Arap coğrafyasının kalbi ve İhvan'ın ana kalesi durumundaki Mısır'da, Müslüman Kardeşler'in darbe ile iktidardan uzaklaştırılmasında büyük rol oynamıştır.⁴⁰³ Ardından bölgesel düzlemde hareketin siyaseten elimine edilmesi için İhvan'la ilişkide olan tüm aktörler ile gerginlik yaşamış ve Ortadoğu'da İhvan'ın hiçbir destek bulmaması için yoğun çaba sarf etmiştir.⁴⁰⁴ Bölgede karşı devrimci aktörlerin başında gelen BAE, El-Nahda iktidara geldiğinde Tunus ile de ilişki düzeyini düşürmüş, Yemen'de İslah Hareketi'nin iktidar şansı ortaya çıkınca siyasi ve askeri olarak müdahil olmuş, Mısır'da ordunun İhvan'a darbe yapmasına destek vermiş ve Katar'a yönelik diplomatik baskı uygulanması gibi davranışlar sergilemiştir. Türkiye ve Katar'ı İhvan'ın hamileri ve bölgedeki en büyük iki destekçisi olarak gören BAE, Arap İsyanları sürecinde özellikle Mısır'da İhvan'a verilen destekten ciddi şekilde rahatsız olmuştur. Zira İhvan'ın bu süreçteki başarısı ve iktidara gelişi, BAE'nin bölgesel politikasına büyük zarar vermiştir. İhvan'ı iktidara taşıyan ideolojik söylemin bölgede hakim olması ve başarı kazanması aynı zamanda BAE'nin ve bölgedeki monarşilerin rejim meşruiyetini kökten sarsacağı gerekçesiyle Abu Dabi yönetimi İhvan'ı engellemeye çalışmıştır.⁴⁰⁵

BAE'nin İhvan'ı ulusal ve bölgesel güvenlik tehdidi olarak değerlendirmesinde öne çıkan bazı parametreler bulunmaktadır. Öncelikle Müslüman Kardeşler bölgesel düzlemde alternatif bir ideolojik öğretiye sahiptir ve bu ideolojisini bölgede ihraç etme kabiliyeti bulunmaktadır. Demokrasi temelinde seçimleri savunan ve halk tarafından seçilmiş

⁴⁰¹ Courtney Jean Freer, "Rentier Islamism", ss. 136-137.

⁴⁰² David Pollock, "New Poll Shows Majority of Saudis, Kuwaitis, Emiratis Reject ISIS, Back Two-State Solution with Israel", **The Washington Institute**, 23 October 2014; David Pollock, "UAE Public Overwhelmingly Backs Tough Line On Iran – But Not On Qatar or Muslim Brotherhood", **The Washington Institute**, 12 October 2017.

⁴⁰³ Kristian Coates Ulrichsen, **The United Arab Emirates: Power, Politics, and Policymaking**, New York: Routledge, 2017, s. 201.

⁴⁰⁴ Marc Cher-Leparrain, "The UAE has it in for the Muslim Brotherhood", **The New Arab**, 22 February 2017.

⁴⁰⁵ Kristin Smith Diwan, "The 'Third Image' in Islamist Politics", **The Qatar Crisis** içinde (63-65), Project on Middle East Political Science (POMEPS), (October 2017), s. 64.

liderlerin yönetimini arzulayan İhvan, otoriter hanedanlık/monarşi düzenine doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla rejim güvenliğini ulusal güvenlik önceliği olarak belirleyen BAE gibi ülkeler açısından Müslüman Kardeşler'in ideolojik meydan okuması doğrudan rejim meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan İhvan hareketinin monarşi karşıtlığına dayanan bir ideolojik öğretiye sahip olması, otoriter rejimler tarafından varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla BAE, Arap dünyasının henüz demokrasiye hazır olmadığını zira tüm Müslüman ülkelerde seçim yapıldığı takdirde İslamcıların iktidara geleceğini savunmaktadır.⁴⁰⁶ 2006'da Muhammed bin Zayed'in ABD'li diplomatlara "Eğer yarın BAE'de seçim olsa Müslüman Kardeşler kazanır" demesi bunun ispatıdır.⁴⁰⁷

Arap İsyanları ile birlikte Müslüman Kardeşler'i ulusal güvenlik tehdidi sıralamasında ilk sıraya yerleştiren BAE, İslamcı hareketlerin ve İhvan'ın şiddet ürettiğini ve bu anlamda aşırılık yanlısı olduklarını iddia etmektedir. Bununla birlikte Müslüman Kardeşler öğretisinin bölgedeki terörizmin oluşması ve yayılmasındaki temel kaynaklardan biri olduğunu savunmaktadır.⁴⁰⁸ BAE'ye göre Müslüman Kardeşler, başta El-Kaide olmak üzere birçok terör örgütünün esin kaynağıdır.⁴⁰⁹ Bu sebeple BAE, İhvan'ın terörizm ile özdeşleştirilmesinde ve terör gruplarının ideolojik altyapılarının oluşmasındaki fikişsel gelişimde ilham kaynağı olduğunu ileri sürerek hem İhvan'ın terör örgütü olarak lanse edilmesini sağlamayı hem de toplumsal tabanını radikalleştirmeyi hedeflemektedir.

Bölgede ortaya çıkan İhvan etkisini ortadan kaldırmaya çalışan BAE, Türkiye ve Katar'ın bölge siyasetlerindeki İhvan faktörünü baskı yoluyla ve alternatif yöntemlerle etkisizleştirmek istemiştir. BAE'nin aksine Katar'ın, İhvan hareketini ne iç politikada ne de bölge siyasetinde tehdit olarak görmemesi, Arap coğrafyasının geleceği ve bölge düzeni hakkında BAE yönetimi ile bakış açılarında çok temel bir farklılık ortaya çıkarmıştır.⁴¹⁰ Bu sebeple 5 Mart 2014'te BAE'nin Katar'a yönelik diplomatik tecrit

⁴⁰⁶ David D. Kirkpatrick, "The Most Powerful Arab Ruler isn't M.B.S. It's M.B.Z.", **The New York Times**, 2 June 2019.

⁴⁰⁷ Robert F. Worth, "Mohammed bin Zayed's Dark Vision of the Middle East's Future", **The New York Times Magazine**, 12 January 2020.

⁴⁰⁸ Giorgio Cafiero, "The UAE Campaign Against Political Islam: Implications for London", **LobeLog**, 27 December 2018.

⁴⁰⁹ Ramadan Al Sherbini, "Brotherhood İdeology Influenced Terrorists, Says UAE", **Gulf News**, 12 May 2019.

⁴¹⁰ Giorgio Cafiero, "Doha and Abu Dhabi's Incompatible Visions for the Arab World", **LobeLog**, 8 December 2017.

hamlesi, Doha'nın Mısır'da gerçekleşen darbeye rağmen Müslüman Kardeşler politikasında ısrarcı olmasından kaynaklanmıştır. Bu tarihte BAE yönetimi Bahreyn ve Suudi Arabistan ile birlikte Doha'dan büyükelçilerini çekme kararı almıştır.⁴¹¹ Katar'ın gerek Al Jazeera yayınlarıyla gerekse darbe karşıtı pozisyonuyla, bölge siyasetinde İhvan ile ilişkisinde geri adım atmaması sebebiyle BAE ve Suudi Arabistan'ın öncülüğünde Doha'ya karşı siyasi baskı kurulmuştur.⁴¹² Siyasi baskının yanı sıra aynı zamanda medya aracılığıyla uluslararası platformlarda Katar'a yönelik olumsuz imaj çalışması da yapılmıştır. Örneğin Katar'ın Süveyş Kanalı'nı satın alması ve Mısır Piramitleri'ni kiralaması gibi iddialar⁴¹³ Doha yönetiminin Mursi iktidarına sunduğu maddi desteğin halk nezdinde olumsuz imaj oluşturmada kullanılmıştır. Nitekim darbeye yönetimden uzaklaştırılan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye mahkemede Katar adına casusluk yapma suçlamasında bulunulması Doha yönetimine yönelik baskının boyutlarını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.⁴¹⁴

Her ne kadar KİK içerisindeki ayrışma Kuveyt'in ara buluculuğunda kağıt üzerinde uzlaşa ile sonuçlansa da ileride yaşanacak gerilimlerin açık bir göstergesi olmuştur. Nitekim 2017'de yaşanan kriz bu sefer İran-Katar ilişkileri odaklı bir tepki nedeniyle olsa da, 13 maddelik (daha sonra 6 maddeye düşürülmüş) talep listesinde⁴¹⁵ Katar'ın İhvan'a destek vermemesini isteyen bir başlık bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.⁴¹⁶ Katar'a uygulanan abluka KİK tarihi içerisinde o zamana kadarki en sert diplomatik adım olarak kayıtlara geçmiştir. Zira KİK'in geçmişinde zaman zaman ikili münasebetlerde gerginlikler olsa da grup halinde üç ülkenin tek bir üye ülkeye karşı abluka düzeyinde tepki koyması alışıldık bir durum değildir. Dolayısıyla bu örneklerde de görüldüğü üzere BAE ile Katar arasındaki Siyasal İslam/İslami hareketler hakkında temel bir görüş ayrılığı bulunmaktadır.⁴¹⁷ BAE'nin yaklaşımına göre günümüzde karşılaşılan aşırılıkçılık,

⁴¹¹ Ian Black, "Arab States Withdraw Ambassadors from Qatar in Protest at 'Interference'", *The Guardian*, 5 March 2014.

⁴¹² Kristian Coates Ulrichsen, *The United Arab Emirates: Power, Politics, and Policymaking*, s. 204.

⁴¹³ Roula Khalaf, "Qatar Gambles On Egypt Power Struggle", *Financial Times*, 1 April 2013.

⁴¹⁴ "Mursi'ye 'Katar'a Casusluk' Suçlaması", *Al Jazeera Türk*, 6 Eylül 2014.

⁴¹⁵ "Saudi-led Bloc Drops the List of 13 Demands; Now Calls for Six Principles", *The Peninsula*, 19 July 2017.

⁴¹⁶ "Arab States Issue 13 Demands to End Qatar-Gulf Crisis", *Al Jazeera*, 12 July 2017.

⁴¹⁷ David B. Roberts, "Qatar and the UAE: Exploring Divergent Responses to the Arab Spring", *Middle East Journal*, Vol. 71, No. 4, (Autumn 2017), ss. 544-562.

radikalizm ve terörizmin asıl müsebbibi İslam'ı siyasallaştıran örgütler ve hareketlerdir.⁴¹⁸

Arap İsyanları ile birlikte Türkiye'ye karşı benzer yaklaşım sergileyen Abu Dabi yönetimi, devrim sürecinin ilk yıllarında Ankara ile ilişkilerinde ihtiyatlı tutum sergilese de Mısır'da İhvan'ın başarısı sonrası Türkiye'ye karşı kademe kademe sertleşen bir politika takip etmiştir. Burada elbette Türkiye'nin İslamcı hareketlere karşı güçlü destek verdiği iddiası ön plandadır.⁴¹⁹ BAE açısından Ankara'nın bu desteğini kesmek ve Türkiye'yi sınırlandırmak bölgenin şekillenme sürecinde hayati derecede önemli görülmüştür. 2013'te Mısır'da General Sisi'nin yaptığı darbeye çok sert karşılık veren Türkiye'yi her alanda baskılamak Abu Dabi'nin önceliği haline gelmiştir. Bu kapsamda BAE'nin dış politikada Türkiye aleyhine olabilecek iç ve dış gelişmelerin hemen hepsinde rol oynadığı görülmektedir. Örneğin 15 Temmuz 2016 darbesinde BAE'nin rolü olduğu ve FETÖ'ye yaklaşık 3 milyar dolar para yardımında bulunduğu iddia edilmiştir.⁴²⁰ BAE'nin Muhammed Dahlan aracılığıyla Türkiye'de darbe yapılmasına yardımcı olduğu ve Dahlan'ın darbecilerle irtibat halinde olduğu ortaya çıkmıştır.⁴²¹ Darbeden üç yıl sonra Dahlan, bu iş birliği iddiasını ortaya atan siteye açtığı davadan çekilerek aslında haberi ve darbedeki rolünü de doğrulamıştır.⁴²² Elbette BAE'nin darbe sürecindeki rolü ilk günlerden itibaren Türkiye'nin merceğine takılmış ve üst düzeyde oldukça sert tepki gösterilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan "Türkiye'de darbe girişimi olduğu zaman Körfez'de kimlerin buna sevindiğini biz çok iyi biliyoruz. Birilerinin istihbarat örgütleri varsa, bizim de istihbarat örgütümüz var. Kimlerin o geceyi nasıl geçirdiklerini çok iyi biliyoruz. 'Türkiye'de ne oldu, ne oluyor, bitti mi, gidiyor mu, darbe neticeye ulaştı mı-ulaşıyor mu'; bunu takip edenleri çok iyi biliyoruz. Nasıl paralar harcadığını çok iyi biliyoruz"⁴²³ açıklamasıyla doğrudan BAE'yi işaret ederken Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da BAE'yi kastederek "Türkiye'deki darbe kalkışmasına,

⁴¹⁸ David B. Roberts, "Competing Visions for the Arab Future", **The Washington Institute for Near East Policy**, 14 November 2017.

⁴¹⁹ Antonio Occhiuto and Giorgio Cafiero, "Turkey and the UAE's Dangerous Collision Course", **International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES)**, 19 July 2020.

⁴²⁰ Yunus Paksoy, "UAE Allegedly Funneled \$3B to Topple Erdoğan, Turkish Government", **Daily Sabah**, 13 Haziran 2017.

⁴²¹ David Hearst, "UAE 'Funnelled Money to Turkish Coup Plotters'", **Middle East Eye**, 29 July 2016.

⁴²² "Exiled Fatah Leader Drops Libel Case against MEE over Turkish Coup Story", **Middle East Eye**, 11 September 2019.

⁴²³ "Kardeş Kavgasının Kazanımı Olmaz", TC Cumhurbaşkanlığı, 9 Haziran 2017, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/77529/kardes-kavgasinin-kazanani-olmaz>

hükümeti gayrı meşru yöntemlerle devirme çabalarına bir ülkenin 3 milyar dolar para desteği sağladığını biliyoruz. Üstelik bu, Müslüman bir ülke”⁴²⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Türk iç politikasına yönelik bu tür hamleleri sık sık tekrarlamaya çalışan BAE’nin, özellikle medya, uluslararası örgütler ve düşünce kuruluşları aracılığıyla Türkiye hakkında tezvirat üretmek için büyük finansmanlar sağladığı ortaya çıkmıştır.⁴²⁵ Bu sayede Türkiye’nin iç ve dış politikasına dair olumsuz imaj çizilmek istenmiştir. Örneğin BAE medyası 15 Temmuz gecesi canlı yayın yaparak Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ilgili (Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Yunanistan’a kaçtığı iddiasıyla) yalan haber üretmiştir.⁴²⁶ Abu Dabi yönetiminin ayrıca Türk dizilerinin yayından kaldırılması ve Osmanlı tarihini hedef alan dev bütçeli yapımlarla Türkiye’yi Arap kamuoyunda itibar kaybına uğratmaya çalıştığı görülmüştür.⁴²⁷ Bununla birlikte BAE’nin seküler Arap milliyetçiliği üzerinden özellikle Türkiye’nin bölgede dışlanması ve bölge içi gelişmelere karışmasının engellenmesi için çaba sarf ettiğini söylemek mümkündür.⁴²⁸

BAE’nin Siyasal İslam/İslamcı hareketlerle mücadelede öne çıkardığı diğer bir unsur ise seküler/Siyasal İslam karşıtı aktörlerle iş birliği başlatmış olmasıdır. Suriye, Libya, Tunus, Cezayir, Filistin, Sudan, Yemen ve daha birçok ülkede seküler aktörlerin iktidar mücadelesine bu kapsamda destek vermeye çalışmıştır. BAE’nin, vekalet savaşının sürdüğü ülkelerde seçtiği aktörlerin hepsinin ortak özellikleri anti-İslamcı olmalarıdır. Bu politika sadece saha şartlarının veya rakip devletlerin vekillerine alternatif çıkarmak için değil bizatihi Abu Dabi’nin özenle seçtiği ve desteklediği vekiller olarak tebarüz etmektedir.

BAE, Suriye’de muhalifler ile rejim arasındaki gerilimin iç savaşa evrilmesi sonrasında özellikle İhvan’a müzahir olmayan gruplara yardım etmeye özen göstermiştir.⁴²⁹ Zira Müslüman Kardeşler’in tıpkı Mısır’da olduğu gibi ülke yönetimini devralma ve iktidarı ele geçirme ihtimali BAE açısından en kötü senaryoların başında gelmektedir. Bu sebeple BAE, Suriye meselesinde bir taraftan Suudi Arabistan’ın peşine takılarak İran’ın

⁴²⁴ Mehmet Acet, “15 Temmuz’u Fonlayan Körfez Ülkesi”, **Yeni Şafak**, 12 Haziran 2017.

⁴²⁵ Ragıp Soylu, “UAE doesn’t want Turkey to Even Shape a Dinner Menu, Otaiba Says”, **Daily Sabah**, 4 August 2017.

⁴²⁶ Halil Çelik, “BAE-Suudi Medyasındaki Türkiye Karşıtlığı”, **Anadolu Ajansı**, 25 Aralık 2018.

⁴²⁷ Ravale Mohyidin, “Soap Operas, Fatwas and Censorship: the Turkey-UAE Battle for Hearts and Minds”, **Middle East Monitor**, 1 June 2020.

⁴²⁸ “Sheikh Abdullah says Turkey among the Nations Posing a Threat to Arab States”, **The National**, 18 March 2018.

⁴²⁹ Hussein Ibish, “The UAE’s Evolving National Security Strategy”, s. 41.

sınırlandırılmasını hedeflerken diğer taraftan İhvan'ın güçlenmesini engellemeye çalışmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin 2016'dan itibaren Suriye'de aktif bir şekilde askeri seçenekleri kullanmaya karar vermesinden sonra BAE Suriye stratejisini güncellemiş ve bir taraftan Esed rejimine yakınlaşırken diğer taraftan Türkiye'nin temel ulusal güvenlik tehdidi olan PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG ve SDF'ye finansal ve askeri destek vermeye başlamıştır.⁴³⁰ BAE'nin PYD/YPG'ye destek vermesinin en önemli nedenlerinden biri hiç şüphesiz YPG'nin bölgedeki ender seküler silahlı örgütlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Abu Dabi yönetiminin YPG'ye yatırım yapmasının altında yatan sebeplere bakıldığında, ideolojik perspektif bakımından son derece uyumlu ve siyasi/askeri getirileri bakımından da BAE için oldukça kazançlı bir tablo ortaya çıktığı görülmektedir.

Ortadoğu'da iç çatışma yaşanan veya İslamcılarının iktidar şansı olduğu her ülkede seküler aktörlerden yana tavır koyan Abu Dabi yönetimi sert ve yumuşak güç seçeneklerini bu amaçla sonuna kadar kullanmıştır. General Sisi ve Halife Hafter aracılığıyla Mısır ve Libya'da darbe yoluyla bu amacını gerçekleştirmeye çalışırken Sudan, Cezayir ve özellikle Tunus'ta yine aynı teşebbüslerde bulunmaktan çekinmemiştir. Muhammed Dahlan'ı Filistin'in lideri yapma çabaları yine seküler aktör arayışının bir tezahürüdür.

BAE, Siyasal İslam ile mücadeleyi sadece siyasi boyutta değil ideolojik düzlemde de yürütmeye çalışmaktadır.⁴³¹ Abu Dabi yönetimi dinin etkin rol oynadığı ve bölgedeki toplumsal yapıların din-siyaset ilişkisine dair farklı görüşlere sahip olduğu Ortadoğu coğrafyasında, İslamcı hareketlere alternatif olabilecek yeni bir ideolojik zemin oluşturmak istemektedir. Bu anlamda BAE, bir yandan seküler güçler ve aktörlerle iş birliği yaparak hoşgörü, ılımlı İslam ve dinler arası diyalog gibi girişimlerin ana yükleniciliğini üstlenirken diğer yandan da sufizmi merkeze alarak siyasi hedeflerine teolojik dayanak oluşturacak bir ideolojik çerçeve oluşturmaya çabalamaktadır.⁴³² Abu Dabi yönetimi, sufiliğin aşırılıkların önüne geçen öğretisi ile bölgede yaygınlaşan selefi aşırılığının törpülenmesini ve böylece Ortadoğu'da radikal hareketlerin ortaya çıkmasını

⁴³⁰ David Hearst, "How Gulf States Hatched Plan with Israel to Rehabilitate Assad", **Middle East Eye**, 9 Jan 2019; "Saudi-UAE-Kurdish Military Meeting in northern Syria", **Middle East Monitor**, 31 May 2018.

⁴³¹ Khalil al-Anani, "The UAE's Manipulative Utilization of Religion", **Arab Center Washington DC**, 29 September 2020.

⁴³² Haytham Mouzahem, "The Return of Sufism to the UAE", **Al Mesbar Studies and Research Center**, 16 April 2018.

engellemeyi hedeflemektedir.⁴³³ BAE bunu aynı zamanda toplumun siyasal taleplerini ve sokak hareketlerini dizginleyecek bir araç olarak görmektedir.⁴³⁴ Öte yandan sufizm başta ABD tarafından terörizm ile mücadele kapsamında etkili bir araç olarak görülmekte ve sufilüğün barış, hoşgörü ve şiddetten uzak duruşu ılımlı İslam'ın yayılmasını kolaylaştıracak bir araç olarak değerlendirilmektedir.⁴³⁵ Zaten ılımlı İslam kavramı DEAŞ'ın Irak ve Suriye'de etkinlik kazanması sonrasında ürettiği korku atmosferinde Arap rejimleri için oldukça kıymetli hale gelmiştir.

BAE, ideolojik düzlemde Batı ile restleşmeye neden olacak herhangi bir hareketten uzak durmaya çalışırken İslam dünyasında yer alan bir ülke olması hasebiyle İslam'ın rolü gerçekliğinin de farkındadır. Bu sebeple hem Batı merkezli uluslararası sistemin kabul edeceği hem de İslam dünyası içerisinde meşru görülebilecek bir ara formül ortaya koymaya çalışmaktadır. İlimli İslam tam da bu noktada BAE'nin arzu ettiği ideolojik altyapıyı kurabilecek bir kavram olarak belirlemektedir.⁴³⁶ Kavramın ortaya çıkışı başta ABD tarafından Ortadoğu'daki radikalizm, aşırıcılık ve terörizm sorunlarının din kaynaklı olarak görülmesinden ve çözüm olarak da farklı dini yorumların öne çıkarılması gayesinden kaynaklanmaktadır.⁴³⁷ BAE açısından kavramın entelektüel tabanının doldurulması ve bölgede yayılmasının sağlaması hem Batı tarafından kabul görmesi hem de kendi Siyasal İslam karşıtı politikalarına uyum sağlaması bakımından oldukça olumlu görülmektedir.⁴³⁸ Dolayısıyla ılımlı İslam kavramı BAE tarafından yumuşak güç aracı olarak kullanılmakta, İslamcı hareketlerin ve terör örgütlerinin (El-Kaide, DEAŞ vd.) söylem ve eylemlerinin ürettiği korku karşısında en makbul alternatif olarak sunulmaktadır.

BAE'ye göre ılımlı İslam kavramsallaştırması etrafında hakiki İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve aşırılık yanlısı din yorumlarının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu amaçla BAE, uluslararası toplantı (örneğin World Tolerance Summit), konferans (örneğin Grozni ve Marakeş), forum (örneğin Forum for Promoting Peace in Muslim

⁴³³ Andreas Krieg, "On the Sinister Objectives of Abu Dhabi's 'Crusade' against Political Islam", **Middle East Eye**, 21 January 2020.

⁴³⁴ Mohamed Amasha, "UAE's Impact on Sufism in Egypt", **Egyptian Institute for Studies**, 14 November 2018.

⁴³⁵ Alix Philippon, "Positive Branding and Soft Power: The Promotion of Sufism in the War on Terror", **The Brookings Institution**, 13 December 2018.

⁴³⁶ Yousef Al Otaiba, "A Vision for a Moderate, Modern Muslim World", **Foreign Policy**, 2 December 2015.

⁴³⁷ Cheryl Benard, "Civil Democratic Islam, Partners, Resources, And Strategies", **RAND Corporation**, 2003.

⁴³⁸ Andreas Krieg, "Laying The 'Islamist' Bogeyman to Rest", **LobeLog**, 10 October 2019.

Societies) ve medya aracılığıyla kamu diplomasisini etkin bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır.⁴³⁹ Örneğin BAE organizatörlüğünde Mısır ve Rusya'nın destekleriyle Grozni'de (2016) gerçekleştirilen konferansın temel hedefi Abu Dabi yönetiminin tasvip ettiği şekliyle gerçek Sünni İslam anlayışını doğru bir şekilde ortaya koymaktır.⁴⁴⁰ Böylelikle bir taraftan bölgedeki aşırılıkçı ve İslamcı grupların beslendiği İslami kaynakların ve öğretilerin yanlışlığı ortaya konmaya çalışılırken diğer taraftan BAE'nin ılımlı İslam yaklaşımının promosyonu gerçekleştirilmiştir.⁴⁴¹ Yine aynı yıl BAE'de Hoşgörü Bakanlığının ihdas edilmesi de aynı amaca matuftur.⁴⁴² Bununla birlikte başkanlığını Yusuf el-Karadavi'nin yürüttüğü Katar merkezli Dünya Müslüman Alimler Birliği'ne alternatif oluşturmak ve Katar'ın İslam dünyasındaki itibarını kırmak isteyen BAE, 2014'te Müslüman Hükema Konseyi'ni kurmuştur.⁴⁴³ Başkanlığını El-Ezher şeyhinin yaptığı bu platform sayesinde hem El-Ezher'in sünni dünya içerisinde ön plana çıkarılması hem de devletin kontrolünde olan din anlayışının yerleştirilmesi amaçlanmıştır.⁴⁴⁴ BAE'nin ılımlı İslam söylemini öne çıkarması hem ülke içindeki insan hakları ihlallerinin dışarıda gündem olmasını engellemeyi hem de Batılı ülkelerle başta askeri olmak üzere ikili iş birliklerinin olumlu seyretmesini mümkün kılmayı amaçlamaktadır.⁴⁴⁵

İlimli İslam'ın hamisi/öncüsü olmaya çalışan BAE, dış politika ajandasına bağlı olarak uluslararası toplum ve devletler düzeyinde seküler imajını güçlendirmek adına iç politikada çeşitli adımlar atmaktadır. BAE topraklarında tüm inanç topluluklarının ibadethanelerinin kurulması politikası burada ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda kırk civarında kilise,⁴⁴⁶ Sih tapınağı, Hindu tapınağı, Sinagog ve Budist tapınağının yanı sıra birçok inanca ait ibadethaneler yapılmıştır.⁴⁴⁷ Örneğin Abu Dabi'nin El-Mushrif

⁴³⁹ Panos Kourgiotis, "Moderate Islam' Made in the United Arab Emirates: Public Diplomacy and the Politics of Containment", **Religions**, Vol. 11, No. 43, January 2020.

⁴⁴⁰ James M. Dorsey, "UAE Vs. Saudi: Fighting for the Soul of Islam", **The Globalist**, 1 October 2016.

⁴⁴¹ Kristin Smith Diwan, "Who is Sunni?: Chechnya Islamic Conference Opens Window on Intra-Faith Rivalry", **AGSIW (Arab Gulf States Institute in Washington)**, 16 September 2016.

⁴⁴² "UAE Creates Ministers for Happiness and Tolerance", **BBC**, 9 February 2016.

⁴⁴³ Samir Salama, "Muslim Council of Elders Set up in Abu Dhabi", **Gulf News**, 20 July 2014.

⁴⁴⁴ Giorgio Cafiero, "Islam in the UAE's Foreign Policy", **Politics Today**, 6 March 2019.

⁴⁴⁵ Annelle Sheline, "Middle East Regimes are Using 'Moderate' Islam to Stay in Power", **The Washington Post**, 1 March 2017.

⁴⁴⁶ BAE'deki ilk kilise 1965'te açılmıştır. Bkz. "The Pope's Visit: The Story of the Roman Catholic Church in the UAE", **The National**, 6 December 2018.

⁴⁴⁷ Kenneth Katzman, "Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy", **Congressional Research Service**, 12 December 2019, s. 8; Bilal Shadani, "The Mahamevnawa Buddhist Monastery Reinforces the UAE's Dedication to Integrate Minority Communities", **Khaleej Times**, 20 April 2019.

bölgesindeki Şeyh Muhammed bin Zayed ismini taşıyan caminin adının “İsa’nın Annesi Meryem Camii” (Mary the Mother of Jesus Mosque) olarak değiştirilmesi⁴⁴⁸ doğrudan BAE’nin Hristiyan Batı dünyasına yönelik imaj çalışmalarından biridir. 2019’u “Hoşgörü Yılı” ilan eden BAE, bu kapsamda ülkeyi ziyaret eden Katolik Kilisesi lideri Papa Francis ile El-Ezher Üniversitesi Rektörü Şeyh Ahmed et-Tayyip “Dünya Barışı ve Birlikte Yaşam için İnsanların Kardeşliği” belgesini birlikte imzalamıştır.⁴⁴⁹ Papa’nın BAE’ye gerçekleştirdiği bu ziyarette iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi ilk defa bir Katolik ruhani lider Körfez bölgesini ziyaret etmiştir. İkincisi BAE’nin Papa karşısında dini lider konumunda bir değer olarak Ortadoğu’nun önemli dini merkezlerinden biri olan El-Ezher’in desteğine muhtaç olması ve onu dini otorite olarak konumlandırmasıdır.⁴⁵⁰

BAE her ne kadar bölgesel ölçekte seküler yönetimleri desteklemeyi dış politikasının en temel önceliklerinden biri olarak belirlese de iç politikada laik bir devlet görüntüsünden uzak durmaya ve dinin siyasal alandaki karşılığını göz önünde bulundurmaya çalışmaktadır.⁴⁵¹ Dolayısıyla BAE, Siyasal İslam karşıtı pozisyonuna rağmen İslam’ı siyasallaştırmakta bir beis görmemektedir.⁴⁵² Bu açıdan BAE’nin sekülerizm odaklı yaklaşımı, din ve devlet işlerinin katı şekilde birbirinden ayrılmasını içeren bir muhtevaya sahip değildir. Zira İslam, siyasi ve sosyolojik düzlemde BAE’nin ana gerçeği olmayı sürdürmekte ve elitlerin tutumuna bakıldığında birçok dini içerikli politikanın hayata geçirildiği görülmektedir. Dolayısıyla BAE’nin seküler yaklaşımı, aslında aşırılıkçı yaklaşımların bölgedeki etkisini kırmak ve mezhepsel aidiyetler üzerinden siyaset yapılmasının önüne geçmek olarak tanımlanabilir.⁴⁵³ Zira BAE dini alanı devlet kontrolü altında tutmaya çalışırken sınırları ötesinde ise inanç yayma ülküsüne sahip değildir. Bu anlamda Müslüman Kardeşler ve Suudi Vahhabilik öğretisinden ayrılarak “Siyasal İslam’ın üçüncü eğilimi” olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşıma sahiptir.⁴⁵⁴ Burada BAE’nin din-devlet ilişkilerinin iç içe olduğu ve farklı bir İslamcı model olan Suudi Arabistan ile sıkı müttefik olmasının nasıl izah edilebileceği akıllara gelebilir. Öncelikle

⁴⁴⁸ “‘Mary, Jesus’ Mother’ is New Name for UAE Mosque”, *Gulf News*, 14 June 2017.

⁴⁴⁹ “Pope Francis Holds First Papal Mass in Abu Dhabi”, *Al Jazeera*, 5 February 2019.

⁴⁵⁰ Özcan Hıdır, “Papa’nın BAE Ziyaretinin Dini ve Siyasi Boyutları”, *Anadolu Ajansı*, 7 Şubat 2019.

⁴⁵¹ David B. Roberts, “Mosque and State: The United Arab Emirates’ Secular Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, 18 March 2016.

⁴⁵² Shadi Hamid, “Authoritarians won’t Save the Middle East’s Religious Minorities”, *Providence*, 20 September 2019.

⁴⁵³ Sofiane Belmiloud, “A Singular Gulf Country in the Middle-East? How the UAE Articulates its ‘Pro-secular’ Vision of the Arab World”, *International Policy Digest*, 22 June 2018.

⁴⁵⁴ F. Gregory Gause III, “What the Qatar Crisis Shows about the Middle East”, *The Washington Post*, 27 June 2017.

şunu belirtmek gerekir ki BAE'ye göre Suudi Arabistan'ın Vahhabi ideoloji çerçevesinde meydana getirdiği İslam söylemi bölgesel statükoyu tehdit eden ve yapısal bir dönüşüme zemin teşkil edebilecek bir öğretiyeye sahip değildir. Burada en önemli husus hiç şüphesiz rejim güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturup oluşturmadığıdır ki Vahhabi öğretilerde ulu'l-emre başkaldırının vaki olmadığı açıktır.⁴⁵⁵ Bununla birlikte bizzat Suudi Arabistan, Arap İsyanları sürecinde İhvan tarzı Siyasal İslam ile mücadele etmektedir ki bu da BAE için oldukça kıymetlidir.

Nihai olarak BAE'nin Siyasal İslam/İslamcı hareketler ve İhvan karşıtı dış politikası Arap İsyanları sürecinin ardından halihazırda sürmektedir. Ortadoğu bölgesel düzeni açısından İslamcı hareketleri tehdit olarak gören BAE'nin, Türkiye ve Katar'a yönelik politikalarında bu tutumun belirleyici olduğu açıktır. Dolayısıyla BAE dış politikasında ideoloji faktörünün, Türkiye ve Katar ile mukayese edildiğinde daha belirgin bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte BAE'nin ideolojik düzlemde katı tutumunun yani dış politikada Siyasal İslam/İslamcı hareketler karşıtlığının ise ne derece yerli projeksiyona sahip olduğu konusu izaha muhtaçtır. Zira dış politikada İslam'ı siyasallaştırmaktan geri durmayan politikalar üreten BAE'nin, rejim meşruiyetini güçlendirme başta olmak üzere, İslam'ın taşıyıcısı unvanı için diğer ülkelerle girdiği rekabet ve radikalizmin karşısında İslam'ın ılımlı yüzünü yansıtan aktör imajı oluşturma çabası, BAE dış politikasında din faktörünün nasıl kullanıldığını açık bir şekilde göstermektedir.⁴⁵⁶

3.5. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'nin, Katar ve BAE politikalarında ideoloji faktörünün ele alındığı bu bölümde bazı tartışmalar ön plana çıkmıştır. Yeni-Osmanlılık, Siyasal İslam ve İhvan ile BAE'nin Siyasal İslam karşıtı dış politikası, Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarının ideoloji temelinde açıklanması bakımından dikkatle değerlendirilmesi gereken başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki sorular çerçevesinde tartışma yapılmıştır: Yeni-Osmanlılık kavramı AK Parti dönemi Türk dış politikasının açıklanmasına imkan tanımakta mıdır? Türkiye, Katar ve BAE ile ilişkilerini İslamcılık

⁴⁵⁵ Nabil Mouline, *The Clerics of Islam: Religious Authority and Political Power in Saudi Arabia*, Ethan S. Rundell (Çev.), Yale University Press, 2014, s. 240.

⁴⁵⁶ Giorgio Cafiero, "Islam in the UAE's Foreign Policy", *Politics Today*, 6 March 2019.

ideolojisini baz alarak mı oluşturmaktadır? Neden BAE, Müslüman Kardeşler hareketini tehdit olarak görürken Türkiye ve Katar İhvan'ı tehdit olarak değerlendirmemektedir? Türkiye ile BAE arasındaki gergin ilişkinin sebebi Abu Dabi yönetiminin seküler dış politikasının bir yansıması mıdır?

Bölümün ilk başlığında Türkiye'nin genelde Ortadoğu, özelde ise Körfez ülkelerine yönelik dış politikasını oluştururken Yeni-Osmanlıcı ideoloji çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürmenin mümkün olmadığı ortaya konmuştur. Zira hem kavramın teorik düzlemde yetersizliği hem de pratik siyasi ihtiyaçlar etrafında ele alınması sebebiyle oldukça spekülâtif bir şekilde değerlendirildiği açıktır. Yeni-Osmanlıcılık kavramı, Türkiye'nin aktif dış politikasını emperyal hırs boyutuna hapsedip Türkiye'yi sınırlandırmak amacıyla baskı aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Yeni-Osmanlıcılık kavramının Katar ve BAE'ye yönelik AK Parti dönemi Türk dış politikasının açıklanmasında uygun olmadığını belirtmek gerekmektedir.

İkinci başlıkta, Türk dış politikasına yönelik Siyasal İslam ve İhvan tartışmaları bağlamında, Türkiye'nin Müslüman Kardeşler hareketi ile organik bağının bulunduğu ve tarihsel geçmişle irtibatlandırarak müşterek bir ajanda dahilinde bölgesel/küresel siyaset izlediğini iddia etmenin imkansız olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin bölge siyasetinde İhvan ile ilişki kurmasının ideolojik amaca binaen olmayıp reel politik şartların gereği olduğu ifade edilmiştir. Arap İsyanları sürecinde İhvan'ın demokratik yollarla iktidar şansının doğması ve aynı zamanda en örgütlü muhalif hareket olması tabii olarak Türkiye'nin yakın temasını beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin bölge siyasetinin, Siyasal İslam ve İhvan ideolojisi etrafında şekillenen bir politika olmadığına işaret edilmiştir.

Üçüncü başlıkta ise BAE'nin Siyasal İslam ve İhvan karşıtı dış politikasının, Türkiye ile ilişkilerinde oldukça belirleyici bir role sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Arap İsyanlarına kadar ikili ilişkilerde tarihin en iyi dönemlerini yaşayan iki ülke, bölgede yaşanan hareketlenme ile gerginleşme siyasetine sürüklenmişlerdir. Bunda BAE'nin ideolojik faktörleri daha ön planda tutmasının payı olduğu söylenebilir. BAE, Arap İsyanları ile birlikte önce İhvan'ı tehdit olarak bölge siyasetinden temizleme ve İhvan'a destek veren aktörleri de sınırlandırma siyasetine yönelmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Katar'ın karşısında bir cephe oluşturmaya ve bölgesel düzeni şekillendirmeye gayret

göstermiştir. Öte yandan Siyasal İslam ve İhvan ile mücadelesini sadece siyasi alanda değil entelektüel düzlemde de ılımlı İslam ve sufizm gibi alternatif ideolojik zemin inşa ederek sürdürmeye çalışmıştır.

Bu bölümde yapılan tartışmalar neticesinde AK Parti dönemi Türk dış politikasını Yeni-Osmanlılık, İslamcılık ve İhvacılık kavramları ile tarif etmenin bir taraftan gerçekliği bulunmazken diğer taraftan tutarlı bir akademik çerçeveye sahip olmadığını söylemek mümkündür. Ancak bu kavramların yetersizliği, AK Parti dönemi Türk dış politikasının ideolojik çerçeveye sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle Arap İsyanları sürecinin başında, 2010-2013 arasındaki Türk dış politikasını, ideoloji boyutunu görmezden gelerek açıklamak mümkün değildir. Fakat bu ideolojik çerçevenin doğru bir şekilde tahlil edilmesi ve açıklanması gerekmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki İslam, Türk dış politika yapımında önemli unsurlardan biridir ancak ideolojik bir muhtevadan ziyade rasyonel bir zemine sahiptir ve İslamcılık ile Yeni-Osmanlılık tanımlamalarının bu ilişkiyi tarif etmesi mümkün değildir.⁴⁵⁷ Kaldı ki Davos Krizi ile birlikte Türk dış politikası belirgin bir şekilde tüm alanlarda sorgulanmaya başlanarak İslamcı, İhvancı ve Yeni-Osmanlıcı gibi belli kalıplara sokulmaya çalışılmıştır. Bu krizden itibaren Türk dış politikası İsrail ile ilişkiler üzerinden okunmaya başlanmıştır.⁴⁵⁸ Örneğin Davos Krizi'nin hemen birkaç gün sonrasında Abu Dabi'de toplanan sekiz Arap ülkesi (BAE, Suudi Arabistan, Mısır, Bahreyn, Ürdün, Fas, Tunus, Yemen ve Filistin yönetimi) dışişleri bakanları, toplantının ardından yayımladıkları bildiride Türkiye'yi kastederek "Arap olmayan tarafların, Arap ülkelerindeki gelişmelere, yıkıcı bir şekilde karışmasından rahatsızlık duyuyoruz" ifadelerine yer vermiştir.⁴⁵⁹

Ayrıca BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed el-Nahyan'ın "İçinde bulunduğumuz zor aşamadan daha ileri gidebilmek amacıyla iç işlerimize Arap olmayan taraflarca yapılan nahoş ve yapıcı olmayan müdahaleleri durdurma yolunda bir Arap mutabakatı yaratmaya çalışıyoruz" ifadelerini kullanması dikkat çekicidir.⁴⁶⁰ Dolayısıyla Davos

⁴⁵⁷ Burhanettin Duran, "The Role of Islam in Turkish Foreign Policy", **Daily Sabah**, 5 August 2014.

⁴⁵⁸ Örnek için bkz. Soner Çağaptay, "Is Turkey Leaving the West? An Islamist Foreign Policy Puts Ankara at Odds with Its Former Allies", **Foreign Affairs**, 26 October 2009.

⁴⁵⁹ "Arap Olmayan Karışmasın", **Hürriyet**, 5 Şubat 2009.

⁴⁶⁰ "Dışarıdan Karışılmasın", **Milliyet**, 5 Şubat 2009.

sonrası süreçte, Türk dış politikasını ideoloji temelinde açıklama çabası genellikle Ankara'nın irrasyonel davranışlar sergilediğini iddia etmek amacıyla dile getirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin aktif dış politika izlediği dönemlerde Yeni-Osmanlılık, bölgesel ittifak tercihlerinde farklılık gösterdiği zaman ise İslamcılık yaftalamasıyla karşılaştığı görülmektedir. Ancak öne çıkarılan bu kavramların tutarlı ve kapsamlı bir ideolojiden ziyade, dış politika yürütücülerinin bireysel kimliklerini merkeze alarak yapılan açıklamalar olduğunu belirtebiliriz. Örneğin benzer dış politika pratikleri sergilemelerine rağmen Turgut Özal'ı Yeni-Osmanlıcı, buna mukabil Ahmet Davutoğlu'nu ise Pan-İslamist olarak tanımlamak bu çabanın tezahürüdür.⁴⁶¹

Türk dış politikası, AK Parti hükümetleri döneminde bir dönüşüm yaşamıştır.⁴⁶² Bu dönüşümün ideolojik boyutunu tanımlamak için “muhafazakar demokrasi” kavramsallaştırması öne çıkmaktadır.⁴⁶³ AK Parti'nin, muhafazakar demokrasi kavramsallaştırması etrafında gelişen siyaset anlayışı, Arap İsyanları sürecinde dış politikada liberal demokrasi çerçevesinde halkın iktidarının tesis edilmesi ve demokratik süreçlerin şeffaf bir şekilde yürütülmesi hedefini ortaya koymaktadır.⁴⁶⁴ Arap İsyanları ile Ortadoğu siyasal sisteminde yaşanan kırılma ile Türkiye, bölgede bir dönüşüm sürecinin yaşanmakta olduğuna inanarak bu süreçte kendi demokrasi tecrübesinin bölge ülkeleri için ilham kaynağı olabileceğini düşünmüştür.⁴⁶⁵ Nitekim isyan dalgasının ulaştığı hemen her ülkede iktidar mücadelesi veren muhalif hareketler, kendileriyle özdeşlik kurdukları Türkiye'yi ve AK Parti'yi rol model almışlardır.⁴⁶⁶ Bununla birlikte Türkiye, İslamcı veya seküler olsun, herhangi bir ülkede kimin iktidara geldiği ile değil bilakis iktidarın nasıl belirlendiği ile ilgilenmiştir. Daha açık bir ifadeyle demokrasinin bölgede yayılması için bunu bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

⁴⁶¹ Ali Balci, “Pan-Islamism’ in Turkish Foreign Policy as an Academic Distortion: A Reply to Ozkan”, <http://www.abalci.com/2015/03/12/a-reply-to-ozkan>

⁴⁶² Ali Aslan, “Türk Dış Politikasını Anlamak için Kavramsal Bir Çerçeve: Otonomi Arayışı”, Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran (Ed.), **Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika** içinde (17-40), İstanbul: SETA Yayınları, Temmuz 2018, ss. 31-39.

⁴⁶³ Yalçın Akdoğan, **Muhafazakar Demokrasi**, Ankara: AK Parti Yayınları, 2003; Ergun Özbudun, “From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey”, **South European Society and Politics**, Vol. 11, No. 3-4, (September-December 2006), ss. 547-550.

⁴⁶⁴ İbrahim Kalın, “Turkey and Arab Spring”, **Project Syndicate**, 23 May 2011.

⁴⁶⁵ M. Akif Kireççi, “Türkiye'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile İlişkilendirilmesi: Arap Baharı ve Türkiye Tecrübesi”, Selim Tezcan (Çev.), M. Akif Kireççi (Hazırlayan), **Arap Baharı ve Türkiye Modeli Tartışmaları** içinde (281-306), Ankara: ASEM Yayınları, Mart 2014, s. 282.

⁴⁶⁶ M. Akif Kireççi, “Türkiye'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile İlişkilendirilmesi”, ss. 292-293.

Türk siyasetinde AK Parti'nin edindiği tecrübe ancak demokratik koşullar altında milletin iktidar belirleme şansına sahip olabileceği ve milletin iktidarı ile ancak yerli ve milli bir siyasetin mümkün olabileceğini göstermiştir. Bu sebeple AK Parti yönetimindeki Türkiye, Ortadoğu'ya istikrarın ancak milletin iktidarının inşası ile dış müdahalelere kapalı güçlü siyasetin oluşmasıyla gelebileceğini hedeflemiştir. Dolayısıyla Türkiye, Ortadoğu'da dış faktörlerin devreden çıkması ve bölge ülkelerinin bağımsız bir dış politikaya sahip olması için öncelikli olarak özgür ve adil seçimlerin gerçekleştirilmesi ve demokratikleşme sürecinin işleme gerektigine inanmıştır. Zira demokratik süreçlerin sürekli akamete uğratılması ve ordunun siyasi aktör olarak canlı tutulması hiç şüphesiz Batı çıkarlarına uygun sonuçlar doğurmaktadır. Buradaki en önemli husus ise darbelerdir. Zira neredeyse her on yılda bir darbe yaşayan bir ülke olarak, Türkiye'nin Ortadoğu'daki en öncelikli kırmızı çizgisi darbeler yoluyla yönetimlerin değişmesidir. Türkiye, Batı tarafından hala en geçerli seçenek olarak kullanılan veya görmezden gelinen demokrasi dışı girişimleri, bölgedeki istikrarsızlığın esas müsebbibi olarak değerlendirmektedir. Aslında bu söylem ve pratik, Arap İsyanları başlamadan çok önce Türkiye'nin bölge perspektifi bağlamında devreye sokulmuştur. Örneğin tarihte ilk defa İslam İşbirliği Teşkilatı (o dönemki adıyla İslam Konferansı Örgütü, İKÖ) başkanlığının hem bir Türk aday hem de teamüllerin aksine gizli oy yöntemiyle gerçekleştirilen seçimle görevin devralınması bu açıdan sembolik önem arz etmektedir.⁴⁶⁷

2013'te Mısır'da gerçekleştirilen darbeye kadar Türk dış politikası Ortadoğu bölgesine demokrasinin gelmesi hedefiyle sokak gösterilerine destek vermiş ve iktidar değişiminde muhaliflere ilham kaynağı olmuştur. Ancak bu süreçte liberal demokratik değerler dışında Türkiye'nin Ortadoğu siyasi yapısına dair özgün bir sistem veya düzen idealine sahip olduğu iddia edilemez. Zira muhafazakar demokrasi kavramsallaştırması ancak iç politikada karşılığı olup Ortadoğu'daki kitleleri/siyaseti yönlendirebilecek kapasiteye sahip bir ideolojik kavramsallaştırma değildir. Dolayısıyla hem Türkiye'nin Arap İsyanları sürecindeki dış politikasının ideolojik boyutunun kavramsallaştırılması hem de Ortadoğu'da bir model ortaya koymak için gerekli olan yeni bir söylemin geliştirilmesi elzemdir.

⁴⁶⁷ Martina Warning and Tuncay Kardaş, "The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey's New Foreign Policy", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 2-3, (Summer-Fall 2011), s. 129.

Tüm bu değerlendirmeler etrafında AK Parti dönemi Türk dış politikasının genel anlamda ideolojik olmadığını ampirik olarak destekleyen göstergeler bulunmaktadır. Özellikle vurgulanması gereken nokta, kritik dönemlerde Türk dış politikası tercihlerinin ideolojik temelli olmayıp daha ziyade pragmatik ve reel politik gereksinimler çerçevesinde yapılmış olduğudur.⁴⁶⁸ Türkiye'nin dış politika kararlarının ideolojik faktörlerden beslenmediği bilakis ilkesel dayanakları olan rasyonel ve pragmatik bir zeminde milli çıkarlarını gözetten bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir.⁴⁶⁹ Bu bakımdan Türk dış politikasındaki aktivizmi ideoloji temelli değil bilakis bağımsızlaşma ve otonomi kazanma çabası ile açıklamak mümkündür.⁴⁷⁰ Bununla birlikte Türk dış politikasının süreklilik unsurlarının (statü arayışı, AB hedefi, ABD ile ilişkiler ve demokrasi) AK Parti'nin uyguladığı politikaların birçoğunda rastlanabileceğini belirtmek gerekmektedir. Türkiye'de farklı dönemlerde iktidara gelen farklı siyasi kanattan partilerin aynı dış politika konularında birbirlerine benzer davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Yine Türkiye'nin Rusya ile geliştirdiği ilişkilerden Ermeni ve Kıbrıs sorunlarında attığı pozitif adımlara kadar birçok gelişme buna örnek olarak gösterilebilir.⁴⁷¹

Türk dış politikasında ideolojinin rolü sınırlı olmakla birlikte BAE dış politikasında ise bu rolün daha geniş alan kapladığı söylenebilir. İdeolojinin dış politikadaki rolü bakımından incelendiğinde BAE'nin Siyasal İslam karşıtı/seküler bir yapıya sahip olduğu, buna mukabil Katar'ın din merkezli ideolojik teşekküllere kapı aralayan ve dış politikası açısından bunu bir sorun olarak görmeyen ve hatta pragmatik tutum sergilemekten kaçınmayan bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda Türkiye'yi iki farklı ucu temsil eden BAE ve Katar'ın ortasında konumlandırmak yanlış olmayacaktır. Zira Türkiye hem Mısır'da iktidara gelen İhvan'a laiklik uyarısında bulunması örneğinde görüldüğü gibi din-devlet ilişkilerinde büyük bir tecrübeye sahiptir hem de sırf İslamcı kimliğe sahip olmasından dolayı bölgede herhangi bir aktörü ötekileştirici bir tutumu bulunmamaktadır.

⁴⁶⁸ Nicholas Danforth, "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the Akp", **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 7, No. 3, 2008, ss. 83-95.

⁴⁶⁹ Ziya Meral and Jonathan Paris, "Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity", **The Washington Quarterly**, Vol. 33, No. 4, 2010, ss. 75-86.

⁴⁷⁰ Clemens Hoffmann and Can Cemgil, "The (Un)making of the Pax Turca in the Middle East: Understanding the Social-Historical Roots of Foreign Policy", **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 29, Issue. 4, 2016, s. 4.

⁴⁷¹ Hugh Pope, "Pax Ottomana? The Mixed Success of Turkey's New Foreign Policy", **Foreign Affairs**, November/December 2010.

BAE, herhangi bir Arap ülkesinin hegemon konuma yükselmeyeceği bir bölgesel seküler Arap milliyetçiliğini arzu etmektedir. Ancak Nasır döneminde olduğu gibi Arap milliyetçiliğinin ötekisi yerine Batı'yı değil bilakis Siyasal İslamcı akımları koymaktadır. Dolayısıyla bölge dışı emperyal güçlere ve özellikle Batı ile güçlü ilişkilere önem veren ve hatta ABD başta olmak üzere İsrail ile dahi iş birliğine açık olan bu yaklaşımın, tehdit olarak Ortadoğu'da alternatif siyasi düzen fikrine sahip olan hareketleri koyması şaşırtıcı değildir. Tüm tehdit tanımlamasını bölge içi siyasi hareketler üzerine yapan BAE'nin, ulaşmaya çalıştığı bölgesel düzeni sağlamak adına Arap İsyanları ile birlikte sert güç kullanımına dayalı bir dış politika yürüttüğü söylenebilir. Bu bakımdan Türkiye ile BAE arasındaki gerginliği ideolojik çatışmadan ziyade bilakis bölgesel güç mücadelesinin tezahürü olarak okumak daha doğrudur. Zira Arap İsyanları öncesinde ilişkilerin gayet iyi olması ve kimlik temelli hiçbir gerginliğin bulunmaması güçlü bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Ancak bölgede isyan dalgasının başlamasıyla ortaya çıkan güç mücadelesinde birbirlerine rakip olmaları ve bu mücadelenin zihni altyapısının ideolojik rekabet olarak sunulması durumu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ideoloji faktörünün sınırlı bir role sahip olduğu ortaya konmuştur. Katar ile Türkiye arasında ideolojik düzlemde ne bir yakınlaşma ne de bir gerginlik mevcutken BAE'nin Siyasal İslam karşıtlığı üzerine kurulu seküler yaklaşımı Türkiye ile gerginliğin artmasında önemli rol oynamıştır. BAE, Arap İsyanları sürecinde İhvan'ın etkisini ve Türkiye'nin bölgesel dönüşümden yana tavır koyan dış politikasını bölgesel statükoya meydan okuma olarak değerlendirmiş ve bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Aslında *Ukaz* gazetesinin Türkiye ve Cumhurbaşkanı Erdoğan aleyhtarlığı üzerine kurulu haberinde kullandığı “Osmanlıcılık ile İhvancılık arasında muta nikahı”⁴⁷² ifadesi BAE-Suud ekseninde bölgesel gelişmeler hakkında oluşturulmak istenen algının çok iyi bir özetidir. Buradan anlaşılacağı üzere gerek Türk dış politikasını sınırlandırmak maksadıyla gerekse bölgesel statükoyu muhafaza etmek amacıyla olsun BAE dış politikası Türkiye'ye ideolojik pencereden bakma alerjisine sahiptir.

⁴⁷² Halil Çelik, “BAE-Suudi Medyasındaki Türkiye Karşıtlığı”, *Anadolu Ajansı*, 25 Aralık 2018.

4. TÜRKİYE’NİN KATAR VE BAE POLİTİKALARINDA ULUSLARARASI SİSTEMİN VE KÜRESEL AKTÖRLERİN ETKİLERİ

Türk dış politikasında Katar ile stratejik iş birliği düzeyine gelinirken BAE ile gerilim/çatışma yaşanmasının kaynağı olarak uluslararası sistemi işaret edebilmek için, sadece Türkiye’nin değil aynı zamanda Katar ve BAE’nin dış politikalarındaki sistemik etkilere bakılması gerekmektedir. Elbette burada uluslararası sistemin dönüşümüne de göz atmak önem arz etmektedir. Çift kutuplu Soğuk Savaş düzeninin sona ermesinin ardından uluslararası sistemde kendisine müsavi güç kalmayan ABD’nin süper güç olarak belirdiği bir yapı ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte küresel aktörlerin güç kapasitelerindeki değişimlerle birlikte uluslararası sistemde dönüşüm yaşanacağı ve çok kutuplu bir yapının meydana geleceği düşünülmektedir. Ancak mevcut parametrelere bakıldığında henüz böyle bir yapı için gerekli şartların oluşmadığını belirtmek gerekir. Büyük güçlerin stratejik hesaplamaları, alt bölgesel yapı içerisindeki aktörlerin dış politikaları üzerinde doğrudan sonuçlar doğurmaktadır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin başat aktörü olan ABD’nin Ortadoğu politikasındaki kararları bölgesel güçlerin davranışlarını belirleyen ana faktörlerden biri olmuştur. ABD’nin stratejik desteğini almak veyahut blokajı ile karşılaşmak Ortadoğu’daki bölgesel güçlerin dış politikasını şekillendirirken bölge siyasetinin imkan/sınır boyutunu da ortaya koymaktadır. Washington’ın bölge politikasıyla uyumlu dış politikaya sahip olmak veya tam tersine ABD ile çıkar çatışması içerisine girmek Ortadoğu’daki aktörlerin dış politikalarına doğrudan yansımıştır. Bu bakımdan Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarını açıklarken başta süper güç ABD ve diğer küresel güçler ile dış politikada yaşadıkları uyum/çatışma süreçlerine bakılması elzemdir.

4.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemdeki güç dağılımında ABD hakim bir konuma sahip olmuştur. Gerek ekonomik gerekse askeri/teknolojik ve siyasi kapasite bakımından uluslararası sistem içerisindeki hiçbir aktörün kendisiyle boy

ölçülebilecek kapasitede olmaması, ABD'nin süper güç olarak domine ettiği uluslararası sistemi ortaya çıkarmıştır.⁴⁷³ Böylelikle ABD bir taraftan tüm küresel maliyetleri üstlenerek sistemik sorumluluklarını yerine getirmekten geri durmayacağını gösterirken diğer taraftan uluslararası liderliğini pekiştirecek güç gösterisini dünyanın dört bir yanında sergilemeye başlamıştır. Aslında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte tek süper güç olarak kalan ABD'nin uluslararası siyasette nasıl bir rol oynayacağına dair belirsizlik Saddam Hüseyin'in Kuveyt işgaline karşı verilen cevap ile ortadan kalkmış ve Başkan George Bush "yeni dünya düzeni"⁴⁷⁴ ilanı ile yeni dönemdeki Amerikan grand stratejisini ortaya koymuştur.

Soğuk Savaş boyunca Sovyet Bloku karşısında jeopolitik konumu itibarıyla ABD açısından stratejik değere sahip olan Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası döneme adapte olmada zorlandığını söylemek mümkündür. NATO üyesi olarak Soğuk Savaş mücadelesinde ABD'nin güvenlik politikalarıyla eş güdüm içerisinde olan Türkiye, NATO/ABD güvenlik şemsiyesinin sağladığı korumayla savunma ve dış politikalarını şekillendirmiştir. Zira Türkiye'nin son iki yüzyıllık periyotta sırasıyla İngiltere, Almanya ve ABD ile kurduğu ittifaklar temelde ulusal güvenliğini korumaya yönelik Rus/Sovyet tehdidine karşı dengeleme çabasıdır.⁴⁷⁵ Bu tehdidin ortadan kalkmasıyla birlikte Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan dönüşümde stratejik önemini korumaya çalışan Türkiye, dış politikada jeopolitik konumunu öne çıkaracak çeşitli arayışlar içerisinde olmuştur. "Türk dünyası" yaklaşımı bu arayışlardan biridir ve kullanılan söylemden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin dış politikada temel hedefi aslında ABD'nin liderliğindeki küresel sisteme uyum sağlamaktır.⁴⁷⁶ Bununla birlikte Türkiye'nin aktif bir dış politika izleyerek Birinci Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında yer alması, uluslararası sistemin şartlarına entegre olmaya çalışan Ankara'nın, dış politikasını uluslararası sistemin koşullarına göre belirlemeye çalıştığını göstermektedir.⁴⁷⁷

⁴⁷³ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, **America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century**, New York: Oxford University Press, 2016, ss. 14-48.

⁴⁷⁴ Rory Miller, "The Bush Legacy in the Gulf", **Al Jazeera**, 4 December 2018.

⁴⁷⁵ Şener Aktürk, "Turkey's Role in The Arab Spring and the Syrian Conflict", **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 15, No. 4, (Winter 2017), s. 89.

⁴⁷⁶ Ali Balcı ve Elif Madakbaş Gülener, "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", **Muhafazakar Düşünce**, Yıl. 15, Sayı. 55, (Eylül-Aralık 2018), ss. 77-98.

⁴⁷⁷ Ali Balcı ve Elif Madakbaş Gülener, "Turgut Özal Dış Politikası", s. 95.

Türk dış politikasının Ortadoğu bölgesindeki ülkelerle ilişkisi uzun müddet mesafeli olarak kalmıştır. Türkiye'nin hem cumhuriyet ile birlikte modernleşme yolunda yaptığı tercihlerle Ortadoğu coğrafyasından uzaklaşmaya çalışması hem de jeopolitik gerekçelerin getirmiş olduğu zorunluluklar sebebiyle Batılı ülkeler ile derin bir iş birliğine yönelmiş olması Arap ülkelerinde hoşnutsuzluğa yol açmıştır.⁴⁷⁸ Kıbrıs sorunu ve ekonomik gerekçelerle 1960'ların ortalarından itibaren Arap coğrafyasıyla yakınlaşmaya çalışan Türkiye, yine de Arap devletleri arası ihtilaflara karışmamaya ve İsrail-Filistin geriliminde itidalli olmaya özen göstermiştir. Soğuk Savaş'ın ardından ise Türk dış politikası, jeopolitik gerilimlerin sonucu olarak çevre coğrafyasında yaşanan sorunlardan doğrudan etkilenmiş ve bir taraftan komşu bölgelerde ortaya çıkan jeopolitik güç boşluklarından yararlanmaya çalışmıştır. Diğer taraftan ise yine bu dönemde terör sebebiyle iç güvenlik noktasında yaşadığı sıkıntılar kendisini sınırlandırmıştır. Henüz Soğuk Savaş sonrası döneme hazırlanmadan Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Bosna ve Irak'ta yaşanan istikrarsızlığın Türkiye'ye yansıyan olumsuzluklarına binaen PKK terörünün tırmanışa geçmesi ve iç siyasi istikrarsızlığın yaşanması, Ankara'nın dış politikada kısa vadeli ve tepkisel politikalarını beraberinde getirmiştir.⁴⁷⁹

Koalisyon hükümetleri üzerinde Genelkurmayın baskın bir güce sahip olması ise bu dönemdeki Türk dış politikasının yönünü belirlemesine neden olmuştur. İstikrarsız koalisyon hükümetleri yönetiminde kapsamlı dış politika stratejisi ortaya koyamayan Türkiye'nin bölgesel düzlemde İsrail ile yakınlaşması öne çıkmıştır.⁴⁸⁰ PKK terörü ile mücadelede sınır ötesi kaynaklı problemler güneydoğu sınırındaki komşu ülkelerle gerilimi artırırken Filistin meselesinin en hararetli olduğu bir dönemde Türkiye'nin İsrail ile stratejik iş birliğine yönelmesi Arap coğrafyasında tepkiye neden olmuştur. 1996'da iktidarda olan Necmettin Erbakan'ın Ortadoğu ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma yönündeki istisnai çabaları ise TSK'nın bariyerine takılmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ulusal güvenliğini sağlamak adına İran, Irak ve Suriye yönetimleriyle yaşadığı sorunları İsrail ile yakınlaşarak dengelemeye çabalarken NATO ve ABD ile

⁴⁷⁸ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, 4. Baskı, Melek Fırat (Drl.), Ankara: İmge Kitabevi, 2013, ss. 228-233.

⁴⁷⁹ Nasuh Uslu, **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar**, İstanbul: Anka Yayınları, 2006, ss.15-61.

⁴⁸⁰ Suliman Al-Atiqi (Ed.), "Turkey-GCC Relations: Trends and Outlook", **Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum (OXGAPS) and International Cooperation Platform (ICP)**, 2015, s. 8.

stratejik iş birliğini devam ettirmiş ve Washington'ın Ortadoğu politikasıyla uyum içerisinde olmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan dönüşümün Körfez bölgesindeki yansımalarına bakıldığında, ABD ile Körfez ülkeleri arasında müstesna sayılabilecek ilişkilerin olduğu görülür. Basra Körfezi'nin jeopolitik önemi bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen her aktörün stratejik hesaplamalarında öncelikli konuma sahip olagelmıştır. Ortadoğu coğrafyasının *territoryal* bütünlüğünü elinde tutmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu, Hint deniz ticaret yolunu hakimiyet altına almaya çalışan Britanya Krallığı ve Soğuk Savaş dönemi ile birlikte hidrokarbon kaynaklar ile bölgesel güvenliğin kontrolünü sağlamaya çalışan ABD bu jeopolitik gücün bilinciyle hareket etmişlerdir. Jeopolitik ve jeoekonomik önemine binaen Ortadoğu'daki en stratejik alt alanlardan biri olan Körfez bölgesinin, sahip olduğu hidrokarbon kaynaklarının büyüklüğü ve savunma/güvenlik alanlarındaki iş birliği de Washington yönetimi için kıymetli unsurlar olagelmıştır. 1945'te USS Quincy zırhlısında Kral Abdülaziz ile ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt arasındaki buluşmanın ardından başlayan stratejik ilişkiler Birinci Körfez Savaşı'yla ivme kazanarak devam etmiştir. Körfez güvenliği ABD'nin Ortadoğu stratejisinin mühim sütunlarından birini oluşturmaktadır. Nixon doktrini (Temmuz 1969) çerçevesinde geliştirilen İkiz Sütun (Twin Pillar) stratejisi, Sovyetler'in güneye inmesini engellemek amacıyla Şah idaresindeki İran ve Suudi Arabistan'ın birlikte jeopolitik bariyer oluşturmaya dayanmıştır.⁴⁸¹ 1979 Devrimi'ne kadar hayatta kalan bu strateji İran'daki rejim değişimiyle birlikte yürürlükten kalkmıştır.⁴⁸²

İslam Devrimi sonrası İran tehdidini ortadan kaldıracağı düşüncesiyle İran-Irak Savaşı'nda (1980-1988) Saddam Hüseyin'i destekleyen Körfez ülkeleri, Irak'ın 1990'da Kuveyt'e saldırmasıyla güvenlik bunalımına sürüklenmiştir. Kuveyt'in işgali Körfez güvenliği açısından ciddi bir meydan okuma olarak belirmiş ve aslında Körfez ülkelerinin güvenlik yapılanmasının epey kötü durumda olduğu anlaşılmıştır.⁴⁸³ Saddam Hüseyin'in ordusu Kuveyt'i yirmi dört saat gibi bir sürede işgal etmiş ve Körfez ülkeleri bu saldırıya

⁴⁸¹ Steve A. Yetiv, **The Absence of Grand Strategy: The United States in the Persian Gulf, 1972-2005**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2008, ss. 28-43.

⁴⁸² Yoel Guzansky, **The Arab Gulf States and Reform in the Middle East Between Iran and the "Arab Spring"**, New York: Palgrave Macmillan, 2015, s. 11.

⁴⁸³ Rosemarie Said Zahlan, "The Impact of US. Policy on the Stability of the Gulf States: A Historian's View", Joseph A. Kechichian (Ed.), **Iran, Iraq, and the Arab Gulf States** içinde (351-365), 2001, s. 356.

karşı askeri reaksiyon gösterememiştir. Kuveyt işgalinin ulusal güvenlik bağlamında Körfez ülkeleri için bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmaz. Soğuk Savaş sonrası küresel siyasette yegane büyük güç konumuna sahip olan ABD'nin, Birinci Körfez Savaşı ile birlikte bölgedeki askeri varlığını artırması, Körfez ülkelerinin güvenlik ihtiyacını karşılama noktasında belirleyici rol oynamıştır.⁴⁸⁴ Irak'a yönelik başlatılan hareket öncesinde başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinde askerini konuşlandıran ABD aynı zamanda Körfez ülkeleri ile (Suudi Arabistan hariç) savunma ve güvenlik anlaşmaları da yapmıştır.⁴⁸⁵ Bu kapsamda ABD ile Umman (1991), Kuveyt (19 Eylül 1991), Bahreyn (28 Ekim 1991), Katar (23 Haziran 1992) ve BAE (25 Temmuz 1994) Savunma İşbirliği Anlaşmaları imzalamışlardır.⁴⁸⁶

Bölgesel istikrarsızlık girdabında güçlü ve agresif komşularla çevrilmiş olan Katar ve BAE, hayatta kalma mücadelesi açısından Soğuk Savaş'tan tek süper güç olarak çıkan ABD ile güvenlik angajmanında bulunmayı tercih etmişlerdir. Önce devrimle birlikte bölgesel yayılmacılık hedefleri olan İran tehdidi ve daha sonra Saddam Hüseyin'in saldırgan Körfez hamlesi ile karşı karşıya kalan bu iki Körfez ülkesi, bir taraftan bu tehditler karşısında Suudi Arabistan ile angajmanlarını artırırken diğer taraftan Riyad'ın hegemonyası altında kalmamaya da özen göstermişlerdir.⁴⁸⁷ Zira Suudi Arabistan'ın diğer Körfez ülkelerinden çok daha büyük bir aktör olması Körfez bölgesinde hegemonik eğilimler göstermesine neden olmaktadır. KİK'in (Mayıs 1981) kurulmasından önceki dönemlerde Riyad yönetiminin diğer Körfez ülkelerine yönelik yayılmacı ve saldırgan tutum takınması neticesinde ikili ilişkilerde gerilimler yaşanmış ve sınır anlaşmazlıkları gibi sorunlar ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁸

ABD'nin Birinci Körfez Savaşı'yla bölgeye gelmesi ve Körfez ülkelerine güvenlik şemsiyesi sağlaması Katar ve BAE tarafından bölgesel tehditler karşısında ulusal güvenlik garantisi olarak görülmüştür. ABD ile kurulan askeri iş birliği İran, Irak ve hatta Suudi Arabistan'ın konvansiyonel tehditleri karşısında güvenlik sağlarken Katar ve

⁴⁸⁴ Hassan Hamdan al-Alkim, "The Arabian Gulf at the New Millennium: Security Challenges", Joseph A. Kechichian (Ed.), **Iran, Iraq, and the Arab Gulf States** içinde (407-425), 2001, s. 419.

⁴⁸⁵ Marc J. O'Reilly, **Unexceptional: America's Empire in the Persian Gulf, 1941-2007**, Lanham: Lexington Books, 2008, s. 179.

⁴⁸⁶ Steve A. Yetiv and Katerina Oskarsson, **Challenged Hegemony: The United States, China, and Russia in the Persian Gulf**, California: Stanford University Press, 2018, s. 42.

⁴⁸⁷ Rory Miller and Harry Verhoeven, "Overcoming Smallness: Qatar, The United Arab Emirates and Strategic Realignment in the Gulf", **International Politics**, Vol. 57, Issue 1, (February 2020), s. 8.

⁴⁸⁸ Rory Miller and Harry Verhoeven, "Overcoming Smallness", s. 2.

BAE'nin dış politikada daha fazla rol oynayacakları alanlara yönelmelerine imkan tanımıştır. Dolayısıyla ulusal güvenliklerine tehdit olarak değerlendirdikleri aktörlerin ABD'ye rağmen hareket edemeyeceklerinden emin olmaları sayesinde Katar ve BAE iç ve dış politikada dönüşüm yaşamışlardır. Böylelikle Soğuk Savaş'ın çift kutuplu yapısında küçük devletler olarak uluslararası sistem içerisinde varlık gösteremeyen Katar ve BAE bölgesel gelişmelerde rol oynama imkanı elde etmişlerdir. Bu dönemde dış politikada otonomi arayışını sürdüren bu ülkeler bir yandan askeri kapasitelerini artırmaya çalışırken diğer yandan Körfez bölgesi dışında bölgesel düzlemde etkin olabilecekleri dış politika davranışlarında bulunmuşlardır.⁴⁸⁹ Örneğin Katar 1996'da Doha'da İsrail'in ticaret ofisi açmasına izin vererek (2008'de kapatılmıştır) Tel Aviv'in Körfez bölgesiyle angajmanına kapı aralayan ülke olmuştur.⁴⁹⁰

Uluslararası sistemin büyük gücü Washington yönetiminin “peşine takılma” politikası izleyen Katar ve BAE, silah tedariki noktasında tercihlerini ağırlıklı olarak ABD'den yana kullanmalarına ve savunma yeteneklerini ileri bir noktaya taşımalarına rağmen, dış politikada büyük oranda Washington merkezli bakış açısının ortaya çıkması gibi bir maliyeti üstlenmek durumunda kalmışlardır.⁴⁹¹ Askeri olanakların ve imkanların artması neticesinde her iki ülke de daha fazla savunma harcaması yapmış ve askeri kapasitelerinde yapısal dönüşümler sağlamışlardır. Örneğin 1990'ların başında Katar'ın hava kuvvetleri kapasitesi henüz çok zayıfken (11 adet M-2000ED Mirages, 1 adet M-2000D Mirages ve 6 adet Alpha Jet) 1996'da 1 milyar dolar gibi büyük bir bütçe harcayarak El Udeid Üssü'nü inşa etmiştir.⁴⁹² Daha sonra bu üsse Amerikan kuvvetlerinin yerleşmesinden anlaşılabileceği üzere güvenlik ve savunma politikalarında Washington yönetiminin tercihlerinin ön planda tutulduğu görülmüştür. Keza BAE, ABD öncülüğündeki Somali (1992) ve Kosova (1999) operasyonlarına katılarak yakın iş birliği içerisinde olmaya çalışmıştır.

⁴⁸⁹ Rory Miller and Harry Verhoeven, “Overcoming Smallness”, ss. 1-20.

⁴⁹⁰ Martin Beck, “Israel: Regional Politics in a Highly Fragmented Region”, Daniel Flemes (Ed.), **Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers** içinde (127-148), Burlington: Ashgate Publishing, 2010, s. 143.

⁴⁹¹ Emma Soubrier, “Evolving Foreign and Security Policies: A Comparative Study of Qatar and the United Arab Emirates”, Khalid S. Almezaini and Jean-Marc Rickli (Eds.), **The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and after the Arab Spring** içinde (123-143), London: Routledge, 2017, s. 126.

⁴⁹² Detaylı bilgi için bkz. Anthony H. Cordesman and Khalid R. al-Rodhan, “Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars: Volume 1”, **Praeger Security International and CSIS**, 2007, ss. 145-162.

Soğuk Savaş sonrası ABD liderliğindeki uluslararası sistem içerisinde yeniden konumlanmaya çalışan tüm aktörler gibi Türkiye, Katar ve BAE de kendi güç kapasiteleri ve ölçekleri nispetinde dış politika davranışlarını güncellemişlerdir. Türkiye'nin sistemik dönüşümden faydalanmaya çalışan aktif dış politikası terör ve iç istikrarsızlık problemleriyle akim kalırken Ortadoğu politikasında ise TSK'nın gölgesinde kalarak güvenlik odaklı ve Kemalist dış politika perspektifine sadık bir biçimde Arap ülkeleri ile mesafeli bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin İsrail ile angajmanı Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesinin önüne geçerken Ankara'nın bu yönde bir stratejisinin olmadığını da söylemek gerekir. Dolayısıyla Türkiye'nin Katar ve BAE ile bu dönemde somut bir gelişme yaşadığı söylenemez. Karşılıklı diplomatik, askeri ve ekonomik etkileşimin oldukça sınırlı olduğu ancak her üç ülkenin de yeni bölgesel şartlara ve uluslararası sisteme intibak etme çabasında olduğu ifade edilebilir.

4.2. ABD'nin Irak Müdahalesi (2003)

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası güç dağılımında ABD'ye üstünlük kurabilecek başka bir devlet/devletler bulunmamaktaydı. Diğer aktörlerin yeterli güç kapasitesine sahip olmayışı nedeniyle ABD'yi dengelemeleri söz konusu değildi. Soğuk Savaş sonrası ABD liderliğindeki uluslararası sistemde “hegemonik istikrar” döneminin yaşandığı bu süreçte devletler dengeleme yapamadıkları için süper gücün peşine takılma davranışı sergilemişlerdir. ABD'nin peşine takılmak istemeyen bazı aktörler ise açıktan karşı bir pozisyon üretmeye cüret edemedikleri için “yumuşak dengeleme” (*soft balancing*) seçeneğine yönelmiştir.⁴⁹³ Bununla birlikte ABD'nin karşı konulamaz gücüne en ciddi meydan okuma 11 Eylül saldırıları ile gerçekleşmiştir. Amerikan dış politikası açısından tarihi bir kırılma olan 11 Eylül saldırıları bir taraftan bu ülkenin ulusal güvenliğinde travma oluştururken diğer taraftan Washington'ın agresif güç kullanımını da beraberinde getirmiştir.

Amerikan dış politikasında öne çıkan tercihleri dört strateji geleneği üzerinden okumak mümkündür. “Üstünlük”, “liberal kurumsalcılık”, “seçici angajman” ve “izolasyonculuk” stratejileri ABD'nin küresel siyasetteki dış politika hedeflerine dair yaklaşımlarını ortaya

⁴⁹³ Robert A. Pape, “Soft Balancing Against the United States”, *International Security*, Vol. 30, No. 1, (Summer 2005), ss. 7-45.

koyan eğilimler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹⁴ Uluslararası tüm yükümlülükleri üstlenen ABD, sistemin istikrarlı şekilde sürdürülmesini sağlayan ve sistemin işleyişinden en fazla kendisi istifade eden aktör olarak müdahalecilikten çekinmemiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yegane süper gücü olan ve kendisini dengeleyebilecek herhangi bir gücün olmamasını da fırsat bilen ABD, kendisine yönelik uluslararası terör tehdidine karşı Başkan George W. Bush'un üstünlük ve seçici angajmana dayalı dış politika stratejisi ile hareket ederek tek taraflı ve müdahaleci bir dış politika izlemiştir.⁴⁹⁵ Bu kapsamda ulusal güvenlik stratejisini saldırgan yöntemler üzerine kuran Washington yönetimi, uluslararası terörizmle mücadele için dünyanın çeşitli coğrafyalarında önleyici müdahale kapsamında askeri güç kullanımına yönelmekten kaçınmamıştır.⁴⁹⁶

11 Eylül saldırılarının küresel siyasette oluşturduğu deprem sonrasında ABD'nin agresif ve müdahaleci dış politikasının Ortadoğu'nun tam merkezinde cereyan etmesi şüphesiz tüm Ortadoğu ülkelerinin dış politika davranışlarını da etkilemiştir. Bush yönetiminin dünya ülkelerini taraflarını seçmeleri konusunda uyarmasıyla başlayan uluslararası terörizm ile mücadele dönemi özellikle Ortadoğu uluslararası sistemini doğrudan etkilemiştir. ABD'nin Afganistan (2001) ve Irak'a (2003) yönelik askeri müdahaleleri bölgedeki tüm fay hatlarının yerinden oynamasına sebep olmuştur. Bölgesel aktörler bir taraftan bu müdahalenin kendi ulusal güvenlikleri açısından oluşturacağı tehditleri değerlendirirken diğer taraftan bölgesel düzende nasıl bir kayma yaşanacağını öngörmeye çalışmışlardır. Uluslararası sistemin büyük gücü ABD'nin, küresel siyaseti kendi gündemiyle domine etmesi ve askeri güç kullanımında bulunması diğer bütün aktörlerin buna göre kendi stratejilerini belirlemelerini beraberinde getirmiştir.

ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkan Almanya, Çin, Rusya ve Fransa gibi küresel aktörler dahi askeri kapasite limitlerinin farkında olarak Washington yönetimine karşı

⁴⁹⁴ Barry R. Posen and Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", *International Security*, Vol. 21, No. 3, (Winter 1996/97), ss. 5-53.

⁴⁹⁵ Keir A. Lieber and Robert J. Lieber, "The Bush National Security Strategy", U.S. Foreign Policy Agenda, *An Electronic Journal of the U.S. Department of State*, Vol. 7, No. 4, (December 2002).

⁴⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz. *The National Security Strategy of the United States of America*, Washington D.C., (September 2002); Robert Jervis, "Understanding the Bush Doctrine", Demetrios James Caraley (Ed.), *American Hegemony: Preventive War, Iraq and Imposing Democracy*, New York: The Academy of Political Science, 2004, ss. 3-26; Melvyn P. Leffler and Jeffrey W. Legro, "Introduction", Melvyn P. Leffler and Jeffrey W. Legro (Eds.), *To Lead the World: American Strategy after the Bush Doctrine* içinde, New York: Oxford University Press, 2008, ss. 1-10.

ancak yumuşak dengeleme (*soft balancing*) yapmak durumunda kalmışlardır.⁴⁹⁷ Zira ABD'yi dengelemek bu aktörlerin güç kapasiteleri dahilinde mümkün değildir. Dolayısıyla tüm aktörler dış politikalarını süper gücün stratejik tercihlerine göre ayarlamaya çalışmışlardır. Ortadoğu bölgesindeki aktörlere bakıldığında ise Körfez ülkelerinin ABD'nin peşine takılma politikasını sürdürdükleri görülmektedir. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenler arasında Körfez vatandaşlarının (15 Suudi vatandaşı ve 2 BAE vatandaşının) olması nedeniyle ABD'nin yoğun eleştirilerine ve baskılarına maruz kalan Körfez ülkeleri, bir yandan yeni sürece uyum sağlama yönünde Washington'ın peşine takılma politikasını takip ederken diğer taraftan iç politikada reform çabaları sergilemişlerdir.⁴⁹⁸

11 Eylül sonrasında ABD'nin Irak müdahalesi ile Türkiye'nin güney sınırlarında askeri güç kullanımında bulunması Türk dış politikası açısından önemli bir sınav niteliğinde olmuştur. Birinci Körfez Savaşı'nda yaşanan ekonomik ve siyasi maliyetlerin yol açtığı sorunları göz önünde bulunduran Ankara, bu sefer daha ihtiyatlı hareket etmiş ve Washington'dan bazı güvenceler alarak sürece dahil olabileceğini belirtmiştir.⁴⁹⁹ Hatta ABD Başkanı George W. Bush, Türkiye ile yürütülen müzakereleri at pazarlığı olarak tasvir ederek Türkiye'nin ortaya çıkacak ekonomik ve diğer maliyetler konusunda garanti istemesini eleştirmiştir.⁵⁰⁰ Dolayısıyla Irak'a yönelik müdahalenin hazırlık aşamasında Türkiye ile ABD arasında çok yoğun diplomasi trafiği yaşanmış, Washington'ın yaptığı plan çerçevesinde başarılı bir müdahale için Türk topraklarının kullanılması ve Amerikan askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılması planlanmıştır. Nitekim Ankara, Irak müdahalesiyle ortaya çıkacak maliyetler ve fırsatlar arasındaki ikilem yaşarken ABD'nin Türkiye'ye yönelik baskıları 1 Mart tezkeresi ile akamete uğramıştır.

ABD'nin Irak'a tek taraflı müdahalesinin sonuçları itibarıyla bölgesel istikrarsızlığa yol açabileceğini öngören Türkiye gerek 1 Mart tezkeresi gerekse Irak'a Komşu Ülkeler İnisiyatifi (ilk etapta İran, Suriye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt yer almıştır)

⁴⁹⁷ Neal G. Jesse ve Diğerleri, "The Leader can't Lead When the Followers won't Follow: The Limitations of Hegemony", Kristen P. Williams, Steven E. Lobell and Neal G. Jesse (Eds.), **Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge** içinde, California: Stanford University Press, 2012, s. 12.

⁴⁹⁸ Fatma al Sayegh, "Post-9/11 Changes in the Gulf: The Case of the UAE", **The Middle East Policy Council**, Vol. 11, No. 2, (Summer 2004).

⁴⁹⁹ Şebnem Ece Egeli, "Türkiye-ABD İlişkileri", Deniz Tansi ve Hakan Sezgin Erkan, **Türk Dış Politikası'nda Güncel Eğilimler (2000-2004)** içinde (192-212), İstanbul: KaNes Yayınları, 2015, s. 201.

⁵⁰⁰ "Müzakerelerde At Gerilimi", **Milliyet**, 24 Şubat 2003.

gibi diplomatik hamlelerle kendisine alan açmaya çalışmıştır.⁵⁰¹ Dolayısıyla ABD'nin Irak müdahalesi sürecinde Türkiye'nin dış politika davranışını yumuşak dengeleme etrafında açıklamak daha doğru gözükmemektedir.⁵⁰² Aslında Irak'a müdahale sürecinde Türk dış politikasının Amerikan tehditlerine rağmen bağımsız bir tutum sergilemesi özellikle Arap dünyasında büyük takdir ile karşılanmıştır. Irak'a komşu ülkeler zirvesi gibi inisiyatifler alınması, bölgenin istikrarsızlığa sürüklenmesini önleyici diplomatik girişimlerde bulunulması ve Arap ülkeleriyle temasa geçilmesi Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye yönelik yaklaşımlarının olumlu yönde değişmesini sağlamıştır. Keza Körfez ülkeleri nezdinde 1990'lardaki İsrail ve ABD yanlısı Türkiye imajı değişmiş ve AK Parti iktidarının yeni dış politikası olumlu karşılık bulmuştur. Aslında Suudi Arabistan ve Türkiye'nin, Amerikan müdahalesine yönelik endişeleri iki ülkenin bölgesel perspektifini yakınlaştırmış ve bu da Körfez ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. Zira Saddam sonrası Irak'ın geleceğinde Tahran yönetiminin etkin olacağı düşüncesi Riyad'ı oldukça rahatsız etmiştir.⁵⁰³ Buna mukabil Katar müdahale için ABD'ye lojistik ve siyasi destek vermiştir. BAE ise siyaseten olumsuz tavrını açıklarken askeri olarak lojistik katkı sunmuştur.⁵⁰⁴

Türkiye açısından Mesut Barzani ve Celal Talabani liderliğindeki oluşumlar ile Amerikan yönetiminin yakın çalışması ve Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinde bu iki aktörün başını çektiği Kürt milliyetçiliğinin yükselmesi ihtimali Irak'ın kuzeyinde bir Kürt otonom yapısının ortaya çıkması endişesini oluşturmuştur. Bununla birlikte Türkiye, Saddam sonrası Irak iç siyasetinde ve bölgesel denklemde İran'ın nüfuzunu artıracakı öngörüsünde bulunmuştur. İslam Devrimi'nden itibaren İran'ı konvansiyonel tehdit olarak gören Körfez ülkeleri açısından temel kaygı ise Irak'taki İran nüfuzunun artması olasılığı olmuştur. Özellikle Riyad yönetiminin temel endişesi Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın siyasal geleceğinin nasıl gelişeceği noktasına odaklanmıştır. Bu aynı zamanda Türkiye'nin de çekincelerinden biridir. Irak'taki demografik yapı göz önünde bulundurulduğunda Şii ve Kürt nüfusun Saddam sonrası oluşturulacak Irak'ta en

⁵⁰¹ Ali Balci and Murat Yeşiltaş, "Turkey's New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq's Neighboring Countries", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 29, No. 4, (Summer 2006), ss. 18- 37.

⁵⁰² Murat Yeşiltaş, "Soft Balancing in Turkish Foreign Policy: The Case of the 2003 Iraq War", *Perceptions*, Vol. XIV, (Spring-Summer 2009), ss. 25-51.

⁵⁰³ Madawi al-Rasheed, "King Salman and His Son: Winning The USA, Losing The Rest", Madawi Al-Rasheed, *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia* içinde (235-250), New York: Oxford University Press, 2018, s. 247.

⁵⁰⁴ Steve A. Yetiv and Katerina Oskarsson, *Challenged Hegemony: The United States, China, and Russia in the Persian Gulf*, s. 47.

güçlü aktör olacakları öngörülmüştür. Dolayısıyla Türkiye ile bazı Körfez ülkeleri arasında güvenlik tehdidinin ortaklaşması ve Türkiye'nin Irak'a müdahale öncesinde 1 Mart tezkeresi ile Amerikan askerlerinin topraklarını kullanmasına izin vermemesi Türkiye ve Körfez ülkelerinin yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Elbette uluslararası sistemik şartların Ortadoğu'da meydana getirdiği koşulların yanı sıra AK Parti hükümetinin yeni dış politika anlayışı ve Ortadoğu siyasetinde paradigma değişimine yönelmesi, Türkiye'nin sistemik faktörlerden yararlanmasını sağlamıştır. AK Parti iktidarında Türk dış politikası tek taraflı ve Batı merkezli diplomasi yaklaşımını terk ederek çok boyutlu dış politikayı öncelemiş, Ortadoğu coğrafyasıyla etkileşimi artırmayı hedeflemiş, karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşturma amacıyla çevre coğrafyalardaki komşularıyla iş birliğine yönelmiş ve oldukça dinamik bir diplomasi sergilemiştir.⁵⁰⁵ Bu sayede uluslararası sistemik şartların getirdiği fırsatları değerlendirerek genelde Ortadoğu ve özelde Körfez ülkeleri ile ilişkilerini onarmaya ve daha fazla temas kurarak iş birliği kurmaya çalışmıştır.⁵⁰⁶ Bu açıdan bakıldığında 11 Eylül ve Irak'a müdahale sonrası Ortadoğu bölgesinde ABD'nin askeri varlığı hem bölgesel güçlerin sert güç kullanımına yönelik politika geliştirmesini ve revizyonist eğilimlerde bulunmasını engellemiş hem de bölgesel düzlemde yapısal bir değişimin mümkün olmaması sebebiyle bölgesel güçlerin daha yumuşak alanlara yönelmesine neden olmuştur.⁵⁰⁷

Bölgesel düzene yönelik herhangi bir meydan okumanın ve bölgesel statükoyu değiştirecek sistemik bir dönüşümün olmamasına ilaveten uluslararası sistemin liderinin bölgede askeri güç olarak yer alması bölgesel güçler arasındaki sert güç merkezli rekabeti sınırlandırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Katar ve BAE politikaları, bölgedeki ABD askeri varlığının bölge içi gerilimlerin oluşmasına fırsat tanımamasından ve Ortadoğu siyasi yapısının hegemon gücün kontrolü altında olmasından doğrudan etkilenmiştir. Yapısal şartların gereği olarak bölgesel güç rekabeti daha yumuşak düzlemde devam etmiş ve Türkiye diplomatik aktivizmi ile Katar ve BAE ile yakınlaşma fırsatı yakalamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında sistemik faktörlerin

⁵⁰⁵ Aylin Aydın Çakır and Gül Arıkan Akdag, "An Empirical Analysis of the Change in Turkish Foreign Policy under the AKP Government", *Turkish Studies*, Vol. 18, Issue. 2, 2017, ss. 334-357.

⁵⁰⁶ Kemal Kirişçi, "Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US-Turkish Relations", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 15, No. 2, 2013, ss. 189-205.

⁵⁰⁷ Hasan Basri Yalçın, "Ortadoğu'da Yeni Durum ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, *Türk Dış Politikası Yıllığı: 2013* içinde (13-41), İstanbul: SETA Yayınları, 2015, s. 15-24.

sağladığı zemin sayesinde güvenlik ve diplomasi alanında stratejik iş birliği meydana gelmiştir. Körfez ülkeleriyle tarihi sayılabilecek karşılıklı üst düzey ziyaretlerin peşi sıra ikili ilişkiler stratejik düzlemde yakınlaşmaya varmıştır.⁵⁰⁸ Örneğin Körfez ülkeleri Türkiye'nin 2009-2010 BMGK geçici üyesi olmasını ve Arab Ligi'nde gözlemci statüsü elde etmesini desteklemiştir.⁵⁰⁹ ve ilaveten Türkiye ile KİK arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog" (2008) anlaşması imzalanmıştır.

Katar, dış politikasında Suudi hegemonyasından kurtulmak ve bölgede alternatif güçler ile dirsek temasında olmak önemli bir parametre olduğundan Türkiye ile angajmanını artırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin Körfez'e yönelik proaktif dış politikası ile Katar dış politikasındaki bu yaklaşım örtüşmüş ve ABD'nin Katar'da askeri olarak konuşlanması Doha yönetimi açısından güvenlik garantisi olarak değerlendirilmiştir. 11 Eylül sonrası terörizm ile mücadelede Washington yönetimine destek veren ve Irak müdahalesinde en kritik merkezlerden birine ev sahipliği yapan Katar, 2002'de ABD ile imzalanan Savunma Paketi ile Suudi Arabistan'daki Prens Sultan Hava Üssü'nde konuşlu bulunan Hava Operasyonları Komuta Merkezini Katar'daki El-Udeid Üssü'ne (ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı [CENTCOM] burada yer almaktadır.) taşıma kararını ulusal güvenliğine yönelik teminat olarak değerlendirmiştir.⁵¹⁰ Dolayısıyla Amerikan güvenlik şemsiyesi altında olmanın konforuna sahip olan Katar, dış politikada prestijini ve bölgesel güç kapasitesini yükseltecek adımlara yönelmiştir.⁵¹¹ Katar'ın ara buluculuğu Amerikan dış politikasının elini rahatlatan niteliklere sahiptir. Washington yönetiminin doğrudan temas kurmak istemediği/kuramadığı aktörlerle müzakerelerin yürütülmesi, krizlerin çözümü ve karşılıklı taleplerin alışverişi Katar ara buluculuğunda gerçekleştirilmiştir.⁵¹² ABD açısından Libya, Irak, Hamas-İsrail çatışması, Taliban ve Nusra Cephesi gibi meselelerde Doha yönetiminin ara buluculuk rolünü başarıyla oynaması hem Katar hem de ABD dış politika çıkarları için somut sonuçlar üretmiştir.⁵¹³

⁵⁰⁸ Türkiye-Katar ve Türkiye-BAE arasında üst düzey karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş ve ilaveten Suudi Arabistan kralı kırk yıl sonra (2006), Bahreyn kralı da ilk defa (2008) Türkiye'yi resmi olarak ziyaret etmiştir.

⁵⁰⁹ Siret Hürsoy, "Turkey's Foreign Policy and Economic Interests in the Gulf", *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 3, 2013, s. 505.

⁵¹⁰ Matthew Gray, "Qatar: An Ambitious Small State", Shahram Akbarzadeh (Ed.), *The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East* içinde (193-208), New York: Routledge, 2019, s. 200.

⁵¹¹ Matthew Gray, "Qatar: An Ambitious Small State", s. 202.

⁵¹² Fatma Aslı Kelkitli, "American-Qatari Partnership in the post-Gulf War Era: A Mutually Beneficial Relationship", Geoffrey F. Gresh and Tuğrul Keskin (Eds.), *US Foreign Policy in the Middle East: From American Missionaries to the Islamic State* içinde (138-154), New York: Routledge, 2018, s. 143.

⁵¹³ Fatma Aslı Kelkitli, "American-Qatari Partnership in the post-Gulf War Era", s. 143.

Tam bu noktada Ortadoğu’da eş zamanlı olarak ara buluculuk faaliyetleri ile diplomatik aktivizm içerisinde olan Türkiye ve Katar, bölgesel ve ikili angajmanlarını her geçen gün artırmışlardır. Türkiye ve Katar, Suriye-İsrail dolaylı müzakereleri, Iraklı gruplar arasındaki ara buluculuk, İran nükleer müzakereleri, Filistinli gruplar ve Lübnan iç siyasi diyalogu gibi ara buluculuk faaliyetleri ile yumuşak güç diplomasisi sürdürerek bölgedeki nüfuzlarını artırmayı hedeflemiş ve tüm taraflarla görüşebilen ülkeler olarak belirmişlerdir. Bölgesel düzenin çatışmacı karaktere sahip olmadığı bir konjonktürde Türkiye ve Katar’ın ara buluculuk faaliyetlerini kolayca sergileyebilmeleri ve uluslararası sistemin sunduğu fırsatı iyi değerlendirmeleri aynı zamanda diplomatik etkileşimlerini sıklaştırarak daha fazla yakınlaşmaları sonucunu doğurmuştur. Zira bu ara buluculuk girişimlerinin birçoğunda Türkiye ve Katar’ın yakın çalışarak ortak çözüm mekanizmaları ürettikleri görülmektedir. Bu sayede iki ülke arasındaki diplomatik yakınlık, beraberinde siyasi ilişkilerin ivme kazanmasını ve bölge perspektiflerinin yakınlaşmasını da sağlamıştır.

BAE, ABD’nin Irak müdahalesine yönelik olumsuz kanaate sahip olmasına rağmen uluslararası terörizm ile mücadelede Washington’la eş güdüm içerisinde hareket etmiş ve oluşturulan uluslararası koalisyon içerisinde yer almıştır.⁵¹⁴ Ulusal güvenliğine yönelik en ciddi tehdit olan İran’ın “şer eksen” çerçevesinde ele alınarak ABD tarafından hedefe oturtulması Körfez güvenliğini ve özelde BAE’nin ulusal güvenliğini koruma altına almıştır. Bununla birlikte BAE, güvenlik ve dış politikası açısından konvansiyonel tehdit sıralamasında ilk sırada yer alan ve bölge içi güç mücadelesinde sınırlandırılmasını istediği İran’ı bir başka bölgesel güç ile dengelemeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu dönemde BAE’nin Türkiye ile yakınlaşmasındaki en önemli faktör hiç şüphesiz ABD’nin Irak müdahalesi sonrası İran’ın bölgede nüfuzunun genişlemesi ve bu nüfuzu dengeleme ihtiyacıdır. İran ile Büyük ve Küçük Tunb ile Abu Musa adaları üzerinde egemenlik çatışması yaşayan BAE, Irak’ta ve genel olarak Ortadoğu’da İran gücünün yükselmesinden çekinmiştir. Zira Körfez emirliklerine yönelik İslam Devrimi’nden itibaren agresif bir dış politika takip eden Tahran’ın zayıflatılması ve bölgede hareket

⁵¹⁴ Khalid S. Almezaini, *The UAE and Foreign Policy: Foreign Aid, Identities and Interests*, New York: Routledge, 2012, s. 43.

alanının daraltılarak tecrit edilmesi Abu Dabi yönetiminin öncelikli stratejik tercihi olarak belirmiştir.

Türkiye'nin bu dönemde Körfez ülkeleriyle stratejik önemiyet arz eden bölgesel güvenlik meselelerinde ortak görüş sergilemeye açık hale gelmiş olması sayesinde bireysel ulusal sorunlarını sahiplenme eğilimi ortaya çıkmıştır. Örneğin “Türkiye-KİK Yüksek Düzeyli Diyalog” zirvesinin sonuç bildirgesinde İran ile BAE arasındaki sorunlu adalara (Büyük ve Küçük Tunb ile Abu Musa) ve Kıbrıs'a yönelik verilen mesajlar, tarafların bu dönemde dayanışmalarını ve stratejik ortaklık seviyesine ulaşan yakınlaşmalarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte Katar ve BAE'nin, NATO'nun Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla geliştirdiği İstanbul İşbirliği Girişimi'ne (Istanbul Cooperation Initiative, Ocak 2004) katılmaları güvenlik bağlamında Türkiye ile ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu dönem içerisinde Türkiye ve BAE'nin birbirlerini tehdit olarak değerlendirmemeleridir. Bilakis iki ülkenin başta askeri işler olmak üzere savunma/güvenlik ve dış politikada sürekli ivme kazanan ilişkilere sahip oldukları görülmektedir. Öyle ki iki ülke arasında savunma modernizasyonu ve askeri alanda iş birliğini içeren “Askeri İşbirliği Anlaşması” (Mart 2009) imzalanmıştır. Hiç şüphesiz 11 Eylül saldırılarından 2010'a kadar Türkiye ve BAE'nin tehdit öncelikleri birbiriyle çatışmamış ve ulusal güvenlik stratejileri ABD'nin askeri mevcudiyetinden kaynaklanan bölgesel düzendeki statüko ile uyum içerisinde olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin BAE politikasını belirlerken Abu Dabi yönetiminin ulusal ve bölgesel güvenlik bağlamında Ankara'nın Ortadoğu politikasına yönelik tehdit algısına sahip olmayışı ikili ilişkilerde istikrar meydana getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin bu dönemde BAE ile iş birliği içerisinde olmasını büyük oranda sistemik şartların sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

4.3. ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Arap İsyanları

Başkan Obama henüz seçim sürecinde Irak müdahalesinden doğan maliyetlerin Washington açısından oldukça yük oluşturduğu ve başkan olması durumunda ABD dış politikasının daha ihtiyatlı olacağını işaretlerini vermiştir. Zira Obama, Irak başta olmak üzere askeri angajmanlarının oluşturduğu maliyetlerin yanı sıra 2008 ekonomik krizinin

etkilerini üstlenmek durumunda kalan ABD'nin yeni güvenlik ve dış politika stratejisine yönelmesini sağlamaya çalışmıştır.⁵¹⁵ Nitekim başkan olduktan sonra Amerikan dış politikasını “yeniden mevzilenme” (*retrenchment*) stratejisi üzerine inşa eden Obama yönetimi, uluslararası güvenlik problemlerini dış müdahaleler yerine diğer aktörlerin ve özellikle uluslararası kurumların devreye girmesini sağlayarak çözme çabasına yönelmiştir. Başkan Obama'nın dış politika tercihleri, uluslararası güvenlik problemlerinin uluslararası kurumların bünyesinde, diğer güçler dahil edilerek çözülmesini ve ABD'nin tek taraflı müdahaleciliğinden vazgeçerek küresel yükümlülükleri diğer aktörlerin üzerine yıkmayı ve maliyetlerden kaçınmayı hedefleyen bir yaklaşıma sahiptir.⁵¹⁶

ABD bu sayede bir yandan uluslararası angajmanlardan doğan yükümlülüklerin kendi ekonomisi üzerindeki baskısını azaltmayı ve hatta küresel iş birliğini artırmak yoluyla diğer aktörlerle küresel sorumlulukları paylaşmayı hedeflemiştir.⁵¹⁷ Obama'nın Irak'tan Amerikan askerlerini çekme kararı alması bu açıdan çok somut bir göstergedir. Başkan Obama'nın dış politika stratejisinin köşe taşı adımlarından biri olan çekilme kararı, ABD'nin küresel siyasette izleyeceği yeni rotanın ve Ortadoğu'ya yönelik politikasının omurgasını oluşturan adım olarak ifade edilebilir. Çekilme kararı ile birlikte artık ABD'nin askeri seçenekleri devreye sokmaktan ziyade uluslararası güvenlik meselelerini yine uluslararası örgütler ve çok taraflı bir yaklaşımla çözme isteğinin somutlaştığını söylemek mümkündür.⁵¹⁸ Dolayısıyla Başkan Obama dönemi Amerikan dış politika stratejisini yeniden mevzilenme (*retrenchment*) kavramıyla açıklayabiliriz.⁵¹⁹ Washington yönetiminin askeri düzlemde kendisini geri çeken ancak sistemin işleyişini düzenleyen aktör olarak, güç dengesinin bozulmasını daha çok diplomatik müdahaleler, ekonomik yaptırımlar ve sınırlı askeri seçenek kullanımı ile engelleyen ve sorumluluğu paylaştıran bir dış politika yaklaşımı söz konusudur.⁵²⁰

⁵¹⁵ Stuart J. Kaufman, “U.S. National Security Strategy from Bush to Obama: Continuity and Change”, Bahram M. Rajaei and Mark J. Miller (Eds.), **National Security under the Obama Administration** içinde, New York: Palgrave Macmillan, 2012, ss. 11-28.

⁵¹⁶ Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt. 9, Sayı. 2, 2015, s. 63.

⁵¹⁷ Christopher Layne, “The Unipolar Exit: Beyond the Pax Americana”, **Cambridge Review of International Affairs**, Vol. 24, No. 2, (June 2011), ss. 149-164.

⁵¹⁸ Colin Dueck, **The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today**, New York: Oxford University Press, 2015, s. 14.

⁵¹⁹ Colin Dueck, **The Obama Doctrine**, ss. 42-47.

⁵²⁰ Bledar Prifti, **US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity**, Palgrave Macmillan, 2017, s. 115.

Obama dönemi ABD'nin Ortadoğu politikası da yeni dış politikasına uygun olarak yeniden mevzilenme stratejisi bağlamında gelişmiştir. ABD, başta Irak olmak üzere Ortadoğu'da konuşlanmış bulunan askeri varlığını azaltmayı tercih eden, maliyetlerden kurtulmaya çalışan ve sorumlulukları bölgesel aktörlerin sırtına yıkarak bölgesel güç dengesini kurmayı hedefleyen bir dış politikaya yönelmiştir.⁵²¹ Ortadoğu'da, ABD'nin hegemonik pozisyonunu ve ulusal güvenliğini tehdit eden herhangi bir durum ortaya çıkmadığı müddetçe askeri seçenekleri kullanmaktan geri durduğu ancak bölgedeki tek büyük/hakim güç olduğunu da diplomasi ile unutturmadığı bir yaklaşım söz konusudur. Nitekim DEAŞ tehdidi ortaya çıkınca Obama yönetimi Irak'a tekrar asker göndermiş ve DEAŞ'a karşı geniş bir koalisyon kurarak yine maliyeti paylaşmaya çalışmıştır.⁵²² ABD'nin dış politika tercihleri aynı zamanda güvenlik iş birliği içerisinde olduğu müttefikleri ile sorunlar yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında Amerikan güvenlik şemsiyesi altında bulunan aktörler, Washington yönetiminin masraflardan kurtulmaya çalışan politikasıyla güvenlik taahhütlerinde azalma olacağından endişe etmişlerdir.

Arap İsyanlarının başlaması ve ABD'nin Irak'tan asker çekme kararıyla Ortadoğu'da askeri angajmanını azaltması bir taraftan bölgesel güvenlik yapısında ciddi bir dalgalanmayı diğer taraftan Washington yönetiminin bıraktığı boşluğun diğer güçler tarafından doldurulmaya çalışılması durumunu ortaya çıkarmıştır. Arap İsyanlarında maliyetsiz bir tutum sergilemeye çalışarak kenarda durmaya ve bölgede ortaya çıkabilecek külfete bulaşmamaya çalışan ABD, isyan dalgasının ulaştığı her bir ülkede oldukça ihtiyatlı davranmaya çalışmıştır.⁵²³ Elbette ABD'nin bu yaklaşımı, dış politikasında tutarsız davranışlarda bulunmasına yol açmıştır. Maliyetlerden kurtulma hedefi ve bu hedefe ulaşmak için tercih ettiği politikalar, çoğu zaman başta ABD'nin müttefikleriyle gerilimler yaşamasına neden olmuştur. Zira Washington'ın askeri olarak güvenlik taahhüdünde bulunduğu stratejik ortaklarının ABD'yi gerilimin içine çekmeye çalışması ile Obama yönetiminin uzak durma tercihi arasında tezat meydana gelmiştir.

⁵²¹ Georg Löfflman, "The Obama Doctrine and Military Intervention", **Perceptions**, Vol. 24. No. 1, Spring-Summer 2019, ss. 59-82.

⁵²² Thomas Juneau, "The Obama Administration, Defensive Realism, and American Foreign Policy in the Middle East", **Comparative Strategy**, Vol. 39, No. 4, 2020, ss. 389-390.

⁵²³ Robert Mason, "The Obama Administration and the Arab Spring: Waiting for a Doctrine", Robert Mason (Ed.), **The International Politics of the Arab Spring: Popular Unrest and Foreign Policy** içinde (37-60), New York: Palgrave Macmillan, 2014, s. 41.

Halbuki Başkan Obama'nın Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşma (Haziran 2009) Ortadoğu için bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Zira Obama, otoriter rejimlerle çalışmayı ve onları bölgede istikrarı sağlayan unsur olarak nitelendirmeyi ABD'nin Ortadoğu politikasındaki en temel çıkarı olarak görmediğini vurgulamıştır.⁵²⁴ Nitekim Arap İsyanları sürecinin başlamasıyla birlikte Mısır'daki gelişmelerde oldukça hassas ve ikircikli bir strateji takip etmeye çalışan ABD, Müslüman Kardeşler hareketinin meşru aktörlerden biri olarak siyasal sisteme girmesini engellememiş ancak buna mukabil ordunun darbeye meşru hükümeti iktidardan indirme sürecine ise destek vermiştir.⁵²⁵ Keza darbeye giden süreçte Amerikan yönetiminin demokrasiye olan güçlü desteğini hiçbir zaman ifade etmemesi ve darbeden hemen sonra ABD Dışişleri Başkanı John Kerry'nin "demokrasinin restorasyonu" ifadesini kullanarak darbeyi meşrulaştırmaya çalışması Washington'ın pozisyonunu yansıtan önemli göstergeler olarak belirmiştir.⁵²⁶ Her ne kadar Başkan Obama darbe sonrası Mısır'a yönelik yardımların askıya alındığını duyursa da bu karar darbeye yönelik bir tepki olmayıp bilakis "darbe yapılan üçüncü ülkelere yönelik yaptırımların uygulanması" maddesinin bulunduğu Amerikan yargısındaki bir maddeden kaynaklanmıştır.⁵²⁷

Elbette Washington'ın Arap İsyanları sürecindeki pozisyonu kolay anlaşılmamıştır. Obama yönetiminin dış politika hamleleri bölgedeki aktörlerde soru işaretleri oluştururken ABD'nin tutarlı ve kapsamlı bir dış politikaya sahip olup olmadığı sıkça tartışılmıştır.⁵²⁸ ABD'nin askeri olarak çekilmesiyle meydana gelen güç boşluğunu değerlendirmeye çalışan bölgesel aktörler birbirlerini dengelemek için iç savaş veya istikrarsızlık yaşayan alanlar içerisindeki farklı grupları destekleyerek vekalet savaşı yürütmek durumunda kalmışlardır.⁵²⁹ Bu sayede rakip gücün kapasitesini zayıflatmayı ve bölgesel hedeflerini durdurmayı amaçlamış ve rakip güçler birbirlerini tüketmek için oldukça maliyetli bir yük üstlenmek durumunda kalmışlardır. Elbette bazı ülkeler için

⁵²⁴ Mohamed-Ali Adraoui, "The United States and Political Islam Dealing with the Egyptian Muslim Brothers in the Arab Revolutions", Geoffrey F. Gresh and Tuğrul Keskin (Eds.), **US Foreign Policy in the Middle East: From American Missionaries to the Islamic State** içinde (201-212), New York: Routledge, 2018, s. 205.

⁵²⁵ İsmail Numan Telci, **Mısır: Devrim ve Karşı Devrim**, İstanbul: SETA Kitapları, 2. Baskı, 2018, s. 251.

⁵²⁶ "Egypt Army 'Restoring Democracy', Says John Kerry", **BBC**, 1 August 2013.

⁵²⁷ Detaylı bilgi için bkz. "Coups-Related Restrictions in U.S. Foreign Aid Appropriations", **Congressional Research Service**, 20 August 2020.

⁵²⁸ Hal Brands, "Breaking Down Obama's Grand Strategy", **The National Interest**, 23 June 2014.

⁵²⁹ Victor Gervais, "The Changing Security Dynamic in The Middle East and its Impact on Smaller Gulf Cooperation Council States' Alliance Choices and Policies", Khalid S. Almezaini and Jean-Marc Rickli (Eds.), **The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and after the Arab Spring** içinde (31-46), New York: Routledge, 2017, s. 32.

istisnai durumlar mevcuttur. Örneğin ABD'nin bölgede askeri olarak kalması İran ulusal güvenliği açısından daha da maliyetli bir durum oluşturmuştur.

Dolayısıyla bölgedeki çoğu aktör kendisine müzahir muhalif hareketlerin veyahut o ülkedeki mevcut statükonun devamını sağlamak için çaba sarf etmiştir. Böylelikle küresel ve bölgesel aktörler değişim/dönüşüm dalgasının yaşandığı her ülkede iç aktörlerden birinden yana taraf olmayı tercih etmişlerdir. Zira iç politik güç mücadelesinde bir tarafa verilen destekle söz konusu ülkede başarı elde edilmesi gelecekte bu ülke ile güçlü müttefiklik ilişkisi imkanını doğurmaktadır. Bununla birlikte Arap İsyanları sebebiyle Ortadoğu coğrafyasında yaşanan siyasi ve toplumsal dalgalanma bölgesel düzeni yerinden oynatırken bölgedeki güç rekabeti de hızlanmıştır. Arap İsyanlarının bölgesel düzlemde meydana getirdiği istikrarsızlık birçok aktörü bu süreçten maksimum fayda sağlamaya yöneltmiştir. Gerek güvenlik tehditlerinin yükselişe geçmesi gerekse zayıf devletlerin muhalif hareketler sonucu istikrarsızlık yaşaması ve iç savaşa sürüklenmesi, bölgesel güçlerin müdahil olma kabiliyetlerini artırmalarına olanak sağlamıştır. Bu dönemde Ortadoğu siyasal sistemindeki fırsatlardan istifade etmeye çalışan aktörler güç kapasitelerini ve nüfuzlarını artırmaya çalışırken yeni rekabet merkezlerinin oluşması da kaçınılmaz olmuştur.

Başkan Obama'nın ilk dönemine (2009-2013) tekabül eden bu süreçte, Türkiye ve ABD'nin dış politikada çok yakın temas içerisinde hareket ettiği ve birçok başlıkta iki ülkenin örtüşen perspektiflere sahip olduğu görülmüştür. Hatta Başkan Obama 2012'de *Time* dergisine verdiği röportajında Başbakan Erdoğan'ı kendisine yakın bulduğu beş liderden biri olarak nitelemiştir.⁵³⁰ Türkiye'nin rekor oyla seçildiği BMGK geçici üyeliği (2009-2010) sayesinde bölgesel ve uluslararası kriz alanlarına yönelik diplomasi inisiyatiflerini sıklaştıran Ankara, ara buluculuk ve çatışma çözümleri çabalarını Washington'ın Ortadoğu politikasıyla örtüşen başlıklarda artırmıştır. Ancak gerek İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili imzalanan Tahran anlaşmasına ABD'nin olumsuz yaklaşımı gerekse NATO'nun Lizbon zirvesinde Füze Kalkanı Projesi kararıyla Türkiye'ye NATO Erken Uyarı Radar Sistemi'nin konuşlandırılacak olması, Ankara ile Washington'ın ortak hedeflerle ilgili farklı yöntem ve araçları kullanmaya çalışması problemini doğurmuştur.

⁵³⁰ Fareed Zakaria, Interview with President Obama, "Inside Obama's World: The President Talks to TIME About the Changing Nature of American Power", *Time*, 19 January 2012.

Nitekim BMGK'da İran'a yönelik ambargo oylamasında ABD'nin tüm baskılarına rağmen Türkiye'nin hayır oyu kullanması bu farklılığı ortaya koymuştur.⁵³¹ Türkiye'nin aktif dış politikası beraberinde "eksen kayması" tartışmasını ortaya çıkarmıştır. Buna göre Türkiye'nin artık yönünü Batı'ya değil Doğu'ya çevirdiği, seküler ya da İslami ve demokratik değil otoriter bir eğilime sahip olduğu ithamı söz konusu olmuştur. Oysaki bir devletin dış politikasında eksen kayması yaşaması ani bir karar çerçevesinde olmayıp ancak uzun zaman içerisinde ve ulusal çıkarlar ile yeteneklerin ciddi bir dönüşüm yaşaması halinde mümkündür.⁵³² Dolayısıyla henüz Arap İsyanları başlamadan önce Türk ve Amerikan dış politikalarında ortak diplomatik çaba ve girişimler bir hayli fazla olmasına rağmen temelde çok belirgin bir şekilde uyum sorunu olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada Türkiye'nin Arap İsyanları sürecinde dış politika önceliklerine değinmek faydalı olacaktır. Arap İsyanlarıyla bölgede başlayan değişim/dönüşüm sürecine yönelik yaklaşımına bakıldığında Türk dış politikasının oldukça aktif bir çaba sergilediğini söylemek mümkündür. Türkiye, Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla (17 Aralık 2010) başlayan ve tüm Ortadoğu'yu etkisi altına alan isyan dalgasını, bölgesel sistemin/düzenin değişmesinden yana geç kalınmış bir normalleşme olarak değerlendirmiştir.⁵³³ Türkiye, Ortadoğu uluslararası sisteminin post-kolonyal dönemin kalıntısı olarak 21. yüzyılın toplumsal dinamiklerini yansıtmaktan uzak olduğunu düşünmüş ve bu sebeple isyan dalgasını bölgenin demokratik sisteme geçişi için tarihi bir kırılma süreci olarak görmüştür.⁵³⁴ Uzun yıllar otoriter yönetimler tarafından yönetilen halkların demokrasi, özgürlük, ekonomik refah ve siyasal hürriyet taleplerinin karşılanması gerektiği yönünde tutum sergilemiştir. Zaten demokrasi tecrübesi, ekonomi başarısı, uluslararası imajı ve İslami değerleri koruyarak sistem içerisinde yer alabilme

⁵³¹ Benjamin Poghosyan, "US-Turkish Relations in the Obama Era", **RUSI Journal**, Vol. 158, No. 1, (February/March 2013), s. 41.

⁵³² Ekrem T. Başer, "Shift-of-Axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule", **Turkish Studies**, Vol. 16, Issue. 3, 2015, ss. 291-309.

⁵³³ Mesut Özcan, "Turkey's Policy towards the Middle East and North Africa after the Arab Spring", **The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)**, 2013, s. 5.

⁵³⁴ Bülent Aras, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 16, No. 4, 2014, s. 408.

iradesi göstermesi Türkiye'nin Mısır, Tunus, Libya ve Suriye'deki muhalifler tarafından rol model olarak görülmesini sağlamıştır.⁵³⁵

Arap İsyanları sürecinde bölgedeki etkinliğini ve imajını kullanarak nüfuzunu artırmak isteyen Türkiye, ABD'nin peşine takılma politikası yürüterek Ortadoğu siyasal yapısında dönüşümün gerçekleşmesi için çaba sarf ederken Washington yönetiminin stratejik öncelikleri ile kendi bölgesel vizyonunun uyum içerisinde olmadığını süreç içerisinde kavrayabilmiştir.⁵³⁶ Bunun en somut sonuçlarıyla ise Mısır ve Suriye meselelerinde yüzleşmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin beklentisi ABD'nin öncülüğünde bölgede demokratik dönüşümün sağlanması ve bunun için de örneğin Suriye'de Esed rejiminin devrilmesi hedefini gerçekleştirmek adına ABD'nin gerektiğinde askeri olarak müdahil olması etrafında gelişmiştir.

Türkiye örneğin Suriye meselesinde olduğu gibi bir taraftan ABD'yi Arap İsyanları geriliminde daha fazla müdahil olmaya sürüklemeye (*entanglement*) çalışmıştır.⁵³⁷ Diğer taraftan kendi imkanlarını devreye sokarak tüm bu gerilim alanlarında etkin olmak için çaba sarf etmiştir. Ancak sorumluluklardan ve maliyetlerden geri durmaya çalışan Amerikan dış politikası, devrim dalgasının ulaştığı herhangi bir ülkede hangi şartlar meydana gelirse gelsin esas itibarıyla askeri yöntemlerden uzak durmayı benimsemiştir.⁵³⁸ Böylelikle Türkiye'nin Ortadoğu politikasının ana hedefleri ile ABD'nin dış politika tercihlerindeki öncelikleri arasında uyum problemi meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında sistemik etkilerin yansımalarına bakmak için elbette bu dönemde Doha ve Abu Dabi'nin dış politika tercihlerine göz atılması elzemdir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Katar ve BAE, Arap İsyanları sürecinde herhangi bir toplumsal muhalefet ile karşılaşmayan ve bu süreçte Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde görülen sokak protestolarının yaşanmadığı nadir ülkelerdendir.⁵³⁹ Ancak buna

⁵³⁵ Talha Köse, "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkan ve Sınırları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt. 11, Sayı. 41, (Bahar 2014), s. 44.

⁵³⁶ Kılıç Kanat and Kadir Üstün, "U.S.-Turkey Realignment on Syria", *Middle East Policy*, Vol. 22, No. 4, (Winter 2015), s. 91.

⁵³⁷ Burcu Sarı Karademir, "A Dance of Entanglement: The US-Turkish Relations in the Context of the Syrian Conflict", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, ss. 27-43.

⁵³⁸ Mustafa Cüneyt Özşahin, "Obama Dönemi ABD'nin Ortadoğu Politikası: Arap Baharı Sürecinde Demokratik Söylem ve Eylem", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt. 8, Sayı. 2, (Aralık 2016), s. 79-81.

⁵³⁹ James L. Gelvin, *The Arab Uprisings: What Everyone Needs to Know*, Second Edition, New York: Oxford University Press, 2015, s. 157.

rağmen iki ülke de bölgesel rekabetin en iddialı tarafları olarak pozisyon almışlardır. Arap İsyancıları başladığı andan itibaren iki ülke arasında farklı yaklaşımların olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁰ Bu süreci Katar dış politikası açısından bir fırsat olarak değerlendirirken BAE ise ulusal ve bölgesel güvenlik bağlamında ciddi bir tehdit olarak görmüştür. Dolayısıyla Körfez ülkeleri arasında Arap İsyancıları sürecine kadar sürdürülen ortak tehdit algısının farklılaştığını söylemek mümkündür.⁵⁴¹ İran-İrak Savaşı, Birinci Körfez Savaşı ve ABD'nin Irak müdahalesi gibi bölgede yaşanan gerilimlerde KİK üyeleri ortak tehdit algısı etrafında hareket etmeye çalışırken Arap İsyancıları süreci ile bu birliktelik ortadan kalkmış ve farklı cepheler ortaya çıkmıştır.⁵⁴² Özellikle İhvan gibi İslamcı hareketler özelinde yaşanan bu ayrışma, bir tarafta Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn eksenini diğer tarafta da Katar'ın bulunduğu bir bloklaşmayı doğurmuştur.⁵⁴³

Arap İsyancıları sürecinde dış politikasını otonomi arayışı merkezli olarak kurgulayan Katar, 1990'ların ortalarından itibaren başlayan otonomi arayışı çerçevesinde kendisini sınırlandırmaya çalışan Körfez'deki müttefiklerinden mümkün olduğunca uzaklaşmaya çalışmıştır.⁵⁴⁴ Suudi Arabistan, Katar'ın bağımsız dış politika aktivizminden hep rahatsızlık duymuştur. Örneğin Al Jazeera'nin yayınları sebebiyle 2002-2008 arasında Doha'dan büyükelçisini çekerek tepkisini göstermiştir.⁵⁴⁵ Dolayısıyla Arap İsyancıları sürecindeki dış politika davranışının Katar'ın otonomi kazanma arayışıyla doğru orantılı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Riyad'ın hegemonyasından kurtulmaya çalışan Doha yönetimi, 1996 gibi erken bir tarihten itibaren bağımsız dış politika yapımı için çaba sarf etmiştir.⁵⁴⁶ Arap İsyancıları sürecine değin kendi güç kapasitesine uygun olması bakımından adil ara bulucu rolüne soyunması ve bu imajı pekiştirmek için tüm aktörlerle eşit mesafede durarak herkesle görüşen bir dış politika tercihinde bulunması Katar'ın bölgedeki güç mücadelesinde yer alamayacağını bilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak

⁵⁴⁰ Rory Miller and Harry Verhoeven, "Overcoming Smallness", s. 1-20.

⁵⁴¹ Kristian Coates Ulrichsen, "GCC Foreign Policy: The Struggle for Consensus", s. 209.

⁵⁴² Kristian Coates Ulrichsen, "GCC Foreign Policy: The Struggle for Consensus", s. 219.

⁵⁴³ Kristian Coates Ulrichsen, "The Realignment of Regional Politics and the Future of the Gulf Cooperation Council", Sara Bazoobandi (Ed.), **The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges** içinde, Palgrave Macmillan, 2020, s. 57.

⁵⁴⁴ George Joffé, "Transition and the Arab Spring", Shahram Akbarzadeh (Ed.), **The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East** içinde (350-361), New York: Routledge, 2019, s. 355.

⁵⁴⁵ Gülşah Neslihan Akkaya, "How the Gulf Cooperation Council Responded to the Arab Spring", içinde Cenap Çakmak and Ali Onur Özçelik (Eds.), **The World Community and the Arab Spring**, Palgrave Macmillan, 2019, s. 132.

⁵⁴⁶ Bernard Haykel, "Qatar and Islamism", Policy Brief, **Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF)**, February 2013.

isyan dalgasının başlamasıyla birlikte Doha yönetimi yıllar içerisinde biriktirdiği yumuşak güç kapasitesini aktif bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler başta olmak üzere bölgedeki İslamcı hareketler ile rakipleri (bölgesel ve küresel aktörler) arasındaki ara buluculuk tecrübesini bu süreçte dış politikasının önemli bir aracı olarak devreye sokmuştur.⁵⁴⁷ Bu açıdan Doha yönetimi Arap İsyanlarını hem kendi güç kapasitesinin artırılması yönünde tarihi bir fırsat olarak görmüş hem de bölgesel güç mücadelesinde etkin bir aktör ve Ortadoğu’da merkezi rol oynamaya aday bir ülke olarak belirmeye çalışmıştır.⁵⁴⁸

Buna mukabil BAE’nin Arap İsyanları sürecindeki temel motivasyonunu hayatta kalma (*regime survival*) çerçevesinde açıklamak mümkündür. Bu bakımdan Arap İsyanları süreci BAE’nin savunma ve dış politika açısından Katar’dan çok bariz bir şekilde farklılaştığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önceki süreçlerde elbette BAE ve Katar dış politikalarının taban tabana eş güdüm içerisinde olduğu veya iki ülke arasında ihtilafların yaşanmadığı söylenemez ancak KİK çatısı altında asgari müştereklerin belirli olduğu bir yapının varlığı da inkar edilemez. Bununla birlikte BAE açısından rejim güvenliği başta olmak üzere ulusal güvenliğine yönelik tehdit tanımlaması İhvan ve bölgedeki diğer Siyasal İslamcı hareketler merkezli olarak belirlenmiştir.⁵⁴⁹ Dolayısıyla İhvan hareketinin bölge ülkelerindeki kapasitesi ve Körfez ülkelerine isyanların taşınması ihtimali karşısında BAE, agresif bir dış politika davranışı sergilemiş ve bölgesel güç dengesinin Türkiye, Katar ve İhvan iktidarındaki Mısır lehine değişmemesi için saldırgan yöntemler tercih etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Abu Dabi yönetiminin bölgesel istikrar perspektifini Arap Yarımadası’nda ve Ortadoğu’da hegemon bir gücün ortaya çıkmasını engellemek ve bununla birlikte bölgede güç dengesinin bozulmamasını sağlamak olarak nitelendirmek mümkündür.

2013’e kadar ABD ile angajmanı önceleyerek Ortadoğu’daki isyan dalgasını yönetmeye çalışan Türkiye’nin, Katar ve BAE’ye yönelik politikalarında Washington yönetiminin Ortadoğu politikasının etkisini görmek mümkündür. ABD’nin geleneksel müttefikleri konumunda olan üç ülke de dış politikalarını belirlerken uluslararası sistemin süper gücü

⁵⁴⁷ Bernard Haykel, “Saudi Arabia and Qatar in a Time of Revolution”, **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, February 2013, s. 2.

⁵⁴⁸ Lina Khatib, “Qatar Foreign Policy: The Limits of Pragmatism”, ss. 422-425.

⁵⁴⁹ Peter Salisbury, “Risk Perception and Appetite in UAE Foreign and National Security Policy”, **Chatham House**, July 2020, ss. 15-17.

ile stratejik ortak olmanın avantajını kullanmaya çalışmışlardır. Türkiye ve Katar bölgede değişim/dönüşüm için ABD desteği ararken BAE tam tersine devrim dalgasını tersine döndürmek ve karşı devrimlerle Arap İsyanları dalgasını durdurmak için Washington yönetimini yönlendirmeye çalışmıştır. Ancak Washington stratejik tercihini değer merkezli değil bilakis sorumluluk üstlenmekten kaçınma şeklinde belirlediğinden bu beklentileri karşılamak yerine gelişmelere angaje olmaya çalışan bir davranış sergilemiştir.⁵⁵⁰ Örneğin her ne kadar dış politikada Esed'in düşürülmesi Türkiye, Katar ve ABD'nin ortak hedefi ise de Washington yönetiminin bu hedef için tercih ettiği yöntemler Türkiye ve Katar'dan oldukça farklı olmuştur. Buna mukabil BAE'nin bölgesel statükoyu muhafaza etmek üzerine kurulu olan dış politika hedefi ABD ile çatışan bir görünüm arz etse de Abu Dabi yönetiminin önemli katkılarıyla gerçekleştirilen Mısır darbesine Washington yönetimi ciddi bir şekilde destek olmuştur.⁵⁵¹

2013'e değin aslında bu üç ülke, Washington ile stratejik ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, bir taraftan bölge politikalarına ABD'nin destek vermesini sağlamak için çaba sarf ederken diğer taraftan Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan güç boşluğunu fırsata çevirmeye çalışmıştır. Böylelikle bu süreç Türkiye, Katar ve BAE'nin ulusal çıkarlarını yeniden tanımlamalarını beraberinde getirmiştir. Bu noktada Türkiye ve Katar'ın stratejik hesaplamalarının uyumundan bahsetmek mümkündür. Bölgedeki güç dağılımı ve Katar'ın güç kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ile yakınlaşması Doha yönetimine, Körfez içi dengeler açısından bir dış dengeleyici güç ile yakınlaşmasını ve bölgesel ölçekte Suud-BAE eksenini karşısında güç dengesini kurabileceği bir aktör ile ittifak şansını mümkün kılmıştır. Türkiye ve Katar, Arap İsyanları sürecinin başında aslında yakın iş birliği içinde hareket ederek bölgedeki dönüşüm sürecini beraber yönetmeye çalışmışlardır.⁵⁵²

Arap İsyanları ile birlikte Türk dış politikasının bölgeye yönelik proaktif yaklaşımı, Obama'nın Ortadoğu politikasının bıraktığı boşlukları değerlendirme adına daha da ivme kazanmıştır.⁵⁵³ Uluslararası sistemin süper gücü ABD'nin sorumluluklarını azaltmaya

⁵⁵⁰ Gary Sick, "The Obama Doctrine", *Visions of Gulf Security* içinde, Project on Middle East Political Science (POMEPS), 25 March 2014, s. 11.

⁵⁵¹ Emad Mekay, "Exclusive: US Bankrolled Anti-Morsi Activists", *Al Jazeera*, 10 July 2013.

⁵⁵² Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "Turkey's Intensifying Partnership with Qatar and Its Implications for Turkish-American Relations", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 20, No. 3, (Winter 2016), s. 3.

⁵⁵³ Fawaz A. Gerges, "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?", *International Affairs*, Vol. 89, No. 2, 2013, ss. 316-318.

çalıştığı bu dönemde, Ortadoğu’da herhangi bir aktörün güç kapasitesinin diğer tüm aktörlerin gücünden fazla olmaması sebebiyle bölge birçok bölgesel aktörün dahil olduğu güç mücadelesine sahne olmuştur. Ancak Türkiye gibi aktörlerin hem yumuşak hem de sert güç kapasiteleri bakımından bölgesel güç niteliğine sahip olmaları onları bir adım öne çıkarmıştır. Nitekim Arap İsyanları başladığında bölgedeki güç dağılımında Türkiye’nin diğer bölge güçlerine oranla daha avantajlı ve askeri, ekonomik ve siyasi istikrar açısından güçlü göstergelere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Türk dış politikasının sistemik faktörlerden kaynaklanan bölgesel güç mücadelesinde Washington’ın desteğini alarak Arap İsyanları sürecinde bölgede rejim değişikliklerini gerçekleştirme hedefine Katar uyum sağlarken BAE’nin tam tersine bölgesel statükoyu korumaya çalışan amacının ise çatıştığı ortaya çıkmıştır. Güç dağılımı bakımından BAE’nin Türkiye’den oldukça zayıf bir aktör olması bu dönemde doğrudan Ankara’yı karşısına almamasını zorunlu kılmıştır. Zaten Abu Dabi yönetimi bölgede önce İhvan tehdidinin ortadan kaldırılması için çaba sarf etmiş ve bu bağlamda Mısır’daki darbe gerçekleşene kadar Türkiye ile gerilimin tonunu düşük tutmaya çalışmıştır. Dolayısıyla 2013’e kadar Katar ve BAE’nin Türkiye ile ilişkilerinde topyekün bir iş birliği veya çatışmanın yaşanmadığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin Bahreyn’deki gösterilerin bastırılması noktasında Katar, Suudi Arabistan ve BAE askeri destek vererek gerilime müdahil olurken Türkiye ise göstericilerin çağrılarına kulak verilmesi yönünde bir tutum sergilemiştir.

Sonuç olarak bakıldığında bu dönemde Türkiye’nin Katar ve BAE politikalarında sistemik faktörlerin belirleyici olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye orta ölçekli bir güç olarak hem bölgesel hem de küresel düzlemde statüsünü ve otonomisini artırmaya çalışmıştır. Benzer şekilde Katar da gerek Körfez bölgesindeki güç dengesini kendi lehine genişletmek gerekse bölgesel düzlemde bir aktör olabilmek adına Arap İsyanları sürecinde aktif bir dış politika sergilemiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Katar’ın her ne kadar ölçek farklılığı bulunsu da özünde otonomi arayışına dayalı dış politika motivasyonlarının uyumundan söz edilebilir. Buna mukabil BAE, isyan dalgasının ilk dönemlerinde henüz bölgedeki güç boşluğuna nasıl adapte olacağına dair net bir tutum sergilemediği için kimi zaman Suriye’deki muhaliflere destek verir gibi gözükse de aslında temel hedefi bölgesel statükoyu korumak olmuştur. Bu amacını gerçekleştirmek için elbette Washington’ın

tercihlerini doğru değerlendirmeye çalışmış ve bu kapsamda ABD'yi doğrudan rahatsız etmeyecek şekilde bölgedeki devrim sürecini durdurmaya çabalamıştır.

Türkiye, isyan dalgasının ulaştığı her ülkede benzer ilke ve hedefler etrafında ancak farklı yöntemlerle politika geliştirmiştir. ABD'nin maliyetlerden kaçınma politikası çerçevesinde bölgede nihai dönüşümün sağlanması noktasında kapasitesini kullanmak yerine bölgedeki aktörler arasında bir güç dengesinin kurulmasını sağlayacak adımlar attığı görülmüştür. Türkiye ise bu süreçte bölge siyaseti çerçevesinde belirlediği hedeflere ABD'nin mesafeli yaklaşımı nedeniyle bölgedeki diğer aktörleri yanında tutmaya çalışmıştır. Dolayısıyla ABD'den beklenen desteğin gelmemesini ikame etmek adına Türkiye'nin Katar gibi aktörlerle daha çok yakınlaştığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Körfez içerisinde Katar'a yönelik sınırlandırma çabaları göz önünde tutulduğunda Ankara'nın peşine takılmak Doha yönetimi için son derece rasyonel bir dış politika stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Suriye, Mısır, Libya ve diğer isyan dalgasının görüldüğü ülkelerde Türkiye ve Katar'ın ulusal çıkarlarının benzeştiğini söyleyebiliriz. Buna mukabil Ankara'nın Ortadoğu'da beraber hareket ettiği aktörleri ulusal ve bölgesel güvenliğine tehdit olarak gören BAE, Türkiye'yi doğrudan hedef almadan ilk etapta uzaklaşmayı ve ardından Türkiye'yi bölgede sınırlandıracak politikalara yönelmeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla BAE'nin ulusal güvenliğine yönelik tehdit tanımlamasında Türkiye'nin karşıt bir güç olarak yer alması ve bölgede Ankara lehine güç dengesinin değişme ihtimali bulunması Abu Dabi yönetiminin farklı bir güç bloku oluşturmaya çalışmasına yol açmıştır.

4.4. Mısır'da Darbe ve Sistemik Sınırlama

3 Temmuz 2013'te General Sisi öncülüğünde Mısır'da gerçekleştirilen darbe Arap İsyanları ve Ortadoğu uluslararası sistemi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Mısır gibi Arap coğrafyası ve Ortadoğu için son derece önemli bir ülkede seçilmiş hükümete yapılan askeri darbe, bölge ülkelerinde iç dinamikler kadar dış dinamiklerin de ne denli etkili olduğunu ortaya koymuştur. Arap dünyasının kalbi konumundaki Mısır, Ortadoğu'da güvenlik bağlamında her zaman stratejik değere sahip olmuştur. Bu sebeple Mısır'ın bölgesel güç mücadelesinde oynadığı rol önem teşkil etmiştir. İhvan'ın iktidar olması, BAE ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkeleri ile birlikte İsrail'in de temel

güvenlik endişesi kaynağı olmuştur.⁵⁵⁴ Söz konusu ülkeler açısından Arap İsyanları dalgasının Mısır'da akamete uğratılması, ulusal güvenlik kaygılarının giderilmesi ve bölgesel statükonun korunarak isyan dalgasının ortadan kaldırılması yolunda önemli bir aşama olarak görülmüştür.⁵⁵⁵ Nitekim gerçekleştirilen darbe ile Ortadoğu coğrafyasında devam eden halk isyanlarında keskin bir kırılma yaşanmış ve devrim süreçleri çok ciddi şekilde yara almıştır.

Mısır'daki darbeyle birlikte Arap İsyanları sürecinde Ortadoğu uluslararası sisteminin çok kutuplu yapısı ön plana çıkmış ve bu yapı içerisinde tek bir aktörün yayılmacı davranışlarda bulunması engellenmeye çalışılmıştır. Bu sayede herhangi bir aktörün tek başına güç temerküzünün önüne geçilmiş ve bölgede bir güç dengesi teşekkül ettirilmiştir. Bölgede ortaya çıkan kutuplaşma, kendisini vekalet savaşı olarak çatışma alanlarında göstermiş ve aktörler güvenlik ve dış politikalarını birbirlerini yıpratmak üzerine kurgulamıştır. Bölgesel düzlemde devrim karşıtı statükocu blok olarak adlandırabileceğimiz BAE ve Suudi Arabistan, İsrail ile yeni bir eksen oluşturmuş ve Mısır darbesiyle bölgesel güç mücadelesinde önemli bir kazanım elde etmiştir. Bu nedenle 2013'ten itibaren Ortadoğu'daki devrim süreci gerilemeye başlamış, İhvan statükocu güçler için bir tehdit olmaktan çıkmış ve bölgesel dönüşüm sürecine destek veren Türkiye ve Katar gibi ülkelerin bölge politikaları ise sekteye uğramıştır.⁵⁵⁶

Mısır'daki darbe Ortadoğu siyasi düzeninde yeni bir belirsizliğe kapı aralarken Washington'ın yeniden mevzilenmeye dayalı dış politika hedefinin Arap İsyanları sürecinde nasıl çelişkili tutumlarla dolu olduğunu gösteren en önemli gelişme olarak kayda geçmiştir. Elbette Mısır'daki darbe bölgesel düzenin yeniden belirsizliğe sürüklenmesine yol açan ve ABD'nin genel olarak Arap İsyanları sürecinde birçok çelişkilere sahip olmakla birlikte dış politika hedeflerinden sapmadığını gösteren gelişmelerden biridir. ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin askeri darbe karşısında tepkisiz kalması ve değer temelli liberal demokrasi anlatısının reel politik çıkarlar karşısında kolayca terk edilmesi bölgesel statükoya geri döneceği endişesini

⁵⁵⁴ Yıldırım Turan, "İsrail: 2011", Kemal İnat ve Diğerleri (Ed.), **Ortadoğu Yılı: 2011** içinde (145-182), İstanbul: Açılım Kitap, s. 156.

⁵⁵⁵ Guido Steinberg, "The Gulf States and the Muslim Brotherhood", **Visions of Gulf Security** içinde, Project on Middle East Political Science (POMEPS), 25 March 2014, s. 19.

⁵⁵⁶ Marina Calculli and Matteo Legrenzi, "Middle East Security: Conflict and Securitization of Identities", Louise Fawcett, **International Relations of the Middle East** içinde (220-235), Fourth Edition, New York: Oxford University Press, 2016, ss. 231-234.

doğurmuştur. Şüphesiz Washington'ın Ortadoğu kaynaklı yeni yükümlülüklerden kaçınmasının yanı sıra İran nükleer müzakerelerini yeniden başlatma isteği ve ortaya çıkan DEAŞ tehdidi ile mücadelenin öncelik haline gelmesi, ABD'nin Ortadoğu politikasının temel sacayakları haline gelmiştir. Öte yandan Libya'da Amerikan Büyükelçiliğinin basılarak büyükelçinin öldürülmesi olayı, ABD'nin Arap İsyanlarına yönelik –en azından söylem düzeyinde– verdiği desteğin kesilmesine ve Ortadoğu politikasında muhaliflere yönelik bakışının değişmesine neden olmuştur. Nitekim Suriye ve Libya gibi örneklerde görüldüğü üzere muhalifler ile radikal gruplar ve terör örgütleri arasında sahada ayırım yapmak zorlaşmış ve ABD, DEAŞ terörü ile mücadeleyi öncelik olarak belirlemiştir.

Bununla birlikte Washington'ın sistemin düzenleyici aktörü olarak sistemik yükümlülüklerini azaltmaya çalışması elbette küresel ve bölgesel düzlemde güvenlik angajmanına girdiği tüm aktörlerle ilişkisinde sorun yaşamasına neden olmuştur.⁵⁵⁷ ABD ile güvenlik iş birliği içerisinde olan aktörlerin nihai hedefleri için ihtiyaç duydukları Amerikan desteğini elde edemeyişleri Washington'ın bu aktörlerle gerilim yaşamasına neden olmuştur. Özellikle İran nükleer müzakerelerinin başlaması ve Arap İsyanları sürecindeki tutumu sebebiyle İsrail ve bazı Körfez ülkeleri ile, Mısır ve Suriye gibi başlıklardaki yaklaşımı nedeniyle Türkiye ile sorunlar yaşayan ABD, sadece Ortadoğu'da değil küresel düzlemde de sorumluluk paylaşımı nedeniyle müttefikleri ile ikili ilişkilerinde problemler yaşamıştır.⁵⁵⁸ Başkan Obama, ikinci döneminde yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak dış politika tercihlerini şekillendirmeye devam etmiş ve özellikle Türkiye'nin beklentilerinin aksine ikili ilişkilerde oldukça gerilimli bir dönem yaşanmıştır. Bu gerilim nedeniyle 2013-2016 arasında Türkiye sistemik kısıtlamalara maruz kalmış ve birçok küresel baskı ile yüzleşmiştir.

Hiç şüphesiz Mısır'da gerçekleştirilen darbe nedeniyle Türkiye'nin bölge siyasetinde mühim bir kırılma meydana gelmiştir. Türkiye'nin bu darbeye yönelik sert tutum sergilemesi ilkesel düzeyde Türk hükümetinin darbelerin antidemokratik ve

⁵⁵⁷ Helin Sarı Ertem and Radiye Funda Karadeniz, "Lost in Translation: A System-Level Analysis of the Turkish-U.S. Alliance under the Obama and Trump Administrations", *Perceptions*, Vol. 24, No. 1, (Spring-Summer 2019), ss. 7-38.

⁵⁵⁸ F. Gregory Gause III, "Should We Stay or Should We Go? The United States and the Middle East", *Survival*, Vol. 61, No. 5, October-November 2019, ss. 10-11; Kılıç Buğra Kanat, "Turkey-U.S. Relations: Strategic Ambivalence and an Enduring Partnership", Sasha Toperich and Aylin Ünver Noi (Eds.), *Turkey and Transatlantic Relations* içinde (85-102)", Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, 2017, s. 87.

gayrimeşru/gayrihukuki olduğuna yönelik güçlü inancından ve elbette Ankara'nın darbe ile birlikte ekonomik, güvenlik ve stratejik bağlamda Mısır gibi önemli bir partnerini kaybedecek olmasının ulusal çıkarları üzerindeki olumsuz etkisinden kaynaklanmıştır.⁵⁵⁹ Dolayısıyla Ankara, özelde Mısır genelde Ortadoğu'da dış faktörlerin devreye girerek demokratikleşmeye yeni başlayan ülkelerin kendi doğal mecralarına ve demokrasi mücadelelerine müdahale edilmesine tepki göstermiştir. Zira İsrail, Suudi Arabistan ve BAE'nin darbeye giden süreçte oynadıkları rol ile darbecilere verdikleri siyasi ve finansal destek darbe sürecinde kritik rol oynamıştır.⁵⁶⁰

Ortadoğu siyasi sisteminde demokratikleşme lehine değişim ve dönüşüm gerçekleşmesini engelleyen ana gelişmelerden biri olan Mısır darbesi, özellikle Türkiye'de ciddi hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Zira Cumhuriyet tarihinde ilk defa Türkiye'nin Ortadoğu'daki nüfuzu bu denli güçlü bir şekilde gelişme kaydetmiştir. Örneğin AK Parti 4. Olağan Kongresi'ne (Eylül 2012) bölgeden birçok liderin katılması, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin ve nüfuzunun nasıl arttığının net bir fotoğrafı olarak tezahür etmiştir. Darbe sonrasında ise siyasi dönüşüm yaşayan Ortadoğu ülkelerinin demokratikleşme yönündeki çabalarıyla Türkiye'nin dış politika aktivizminin uyum içerisinde ilerlemesinin önü kesilmiş, darbenin etkisiyle bölgede tekrar eski düzene dönüş emareleri belirmiş ve bölgedeki güç mücadelesi yeni bir safhaya taşınmıştır.

Bölgedeki güç mücadelesinin bir tarafında Türkiye ve Katar'ın diğer tarafında ise BAE, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail'in oluşturduğu eksenler meydana gelmiştir. ABD bu bloklaşmada İsrail ekseninde yer almasına rağmen herhangi bir tarafın net üstünlük kurmasına müsaade etmemiş ve kendisine maliyet üretmediği müddetçe tarafların aksiyonlarına da göz yummuştur. Statükoyu korumaya çalışan aktörler gerilim alanlarının yanı sıra Türkiye ve Katar'a yönelik adımlar da atmışlardır. Katar'ı cezalandırarak kendi saflarında kalmasını, Türkiye'yi ise sınırlandırarak bölgesel nüfuzunun kırılmasını sağlamayı hedeflemişlerdir.⁵⁶¹ Böylelikle hem Arap İsyanları dalgasının tamamen önünü kesmek hem Ankara ve Doha'nın bölgedeki etkinliklerini kırarak otoriter devletlerin yüzleşmek durumunda kaldığı toplumsal hareketlerin bir daha yaşanmamasını sağlamak

⁵⁵⁹ Murat Yeşiltaş and İsmail Numan Telci, "Turkish Foreign Policy under Regional Transformations", *Al Jazeera Centre for Studies*, 15 December 2013.

⁵⁶⁰ Nader Fergany, *Arab Revolution in the 21st Century? Lessons from Egypt and Tunisia*, New York: Palgrave Macmillan, 2016, s. 9, 113.

⁵⁶¹ Şener Aktürk, "The Siege of Qatar", *Anadolu Agency*, 13 June 2017.

hem de bu hareketlere destek veren aktörlerin cezalandırılmasını temin etmek istemişlerdir.

Güç kapasitesi bakımından Türkiye'nin sınırlandırılması sadece bölgedeki statükocu güçlerin değil başta ABD olmak üzere birçok Batılı aktörün ortak siyaseti haline gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin darbe karşısında pozisyon alarak çok sert tutum takınması Batı nezdinde rahatsızlık uyandırmıştır. Bu bakımdan Mısır darbesi, bölgesel dönüşüm sürecini akamete uğratması ve Ankara'nın bölge siyasetine ket vurmasının yanı sıra Türkiye'ye yönelik sistemik sınırlamanın uygulanmaya başladığı bir kritik vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki güç dengesinde çok güçlü ve kendisine yakın bir aktör olan Mısır ile bağlantısı kopan Türkiye, ilerleyen süreçte bu konudaki kararlı duruşunu sürdürmesi sebebiyle çeşitli ithamlara maruz kalmıştır. Öyle ki Ankara'yı baskı altına almak ve bölgesel politikalarını sınırlandırmak amacıyla bu iddialar Batı basınında sıkça dile getirilerek Türkiye yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.⁵⁶² Bu ithamlardan biri Türkiye'nin sırf ideolojik yakınlık sebebiyle Cumhurbaşkanı Mursi'nin ve Müslüman Kardeşler'in iktidardan indirilmesine itiraz ettiği iddiasıdır.⁵⁶³ Bununla birlikte radikal unsurları desteklediği, DEAŞ terörü ile iş birliği yaptığı ve bölgedeki cihatçılara yardım ettiği gibi hiçbir gerçekçiliği bulunmayan birçok suçlama yapılmıştır.⁵⁶⁴

Dolayısıyla Türkiye gerek Suriye gerekse diğer istikrarsızlık alanlarında ABD ile ortak çözüm yolları aradığı 2013'e kadar bir şekilde Washington yönetiminin müdahale edeceği beklentisiyle hareket etmiştir. Ancak Mısır'da gerçekleştirilen darbeyle bölgesel dönüşüm sürecinin tersine dönmeye başlaması, ABD'nin Türkiye'ye yönelik kısıtlayıcı/sınırlandırıcı politikalara yönelmesi ve iki ülke arasındaki gerilim alanlarının artması nedeniyle Türkiye'nin bölgedeki güç birikimi yavaşlamıştır. Bu tarihten itibaren Gezi Parkı şiddet eylemleri başta olmak üzere yurt içinde terör eylemleri artış göstermiş; PKK, DEAŞ ve DHKP-C gibi terör örgütleri büyükşehirlerde terör eylemlerini sıklaştırmıştır. Terör tehdidinin yükselişe geçmeye başlamasıyla Türkiye'nin içeriye dönmesi zorunluluk halini almış ve dış politika aktivizmi nispeten azalmıştır.

⁵⁶² Turgay Yerlikaya, "Batı Basınında Türkiye Algısı", **SETA Analiz**, Sayı. 117, (Şubat 2015), ss. 7-17.

⁵⁶³ Szymon Ananicz, "Alone in Virtue: The 'New Turkish' Ideology in Turkey's Foreign Policy", Warsaw: **OSW (Centre for Eastern Studies)**, No. 49, (April 2015), ss. 24-29.

⁵⁶⁴ Daniel Pipes, "Turkish Support for ISIS", **The Washington Times**, 18 June 2014; Aaron Stein, "Islamic State Networks in Turkey: Recruitment for the Caliphate", **Atlantic Council**, October 2016; Ahmet Yıldırım, "Alman Die Welt: IŞİD'in Yüzde 10'u Türk", **Hürriyet**, 6 Ağustos 2014.

Bu açıdan bakıldığında 2013 hem iç hem de dış gelişmeler bağlamında Türkiye'ye sistemik kısıtlamaların başladığı ciddi bir kırılma dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gezi Parkı şiddet eylemleri, Mısır darbesi, Suriye'de muhalif oluşumlara radikal unsurların karışması, Hendek terör eylemleri, 6-8 Ekim olayları ve FETÖ darbe girişimi gibi gelişmeler Türkiye'yi sınırlandırma amaçlı olgular olarak kayda geçmiştir. Türkiye'nin dış politikada tek kutuplu yapının süper gücü olan ABD ile çatışan çıkarlarının bulunması beraberinde bazı maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Washington yönetimi Ankara'yı bölgesel düzlemde, ekonomik alanda ve güvenlik konularında sofistike yöntemlerle sınırlandırma ve cezalandırma seçenekleri kullanmıştır.⁵⁶⁵

2013-2016 arasında Türkiye'nin ABD ile yaşadığı problemlere tek tek bakıldığında dahi aslında bu sorunların ne kadar geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Önemle belirtmek gerekir ki her bir başlık iki devlet arasında kendi başına müstakil ağırlığa sahip olmuş ve her bir gerilim bir diğerini tetiklemiştir. Suriye ve Irak başta olmak üzere bölgesel meselelerde yaşanan ayrışmaların yanı sıra ABD, DEAŞ'la mücadelenin tüm yükümlülüğünü Türkiye'nin sırtına yıkmaya çalışmıştır. Bununla birlikte ABD'nin, Suriye'de kimyasal silahların kullanılması dahil her türlü kırmızı çizgisini aşan eylemlerine rağmen Esed rejimine yönelik sert tedbirler almaması ve Suriye'deki istikrarsızlıktan yararlanarak DEAŞ terörünü elimine etmek için yine bir başka terör örgütü olan PKK'ya askeri, finansal ve siyasi destek vermesi Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır. Türkiye'nin ulusal güvenlik tehdidi olarak gördüğü PYD/YPG yapılanmasına yardım etmeye devam eden Washington, Ankara'nın tüm uyarılarına rağmen Suriye'nin kuzeyinde terör örgütü PKK'ya güvenli alan sağlayacak bir yapılanma kurmaya çalışmıştır.⁵⁶⁶

Öte yandan ABD ile Türkiye arasında gerilime neden olan bir diğer başlık ise FETÖ eylemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) krizi, 17/25 Aralık operasyonları ve nihayetinde 15 Temmuz darbe girişimine kadar geline süreçte FETÖ'nün Türkiye'nin devlet yapısına ve iç/dış politikasına yönelik girişimleri iki ülke arasındaki krizlerin başında gelmiştir. Ankara'nın, FETÖ'nün Washington tarafından

⁵⁶⁵ Lenore G. Martin, "Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol. 13, No. 2, 2019, ss. 262-277.

⁵⁶⁶ Lenore G. Martin, "Analysing a Tumultuous Relationship", s. 268.

himaye edildiği yönündeki kanaati ve Amerikan yönetiminin darbeye yönelik tutumunun getirdiği rahatsızlık ciddi bir güven bunalımı ortaya çıkarmıştır.⁵⁶⁷ Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin, Katar ve BAE politikalarına odaklanırken Ankara üzerindeki sistemik kısıtlamaların etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu etkileri Arap İsyanları, İran nükleer müzakereleri, DEAŞ tehdidi ve Katar krizi (2014) gibi ikili ilişkilerde belirleyici olan süreçlerde görmek mümkündür. Türkiye'nin sistemik kısıtlamalardan etkilenen dış politika davranışlarının Katar ve BAE'ye yönelik yansımaları bu süreçlerde daha açık bir şekilde görülebilmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Mısır darbesi sonrası Türkiye'nin bölge siyasetinde yüzleştiği baskılar Katar ile daha fazla yakınlaşmasını sağlarken buna mukabil BAE ile yaşadığı gerilimler çok daha ileri bir noktaya ulaşmıştır. Elbette burada Katar ve BAE'nin stratejik hesaplamalarında Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası konumuna dair projeksiyonları da göz önünde tutulmalıdır. Katar, Körfez bölgesi ve Ortadoğu'daki güç mücadelesinde kapasite artırımı için Türkiye'nin peşine takılmaya gereksinim duyarken BAE ise Türkiye'nin bölgesel nüfuzunu engellemeye ve uluslararası alanda baskı altına alınmasına katkı sunmaya çalışmıştır. Türkiye ile Katar'ın yakınlaşmasını hızlandıran gelişmelerin ardı ardına geldiğinin akılda tutulması gerekmektedir. Bölgesel düzlemde BAE ve Suudi Arabistan, Mısır darbesiyle bölgesel statükoya geri dönüş hedeflerinde önemli mesafe almalarının ardından, Katar'ın İhvan'a verdiği desteği kesmesi için de baskı uygulamıştır. Bu kapsamda Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn Doha'dan büyükelçilerini (5 Mart 2014) çekmiş ve bu hamle KİK tarihi içerisindeki en sert diplomatik restleşmeden biri olmuştur. Büyükelçilerin çekilmesi hamlesi ile Katar gerek Körfez içerisinde gerekse bölgesel düzlemde yoğun baskılara maruz kalırken çıkış yolu olarak Türkiye ile stratejik yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Bu sebeple bölgesel güç mücadelesinde Türkiye ve Katar üzerinde eş zamanlı artan sınırlandırma girişimleri, iki ülkenin güvenlik alanında stratejik adımlar atmasını sağlamıştır.

Nitekim Körfez ülkelerinin Doha yönetimine yönelik baskılarını dengelemek adına Türkiye-Katar Askeri Anlaşması (Aralık 2014) imzalanmıştır.⁵⁶⁸ Katar'da Türkiye'nin askeri üs inşa etmesine zemin hazırlayan bu anlaşma ile Ankara'nın askeri gücü bir

⁵⁶⁷ Kılıç Buğra Kanat, "Darbe, FETÖ ve ABD", **Kriter**, Yıl. 1, Sayı. 4, 2016.

⁵⁶⁸ "Katar ve Türkiye'den Askeri İşbirliği", **Al Jazeera Turk**, 20 Aralık 2014.

tarafından Doha yönetiminin güvenlik endişelerini gidermek açısından önemli bir adım olmuş diğer taraftan BAE ve Suudi Arabistan'ın bölgesel hamlelerine bir cevap olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye ile Katar arasında stratejik mekanizmaların kurulması ve iş birliğinin derinleştirilmesi amacıyla “Yüksek Stratejik Komite” kurularak ilk toplantısı Aralık 2015'te Doha'da yapılmıştır.

Körfez içerisindeki ilişkilerin normalleşmesi ancak Aralık 2014'te Katar'a büyükelçilerin geri gönderilmesiyle sağlanmış ve Katar, Mısır'a karşı pozisyonunu kısmen değiştirerek daha yumuşak bir tutum sergilemiştir.⁵⁶⁹ Ancak Katar yine de BAE ve Suudi Arabistan'ın arzuladığı şekliyle Mısır yönetimini destekleyen bir pozisyona sahip olmamıştır. Ayrıca Katar üzerindeki baskıda İhvan boyutunun yanı sıra Türkiye ile kurmuş olduğu stratejik iş birliğinin de payı olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu noktada Katar'ın dış politikadaki otonomi arayışının bu süreçte test edilmiş olduğu söylenebilir. Katar ölçeğindeki bir aktör için otonom dış politika sergilemenin zorluğuna rağmen Doha yönetimi bu konuda oldukça ısrarlı bir tutum göstermiştir. Örneğin Katar dış tehditlere karşı ulusal güvenliğini büyük oranda Amerikan güvenlik şemsiyesi altında kalarak sağlamaya çalışsa da Doha yönetiminin tüm dış politika tercihlerini Washington'a göre ayarladığını söylemek mümkün değildir.⁵⁷⁰ Dolayısıyla 2014'te Körfez içerisinde yaşanan bu gerilim Katar'a dış politika bağımsızlığının önemini bir kez daha göstermiş ve bölgedeki güç dengesinde Doha yönetimi Ankara'dan yana tavır almıştır. Türkiye'deki (15 Temmuz 2016) darbe girişimine karşı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ilk arayan ve destek mesajı veren liderin Katar emiri olması bu açıdan tesadüf değildir.⁵⁷¹

Bununla birlikte Katar özellikle Mısır'da gerçekleştirilen darbe sonrasında yavaş yavaş kendini geri çekip proaktif olmamayı ve 2014 itibarıyla sahadaki görünürliğini azaltmayı tercih etmesine rağmen bölgesel rekabette Türkiye'ye gereken desteği vermekten çekinmemiştir. BAE ise tam tersine Mısır'daki darbe süreciyle birlikte bölgede yumuşak ve özellikle sert güç unsurlarını yoğun bir şekilde kullanmaya başlayarak devrim karşıtı blokun ana yüklenicilerinden biri olmuştur.⁵⁷² Böylelikle

⁵⁶⁹ Shabina S. Khatri, “Al Jazeera Mubasher Misr Taken off Air Amid Qatar-Egypt Reconciliation”, **Doha News**, 23 December 2014.

⁵⁷⁰ Matthew Gray, “Qatar: An Ambitious Small State”, Shahram Akbarzadeh (Ed.), **The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East** içinde, New York: Routledge, 2019, s. 198.

⁵⁷¹ “Turkey and Qatar: Behind the Strategic Alliance”, **Al Jazeera**, 16 August 2018.

⁵⁷² Andreas Krieg, “Divided over Narratives: The New Fault Line in the Arab World”, **Middle East Institute**, 24 July 2019.

2014'ten başlayarak Ortadoğu'daki her bir kriz alanında birbirleriyle ters orantılı olarak BAE'nin bölgedeki askeri ve siyasi angajmanı arttıkça, Katar kendisini bir o kadar geriplanda tutmaya çalışmıştır. Katar ve BAE'nin dış politika tercihleri doğal olarak Türkiye'nin davranışlarını belirlerken etkili olmuş ve Libya, Suriye ve diğer gerilim alanlarında Ankara ve Doha doğrudan sahada beraber hareket ederken Abu Dabi yönetimi ise bölgesel statükoyu muhafaza etmek için bu iki aktörün güç kabiliyetlerini zayıflatmaya yönelik hamlelerde bulunmuştur.

Ancak BAE'nin bu yaklaşımına karşın Ankara 2016'ya kadar Abu Dabi yönetimiyle doğrudan ve yüksek bir gerilim yaşamamaya özen göstermiş ve Türkiye'ye yönelik sınırlandırma çabalarının tümüne destek vermesine rağmen BAE'ye karşı sabırlı davranmayı tercih etmiştir. Türkiye'nin Suudi Arabistan ile yakın iş birliği içerisinde olmayı istemesi bu tercihte ön plana çıkarken Ankara, Abu Dabi'nin kontrol altında tutulmasını da yine Riyad yönetimi üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Zira Suriye ve İran nükleer müzakereleri sebebiyle Suudi Arabistan'ın bölgesel güç mücadelesinde Türkiye'yi yakınında tutmak istemesi iplerin kopmasının önüne geçmiştir.

Başkan Obama'nın ikinci başkanlık döneminde Türkiye ve Körfez ülkeleri ile ABD arasındaki ilişkiler olumsuz seyretnmiş ve stratejik müttefiklik düzeyindeki ilişkiler birçok gerilim ile karşılaşmıştır.⁵⁷³ Arap İsyanlarına yaklaşımı nedeniyle ABD ile çok derin fikir ayrılığı yaşayan BAE ve Suudi Arabistan, Washington'ın İran ile nükleer müzakereleri başlatmasına şiddetle karşı çıkmıştır.⁵⁷⁴ Zira Irak müdahalesiyle başlayan ve Arap İsyanları süreciyle birlikte zirveye çıkan bölgedeki İran nüfuzu, Riyad ve Abu Dabi yönetimleri tarafından ulusal güvenliklerine yönelik öncelikli tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁵ ABD'nin Körfez güvenliğine yönelik taahhütlerini azaltma yönünde sinyal vermesi ve Başkan Obama'nın İran'ı sistem içerisine çekme çabası olan nükleer müzakereleri başlatması doğal olarak bu ülkelerde güvenlik probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁷⁶ Zira Irak, Yemen, Suriye ve Lübnan'daki İran etkisi açıkça

⁵⁷³ Obama döneminde Türkiye ile ABD arasındaki gerilimler için bkz. Ece Göksedef, "Obama Dönemi: Türk-Amerikan İlişkilerinde Bir Hayal Kırıklığı", *Al Jazeera Türk*, 21 Kasım 2014.

⁵⁷⁴ Alaa al-Din Arafat, *Regional and International Powers in the Gulf Security*, Palgrave Macmillan, 2020, s. 40.

⁵⁷⁵ Eman Ragab, "Beyond Money and Diplomacy: Regional Policies of Saudi Arabia and UAE after the Arab Spring", *The International Spectator*, Vol. 52, No. 2, 2017, s. 40.

⁵⁷⁶ Michael McCall, "US-Gulf Cooperation Council Relations in the Age of the Obama Doctrine", Geoffrey F. Gresh and Tuğrul Keskin (Eds.), *US Foreign Policy in the Middle East: From American Missionaries to the Islamic State* içinde (155-172), New York: Routledge, 2018, s. 165.

görüldürken ilaveten Tahran'ın Hizbullah, Hamas ve Husiler üzerinden bölgede nüfuz alanını kolayca genişletme fırsatı yakalamış olması Suudi Arabistan ve BAE'nin İran tarafından çevrelendikleri şeklinde değerlendirilmiştir. Bu sebeple söz konusu dönem içerisinde bu ülkeler güvenlik açıklarını kapatabilmek adına çok büyük savunma harcamalarında bulunmuş ve güvenlik alanındaki eksikliklerini giderecek alternatif aktörlere yönelmeye çalışmıştır. Örneğin BAE 2012-2016 döneminde Hindistan ve Suudi Arabistan'ın ardından dünyada en fazla silah ithalatı yapan üçüncü ülke olmuştur.⁵⁷⁷

BAE ve Suudi Arabistan'ın bölgesel güvenlik bağlamında İran tehdidinin ABD tarafından görmezden gelinmesi bu iki ülkenin bir taraftan İsrail'le yakınlaşmasını sağlarken diğer taraftan Washington yönetimine olan güven bunalımını ortaya çıkarmıştır. Örneğin ABD'nin Körfez güvenliğine güçlü desteğinin devam ettiğini vurgulamak için Körfez liderlerini topladığı Camp David'deki (Mayıs 2015) zirveye Suudi Arabistan kralı katılmayarak kızgınlığını göstermiştir.⁵⁷⁸ Ancak 14 Temmuz 2015'te P5+1 ülkeleri ile Tahran yönetimi arasında imzalanan İran nükleer anlaşması (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA), başta Suudi Arabistan ve BAE olmak üzere Körfez-ABD ilişkileri tarihinde en kötü dönemlerden birinin yaşanmasına neden olmuştur. Umman'ın İran'la olan özel ilişkisi bir kenara bırakıldığında geriye kalan Körfez ülkelerinin eşit düzeyde olmasa dahi hemen hepsi Tahran yönetiminin nükleer stratejisinden endişe duymuştur.⁵⁷⁹ İran'ın bölgede daha hırslı ve saldırgan olmasından endişe eden Körfez ülkeleri, Başkan Obama'nın teskin etme çabalarına sıcak yaklaşmamıştır. Dolayısıyla ABD ile stratejik ilişkilerin ve güvenlik bağımlılığının aynı zamanda ortak tehdit tanımlamasını kolaylaştırdığı dönemlerden oldukça uzak bir ilişki dinamiği ortaya çıkmış ve nihayetinde Başkan Obama Körfez ülkelerini “beleşçiler” (*free rider*) olarak nitelendirmiştir.⁵⁸⁰

Tam da bu noktada Başkan Obama'nın İran politikası, BAE ile İsrail'in yakınlaşmasını doğuran ana süreç olarak görülebilir. Bölgedeki İran tehdidini Türkiye'ye kısmen yakınlaşarak dengelemeye çalışan Suudi Arabistan'ın aksine BAE, bölgesel tehdit

⁵⁷⁷ Aude Fleurant ve Diğerleri, “Trends in International Arms Transfers 2016”, SIPRI, February 2017.

⁵⁷⁸ Steve A. Yetiv and Katerina Oskarsson, **Challenged Hegemony**, s. 37.

⁵⁷⁹ Sara Bazoobandi, “Iran Nuclear Programme, A Brief History”, Sara Bazoobandi (Ed.), **The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges** içinde, Palgrave Macmillan, 2020, s. 80.

⁵⁸⁰ Jeffrey Goldberg, “The Obama Doctrine: The U.S. President Talks through His Hardest Decisions about America's Role in the World”, **The Atlantic**, (April 2016), <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525>

tanımlamasında ilk sırada yer alan İran'a karşı aynı güvenlik endişelerine sahip olan İsrail ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Zira önceki dönemlerde İsrail ile diplomatik teması olmayan Körfez ülkeleri, İran tehdidinin bölgede yükselişte olduğu süreçlerde Türkiye ile yakınlaşmayı tercih etmişlerdir. 1979 İran İslam Devrimi sonrası, 2003 Irak müdahalesi ve 2015 nükleer anlaşma süreçlerinde Körfez'in büyük aktörü olarak Suudi Arabistan, bölgede İran tehdidini sınırlamak ve İran'ı dengelemek için Türkiye kartına sarılmaya çalışmıştır. Ankara da benzer şekilde mukabele ederek Riyad'ın bu yakınlaşma çabalarına olumlu yanıt vermiştir.⁵⁸¹ Nitekim Kral Abdullah'ın vefatı üzerine tarihte ilk defa Türkiye ulusal yas ilan etmiş ve yeni kral Selman ile birlikte bölgesel meseleler ve bunların ikili ilişkilere yansımalarına yönelik yeni bir değerlendirme yapmayı ummuştur.⁵⁸² Zira Arap İsyanları kaynaklı gergin ilişkiler nedeniyle 2012-2015 arasında Suudi Arabistan'a hiçbir ziyarette bulunmayan Erdoğan, bu vesileyle ilk ziyaretini ancak Ocak 2015'te gerçekleştirmiştir.⁵⁸³ Hatta 2016'da Türk-Suudi ortak askeri tatbikatı düzenlenmiştir. Benzer gerekçelerle BAE de iki yıldır boş olan Ankara büyükelçiliğine Mayıs 2016'da büyükelçi atamıştır.⁵⁸⁴ DEAŞ ve İran tehdidi her ne kadar Türkiye ve Suudi Arabistan'ın yakınlaşmasını sağlayan faktörler olarak belirse de BAE yine de Türkiye'ye karşı mesafeli tutumunu devam ettirmiştir. Zira Abu Dabi açısından Ankara, en az Tahran yönetimi kadar tehdit üreten bir aktör olarak görülmüştür. Böylelikle BAE, güvenlik endişelerini gidermek ve bölgesel güç dengesindeki konumunu güçlendirmek için İsrail ile iş birliği yapmaya başlamış ve Ankara ile yürüttüğü güç mücadelesinde Tel Aviv'in desteğini kazanmıştır.

Sonuç olarak bakıldığında 2013'ten itibaren Türkiye'nin dış politikada sistemik sınırlamalara maruz kaldığını söylemek mümkündür. Washington merkezli geliştirilen bu sınırlamaların Ankara'nın dış politika davranışlarını ve Ortadoğu politikasını doğrudan etkilediği açıktır. Arap İsyanları sürecinde Ortadoğu siyasi düzeninde değişim/dönüşüm tam olarak tamamlanabilseydi muhtemelen Ortadoğu uluslararası sistemi de derin bir kırılma yaşayacak ve burada Türkiye büyük fırsat yakalayacaktı. Ancak 2013'ten başlayarak Türkiye üzerinde kademe kademe artan sınırlandırma politikaları, Ankara'nın

⁵⁸¹ Sena Alkan, "Erdoğan to Visit Saudi Arabia to Discuss Changes in Riyadh's Regional Policy", **Daily Sabah**, 26 February 2015.

⁵⁸² "Turkey Declares Day of Mourning for Saudi King", **Anadolu Agency**, 23 January 2015.

⁵⁸³ İbrahim Kalın, "A New Page in Turkish-Saudi Relations", **Daily Sabah**, 3 March 2015.

⁵⁸⁴ İsmail Numan Telci, "Türkiye-BAE İlişkilerindeki Yumuşamayı Anlamlandırmak", **Al Jazeera Turk**, 6 Mayıs 2016.

daha savunmacı bir dış politikaya yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, bölgedeki istikrarsızlığın arttığı bu dönemde Katar ve BAE politikalarını belirlerken yüzleştiği baskıları dikkate alarak hareket etmiş ve her iki ülkenin bölgesel ittifak tercihlerini göz önünde bulundurmıştır. Bu bağlamda ABD'nin Ortadoğu angajmanını azaltması sonrası bölgedeki güç dengesinde Türkiye ve Katar stratejik yakınlaşmalarını artırırken Türkiye ve BAE arasındaki restleşme ise derinleşmiştir.

4.5. 2016 ABD Başkanlık Seçimi ve Sistemik Fırsatlar

Türkiye'nin 2013'ten itibaren maruz kaldığı sistemsel sınırlandırma girişimleri 2016'nın sonuna kadar devam etmiştir. ABD ve diğer Batılı ülkelerin Türkiye'ye yönelik her alanda kısıtlama politikası uygulaması, Ankara'da bu ülkelere karşı derin bir güvensizlik meydana getirmiştir. Obama yönetiminin Türkiye'ye karşı son derece olumsuz bir bakış açısına sahip olması ve özellikle Suriye'de PYD/YPG ile iş birliğine gitmesi iki ülke arasındaki ipleri kopma noktasına getirmiştir. ABD kaynaklı siyasi baskıların yanı sıra DEAŞ, DHKP-C ve PKK'nın şehir merkezlerinde ve sınır ötesinde gerçekleştirdiği terör eylemleri, Suriye ve Irak kaynaklı istikrarsızlıklar Türkiye'yi savunmacı bir güvenlik politikasına itmiştir. Ancak 2016'da ABD'de gerçekleştirilen başkanlık seçimi gerek küresel ve bölgesel düzlemde gerekse Türk dış politikası açısından önemli bir kırılma meydana getirmiştir.

Donald Trump, “Önce Amerika” (America First) kavramsallaştırması etrafında Amerikan dış politikasını küresel güvenlik maliyetlerinden kurtarmaya çalışan ve korumacı ekonomi politikalarını önceleyen yaklaşımını ortaya koymuştur.⁵⁸⁵ Böylelikle Trump – tıpkı Obama gibi– uluslararası güvenliğin sağlanmasına artık daha az katkıda bulunmayı hedeflemiş ve maliyetleri diğer aktörlerin sırtına yüklemeye çalışmıştır.⁵⁸⁶ Ancak Obama'nın aksine Trump yönetimi dış politikada üstünlük stratejisini devreye sokmuş ve uluslararası kurumları devre dışı bırakan bir yaklaşım sergilemiştir.⁵⁸⁷ Trump yönetimi, ulusal güvenlik belgesinde işaret ettiği üzere Ortadoğu başta olmak üzere uluslararası

⁵⁸⁵ Paul K. MacDonald, “America First? Explaining Continuity and Change in Trump's Foreign Policy”, **Political Science Quarterly**, Vol. 133, No. 3, 2018, ss. 409-413.

⁵⁸⁶ Doug Stokes, “Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order”, **International Affairs** Vol. 94, No. 1, January 2018, s. 135.

⁵⁸⁷ Alex Pascal, “Against Washington's 'Great Power' Obsession: America Risks Forgetting the World System That Made It Great”, **The Atlantic**, 23 September 2019.

güvenlik için gerekli olan sorumluluğun diğer ülkelerce de üstlenilmesini ve küresel sistemde kendisine meydan okuma potansiyeli bulunan Çin'in sınırlandırılmasını dış politika önceliği olarak belirlemiştir.⁵⁸⁸

Bu kapsamda Trump'ın bir taraftan maliyetten kaçınma ve Çin'i sınırlandırma odaklı dış politika gündemine sahip olması diğer taraftan Amerikan askeri varlığını azaltma çabası özellikle Ortadoğu'daki siyasi gelişmeleri etkilemiştir. Elbette Washington'ın dış politika hedefleri, uluslararası güvenlik meselelerine ilgisiz kalmasına sebep olmuş ve ABD'nin liderlik rolünü daha ziyade diplomatik düzlemde sergilemesini beraberinde getirmiştir. Ancak bu durum, ABD'nin dış politika hedefleri ile yöntemleri arasında tutarlılık sağlanmasını zora sokmuş ve Başkan Trump'ın dış politikada stratejik bir plandan yoksun olduğu kanaatinin doğmasına yol açmıştır.⁵⁸⁹ Sergilenen tutarsızlıklar nedeniyle ABD'nin küresel çapta tutum ve davranışlarında belirsizlikler meydana gelmiş, bu belirsizliği erken fark eden diğer aktörler kendilerine manevra alanı bulmuştur. Bu minvalde Türk dış politikasının özellikle 2016'nın sonlarından itibaren uluslararası sistemdeki gevşeklikten yararlanmaya başladığını ve dış politikasını sistemik fırsatlardan azami düzeyde yararlanma üzerine inşa ettiğini söylemek mümkündür.

Türk-Amerikan ilişkilerinde Obama yönetimiyle yaşanan sorunların ardından Trump'ın başkan seçilmesi ikili ilişkilerde yeni bir başlangıç imkanı ortaya çıkarmıştır. Trump'ın seçim sürecinde Obama'nın Ortadoğu politikasına yönelik sert eleştirilerde bulunması ve seçildikten sonra Türkiye'ye yönelik sıcak mesajlar vermesi ikili ilişkilerde yaşanan anlaşmazlıkların giderileceğine dair olumlu bir hava oluşturmuştur.⁵⁹⁰ Elbette 15 Temmuz darbesi sonrası Türkiye'nin güvenlik politikalarında paradigma değişimi yaşamasının payı da göz ardı edilmemelidir.⁵⁹¹ ABD'nin FETÖ'ye karşı somut hiçbir adım atmaması ve Suriye'de PYD/YGP ile yakın angajmana girmesi Ankara'nın rahatsızlığını artırmıştır. Her ne kadar sistemik fırsatlar ortaya çıkmış olsa da ABD ile Türkiye arasında gerilimlerin azaltılması bir yana daha tehlikeli anlaşmazlıkların ortaya

⁵⁸⁸ "National Security Strategy of the United States of America", White House, December 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

⁵⁸⁹ Stephen M. Walt, "US Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?", *International Relations*, Vol. 32, No. 1, 2018, ss. 3-22.

⁵⁹⁰ Kılıç Buğra Kanat, "Türkiye'nin ABD Politikası", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner (Ed.), *Türk Dış Politikası Yılı: 2017*, İstanbul: SETA Yayınları, Nisan 2018, ss. 287-289.

⁵⁹¹ Lars Haugom, "Turkish Foreign Policy under Erdogan: A Change in International Orientation?", *Comparative Strategy*, Vol. 38, No. 3, 2019, s. 211.

çıkması iki başkent arasındaki tansiyonu yükselmiştir. FETÖ, PYD/YPG, S-400/F-35 ve Halkbank davası krizleri başta olmak üzere iki stratejik müttefik arasında çözümü oldukça zor problemler yaşanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında bu dönemde Türk dış politikasının önünde sistemik fırsatlar belirmesine rağmen ABD ile birçok başlıkta siyasi krizler derinleşmiştir. Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesinin üzerinden bir yıl geçmeden Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ve iki ülkenin güvenlik ile dış politika konularında stratejik adımlar atması Ankara üzerindeki Washington baskısının dengelenmesi adına önemli bir hamle olmuş ancak bu durum ABD'de derin bir rahatsızlık oluşturmuştur.⁵⁹² Türkiye bu hamlesiyle Suriye'de kendisine alan açarken hava savunma sistemlerinin tedariki ve Soçi/Astana süreçleri gibi diplomatik çözüm mekanizmalarıyla alternatif kanallar oluşturarak Suriye kaynaklı istikrarsızlıkların azalmasını da sağlamıştır.

Burada bir parantez açacak olursak Trump'ın başkan seçilmesi ile birlikte, ABD'nin genelde Ortadoğu özelde Körfez politikasında ciddi bir değişim yaşadığını söylemek mümkündür. Krizlerle dolu Obama mirasından sonra ABD'nin geleneksel müttefikleriyle tekrar stratejik iş birliğine döneceğini açıklayan ve özellikle İran'ı tehdit olarak değerlendiren Trump'ın başkan seçilmesi, BAE ve Suudi Arabistan tarafından son derece olumlu karşılanmıştır.⁵⁹³ Nitekim Trump'ın ilk yurt dışı ziyaretini Suudi Arabistan'a gerçekleştirmiş olması ve ABD'nin Körfez güvenliğini önceleyen politik tutum sergileyeceği iması tam da Riyad ve Abu Dabi yönetimlerinin arzuladığı güçlü destek beklentisini karşılamıştır.⁵⁹⁴ Dolayısıyla Başkan Trump ile birlikte ABD ve İsrail desteğini arkasına alan BAE ve Suudi Arabistan, agresif dış politika davranışlarını artırarak Türkiye'nin bölgedeki tüm inisiyatiflerinin ve etki alanlarının önünü kesmeye çalışmıştır.

Körfez'in şahin kanadı olan Suudi Arabistan ve BAE açısından Trump'ın ABD başkanı olmasının bir diğer büyük kazancı ise yeni İran politikasında tezahür etmiştir. Adaylık sürecinde Obama dönemi dış politikasında en fazla eleştirdiği konunun başında İran'ı işaret eden Trump, seçimi kazanmasının akabinde ABD'nin İran politikasını tamamen

⁵⁹² Lars Haugom, "Turkish Foreign Policy under Erdogan", s. 212.

⁵⁹³ Neil Quilliam, "The Role of External Powers: Global Actors (Part I)", Sara Bazoobandi (Ed.), **The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges** içinde (93-118), Palgrave Macmillan, 2020, s. 102.

⁵⁹⁴ John Duke Anthony, "A First Visit: President Trump to Saudi Arabia", **Arab News**, 20 May 2017.

değiştirmeye odaklanmış ve neticede P5+1 ile İran arasında imzalanan nükleer anlaşmadan ABD'nin tek taraflı olarak çekildiğini (Mayıs 2018) açıklamıştır.⁵⁹⁵ Trump'ın yeni İran politikası, Tahran yönetiminin Ortadoğu bölgesinde tekrar sistem dışı bir aktör olmasını ve bölgesel düzlemdeki nüfuzunu kırmayı hedeflemiştir. Elbette bu adımla birlikte bir taraftan Ortadoğu'daki ABD, İsrail, Suudi Arabistan ve BAE ittifakı daha güçlü bir şekilde temerküz ederken diğer yandan İran tehdidi karşısında Körfez ülkelerinin yeniden Amerikan güvenlik şemsiyesi altına alınması durumu meydana gelmiştir. Ancak geçmiş dönemdeki güvenlik taahhütlerinden farklı olarak bu sefer başta Riyad yönetimi olmak üzere Körfez ülkelerine Trump yönetimi tarafından yüklü bir maliyet çıkarılmıştır.

Bununla birlikte Arap İsyanları ile Körfez ülkeleri arasında başlayan tehdit algısı farklılaşması İran meselesinde bir kez daha tezahür etmiştir. İran, İslam Devrimi ile Körfez ülkeleri için sürekli bir tehdit konumuna yükselmiş ve her bir KİK üyesi için ortak tehdit tanımlamasının üst sıralarında yer almıştır. Ancak Suudi hegemonyasından kurtulmaya çalışan Katar gibi ülkeler geçici ittifaklarını çeşitlendirmeye çalışırken zaman zaman İran'la yakınlaşmaya özen göstermiştir.⁵⁹⁶ Nitekim Suudi Arabistan ve BAE, Başkan Trump'ın İran politikasının arkasında sıkı bir şekilde dururken askeri çözümden uzak durmaya ve diplomasiyi ön plana çıkarmaya çalışan Katar ise İran'a karşı daha yumuşak bir tutum içerisinde olmuştur.

Aslında Katar'ın dış politikadaki pragmatizmini İran ile ilişkilerinde açık bir şekilde görmek mümkündür. KİK içerisinde kendisini yalnızlaştıracak davranışlardan uzak durmaya çalışan Doha yönetimi aynı zamanda İran'la temasını dinamik tutarak Suudi Arabistan'ın tahakkümünden kaçmaya çalışmıştır. Örneğin Katar bir taraftan Hizbullah'ı (2016 KİK kararıyla) terörist örgüt olarak ilan edip Suriye'de vekil aktörler üzerinden İran'la karşı karşıya gelirken diğer taraftan eş zamanlı olarak Suudi Arabistan'ı dengelemek adına İran ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir.⁵⁹⁷ İki bölgesel güç arasındaki dengeyi sürdürebilmek için Suudi Arabistan ve BAE ile birlikte Yemen

⁵⁹⁵ İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan: 2018", Kemal İnâat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yılığ: 2018** içinde (123-147), Sayı. 15, Yıl. 15, (Kasım 2019), s. 130.

⁵⁹⁶ Sebastien Boussois, "Iran and Qatar: A Forced Rapprochement", Andreas Krieg (Ed.), **Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis** içinde (217-232), Palgrave Macmillan, 2019, ss. 223-229.

⁵⁹⁷ Luciano Zaccara, "Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities", **Istituto Affari Internazionali (IAI) and Foundation for European Progressive Studies (FEPS)**, May 2019.

müdahalesine (2015) katılan Katar daha sonra bu koalisyondan geri (2017) çekilmiştir.⁵⁹⁸ Benzer şekilde Suudi Arabistan tarafından Şii din adamı El-Nimr'in idam edilmesine yönelik protestolar sırasında Tahran'da Suudi büyükelçiliğinin yakılmasına tepki olarak Katar da büyükelçisini geri çekmiş (2016) ancak kendisine yönelik abluka ve diplomatik tecrit (Haziran 2017) girişiminden sonra büyükelçisini geri göndermiştir (Ağustos 2017).⁵⁹⁹

Keza BAE dış politikasında da İran faktörünün önemli bir rol teşkil ettiğini ifade etmek mümkündür. 2009 ekonomik krizi sonrası Dubai'ye nazaran devlet içerisindeki gücünü temerküz ettiren Abu Dabi, büyük oranda savunma ve dış politika gündemlerini tekeline almış ve Tahran'a karşı sert tutum takınmıştır. Ancak BAE yine de İran'a yönelik herhangi bir askeri müdahalenin gerçekleştirilmesi ihtimaline karşı oldukça hassas bir denge gözetmiştir. Zira İran'ın doğrudan BAE topraklarını hedef alma kapasitesi mevcuttur. Hürmüz Boğazı'nda İran askeri varlığının oluşturduğu tehlikenin yanı sıra İran ile ikili ticaretin ve olası bir İran saldırısı karşısında dış yatırımların durma ihtimali Abu Dabi yönetiminin çekingen davranmasını zaruri kılmıştır. Dolayısıyla BAE her ne kadar dış politikasında İran karşıtı bir pozisyona sahip olsa da askeri olarak İran'la yüzleşmek durumunda kalırsa askeri kapasitesinin yeterli olmayacağını ve İran'ın doğrudan hedefi olması halinde çok büyük maliyetlerle karşı karşıya kalacağını bilerek hareket etmektedir.

Uluslararası sistemin gevşek yapısından doğan fırsatları değerlendirmeye çalışan Türk dış politikası, ABD'nin Ortadoğu'da herhangi askeri bir müdahaleye veya askeri seçeneklerin devrede olduğu politikalara yönelmeyeceğini göz önünde bulundurarak başta Suriye olmak üzere bölgede çeşitli inisiyatifler almaya başlamıştır. Böylelikle 2016'dan itibaren doğrudan askeri seçenekleri kullanmaya başlayan Türkiye gerek terörle mücadele gerekse dış tehditleri bertaraf etme adına kapsamlı sınır ötesi askeri hareketler gerçekleştirmiştir.⁶⁰⁰ Bununla birlikte önleyici ve ofansif güvenlik politikasını devreye sokarak kritik coğrafyalarda askeri üsler kurma politikasına yönelmiştir. Bu çerçevede

⁵⁹⁸ Abdullah Baabood and Ahmed Baabood, "Omani and Qatari Roles in the Yemen Crisis", Stephen W. Day and Noel Brehony (Ed.), **Global, Regional, and Local Dynamics in the Yemen Crisis** içinde (165-178), Palgrave Macmillan, 2020, s. 171.

⁵⁹⁹ "Qatar to Reinstate Ambassador to Iran", **The Peninsula**, 24 August 2017.

⁶⁰⁰ Burhanettin Duran, "15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye'nin İç ve Dış Politikasına Etkisi", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner (Ed.), **Türk Dış Politikası Yılığ: 2017** içinde (13-44), İstanbul: SETA Yayınları, Nisan 2018, ss. 29-30.

Türkiye'nin, Katar ve BAE politikaları ABD'de gerçekleşen 2016 başkanlık seçimi sonrasında daha netleşmiştir. Zira Türkiye'nin gerek bölgesel ölçekteki dış politika hamlelerine gerekse ulusal güvenliğine yönelik tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik her inisiyatifine Katar ciddi düzeyde destek verirken BAE yönetimi ise daima Türkiye'yi suçlayan ve kınayan bir tutum içerisinde olmuştur.

Aslında 2017'de yaşanan Katar krizinde Türkiye'nin sergilediği tutum, Katar ve BAE politikasının bir iz düşümü niteliğinde olup oldukça somut bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Terör örgütlerine destek verdiği gerekçesiyle 5 Haziran 2017'de Katar ile diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklayan Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn yönetimleri ilaveten kara, hava ve deniz sahalarını kapattıklarını duyurmuştur.⁶⁰¹ Ayrıca Katar emirinin İran, Hamas ve Hizbullah hakkında müspet, Başkan Trump ve Riyad ile Abu Dabi yönetimleri hakkında menfi yorumlar yaptığı iddia edilen bir video görüntüsü de ortaya çıkmıştır. Katar, bu iddiaları reddederken videonun yayımlandığı internet sitelerinin BAE tarafından hacklendiğini ileri sürmüştür.⁶⁰² Daha sonra Katar'a yönelik diplomatik tecrit ve ablukaya Mısır, Moritanya ve Cibuti gibi ülkeler de dahil olmuştur. Katar ve BAE-Suudi Arabistan yönetimleri aralarındaki güç mücadelesini Körfez dışındaki alanlarda yürütmeye çalışsalar da 2017'de siyasi ve diplomatik olarak bu mücadele Körfez içine taşınmıştır.

Krizin ortaya çıkmasının hemen ardından Türkiye, siyasi açıdan ve güvenlik düzleminde Katar'ın yanında olduğunu güçlü bir şekilde ifade etmiş ve sorunun çözümü noktasında Kral Selman'a çağrıda bulunmuştur. Bu desteği göstermek adına Katar krizinden iki gün sonra Doha yönetimi ile yapılan askeri anlaşma TBMM'de onaylanmıştır.⁶⁰³ İlk defa 2015'te Tarık bin Ziyad Askeri Üssü'ne konuşlanan Türk askerine ilave olarak zırhlı araç ve personel takviyesi yapılmıştır. Abluka altına alınan Katar'a siyasi ve güvenlik desteğini açıklayan Türkiye aynı zamanda kargo uçaklarıyla acil gıda ihtiyacına yönelik hızlı adımlar atarak Doha yönetiminin elini rahatlatmıştır. Nitekim uygulanan ablukanın Ramazan ayına denk gelmesi gıda sorununu beraberinde getirmiştir. Suudi Arabistan ve BAE'nin başını çektiği blok ile Katar arasında yaşanan diplomatik kriz sırasında Katar'a

⁶⁰¹ "Saudi Arabia, UAE, Egypt, Bahrain Cut Ties to Qatar", **Al Jazeera**, 5 June 2017.

⁶⁰² "UAE Orchestrated Hacking of Qatari Government Sites, Sparking Regional Upheaval, According to U.S. Intelligence Officials", **The Washington Post**, 16 July 2017.

⁶⁰³ "Türk Askerinin Katar'da Konuşlanması Anlaşması Meclis'ten Geçti", **NTV**, 8 Haziran 2017.

sunulan 13 maddelik talep listesinin ilk maddelerinden biri olarak Doha'daki Türk askeri üssünün kapatılmasının istenmesi bu anlamda şaşırtıcı olmamıştır. Türkiye'nin sınırları ötesinde askeri varlığını genişletmesi ve özellikle Katar'da askeri üs kurması BAE ve Suudi Arabistan'ı son derece rahatsız etmiştir.⁶⁰⁴ Zira Körfez içerisinde Türk askerinin yer alması bu ülkelere karşı hem Katar'ın ulusal güvenliğini destekleyen hem de Körfez içerisindeki güç dengesini doğrudan etkileyen bir hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Katar krizinden anlaşılacağı üzere Türkiye bölgesel güç mücadelesinde BAE-Suud ve Mısır eksenini karşısında yanına Katar'ı alarak bir denge kurmaya çalışmış ve vekalet savaşının sürdüğü alanlarda bu kamplaşma kendisini açıktan göstermiştir. Bu güç mücadelesinde üç büyük karşılaşma alanı öne çıkmaktadır: Suriye, Libya ve Afrika Boynuzu.

Arap İsyanlarının ilk yıllarında Suriye'de her ne kadar Türkiye, Katar, BAE ve Suudi Arabistan Esed rejimine karşı aynı safta gözükmüyor olsalar da aralarındaki rekabet süreklilik arz etmiştir. Arap İsyanları ile birlikte Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan, Esed rejimine karşı ayaklanan muhaliflere büyük oranda destek verirken BAE oldukça temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. BAE'nin Suriye iç savaşına müdahil olması Katar ve Suudi Arabistan ile mukayese edildiğinde oldukça düşük düzeyde kalmış ve İhvan tehdidi sebebiyle Esed rejimiyle bir şekilde irtibatını korumuştur. Örneğin Esed'in annesi Enise Mahluf'un 2013'te BAE'ye yerleşmesi ve ölene kadar (2016) Dubai'de ikamet etmesi BAE'nin Esed rejimiyle irtibatının kesilmediğini göstermiştir.⁶⁰⁵ BAE'nin, Türkiye'nin ulusal güvenlik tehdidi olarak ilk sırada değerlendirdiği Suriye'deki PKK varlığına açıktan destek vermesi ise iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. BAE, Suriye sahasında Türkiye'nin önünü kesmek amacıyla bir taraftan PKK/YPG terör örgütüne finansal ve ekipman desteği sağlarken diğer taraftan Esed rejimi ile tekrar diplomatik ilişki (2018) kurmuştur.⁶⁰⁶ PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG'ye finansal ve askeri destek vermeye başlayan Suudi Arabistan ve BAE böylelikle Türkiye'yi sınırlandırmayı hedeflemiştir.

⁶⁰⁴ Alaa al-Din Arafat, **Regional and International Powers in the Gulf Security**, Palgrave Macmillan, 2020, ss.171-197.

⁶⁰⁵ Joseph Daher, "The Dynamics and Evolution of UAE-Syria Relations: Between Expectations and Obstacles", **European University Institute**, 25 October 2019, s. 4,

⁶⁰⁶ Ahmet Üçağaç, "Birleşik Arap Emirlikleri: 2018", Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı: 2018** içinde (221-236), Sayı. 15, Yıl. 15, (Kasım 2019), s. 226.

BAE'nin, Türkiye'nin Suriye'de icra ettiği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı hareketlarına verdiği olumsuz tepkiler ikili ilişkilerdeki negatif düzeyi görmek bakımından son derece mühimdir. BAE, Türkiye'nin yürüttüğü bu hareketları Arap dünyasına yönelik yayılmacı adımlar olarak değerlendirmiş ve hareketları karalamaya çalışmıştır.⁶⁰⁷ Ayrıca Abu Dabi yönetiminin, Kürtleri hedef alan etnik temelli bir çatışma algısını oluşturmak ve uluslararası kamuoyu nezdinde Türkiye'yi emperyal amaçları olan bir ülke olarak tasvir etmek için yoğun çaba sarf ettiği ifade edilebilir. Ancak Türkiye'nin gerçekleştirdiği üç askeri hareket ile sahadaki kazanımlarını büyük ölçüde artırması ve Astana/Soçi süreçleri ile Rusya ve İran'la iş birliği içerisinde olması Suriye kaynaklı tehditleri ortadan kaldırdığı gibi Abu Dabi yönetiminin Ankara'yı sınırlandırma girişimlerinin akamete uğramasına da yol açmıştır.

Benzeri bir mücadele Libya sahasında yaşanmıştır. Türkiye, Katar ve BAE yönetimleri Muammer Kaddafi'nin devrilmesi sürecinde başlatılan NATO operasyonuna destek vermişlerdir. Kaddafi sonrası Libya'nın yeniden tanzim edilme sürecinde ise farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye ve Katar, Libya'da yaşanan siyasi krizler sonrasında oluşturulan ve aynı zamanda BM tarafından tanınan meşru hükümeti desteklerken BAE ise tıpkı Mısır ve Yemen'de olduğu gibi kendi güdümünde olan ve darbe ile iktidar olabilen aktörlerin iş başına gelmesi için uğraşmıştır. Halife Hafter'in Libya'da darbe yaparak iktidarı ele geçirmesine ve yeni bir otoriter yönetim oluşturmaya Abu Dabi yönetimi her türlü yöntemi deneyerek katkı sunmuştur. Böylelikle diğer çatışma alanlarında olduğu gibi Libya'da da Türkiye-Katar ile BAE-Suud-Mısır arasında bir başka rekabet alanı doğmuş ve iki eksen sahada askeri olarak karşı karşıya gelmiştir.⁶⁰⁸

Libya'daki mücadele ve çatışma devam ederken Türkiye ve BAE, destekledikleri taraflara çok güçlü askeri ve diplomatik katkı sağlayarak sahanın hakimi olmaya ve bölgesel düzlemdeki en kritik alanlardan birini elde tutmaya çalışmıştır. Ancak Libya'daki mücadele, taraflar arasındaki askeri güç kapasitesi farkını ortaya koymuştur. Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip olması ve bu gücünü sahaya yansıtması BAE ile arasında askeri güç asimetrisi olduğunu ispatlamıştır. BAE askeri güç kapasitesinin

⁶⁰⁷ Giorgio Cafiero, "The Afrin Factor in Turkey-UAE Relations", **LobeLog**, 5 September 2018.

⁶⁰⁸ Timo Behr, "GCC Approaches to Stabilisation: Compatible or Competing?", Victor Gervais and Saskia van Genugten (Eds.), **Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches**, Palgrave Macmillan, 2020, s. 130.

zayıflığı sebebiyle askeri personel ve güvenlik güçleri noktasındaki eksikliğini diğer ülkelerden topladığı paralı askerler ile sağlamaya çalışmıştır. Gerek iç güvenlik gerekse sınır ötesi faaliyette bulunduğu askeri operasyonlarda kullanmak üzere Sudan, Kolombiya, Çad ve Nijer gibi ülkelerden paralı askerler toplayan BAE, Vietnam ile yapılan ikili anlaşma çerçevesinde Vietnam askerlerini kendi toprağında istihdam etmiştir.⁶⁰⁹ Ayrıca BAE, askeri kapasitesini artırma amacıyla yabancı askeri eğitmen/danışman (örneğin Mike Hindmarsh) ve savaşçı istihdam ederek bu alandaki eksikliğini gidermeye çalışmıştır.⁶¹⁰

Türkiye ile BAE'nin karşılaştığı bir diğer rekabet alanı ise Afrika Boynuzu olmuştur.⁶¹¹ Türkiye'nin yeni askeri üs stratejisi kapsamında Katar başta olmak üzere Irak, Suriye, Somali ve Sudan (Sevakin) gibi Arap Yarımadası ve Afrika Boynuzu'nda stratejik konuma sahip olan ülkelerde askeri güç konuşlandırması, Abu Dabi yönetiminin jeopolitik açıdan çevrelendiği korkusu yaşamasına neden olmuştur. Özellikle Ankara'nın askeri varlığı ile Afrika Boynuzu'nda yer alması, BAE tarafından sadece güvenlik alanında değil ekonomik ve siyasi manevra alanına yönelik doğrudan bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Türkiye'nin Arap Yarımadası ve Afrika Boynuzu'nda kurduğu üsler ile askeri varlığını ve güç kapasitesini artırması aynı zamanda BAE'nin jeopolitik değeri olan limanların kontrol altına alınması politikasına da tehdit oluşturmıştır. Dolayısıyla Afrika Boynuzu'nda iki eksen arasında gerçekleşen rekabet doğrudan bu bölgedeki ülkeler üzerinde nüfuz mücadelesini tetiklemiştir. Türkiye'nin, jeopolitik konumu itibarıyla son derece önemli Afrika Boynuzu'nda faaliyette bulunması, BAE ve Suudi Arabistan'ın yakın coğrafyasındaki bölgesel güç olan Türkiye tarafından kuşatıldıkları algısını doğurmuştur.⁶¹²

Bununla birlikte 2016'dan itibaren yeniden şekillenen bölgesel güç mücadelesinde Katar, Türkiye'ye yakınlaşma politikasını güçlendirirken BAE ise tam aksine Türkiye'nin

⁶⁰⁹ Emily B. Hager and Mark Mazzettinov, "Emirates Secretly Sends Colombian Mercenaries to Yemen Fight", **The New York Times**, 25 November 2015; "Under the Radar: The United Arab Emirates, Arms Transfers and Regional Conflict", **Paxforpeace**, September 2017.

⁶¹⁰ David B. Roberts, "Bucking the Trend: The UAE and the Development of Military Capabilities in the Arab World", **Security Studies**, Vol. 29, No. 1, 2020.

⁶¹¹ Neil Quilliam, "Saudi Arabia, the UAE and Turkey: The Political Drivers of 'Stabilisation'", Victor Gervais and Saskia van Genugten (Eds.), **Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches**, Palgrave Macmillan, 2020, s. 140.

⁶¹² Clemens Hoffmann, "Neo-Ottomanism, Eurasianism or Securing the Region? A Longer View on Turkey's Interventionism", **Conflict, Security and Development**, Vol. 19, No. 3, 2019, s. 304.

önünü kesmek için neredeyse tüm politika seçeneklerini kullanmıştır. Bölgesel güç mücadelesinde sahadaki rekabetin haricinde Türkiye'yi her alanda zayıflatmaya çalışan BAE, Türkiye'nin mücadele ettiği terör örgütlerini finansal ve askeri olarak desteklemiş, uluslararası medya kuruluşları aracılığıyla Türkiye aleyhinde olumsuz tezviratlar oluşturmaya çalışmış ve Batı başkentlerinde lobi faaliyetleri ile karalama kampanyaları yürütmüştür.⁶¹³ Örneğin BAE medyasında Türkiye'nin DEAŞ ile ilişkisi olduğuna dair sıkça haber yapılmış ve hatta bunun bir müttefiklik ilişkisi olduğu iddia edilerek Türkiye terör destekçisi bir ülke olarak sunulmaya çalışılmıştır.⁶¹⁴ BAE'li üst düzey devlet adamlarının ve yetkililerinin Türkiye'ye yönelik sert söylemlerde bulunduğu ve Ankara'yı doğrudan hedef aldığı süreçler genellikle Türkiye'nin bölgesel düzene ilişkin inisiyatiflerinin ve özellikle ABD/İsrail hilafına yönelik aldığı tutumların hemen ardından gelmiştir. Örneğin Davos Krizi ve BM'nin Kudüs kararı, Mavi Marmara, Mısır darbesi, Rus uçağının düşürülmesi, Türkiye'nin Suriye ve Irak'taki sınır ötesi operasyonları gibi süreçlerde BAE'nin bu davranışlarını görmek mümkündür.

Bu dönemde uluslararası sistemin koşulları altında ortaya çıkan fırsatları değerlendiren Türkiye, sınır coğrafyasından başlamak üzere Ortadoğu'ya askeri ve diplomatik açıdan daha fazla müdahil olurken bu aktivizminin karşısında BAE ve müttefiklerinin içerisinde olduğu blok tarafından sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Katar, bu güç mücadelesinde Türkiye ile yakınlaşma siyasetini hızlandırarak kendisine yönelik baskıları azaltmayı hedeflemiş ve bölgede güçlü bir denge sağlayıcı aktörün peşine takılarak güvenlik ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Türkiye ve Katar arasındaki ilişkiler böylelikle stratejik düzeye taşınmış, askeri ve savunma iş birliği dahil birçok konuda eş güdüm içerisinde hareket edilmiştir. Buna mukabil Türkiye'nin 2016'dan itibaren askeri seçenekleri daha fazla kullanmaya başlamasıyla Suriye, Libya ve Afrika Boynuzu başta olmak üzere Ortadoğu coğrafyasında materyal kapasitesini sahaya yansıtması karşısında Abu Dabi yönetimi Ankara'yı bölgedeki baş düşmanı olarak kodlamıştır.

BAE dış politikasındaki Türkiye karşıtlığının bu denli yükselmesi elbette Arap İsyanları ile önce ulusal düzeyde başlayan sonra da bölgesel güç mücadelesine dönen siyasi ve askeri mücadelenin henüz sonuçlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ortadoğu'da

⁶¹³ Gökhan Erel, "BAE'nin Türkiye Karşıtı Lobi Faaliyetleri", **Kriter**, Yıl. 4, Sayı. 43, Şubat 2020.

⁶¹⁴ "BAE'den Türkiye için Çirkin İftira", **Sabah**, 21 Aralık 2017.

yeni bölgesel düzenin ve siyasi sistemin temel parametrelerinin belirlenmesi sürecindeki belirsizlik sürdüğü müddetçe Türkiye ile BAE arasındaki gerginliğin devam etme ihtimali yüksektir. Zira Abu Dabi yönetiminde bölgesel statükonun yıkılması ve farklı bir yönetim biçiminin bölgede hakim olmasının tüm güç dengesini bozacağı endişesi hakimdir. Bu zaviyeden bakıldığında Türkiye'nin bölge siyasetinin başarılı olması aynı zamanda BAE'nin temel ulusal güvenlik endişelerinin gerçekleşmesi manasını taşımaktadır. BAE dışişlerinden sorumlu devlet bakanı Enver Gargaş'ın "Arap dünyasına Türkiye liderlik etmemeli" demesi ve sosyal medyada yayımladığı mesajda "Mezhepçi ve partizan görüşler bir alternatif olarak kabul edilmemelidir, Arap dünyası Tahran ya da Ankara tarafından yönetilmeyecek"⁶¹⁵ ifadelerini kullanması bu açıdan son derece anlamlıdır.

4.6. Sonuç ve Değerlendirme

Bundan önceki iki bölümde (2. ve 3.bölümde) Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ekonomi ve ideoloji faktörlerinin nasıl bir rol oynadıkları üzerinde durulmuş ve neticede her iki faktörün de sınırlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bölümde ise uluslararası sistemin ve küresel aktörlerin Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında belirleyici olup olmadığı tartışılmıştır. Uluslararası sistemde ve Ortadoğu siyasal sisteminde yaşanan kırılma süreçleri göz önünde tutularak dönemlendirme yapılmış ve bu dönemler içerisinde uluslararası sistemin ve küresel aktörlerin, genelde Türkiye'nin dış politika davranışları özelde ise Katar ve BAE politikaları üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası süreç, ABD'nin Irak müdahalesi (2003), Irak'tan askeri varlığını çekmesi (2010), Arap İsyanları (2011), Mısır darbesi (2013) ve Trump'ın başkan seçilmesi (2016) gibi süreçlerin Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarına nasıl yansıdığı etraflı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Öncelikle yapısal bir açıklama girişiminin devletlerin davranışlarındaki benzerliklere odaklandığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla yapısal argümanlarla devletlerin davranışlarındaki farklılık nasıl açıklanabilir? sorusu öne çıkmaktadır. Burada şu tespiti yapmamız mümkündür: Uluslararası yapının sert/güçlü olduğu dönemlerde aktörlerin bağımsız hareket etme kabiliyetleri azalır ve aktörler benzeri davranışlar sergilerler. Ancak uluslararası yapının gevşek/yumuşak olduğu zaman dilimlerinde ise aktörler

⁶¹⁵ "Turkey will Not Lead the Arab World, Says Top UAE Diplomat", **Haaretz**, 28 December 2017.

bağımsız davranma fırsatını elde ederler ve böylece birbirlerinden farklı hareket etme durumları ortaya çıkabilir. Zira tek kutuplu uluslararası sistemden çok kutuplu uluslararası sisteme doğru gidişat söz konusu olduğunda aktörlerin belirleyiciliği nispeten artar ve bu belirleyicilik aktörler arasında farklılıklar meydana getirir.

Bu değerlendirmeler ışığında Türkiye'nin dış politika tercihleri ile uluslararası sistem arasında uyum olmasına dikkat ettiğini söylemek mümkündür. Ancak AK Parti dönemi Türk dış politikası sistemik fırsatlardan yararlanma konusunda daha aktif bir çaba içerisinde olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin dış politikası ile sistemik koşulların örtüştüğü veya uyumlu olduğu süreçlerde Ankara, dış politika hamlelerinde netice almıştır. Ancak Türkiye, küresel güçlerin baskısı ile karşılaştığı ve sistemik kısıtlar dahilinde dış politika sergilemeye çalıştığı süreçlerde birçok meydan okumayla yüzleşmiş ve buna rağmen sistemik koşullarla uyum içerisinde olmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD'nin Ortadoğu politikası ile dış politika tercihleri arasında uyum sağlamaya özen gösteren Türkiye, çıkarlarının örtüştüğü süreçlerde peşine takılma (*bandwagoning*) politikasını, çıkarlarının çatıştığı durumlarda ise yumuşak dengeleme (*soft balancing*) politikasını uygulamaya çalışmıştır. Dolayısıyla AK Parti dönemi Türk dış politikasının uluslararası sistemin koşullarına uygun hareket ettiği ancak bazen uyum problemi yaşadığını söylemek mümkündür. Bu uyum sorununun öne çıktığı süreçlerde ise Ankara'nın sistemik kısıtlamalara maruz kaldığı ve dış politikasının baskı altına alınmaya çalışıldığı görülmüştür.

Bu bağlamda AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarının uluslararası sistemden kaynaklanan fırsat ve kısıtlamalardan doğrudan etkilendiğini ifade etmek mümkündür. 2002'den itibaren sistemik koşulların elvermesi ve Ortadoğu'da ABD'nin askeri varlığı, bölgesel güçlerin birbirleriyle çatışma imkanını ortadan kaldırmış ve başta ekonomik etkileşim olmak üzere yumuşak gücün ön plana çıkmasına imkan veren bir siyasi yapı ortaya çıkarmıştır. Türkiye aktif dış politika ile yumuşak gücünü akıllı şekilde kullanarak bölgesel nüfuzunu genişletmeyi ve Ortadoğu ülkeleriyle arasındaki diplomatik mesafeyi azaltmayı başarmıştır. Benzer şekilde Körfez ülkeleriyle de ilişkiler stratejik boyuta taşınmış ve Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında tarihi nitelikte olumlu bir ilişki dinamiği meydana gelmiştir. Bu dönemde Türkiye hem Katar hem de BAE ile ikili

ilişkilerde son derece pozitif yönde bir ivme yakalamış ve başta ekonomi olmak üzere birçok alanda yakınlaşma sergilenmiştir.

ABD'nin Irak'taki askeri varlığını sonlandırma arzusu ve Arap İsyanlarının başlaması ile birlikte Ortadoğu uluslararası sisteminde yeni bir kırılma yaşanmış ve Başkan Obama'nın yeni Ortadoğu politikası bölgedeki tüm aktörlerin stratejik hesaplamalarını değiştirmesine neden olmuştur. Bölgesel aktörler bir taraftan rejim güvenlikleri başta olmak üzere ulusal güvenliklerine yönelik ortaya çıkan tehditleri ortadan kaldırmaya çabalarken diğer taraftan imkan buldukları andan itibaren bölgesel nüfuzlarını genişletmeye çalışmıştır. Örneğin Suudi Arabistan düşmanca tavır sergilediği Libya liderinin düşüşünü alkışlarken İhvan tehdidinin ortaya çıkmasıyla Mısır lideri Mübarek'in devrilmesine karşı çıkmıştır. Keza İran, Bahreyn ve Yemen'de sokak gösterilerine destek verip halkın taleplerine kulak verme çağrısında bulunurken Suriye'de ise Esed rejimine tüm gücüyle destek vermekten geri durmamıştır. Dolayısıyla Başkan Obama'nın yeniden mevzilenme stratejisi bağlamında, Ortadoğu'da maliyet üstlenmekten kaçınan ve uluslararası kurumları devreye sokmaya çalışan dış politikası ile ABD, bölgesel gelişmelerin sorumluluğundan uzak durmaya çalışan bir davranış sergilemiştir. Türkiye, Arap İsyanları sürecinde bölgesel düzlemde en etkin ülkelerin başında gelirken dış politikadaki stratejik çıkarları ile ABD'nin dış politika tercihleri arasında uzun süre eş güdüm sağlamaya çalışmış ancak Washington'ın önceliklerinin farklı olduğunu görmesinin ardından iki ülke arasında çıkar çatışması yaşanmaya başlamıştır. Arap İsyanlarıyla birlikte bölgesel düzlemde başlayan güç mücadelesi süreç içerisinde birçok geçici/değişken ittifakların doğmasına neden olmuştur. Bölgesel güçler bu süreçte güç kapasitelerini ve nüfuzlarını artırma peşinde koşarken bölgesel güç dengesini korumaya da özen göstermiştir.

Türkiye, bölgesel güç mücadelesinde Katar ve BAE ile tıpkı 2010 öncesi dönemdeki gibi stratejik iş birliği içerisinde olmak için çabalamış ancak değişen tehdit algıları, rejim güvenliği ve bölgesel düzene yönelik endişeler sebebiyle BAE ile gerilim süreç içerisinde her geçen gün ivme kazanarak artarken buna mukabil Katar ile stratejik ortaklık kurulmuştur. Bu tabloyu özetlemesi bakımından örneğin Erdoğan başbakanlık döneminde (2003-2014 arasında) Katar'a altı ve BAE'ye de beş kez resmi ziyarette bulunmuş ancak cumhurbaşkanı olduktan sonra (2014-2018 arasında) Katar'a beş kez

ziyarete bulunmasına rağmen BAE'ye ise herhangi bir resmi ziyarette bulunmamıştır.⁶¹⁶ Erdoğan'ın en son BAE gezisi Şubat 2013'te Şarjah'ta düzenlenen İletişim Formu çerçevesinde gerçekleşmiştir. Yine Türkiye ile Körfez arasında Arap İsyanları sürecinde yaşanan gerginliği göstermesi bakımından 2012'de İstanbul'da gerçekleştirilen Türkiye-KİK Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Dışışleri Bakanları 4. Toplantısında bir sonraki toplantının Bahreyn'de yapılması kararlaştırılmış⁶¹⁷ ancak bir sonraki buluşma olan beşinci toplantı dört yıllık aranın ardından 12-13 Ekim 2016 arasında Suudi Arabistan'da yapılmıştır.⁶¹⁸

Yukarıdaki dönemlendirme ışığında Arap İsyanlarının ilk evresinde Türkiye bölgesel dönüşüm sürecinden yana tavır almış ve Ortadoğu'nun siyasal yapısında değişim gerçekleşmesini yumuşak bir geçiş ile sağlamak istemiştir. Bunun için gerek otoriter yönetimlerle iş birliği içerisinde hareket etmiş gerekse muhaliflerle müzakere ederek süreci yürütmeye çalışmıştır. Yumuşak güç unsurlarının devrede olduğu ilk aşamalarda Türkiye ve Katar bölgedeki etkin diplomatik yetenekleri ile öne çıkmış ve bu birliktelik bölgesel güç dengesinde de tezahür etmiştir. Buna mukabil Siyasal İslam ve İhvan tehdidi nedeniyle rejim güvenliğinin tehlikede olduğunu düşünen BAE ise hem Arap İsyanlarının önünü kesme hem de Türkiye ve Katar'ın bölgesel nüfuzunu engelleme odaklı bir dış politika sergilemiştir. BAE'nin Mısır darbesine verdiği destek aslında bu dış politika hedefinin büyük oranda ilk evrede başarıya ulaştığının göstergesidir. Nitekim Mısır darbesi sonrası Ortadoğu uluslararası sisteminde yeni bir kırılma meydana gelmiş ve bölgedeki devrim süreci tam tersi yöne itilmeye çalışılmıştır.

Mısır darbesinin ardından Türk-Amerikan ilişkilerindeki anlaşmazlıkların iyice belirginleşmesiyle birlikte Türkiye üzerinde sınırlandırma girişimleri başlamış ve 2013-2016 arasında Türk dış politikası savunmacı davranış sergilemek durumunda kalmıştır. Bu dönemde BAE'nin, Mısır darbesinin önemli destekçilerinden biri olması, Arap İsyanlarına karşı tüm güç unsurlarıyla direnmeye çalışması ve özellikle Türkiye'nin

⁶¹⁶ Hasan Öymez, "Başbakan Erdoğan'ın 'Modern Seyahatnamesi'", **Anadolu Ajansı**, 3 Nisan 2014; Zafer Fatih Beyaz, "Cumhurbaşkanı Erdoğan, 150. Resmi Yurt Dışı Ziyaretini Almanya'ya Yapacak", **Anadolu Ajansı**, 18 Ocak 2020.

⁶¹⁷ Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Dışışleri Bakanları Toplantısı Çerçevesinde Düzenlenen Ortak Basın Toplantısı, 28 Ocak 2012, İstanbul, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-korfez-isbirligi-konseyi-kik-disisleri-bakanlari-toplantisi-cercevesinde-duzenlenen-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa>

⁶¹⁸ "Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Dışışleri Bakanları Toplantısı'na Katılımı", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu_nun-turkiye_korfez-isbirligi-konseyi-yuksek-duzeyli-stratejik-diialog-disisleri-bakanlari-toplantisi.tr.mfa

kabuğuna çekilerek Batı başkentlerinin arzuladığı eski uysal müttefik olarak kalması hedefi güden sistemik kısıtlamalara yardım etmesi sebebiyle Abu Dabi ile Ankara yönetimleri arasındaki gerilim tırmanmıştır. Her ne kadar Mısır darbesiyle Türkiye-Mısır-Katar merkezli güç eksenini kırılmış olsa da Ankara ve Doha'nın hala nüfuz üretme potansiyellerine sahip olmaları Abu Dabi ve Riyad'ı rahatsız etmiştir. 2014 ve 2017 yıllarında Katar'a yönelik girişimler aslında Türkiye'ye nispeten daha zayıf aktör olan Katar'ın bağımsız dış politika yapımını engellemek için gerçekleştirilmiştir.

2016'da Trump'ın ABD başkanı olması Türkiye ve Körfez ülkeleri açısından bazı pozitif sonuçlar doğurmuştur. BAE-Suud ve İsrail açısından Başkan Trump'ın İran karşıtı bir ajandaya sahip olması ve seçildikten sonra bu yönde adımlar atması bu ülkelerde, ABD'nin güvenlik kalkanını yeniden devreye sokacağına ve İran'ın bölgede sınırlandırılarak cari bir tehdit olmaktan çıkacağına dair umutları yeşertmiştir. Bununla birlikte Türk dış politikası açısından Trump'ın başkan seçilmesi sonrasında ABD'nin sorumlulukları azaltma üzerine inşa ettiği dış politika stratejisi, özellikle Ankara için birçok sistemik fırsatın doğmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle ABD'nin Ortadoğu'da sorumluluklardan kurtulmaya çalışırken meydana gelen güç boşluğundan yararlanan Türkiye, başta Suriye olmak üzere ulusal güvenliğine yönelik tehditlerle mücadelede yeni bir güvenlik politikası yürürlüğe koymuş ve bu çerçevede askeri seçenekleri daha fazla kullanmaya başlamıştır. Türkiye'nin askeri gücünü sahada kullanmaya başlamasıyla elbette BAE'nin Türkiye'yi sınırlandırma politikaları büyük oranda zayıflamış ve iki ülke arasındaki çatışma alanları ise genişlemiştir. Suriye'den Libya'ya, Doğu Akdeniz'den Afrika Boynuzu'na kadar çok geniş bir coğrafyada Türkiye ile BAE doğrudan ve dolaylı olarak siyasi ve askeri mücadele içerisine girmiş ve yeni bölgesel düzenin parametrelerini oluşturmak için derin bir rekabet içerisinde olmuştur.

Sonuç olarak Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin hakim gücü ABD'nin küresel siyasetteki tercihleri tüm aktörlerin dış politika davranışları üzerinde etkili olmuştur. AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarının belirlenmesinde uluslararası sistemin ve onun bölgesel yansımalarının en belirleyici faktör olduğunu söylemek mümkündür. Irak'a müdahale sonrası ABD'nin Ortadoğu'daki askeri mevcudiyeti ekonomik etkileşimin ve iş birliği fırsatlarının oluşmasını sağlamış ve Türk dış politikası aktif diplomasi ile bu süreci iyi değerlendirerek hem Katar hem de BAE ile stratejik iş

birlikleri gerçekleştirmiştir. Ancak ABD'nin Irak'tan askeri olarak çekilme kararı alması ve Arap İsyanlarının başlamasıyla birlikte Ortadoğu'da güç siyasetinin kapıları aralanmış ve tüm aktörler bölgesel güç dağılımında kapasite artırma arayışına girmiştir. Arap İsyanlarının uzun süredir devam etmesi sebebiyle tüm aktörler bu güç mücadelesinde iniş ve çıkışlar yaşamıştır. Türkiye'nin Arap İsyanlarının ilk evresinde bölgesel düzlemde nüfuz elde etme ihtimali Mısır darbesiyle akamete uğramış ve bu tarihten itibaren Ankara'ya yönelik sistemik kısıtlamalar devreye sokulmuştur.

Arap İsyanları sürecinde bölgesel güç rekabeti Türkiye ile Katar'ın yakınlaşmasına, BAE'nin ise bu iki aktörle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. İhvan'ın Mısır'da iktidar olmasıyla bölgedeki güç dengesinin Türkiye, Mısır ve Katar lehine değişmesi, bölgesel statükoyu muhafaza etmeye çalışan BAE ve Suudi Arabistan'ın saldırgan bir dış politika izlemelerini beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Bahreyn müdahalesi, Mısır darbesi ve Yemen operasyonu bölgesel statükonun korunması için Riyad ve Abu Dabi tarafından atılan ilk adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte nükleer anlaşma ile İran tehdidinin yeniden ön plana çıkması ve Türkiye'nin iddialı dış politikasını sürdürmesi, BAE ve İsrail'in güvenlik kaygılarının ortaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla BAE ve Suudi Arabistan bölgesel güç mücadelesinde İsrail ile yakınlaşmayı seçerken Türkiye ise gerek Katar ile stratejik müttefiklik kurarak gerekse zaman zaman İran ile dirsek temasında bulunarak bu eksene karşı hareket etmeye çalışmıştır. Elbette Ankara'nın 2016 itibarıyla Washington'ın yeni dış politikasının meydana getirdiği bölge siyasetindeki boşluklardan faydalanarak sahada askeri varlığını devreye sokmaya başlaması güç dengesinin tekrar Türkiye lehine dönmesini sağlamıştır. ABD ve Rusya arasında denge siyasetini kullanarak Ortadoğu'da akıllı bir şekilde kendine alan açan Türkiye, böylelikle Ortadoğu uluslararası sisteminden daha fazla istifade etmiş ve bunun sonucunda BAE ile gerilim daha da tırmanırken Katar ile stratejik ortaklık derinleşmiştir.

SONUÇ

Bu tez çalışması AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarını incelemekte ve ekonomi, ideoloji ve uluslararası sistem gibi temel parametreler çerçevesinde tutarlı bir açıklama sunmaya çalışmaktadır. Çalışmanın ana sorusu şudur: Neden Türkiye benzer özelliklere sahip iki Körfez ülkesinden Katar ile olumlu ilişkilere ve iş birliğine sahipken BAE ile tam tersine gergin ve çatışmacı ilişki içerisinde? Bu temel araştırma sorusu çerçevesinde Türkiye'nin Katar ve BAE'ye yönelik politikaları birtakım temel parametreler etrafında ele alınmaktadır. Bu temel parametrelerden hangisinin belirleyici olduğu veya bu parametreler arasına derecelendirme yapmanın mümkün olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu çerçevede elde edilen bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle bu tez çalışması kapsamındaki AK Parti döneminde (2002-2018) Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ekonominin rolü incelenmiştir. Ekonomi alanındaki etkileşimi sağlayan tüm veriler göz önünde tutularak ortaya çıkan tabloya bakıldığında Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarının şekillenmesinde ekonominin rolünün oldukça sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye ile BAE arasındaki asıl gerilim merkezinin ekonomik etkenlerden kaynaklandığını ileri sürmek doğru bir tespit değildir. Zira iki ülke arasında ekonomik etkileşim ölçek bakımından Türkiye ile Katar arasındaki ekonomik ilişkilerin bir hayli üzerindedir. Arap İsyanları öncesi ve sonrasında Türkiye'nin BAE ile taban tabana zıt ilişki dinamiğinin ortaya çıkmasında ekonomi temelli bir gerilimin bulunmadığı açıkça görülmektedir.

Bununla beraber Arap İsyanlarıyla birlikte Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlar noktasında BAE'nin menfi tutumlar sergilediğini de belirtmek gerekmektedir. Ancak yatırımlar bağlamında sergilenen bu tutumun Ankara ile Abu Dabi yönetimleri arasındaki ikili siyasi ilişkilerin sebebi değil bizatihi sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'nin Katar ile Arap İsyanları öncesindeki pozitif iş birliğini Arap İsyanları sonrasında da devam ettirmesinde ekonomi faktörünün etkisi sınırlıdır. Kaldı ki Ankara ve Doha arasındaki ekonomik faaliyet alanlarının toplamı, Türkiye'nin gerilim içerisinde olduğu Suudi Arabistan ve BAE ile ilişkilerinde sağlanan ekonomik faydanın

oldukça gerisindedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ulusal çıkarlarını oluştururken ekonomi faktörünün çok belirleyici olmadığı görülmektedir.

İkinci olarak Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarına bir diğer parametre olan ideoloji faktörü çerçevesinde bakıldığında ise yine benzer bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin bu iki Körfez ülkesine yönelik davranışlarında ideolojinin etkisinin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Türk dış politikasına yönelik ileri sürülen “İslamcı”, “İhvanı” ve “Yeni-Osmanlı” gibi çeşitli kavramların Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarını anlama/açıklama noktasında yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Arap İsyanları sürecinde Türkiye ile Katar arasındaki stratejik yakınlaşmada ideolojinin rolünün bulunduğu ve bu iki ülkenin ideolojik saiklerle bölgesel düzlemde mezhepçi davrandıkları (Sünni odaklı), aşırılıkçı gruplara ve başta İhvan olmak üzere İslamcı hareketlere destek verdikleri yönündeki argümanların geçersiz olduğu ortaya konmuştur. Nitekim ideoloji faktörü belirleyici olsaydı Arap İsyanları öncesinde Ankara ile Abu Dabi arasında stratejik iş birliği kurulmasının söz konusu olmaması gerekirdi. O halde Arap İsyanları ile bölge politikalarında beraber hareket etmenin yanı sıra siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda iş birliğini genişleten Türkiye ve Katar'ın yakın iş birliği içinde olmalarındaki ana unsurun ideoloji olmadığı bilakis her iki ülkenin de reel politik ve pragmatik yaklaşımlar benimsedikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Türkiye ile BAE arasındaki gerilimin Ankara'nın ideolojik tutumundan değil bilakis bölgesel güç rekabetinden kaynaklandığını ileri sürmek mümkündür.

Bu bağlamda Arap İsyanları sürecinde BAE'nin Siyasal İslam karşıtı dış politikasına da değinmek gerekmektedir. BAE'nin devlet ve yönetim yapısının yanı sıra entelektüel/kültürel kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda özgün bir ideolojinin tezahürü olmadığı açıktır. Ancak Ortadoğu siyasi yapısında Abu Dabi yönetimi, Siyasal İslam'ı ve siyaseten muhalif olma potansiyeli bulunan İslamcı hareketleri terörle ilişkilendirmeye çalışarak Batılı ülkeler nezdinde hassasiyet oluşturmaya odaklanmış ve kendisini modern Batılı devletlerin iş birliği yapabileceği seküler bir aktör olarak konumlandırmıştır. İdeoloji ve kültürel kimliği araç olarak kullanan BAE, bu sayede hem Körfez bölgesinde hem de Ortadoğu'da statükonun muhafaza edilerek otoriter rejimlerin yıkılmaması ve alternatif bir modelin ortaya çıkmaması için agresif ve müdahaleci bir dış

politika sergilemiştir. BAE'nin bu yaklaşımı Türkiye ve Katar ile ilişkilerinde belirleyici bir unsur olarak yer almıştır.

Son olarak uluslararası sistemin Türk dış politikasının şekillenmesindeki etkisi/rolü incelenmiştir. Uluslararası sistemin güçlü/sert bir yapıya sahip olduğu dönemlerde aktörlerin benzer davranışlar sergilemesi söz konusudur. Zira bu sert sistemik şartlar altında devletler kendilerine hareket alanı bulamazlar ve sistemin büyük gücü/güçleri (çift kutuplu sistemde) tarafından sınırlandırılırlar. Ancak tek kutuplu/çift kutuplu uluslararası sistemden çok kutuplu uluslararası sisteme doğru yapısal bir değişim olması durumunda aktörler birbirlerinden farklı davranışlar sergileyebilirler. Çünkü böylesi bir yapıda aktörlerin daha fazla bağımsız hareket etme ve otonomi kazanma durumları meydana gelebilmektedir. Zira uluslararası sistem statik değil dinamiktir. Bu dinamizm sayesinde zaman zaman yapıda meydana gelen değişimler aktörlerin davranışları üzerinde etkili olabilmektedir.

Çift kutuplu Soğuk Savaş döneminin ardından uluslararası sistemdeki güç dağılımında diğer aktörlerin toplamından daha fazla gücü elinde tutan ABD'nin stratejik tercihlerinin Türkiye'nin davranışlarına ve Körfez politikasına nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştur. ABD'nin Irak müdahalesi (2003) ile askeri olarak Ortadoğu'da yer alması tüm bölge ülkelerinin güvenlik ve dış politikalarını etkilemiştir. ABD'nin bölgedeki askeri varlığının bir yansıması olarak diğer aktörler revizyonist adımlar atmaktan çekinmiş ve bölgesel düzlemde yumuşak güç temelli politikalar hızlanmıştır. Ortadoğu'daki Amerikan askeri varlığının neden olduğu bölgenin sert güvenlik yapısı karşısında bölgesel aktörler kendilerine fazla hareket alanı bulamamıştır. Dolayısıyla bölgede iş birliği imkanları genişlemiş ve yumuşak güç unsurlarının öne çıktığı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye hem Katar hem de BAE ile eşit yakınlıkta ve iyi ilişkiler içerisinde olmuş ve benzer özelliklere sahip iki Körfez ülkesine yönelik davranışlarında herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır.

ABD'nin Irak'taki askeri varlığını azaltması (2011) ve Arap İsyanları dalgasının başlamasıyla Ortadoğu siyasi sisteminde hareketlenme başlamıştır. ABD'nin askeri olarak çekilmesi Ortadoğu'da güç boşluğunun meydana gelmesine neden olmuştur. Arap İsyanları ise bölgedeki otoriter rejimlerin sarsılmasını ve devrim sürecinin yaşanmasını

sağlamıştır. Böylelikle Ortadoğu bölgesel sisteminde meydana gelen güç boşluğundan bölgesel güçlerin hemen hepsi ve küresel aktörlerin bir kısmı faydalanmaya çalışmış ancak süreç içerisinde birçok maliyetle de yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Türkiye, Arap İsyanlarının başlarında peşine takılma stratejisi ile ABD ile beraber hareket etmeye çalışmış ancak zamanla Obama yönetiminin stratejik önceliklerinin çok farklı olduğunu görmüş ve politikasını değiştirmiştir. Ayrıca Mısır'daki darbenin (2013) ardından Türkiye'nin ABD ile ortak çalışma ihtimali de ortadan kalkmıştır. Mısır'da ordunun gerçekleştirdiği darbe bir taraftan Ortadoğu'daki devrim sürecini ciddi bir şekilde baltalamış diğer yandan Türkiye ve Katar gibi revizyonist aktörlerin siyasi hedeflerini engelleme yönünde ciddi bir bariyer oluşturmuştur. Zira Mısır darbesi sonrası Türkiye'ye yönelik sistemik kısıtlamalar başlamış ve Ankara'nın Ortadoğu'daki etkinliğinin ve nüfuzunun önüne set çekilmeye çalışılmıştır. Benzer şekilde Katar da Körfez içi baskılara maruz bırakılmış ve Doha yönetiminin bölgesel değişim sürecinden desteğini çekmesi beklenmiştir.

Elbette Mısır'daki darbe sürecinde BAE ve Suudi Arabistan'ın aktif bir şekilde rol oynadıkları görülmüştür. Zira Obama doktrini çerçevesinde ABD'nin stratejik tercihleri, Ortadoğu'da bölgesel statükonun devamından yana olan Körfez ülkelerini rahatsız etmiştir. Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesine göz yuman, Suriye'de rejimin kimyasal silah kullanmasına sessiz kalan, İran ile nükleer anlaşma imzalayan ve öncelik Asya (Pivot Asia) stratejisiyle Körfez güvenliğini ikinci planda tutan Obama yönetimi ile BAE ve Suudi Arabistan arasında derin bir görüş ayrılığı yaşanmıştır. Abu Dabi yönetimi önce İhvan ve ardından İran tehdidi karşısında Amerikan güvenlik şemsiyesinden mahrum olmuş ve İsrail ile yakınlaşarak ulusal güvenliğindeki boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Böylelikle İran ve Türkiye'yi ulusal güvenliğine yönelik tehdit olarak değerlendiren BAE ve İsrail dirsek temasını artırmış ve bölgede yeni bir eksen oluşmuştur.

Bu aşamada 2013'ten itibaren Türkiye'ye yönelik sistemik kısıtlama çabalarına destek veren BAE, Ortadoğu'daki her gerilim alanında Türkiye karşısında konumlanmış ve bölgedeki güç dengesinin Ankara lehine kaymasının önüne geçmek için Türkiye'nin nüfuzunu sınırlandırma çabasına girişmiştir. Aslında bölgedeki asıl güç mücadelesinde yani Türkiye ile İsrail arasındaki rekabette, Tel Aviv yönetimi maliyeti başkasının sırtına

yükleme (*buck-passing*) stratejisi ile bu bölgesel mücadelede Abu Dabi yönetimine sorumluluk yüklemiştir. Dolayısıyla 2013-2016 arasında Türkiye sistemik faktörlerin baskısı altında kalırken Ankara'yı hedef alan kısıtlama politikasının Türk dış politikasını doğrudan etkilediğini görmek mümkündür. Buna mukabil bu dönemde sistemik şartların sunduğu fırsatlar sayesinde bölgesel düzlemde BAE lehine bir durumun ortaya çıktığı da söylenebilir.

Öte yandan Başkan Trump'ın dış politika tercihleri Türkiye için sistemik fırsatlar ortaya çıkarmış ve Trump'ın milliyetçi Amerikan muhafazakarlığına dayanan dış politika stratejisi Ankara'nın Ortadoğu politikasına hareket imkanı tanımıştır. Bu sayede 2013'ten beri devam eden sınırlandırma girişimlerine karşı Türkiye hem 15 Temmuz darbesinin etkisiyle hem de topal ördek konumundaki Obama yönetiminin görev süresinin sona yaklaşmasıyla sert güç unsurlarını ve bölgesel güç mücadelesindeki tüm kabiliyetlerini devreye sokarak nüfuz alanını genişletmek için çaba sarf etmiştir. Türkiye'nin sistemik fırsatlardan yararlanmaya başlaması BAE ile gerginliğin artmasına neden olurken Katar ile güvenlik ve savunma başta olmak üzere stratejik düzeyde daha fazla angajman içerisine girilmesine imkan vermiştir.

ABD'nin bölgedeki angajmanını azaltmasının ardından oluşan güç boşluğundan yararlanmak isteyen tüm aktörler gibi Türkiye, Katar BAE'nin de statülerini yükseltme çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Ancak Türkiye ve Katar, statü artışını bölgesel değişim/dönüşüm üzerine kurdukları stratejik hesaplamalar çerçevesinde oluştururken BAE ise tam tersine stratejisini bölgesel statükoyu koruma ve bu muhafazayı sağlayan aktör olma etrafında planlamıştır. Bu bakımdan doğal olarak karşıt kutuplar ortaya çıkmış ve güç rekabeti meydana gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bölge siyaseti Katar ile stratejik iş birliğini ortaya çıkarırken BAE ile çatışma yaşaması sonucunu doğurmuştur. Tüm bu verilere bakılarak bu tez çalışmasında uluslararası sistemin sert/sıkı karaktere sahip olması durumunda ideolojinin, yumuşak/gevşek karaktere sahip olması durumunda ise ekonomi faktörünün öne çıktığı görülmüştür. Buradan hareketle dış politikada ekonomi ve ideolojinin rolünü belirleyen unsurun yine uluslararası sistem olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu tez çalışmasında Türkiye'nin Katar ve BAE politikalarında ekonomi ve ideoloji faktörlerinin göz ardı edilemeyeceği ancak asıl belirleyici parametrenin uluslararası sistem olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adraoui, Mohamed-Ali. "The United States and Political Islam Dealing with the Egyptian Muslim Brothers in the Arab Revolutions", Geoffrey F. Gresh and Tuğrul Keskin (Eds.). **US Foreign Policy in the Middle East: From American Missionaries to the Islamic State** içinde. New York: Routledge, 2018.
- Akdoğan, Yalçın. **Muhafazakar Demokrasi**. Ankara: AK Parti Yayınları, 2003.
- Akkaya, Gülşah Neslihan. "How the Gulf Cooperation Council Responded to the Arab Spring", Cenap Çakmak and Ali Onur Özçelik (Eds.). **The World Community and the Arab Spring** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2019.
- Al-Alkim, Hassan Hamdan. "The Arabian Gulf at the New Millennium: Security Challenges", Joseph A. Kechichian (Ed.). **Iran, Iraq, and the Arab Gulf States** içinde. New York: Palgrave, 2001.
- Al-Anani, Khalil. **Inside the Muslim Brotherhood: Religion, Identity, and Politics**. New York: Oxford University Press, 2016.
- Al-Mashat, Abdul-Monem. "Politics of Constructive Engagement: The Foreign Policy of the United Arab Emirates", Bahgat Korany and Ali E. Hillal Dessouki (Eds.). **The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization** içinde. Cairo: The American University in Cairo Press, 2008.
- Al-Rasheed, Madawi. "King Salman and His Son: Winning the USA, Losing The Rest", Madawi Al-Rasheed (Ed.) **Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia** içinde. New York: Oxford University Press, 2018.
- Almezaini, Khalid S. **The UAE and Foreign Policy Foreign Aid, Identities and Interests**. New York: Routledge, 2012.
- Alpay, Yalın, Emre Alkin, **Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Tarihi**. İstanbul: Hümanist Kitap, 2017.
- Apodaca, Clair. "Foreign Aid as Foreign Policy Tool", **Oxford Research Encyclopedia of Politics** içinde. New York: Oxford University Press, 2017.
- Arafat, Alaa Al-Din. **Regional and International Powers in the Gulf Security**. New York: Palgrave Macmillan, 2020.

- Aslan, Ali “Türk Dış Politikasını Anlamak için Kavramsal Bir Çerçeve: Otonomi Arayışı”, Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran (Ed.). **Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika** içinde. İstanbul: SETA Yayınları, 2018.
- Bayat, Asef. **Post-Islamism: Changing Faces of Political Islam**. New York: Oxford University Press, 2013.
- Bayraklı, Enes. “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık Tartışmaları”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed.). **Türk Dış Politikası Yıllığı: 2013** içinde. İstanbul: SETA Yayınları, 2015.
- Baabood, Abdullah and Ahmed BAABOOD. “Omani and Qatari Roles in the Yemen Crisis”, Stephen W. Day and Noel Brehony (Eds.). **Global, Regional, and Local Dynamics in the Yemen Crisis** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Bazoobandi, Sara. “Iran Nuclear Programme, A Brief History”, Sara Bazoobandi (Ed.). **The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Beblawi, Hazem. “The Rentier State in the Arab World”, Hazem Beblawi and Giacomo Luciani (Ed.). **The Arab State** içinde. London: Routledge, 1990.
- Beck, Martin. “Israel: Regional Politics in a Highly Fragmented Region”, Daniel Flemes (Ed.). **Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers** içinde. Burlington: Ashgate Publishing, 2010.
- Behr, Timo. “GCC Approaches to Stabilisation: Compatible or Competing?”, Victor Gervais and Saskia van Genugten (Eds.). **Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Bein, Amit. **Kemalist Turkey and the Middle East: International Relations in the Interwar Period**. New York: Cambridge University Press, 2017.
- Bell, Daniel. **The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties**. Revised Edition. New York: The Free Press, 1965.
- Belle, Douglas A. Van, Jean-Sébastien Rioux and David M. Potter. **Media, Bureaucracies and Foreign Aid: A Comparative Analysis of the United States, the United Kingdom, Canada, France and Japan**. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Bennett, Andrew, Jeffrey T. Checkel. **Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool**. New York: Cambridge University Press, 2015.
- Berridge, G. R., Lorna Lloyd. **The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy**. Third Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**. 20. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2015.

- Boussois, Sebastien. "Iran and Qatar: A Forced Rapprochement", Andreas Krieg (Ed.). **Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2019.
- Brehony, Noel. "The UAE's Role in the Yemen Crisis", Stephen W. Day and Noel Brehony (Eds.). **Global, Regional, and Local Dynamics in the Yemen Crisis** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Brooks, Stephen G., William C. Wohlforth, **America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century**. New York: Oxford University Press, 2016.
- Brooks, Stephen G., William C. Wohlforth, **World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy**. New Jersey: Princeton University Press, 2008.
- Browsers, Michaelle L. **Political Ideology in the Arab World: Accommodation and Transformation**. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Bulut, Yücel. "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", İsmail Kara ve Asım Öz (Ed.). **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri** içinde. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Calculli, Marina, Matteo Legrenzi, "Middle East Security: Conflict and Securitization of Identities", Louise Fawcett (Ed.). **International Relations of the Middle East** içinde. Fourth Edition. New York: Oxford University Press, 2016.
- Cammett, Melani, Ishac Diwan. **The Political Economy of the Arab Uprising**. London: Routledge, 2014.
- Cassels, Alan. **Ideology and International Relations in the Modern World**. New York: Routledge, 1996.
- Choueiri, Youssef M. **Islamic Fundamentalism: The Story of Islamist Movements**. 3rd Edition. London: Continuum International Publishing Group, 2010.
- Dağ, Ahmet Emin. "Bir İdeoloji Olarak İslamcılık", Zekeriya Kurşun (Ed.). **Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler** içinde. İstanbul: Vadi Yayıncılık, 2019.
- Davidson, Christopher M. "The UAE, Qatar, and the Question of Political Islam", Andreas Krieg (Ed.). **Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis** içinde, New York: Palgrave Macmillan, 2019.
- Diwan, Ishac and Ahmed Galal (Ed.). **The Middle East Economies in Times of Transition**, New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Drezner, Daniel W. **The Sanction Paradox: Economic Statecraft and International Relations**. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Drury, A. Cooper. "Economic Sanctions and Operational Code Analysis: Beliefs and the Use of Economic Coercion", Mark Schafer and Stephen G. Walker (Ed.). **Beliefs**

- and Leadership in World Politics: Methods and Applications of Operational Code Analysis** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Drury, A. Cooper. **Economic Sanctions and Presidential Decisions: Models of Political Rationality**. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Dueck, Colin. **The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today**. New York: Oxford University Press, 2015.
- Duran, Burhanettin ve Nuh Yılmaz, “Ortadoğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı’ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri”, Burhanettin Duran ve Diğerleri (Ed.). **Türk Dış Politikası Yıllığı: 2011** içinde. İstanbul: SETA Yayınları, 2012.
- Echagüe, Ana. “Qatar: The Opportunist”, Kristina Kausch (Ed.). **Geopolitics and Democracy in the Middle East** içinde. Madrid: FRIDE, 2015.
- Economides, Spyros, Peter Wilson, **The Economic Factor in International Relations: A Brief Introduction**. New York: I. B. Tauris, 2001.
- Egeli, Şebnem Ece. “Türkiye-ABD İlişkileri”, Deniz Tansi ve Hakan Sezgin Erkan (Ed.). **Türk Dış Politikası’nda Güncel Eğilimler (2000-2004)** içinde. İstanbul: KaNes Yayınları, 2015.
- Eyler, Robert. **Economic Sanctions: International Policy and Political Economy at Work**. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Fergany, Nader. **Arab Revolution in the 21st Century? Lessons from Egypt and Tunisia**. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Filiu, Jean-Pierre. **The Arab Revolution: Ten Lessons from the Democratic Uprising**. New York: Oxford University Press, 2011.
- Freedon, Michael. **Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach**. New York: Oxford University Press, 2006.
- Freer, Courtney. **Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies**. New York: Oxford University Press, 2018.
- Fromherz, Allen J. **Qatar: A Modern History**. Washington, DC: Georgetown University Press, 2012.
- Fukuyama, Francis. **The End of History and the Last Man**. London: Hamish Hamilton, 1992.
- Gani, J. K. **The Role of Ideology in Syrian-US Relations Conflict and Cooperation**. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Gelvin, James L. **The Arab Uprisings: What Everyone Needs to Know**. Second Edition, New York: Oxford University Press, 2015.

- Genugten, Saskia van and Neil Quilliam, "Economic Stabilisation of the MENA Region: 'Old' vs. 'New' Actors", Victor Gervais and Saskia van Genugten (Ed.). **Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches**. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- George, Alexander L., Andrew Bennett. **Case Studies and Theory Development in the Social Sciences**. Cambridge: MIT Press, 2005.
- Gervais, Victor. "The Changing Security Dynamic in the Middle East and its Impact on Smaller Gulf Cooperation Council States' Alliance Choices and Policies", Khalid S. Almezaini and Jean-Marc Rickli (Eds.). **The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and after the Arab Spring** içinde. New York: Routledge, 2017.
- Gilpin, Robert. **Global Political Economy: Understanding the International Economic Order**. New Jersey: Princeton University Press, 2001.
- Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics**. New York: Cambridge University Press, 1981.
- Goldstein, Judith, Robert O. Keohane. "Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework", Judith Goldstein and Robert O. Keohane (Ed.). **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change** içinde. Ithaca: Cornell University Press, 1993.
- Goldstein, Joshua S., Jon C. Pevehouse, **International Relations**. Tenth Editions. New York: Pearson, 2014.
- Gray, Matthew. "Political Economy Dynamics in the Arab Gulf States: Implications for Political Transition", Amin Saikal (Ed.). **The Arab World and Iran: A Turbulent Region in Transition** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Gray, Matthew. "Qatar: An Ambitious Small State", Shahram Akbarzadeh (Ed.). **The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East** içinde. New York: Routledge, 2019.
- Gries, Peter Hays. **The Politics of American Foreign Policy How Ideology Divides Liberals and Conservatives over Foreign Affairs**. California: Stanford University Press, 2014.
- Guzansky, Yoel. **The Arab Gulf States and Reform in the Middle East Between Iran and the "Arab Spring"**. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Gür, Nurullah. "The Role of the State in the Turkish Economy", ed. Ahmet Faruk Aysan ve Diğerleri (Ed.). **Turkish Economy** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2018.
- Haas, Mark L. "Turkey and the Arab Spring: Ideological Promotion in a Revolutionary Era", Mark L. Haas and David W. Lesch (Ed.). **The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East** içinde, Colorado: Westview Press, 2013.

- Haas, Mark L. **The Clash of Ideologies Middle Eastern Politics and American Security**. New York: Oxford University Press, 2012.
- Haas, Mark L. **The Ideological Origins of Great Power Politics: 1789-1989**. New York: Cornell University Press, 2005.
- Hale, William, Ergun Özbudun, **Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP**. New York: Routledge, 2010.
- Hanieh, Adam. **Capitalism and Class in the Gulf Arab States**. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Hellyer, Peter. "The Evolution of UAE Foreign Policy", Ibrahim Al-Abed and Peter Hellyer (Eds.). **United Arab Emirates: A New Perspective** içinde. London: Trident Press, 2001.
- Hill, Christopher. **Foreign Policy in the Twenty-First Century**. Second Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Hinnebusch, Raymond. "Foreign Policy Analysis and the Arab World", Klaus Brummer and Valerie M. Hudson (Ed.). **Foreign Policy Analysis Beyond North America** içinde. London: Lynne Rienner Publishers, 2015.
- Hudson, Valerie M. **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory**. Second Edition. Lanham: Rowman & Littlefield, 2014.
- Hunt, Michael H. **Ideology and U.S. Foreign Policy**. London: Yale University Press, 2009.
- Huntington, Samuel. **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**. New York: Simon & Schuster, 1997.
- İnat, Kemal ve Ali Balcı. "Dış Politika: Teorik Perspektifler", Zeynep Dağı (Ed.). **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-devletten Küreselleşmeye** içinde. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.
- İnat, Kemal ve Mustafa Caner, "Türk-Amerikan İlişkilerinde 'Eksen' Sorunu", Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran (Ed.). **Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika** içinde. 2. Baskı, İstanbul: SETA Yayınları, 2018.
- Jaffrelot, Christophe, Laurence Louer, **Pan-Islamic Connections: Transnational Networks Between South Asia and the Gulf**, New York: Oxford University Press, 2017.
- Jensen, Sterling. "Policy Implications of the UAE's Economic Diversification Strategy: Prioritizing National Objectives", Ashraf Mishrif and Yousuf Al Balushi (Ed.). **Economic Diversification in the Gulf Region Volume II: Comparing Global Challenges** içinde, New York: Palgrave Macmillan, 2018.

- Jervis, Robert. "Understanding the Bush Doctrine," Demetrios James Caraley (Ed.). **American Hegemony: Preventive War, Iraq and Imposing Democracy** içinde. New York: The Academy of Political Science, 2004.
- Jesse, Neal G. ve Diğerleri. "The Leader can't Lead When the Followers won't Follow: The Limitations of Hegemony", Kristen P. Williams, Steven E. Lobell and Neal G. Jesse (Eds.). **Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge** içinde. California: Stanford University Press, 2012.
- Joff , George. "Transition and the Arab Spring", Shahram Akbarzadeh (Ed.). **The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East** içinde. New York: Routledge, 2019.
- Jones, Clive, Yoel Guzansky, **Fraternal Enemies: Israel and the Gulf Monarchies**. New York: Oxford University Press, 2019.
- Kanat, Kılıç Bu ra "Türkiye'nin ABD Politikası", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner (Ed.). **Türk Dı  Politikası Yıllığı: 2017**. İstanbul: SETA Yayınları, 2018.
- Kanat, Kılıç Bu ra. "Turkey-U.S. Relations: Strategic Ambivalence and an Enduring Partnership", Sasha Toperich and Aylin  nver Noi (Eds.). **Turkey and Transatlantic Relations** içinde. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, 2017.
- Kara, İsmail. "Türkiye'de İslamcılık D  n esi ve Hareketi  zerine Birkaç Not", İsmail Kara ve Asım  z (Ed.). **Türkiye'de İslamcılık D  n esi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri** içinde. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Aralık.
- Karahan, Hatice. "Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişiminde İhracatın Rolü", Nurullah G r ve Diğerleri (Ed.). **AK Parti'nin 15 Yılı: Ekonomi** içinde. İstanbul: SETA Kitapları, 2017.
- Kaufman, Stuart J. "U.S. National Security Strategy from Bush to Obama: Continuity and Change", Bahram M. Rajaei and Mark J. Miller (Eds.). **National Security under the Obama Administration** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci K reselle meden İkinci K reselle meye**. 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kelkitli, Fatma Aslı. "American-Qatari Partnership in the Post-Gulf War Era: A Mutually Beneficial Relationship", Geoffrey F. Gresh and Tuğrul Keskin (Eds.). **US Foreign Policy in the Middle East: From American Missionaries to the Islamic State** içinde. New York: Routledge, 2018.

- Keohane, Robert O., Joseph S. Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little, Brown, 1977.
- Kepenek, Yakup. **Türkiye Ekonomisi**. 27. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Kireççi, M. Akif. “Türkiye’nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile İlişkilendirilmesi: Arap Baharı ve Türkiye Tecrübesi”, Selim Tezcan (Çev.), M. Akif Kireççi (Hızl.). **Arap Baharı ve Türkiye Modeli Tartışmaları** içinde. Ankara: ASEM Yayınları, 2014.
- Kösebalaban, Hasan. **Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme**. Hüsamettin İnanç (Çev.). Ankara: BigBang Yayınları, 2014.
- Kurt, Veysel. **ABD ve Suriye Krizinin Dönüşümü**. Ankara: Kadim Yayınları, 2019.
- Lancaster, Carol. **Foreign Aid Diplomacy, Development, Domestic Politics**. Chicago: The University of Chicago Press, 2007.
- Lee, Robert D. **Religion and Politics in the Middle East: Identity, Ideology, Institutions, and Attitudes**. Boulder: Westview Press, 2014.
- Lefevre, Raphael. **Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria**, New York: Oxford University Press, 2013.
- Leffler, Melvyn P. and Jeffrey W. Legro, “Introduction”, Melvyn P. Leffler and Jeffrey W. Legro (Eds.). **To Lead the World: American Strategy after the Bush Doctrine** içinde. New York: Oxford University Press, 2008.
- Legrenzi, Matteo and F. Gregory Gause III, “The International Politics of the Gulf”, Louise Fawcett (Ed.). **International Relations of the Middle East** içinde. Fourth Edition. New York: Oxford University Press, 2016.
- Louer, Laurence. **Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf**. New York: Columbia University Press, 2008.
- M. Davidson, Christopher. **After The Sheikhs: The Coming Collapse of the Gulf Monarchies**. New York: Oxford University Press, 2013.
- Mahdavi, Mojtaba. “Whither Post-Islamism: Revisiting the Discourse/Movement After the Arab Spring”, Eid Mohamed and Dalia Fahmy (Eds.). **Arab Spring: Modernity, Identity and Change** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Mahdavy, Hossein. “The Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran”, M. A. Cook (Ed.). **Studies in the Economic History of the Middle East: From the Rise of Islam to the Present Day** içinde. New York: Oxford University Press, 1970.
- Mardin, Şerif. **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

- Marfleet, Philip. **Egypt: Contested Revolution**. London: Pluto Press, 2016.
- Mason, Robert. “The Obama Administration and the Arab Spring: Waiting for a Doctrine”, Robert Mason (Ed.). **The International Politics of the Arab Spring: Popular Unrest and Foreign Policy** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Maziad, Marwa. “The Turkish Burden: The Cost of the Turkey–Qatar Alliance and Hard Power Projection into Qatar’s Foreign Policy”, Dania Koleilat Khatib and Marwa Maziad (Eds.). **The Arab Gulf States and the West: Perceptions and Realities – Opportunities and Perils** içinde. New York: Routledge, 2019.
- McCall, Michael. “US-Gulf Cooperation Council Relations in the Age of the Obama Doctrine”, Geoffrey F. Gresh and Mearsheimer, John J. **The Tragedy of Great Power Politics**. New York: W. W. Nanon & Company, 2001.
- Milton-Edwards, Beverley, Peter Hinchcliffe, **Conflicts in the Middle East since 1945**. Third Edition. New York: Routledge, 2008.
- Milton-Edwards, Beverley. **Contemporary Politics in the Middle East**. Third Edition. Cambridge: Polity Press, 2011.
- Milton-Edwards, Beverley. **The Muslim Brotherhood: The Arab Spring and its Future Face**. New York: Routledge, 2016.
- Mishrif, Ashraf. “Introduction to Economic Diversification in the GCC Region”, Ashraf Mishrif and Yousuf Al Balushi (Ed.). **Economic Diversification in the Gulf Region Volume I: The Private Sector as an Engine of Growth**. New York: Palgrave Macmillan, 2018.
- Mitchell, Richard P. **The Society of the Muslim Brothers**. New York: Oxford University Press, 1969.
- Mouline, Nabil. **The Clerics of Islam: Religious Authority and Political Power in Saudi Arabia**. Ethan S. Rundell (Çev.). Yale University Press, 2014.
- O’Reilly, Marc J. **Unexceptional: America’s Empire in the Persian Gulf, 1941-2007**. Lanham: Lexington Books, 2008.
- O’Brien, Robert, Marc Williams, **Global Political Economy Evolution & Dynamics**. Fifth Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Obaid, Nawaf. **The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World**. California: Praeger Security International, 2020.
- Okano-Heijmans, Maaïke. **Economic Diplomacy: Japan and the Balance of National Interest**, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.
- Oran, Baskın. “Preface: A Proactive Policy with Many Hunches on the Back”, Kerem Öktem, Ayşe Kadioğlu ve Mehmet Karlı (Ed.). **Another Empire? A Decade of**

- Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party** içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Owen IV, John M. **The Clash of Ideas in World Politics: Transnational Networks, States, and Regime Change, 1510-2010**, New Jersey: Princeton University Press, 2010.
- Prifti, Bledar. **US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity**. New York: Palgrave Macmillan, 2017.
- Quilliam, Neil. "Saudi Arabia, the UAE and Turkey: The Political Drivers of 'Stabilisation'", Victor Gervais and Saskia van Genugten (Eds.). **Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Quilliam, Neil. "The Role of External Powers: Global Actors (Part I)", Sara Bazoobandi (Ed.). **The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Rehman, Aamir A. **Gulf Capital & Islamic Finance: The Rise of the New Global Players**. New York: Mc Graw Hill, 2010.
- Renshon, Stanley A. **National Security in the Obama Administration: Reassessing the Bush Doctrine**. New York: Routledge, 2010.
- Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, **Neoclassical Realist Theory of International Politics**. New York: Oxford University Press, 2016.
- Rosecrance, Richard. **The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World**. New York: Basic Books, 1986.
- Rubin, Lawrence. **Islam in the Balance: Ideational Threats in Arab Politics**. Stanford, CA: Stanford University Press, 2014.
- Ryan, Curtis R. "Inter-Arab Relations and the Regional System", Marc Lynch (Ed.). **The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East** içinde. New York: Columbia University Press, 2014.
- Sander, Oral. **Türkiye'nin Dış Politikası**. 4. Baskı. Melek Fırat (Drl.). Ankara: İmge Kitabevi, 2013.
- Schonberg, Karl K. **Constructing 21st Century U.S. Foreign Policy Identity, Ideology, and America's World Role in a New Era**, New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Schweller, Randall L. "The Progressiveness of Neoclassical Realism", Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (Eds.). **Progress in International Relations Theory** içinde. London: MIT Press, 2003.

- Schweller, Randall L. **Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy for World Conquest**. New York: Columbia University Press, 1997.
- Smith, Steve, Amelia Hadfield and Tim Dunne, **Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**. Nasuh Uslu (Çev.). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.
- Snyder, Jack. **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**. Ithaca: Cornell University Press, 1991.
- Soubrier, Emma. "Evolving Foreign and Security Policies: A Comparative Study of Qatar and the United Arab Emirates", Khalid S. Almezaini and Jean-Marc Rickli (Eds.). **The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and after the Arab Spring** içinde. London: Routledge, 2017.
- Telci, İsmail Numan. **Mısır: Devrim ve Karşı Devrim**. 2. Baskı. İstanbul: SETA Kitapları, 2018.
- Tuğrul Keskin (Eds.). **US Foreign Policy in the Middle East: From American Missionaries to the Islamic State** içinde. New York: Routledge, 2018.
- Turan, Yıldırım. "İsrail: 2011", Kemal İnat ve Diğerleri (Ed.). **Ortadoğu Yılığ: 2011** içinde. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Ulrichsen, Kristian Coates. "GCC Foreign Policy: The Struggle for Consensus", Shahram Akbarzadeh (Ed.). **The Routledge Handbook of International Relations in the Middle East** içinde. New York: Routledge, 2019.
- Ulrichsen, Kristian Coates. "Perceptions and Divisions in Security and Defense Structures in Arab Gulf States", Andreas Krieg (Ed.). **Divided Gulf: The Anatomy of a Crisis** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2019.
- Ulrichsen, Kristian Coates. "The Realignment of Regional Politics and the Future of the Gulf Cooperation Council", Sara Bazoobandi (Ed.). **The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2020.
- Ulrichsen, Kristian Coates. **Insecure Gulf: The End of Certainty and the Transition to the Post-Oil Era**. New York: Oxford University Press, 2015.
- Ulrichsen, Kristian Coates. **Qatar and Arab Spring**. New York: Oxford University Press, 2014.
- Ulrichsen, Kristian Coates. **The United Arab Emirates: Power, Politics, and Policymaking**. New York: Routledge, 2017.
- Uslu, Nasuh. **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar**. İstanbul: Anka Yayınları, 2006.
- Walt, Stephen M. **The Origins of Alliances**. Ithaca: Cornell University Press, 1987.

- Waltz, Kenneth N. **Man, The State and War: A Theoretical Analysis**. New York: Columbia University Press, 1959.
- Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics**. Reading MA: Addison-Wesley Publishing, 1979.
- Ward, Steven. **Status and the Challenge of Rising Powers**. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Wehrey, Frederic M. **Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings**. New York: Columbia University Press, 2014.
- Wehrey, Frederic. "Introduction", Frederic Wehrey (Ed.). **Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East** içinde. Oxford University Press, 2017.
- Wendt, Alexander. **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**. Helin Sarı Ertem ve Suna Gülfer İhlamur Öner (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Yalçın, Hasan Basri. "Ortadoğu'da Yeni Durum ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı (Ed.). **Türk Dış Politikası Yıllığı: 2013** içinde. İstanbul: SETA Yayınları, 2015.
- Yalçın, Hasan Basri. **Ulusal Güvenlik Stratejisi: ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin**. İstanbul: SETA Kitapları, 2017.
- Yetiv, Steve A. **The Absence of Grand Strategy: The United States in the Persian Gulf, 1972-2005**. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2008.
- Yetiv, Steve A., Katerina Oskarsson, **Challenged Hegemony: The United States, China, and Russia in the Persian Gulf**. California: Stanford University Press, 2018.
- Young, Karen E. **The Political Economy of Energy, Finance and Security in the United Arab Emirates Between the Majilis and the Market**. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Zahlan, Rosemarie Said. "The Impact of US. Policy on the Stability of the Gulf States: A Historian's View", Joseph A. Kechichian (Ed.). **Iran, Iraq, and the Arab Gulf States** içinde. New York: Palgrave, 2001.
- Zimmermann, Anne Mariel. **US Assistance, Development, and Hierarchy in the Middle East: Aid for Allies**. New York: Palgrave Macmillan, 2017.
- Zollner, Barbara H. E. **The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology**. New York: Routledge, 2009.

Sürekli Yayınlar

- Abu Sulaib, Faisal Mukhyat. "Understanding Qatar's Foreign Policy, 1995-2017". **Middle East Policy**. Vol. 24, No. 4, Winter 2017, ss. 29-44.
- Akdoğan, İsmail. "Suudi Arabistan: 2018,". Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı: 2018** içinde. Sayı. 15, Yıl. 15, Sakarya: İdeal Kültür Yayınları, 2019, ss. 123-147.
- Aktay, Yasin. "İslamcı Siyasetin Yeni Halleri ve Söylemleri". **Tezkire**. Sayı. 48, Mart, Nisan, Mayıs 2014, ss. 36-83.
- Aktürk, Şener. "Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict". **Turkish Policy Quarterly**. Vol. 15, No. 4, Winter 2017, ss. 87-96.
- Al Atiqi, Suliman. (Ed.). "Turkey-GCC Relations: Trends and Outlook", **Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum (OXGAPS) and International Cooperation Platform (ICP)**, 2015.
- Al Otaiba, Yousef. "A Vision for a Moderate, Modern Muslim World". **Foreign Policy**. 2 December 2015.
- Al Qassemi, Sultan. "The Brothers and the Gulf". **Foreign Policy**. 14 December 2012.
- Al Sayegh, Fatma. "Post-9/11 Changes in the Gulf: The Case of the UAE". **The Middle East Policy Council**. Vol. 11, No. 2, Summer 2004, ss. 107-124.
- Allen, Susan Hannah. "The Determinants of Economic Sanctions Success and Failure". **International Interactions**. Vol. 31, No. 2, 2005, ss. 117-138.
- Altunışık, Meliha B. and Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP", **Turkish Studies**. Vol. 12, No. 4, December 2011, ss. 569-587.
- Altunışık, Meliha Benli. "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East". **New Perspectives on Turkey**. No. 40, 2009, ss. 169-192.
- Ananicz, Szymon. "Alone in Virtue: The 'New Turkish' Ideology in Turkey's Foreign Policy". Warsaw: **OSW (Centre for Eastern Studies)**. No. 49, April 2015, ss. 24-29.
- Anton, Michael. "The Trump Doctrine", **Foreign Policy**. 20 April 2019.
- Antwi-Boateng, Osman. "The Rise of Qatar as a Soft Power and the Challenges". **European Scientific Journal**. Vol. 9, No. 31, December 2013, ss. 1-17.
- Aras, Bülent. "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited". **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. Vol. 16, No. 4, 2014, ss. 404-418.

- Ataman, Muhittin. “Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Anlayış”. **Bilgi**. Vol. 7, No. 2, 2003, ss. 49-64.
- Baabood, Abdullah “Qatar’s Resilience Strategy and Implications for State-Society Relations”. **Istituto Affari Internazionali (IAI) and Foundation for European Progressive Studies (FEPS)**. December 2017, ss.1-28.
- Balcı, Ali and Murat Yeşiltaş. “Turkey’s New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq’s Neighboring Countries”. **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**. Vol. 29, No. 4, Summer 2006, ss. 18- 37.
- Balcı, Ali ve Elif Madakbaş Gülenler. “Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı”, **Muhafazakar Düşünce**. Yıl. 15, Sayı. 55, Eylül-Aralık 2018, ss. 77-98.
- Bank, André, Thomas Richter and Anna Sunik. “Durable, Yet Different: Monarchies in the Arab Spring”, **Journal of Arabian Studies**. Vol. 4, No. 2, December 2014, ss. 163-178.
- Başer, Ekrem T. “Shift-of-Axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule”. **Turkish Studies**. Vol. 16, Issue. 3, 2015, ss. 291-309.
- Baumann, Rainer and Frank A. Stengel. “Foreign Policy Analysis, Globalization and Non-State Actors: State-Centric After All?”, **Journal of International Relations and Development**. Vol. 17, Issue. 4, 2013, ss. 489-521.
- Bekaroğlu, Edip Asaf. “Justice and Development Party and Muslim Brotherhood in the ‘Arab Spring’: A Failed Post-Islamist Interaction to Transform the Middle East”. **PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Vol. 2, No. 1, 2016, ss. 1-16.
- Bennett, Andrew and Colin Elman. “Case Study Methods in the International Relations Subfield”, **Comparative Political Studies**. Vol. 40, No. 2, 2007, ss. 170-195.
- Bingöl, Dummar. “Katar’da Osmanlı Hakimiyetine Tarihsel Bir Bakış”. **Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**. Yıl. 4, Sayı. 1, Bahar 2019, ss. 79-100.
- Blanchard, Jean-Marc F. and Norrin M. Ripsman. “Measuring Economic Interdependence: A Geopolitical Perspective”. **Geopolitics and International Boundaries**. Vol. 1, No. 3, Winter 1996, ss. 225-246.
- Copeland, Dale C. “Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations”. **International Security**. Vol. 20, No. 4, Spring 1996, ss. 5-41.
- Çağaptay, Soner. “Is Turkey Leaving the West? An Islamist Foreign Policy Puts Ankara at Odds with Its Former Allies”. **Foreign Affairs**. 26 October 2009.

- Çakır, Aylin Aydın and Gül Arıkan Akdağ. "An Empirical Analysis of the Change in Turkish Foreign Policy under the AKP Government", **Turkish Studies**. Vol. 18, Issue. 2, 2017, ss. 334-357.
- Çakmak, Cenap and Murat Ustaoglu. "Politics vs. Trade: A Realist View on Turkish-Israeli Economic Relations", **Israel Affairs**. Vol. 23, No. 2, 2017, ss. 303-323.
- Danforth, Nicholas. "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the Akp". **Turkish Policy Quarterly**. Vol. 7, No. 3, 2008, ss. 83-95.
- Danforth, Nick. "Exhuming Turkey's Past, Ottoman Revivalism, Then and Now". **Foreign Affairs**. 11 March 2015.
- Davutoğlu, Ahmet. "The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey". **The International Spectator**. Vol. 48, No. 2, 2013. ss. 1-11.
- Deutsch, Karl W. and J. David Singer. "Multipolar Power Systems and International Stability", **World Politics**. Vol. 16, No. 3. April 1964, ss. 390-406.
- Donelli, Federico and Ariel Gonzalez Levaggi, "Becoming Global Actor: The Turkish Agenda for the Global South", **Rising Power Quarterly**. Vol. 1, No. 2, 2016, ss. 93-115.
- Durakçay, Fulya Akgüz ve Önder Canveren. "Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Hedefi Çerçevesinde Değişen Dış Ticaret Politikası: 2002-2012 Dönemi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı. 2017, ss. 255-274.
- Duran, Burhanettin. "15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye'nin İç ve Dış Politikasına Etkisi", Burhanettin Duran, Kemal İnât ve Mustafa Caner (Ed.). **Türk Dış Politikası Yıllığı: 2017** içinde. İstanbul: SETA Yayınları, 2018, ss. 13-44.
- Duran, Burhanettin. "The Experience of Turkish Islamism: Between Transformation and Impoverishment". **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. Vol. 12, No. 1, March 2010, ss. 5-22.
- Efegil, Ertan. "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi". **Akademik Bakış**. Cilt. 5, Sayı. 10, Yaz 2012, ss. 189-206.
- Ehteshami, Anoushiravan. "Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact". **Uluslararası İlişkiler**. Vol. 11, No. 42, Summer 2014, ss. 29-49.
- Erhan, Çağrı ve Ersin Embel, "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", **Bilgi**. Sayı 72, Kış 2015, ss. 145-170.
- Ertem, Helin Sarı and Radiye Funda Karadeniz, "Lost in Translation: A System-Level Analysis of the Turkish-U.S. Alliance under the Obama and Trump Administrations", **Perceptions**. Vol. 24, No. 1, Spring-Summer 2019, ss. 7-38.

- Foley, Sean. "Turkey and the Gulf States in the Twenty-First Century". **Middle East Review of International Affairs**. Vol. 14, No. 3, September 2010, ss. 29-37.
- Galtung, Johan. "On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia". **World Politics**. Vol. 19, No. 3, April 1967, ss. 378-416.
- Gause III, F. Gregory. "Balancing What? Threat Perception and Alliance Choice in the Gulf". **Security Studies**. Vol. 13, No. 2, Winter 2003, ss. 273-305.
- Gause III, F. Gregory. "Should We Stay or Should We Go? The United States and the Middle East". **Survival**. Vol. 61, No. 5, October-November 2019, ss. 7-24.
- Gerges, Fawaz A. "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?". **International Affairs**. Vol. 89, No. 2, 2013, ss. 299-323.
- Gould-Davis, Nigel. "Rethinking the Role of Ideology in International Politics During the Cold War". **Journal of Cold War Studies**. Vol. 1, No. 1, Winter 1999, ss. 90-109.
- Gray, Matthew. "A Theory of 'Late Rentierism' in the Arab States of the Gulf". **Center for International and Regional Studies**, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Occasional Paper No.7, 2011, ss. 1-44.
- Guzansky, Yoel. "The Foreign-Policy Tools of Small Powers: Strategic Hedging in the Persian Gulf". **Middle East Policy**. Vol. 22, No. 1, Spring 2015, ss. 112-122.
- Gürpınar, Bulut. "Turkey and the Muslim Brotherhood: Crossing Roads in Syria". **Eurasian Journal of Social Sciences**. Vol. 3, No. 4, 2015, ss. 22-36.
- Haas, Mark L. "Ideology and Alliances: British and French External Balancing Decisions in the 1930s". **Security Studies**. Vol. 12, No. 4, Summer 2003, ss. 34-79.
- Harunoğlu, Nur Çetinoğlu. "Turkey's Intensifying Partnership With Qatar and Its Implications for Turkish-American Relations". **Middle East Review of International Affairs**. Vol. 20, No. 3, Winter 2016, ss. 1-11.
- Haugom, Lars. "Turkish Foreign Policy under Erdogan: A Change in International Orientation?". **Comparative Strategy**. Vol. 38, No. 3, 2019, ss. 206-223.
- Hedges, Matthew and Giorgio Cafiero. "The GCC and the Muslim Brotherhood", **Middle East Policy**. Vol. 24, No. 1, Spring 2017, ss. 129-153.
- Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". **World Politics**. Vol. 2, No. 2, January 1950, ss. 157-180.
- Hoffmann, Clemens and Can Cemgil. "The (Un)making of the Pax Turca in the Middle East: Understanding the Social-Historical Roots of Foreign Policy". **Cambridge Review of International Affairs**. Vol. 29, Issue. 4, 2016, ss. 1-24.

- Hoffmann, Clemens. "Neo-Ottomanism, Eurasianism or Securing the Region? A Longer View on Turkey's Interventionism". **Conflict, Security and Development**. Vol. 19, No. 3, 2019, ss. 301-307.
- Hürsoy, Siret. "Turkey's Foreign Policy and Economic Interests in the Gulf". **Turkish Studies**. Vol. 14, No. 3, 2013, ss. 503-519.
- Jervis, Robert. "Cooperation Under the Security Dilemma". **World Politics**. Vol. 30, No. 2, Jan. 1978, ss. 167-214.
- Juneau, Thomas. "The Obama Administration, Defensive Realism, and American Foreign Policy in the Middle East". **Comparative Strategy**. Vol. 39, No. 4, 2020, ss. 389-390.
- Kanat, Kılıç and Kadir Üstün. "U.S.-Turkey Realignment on Syria". **Middle East Policy**. Vol. 22, No. 4, Winter 2015, ss. 88-97.
- Karademir, Burcu Sarı. "A Dance of Entanglement: The US-Turkish Relations in the Context of the Syrian Conflict". **Uluslararası İlişkiler**. Vol. 16, No. 62, 2019, ss. 27-43.
- Katzman, Kenneth. "Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy". **Congressional Research Service**. December 2017, ss. 1-23.
- Kaya, Merve ve Emirhan Kaya. "Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasal İlişkileri", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Sayı. 8, No. 1, 2019, ss. 505-520.
- Khatib, Lina. "Qatar Foreign Policy: The Limits of Pragmatism". **International Affairs**. Vol. 89, No. 2, 2013, ss. 417-431.
- Khlebnikov, Alexey. "The New Ideological Threat to the GCC: Implications for the Qatari-Saudi Rivalry". **Strategic Assessment**. Vol. 17, No. 4, January 2015, ss. 17-28.
- Kılınç, Ramazan. "İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi". **Uluslararası İlişkiler**. Cilt. 13, Sayı. 52, 2016, ss. 67-88.
- Kirişçi, Kemal. "Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US-Turkish Relations". **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. Vol. 15, No. 2, 2013, ss. 189-205.
- Kirişçi, Kemal. "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State". **New Perspectives on Turkey**. No. 40, March 2009, ss. 29-57.
- Knack, Stephen. "Does Foreign Aid Promote Democracy?". **International Studies Quarterly**. Vol. 48, No. 1, March 2004, ss. 251-266.

- Kourgiotis, Panos. “‘Moderate Islam’ Made in the United Arab Emirates: Public Diplomacy and the Politics of Containment”. **Religions**. Vol. 11, No. 43, January 2020, ss. 1-17.
- Köse, Talha. “Türkiye’nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkan ve Sınırları”. **Uluslararası İlişkiler**. Cilt. 11, Sayı. 41, Bahar 2014, ss. 29-61.
- Kösebalaban, Hasan. “Turkey and New Middle East: Between Liberalism and Realism”. **Perceptions**. Vol. 16, No. 3, Autumn 2011, ss. 93-114.
- L. Davis, Christina and Sophie Meunier. “Business as Usual? Economic Responses to Political Tensions”, **American Journal of Political Science**. Vol. 55, No. 3, July 2011, ss. 628-646.
- Larrabee, F. Stephen. “Turkey and the Gulf Cooperation Council”. **Turkish Studies**. Vol. 12, No. 4, December 2011, ss. 689-698.
- Layne, Christopher. “The Unipolar Exit: Beyond the Pax Americana”. **Cambridge Review of International Affairs**. Vol. 24, No. 2, June 2011, ss. 149-164.
- Levi, Werner. “Ideology, Interests and Foreign Policy”, **International Studies Quarterly**. Vol. 14, No. 1, March 1970, ss. 1-31.
- Lieber, Keir A. and Robert J. Lieber. “‘The Bush National Security Strategy’, U.S. Foreign Policy Agenda”, **An Electronic Journal of the U.S. Department of State**. Vol. 7, No. 4, December 2002, ss. 32-35.
- Lobell, Steven E. “Structural Realism/Offensive and Defensive Realism”, **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**. Online Publication Date: December 2017, ss. 1-28.
- Löfflman, Georg. “The Obama Doctrine and Military Intervention”. **Perceptions**. Vol. 24. No. 1, Spring-Summer 2019, ss. 59-82.
- Luttwak, Edward N. “From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce”. **The National Interest**. No. 20, Summer 1990, ss. 17-23.
- MacDonald, Paul K. “America First? Explaining Continuity and Change in Trump’s Foreign Policy”. **Political Science Quarterly**. Vol. 133, No. 3, 2018, ss. 409-413.
- Maoz, Zeev. “The Effects of Strategic and Economic Interdependence on International Conflict Across Level of Analysis”. **American Journal of Political Science**. Vol. 53, No. 1, January 2009, ss. 223-240.
- Martill, Benjamin. “International Ideologies: Paradigms of Ideological Analysis and World Politics”. **Journal of Political Ideologies**. Vol. 22, Issue. 3, 2017, ss. 236-255.

- Martin, Lenore G. "Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East". **Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**. Vol. 13, No. 2, 2019, ss. 262-277.
- Meral, Ziya and Jonathan Paris. "Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity", **The Washington Quarterly**. Vol. 33, No. 4, 2010, ss. 75-86.
- Miller, Rory and Harry Verhoeven. "Overcoming Smallness: Qatar, the United Arab Emirates and Strategic Realignment in the Gulf", **International Politics**. Vol. 57, Issue 1, February 2020, s. 1-20.
- Momani, Bessma and Crystal A. Ennis. "Between Caution and Controversy: Lessons from the Gulf Arab States as (Re-) Emerging Donors". **Cambridge Review of International Affairs**. Vol. 25, No. 4, December 2012, s. 605-627.
- Monier, Elizabeth Iskander and Annette Ranko. "The Fall of the Muslim Brotherhood: Implications for Egypt", **Middle East Policy**. Vol. 20, No. 4, Winter 2013, ss. 111-123.
- Morgan, T. Clifton, Navin Bapat and Yoshiharu Kobayashi. "Threat and Imposition of Economic Sanctions 1945-2005: Updating the TIES Dataset". **Conflict Management and Peace Science**. Vol. 35, No. 5, 2014, ss. 541-558.
- Murinson, Alexander. "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy". **Middle Eastern Studies**. Vol. 42, No. 6, November 2006, ss. 945-964.
- Oktav, Özden Zeynep. "Opportunities and Challenges in the GCC -Turkey Relations". **Gulf Research Center**. Cambridge, 2017, ss. 29-46.
- Oktav, Özden Zeynep. "Quo Vadis Turkey-GCC States Relations? A Turkish Perspective". **Insight Turkey**. Vol. 20, No. 2, Spring 2018, ss. 107-124.
- Özbudun, Ergun. "From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey". **South European Society and Politics**. Vol. 11, No. 3-4, September-December 2006, ss. 543-557.
- Özkan, Behlül. "Relations between Turkey and Syria in the 1980's and 1990's: Political Islam, Muslim Brotherhood and Intelligence Wars". **Uluslararası İlişkiler**. Vol. 16, No. 62, 2019, ss. 5-25.
- Özkan, Behlül. "Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism". **Survival: Global Politics and Strategy**. Vol. 56, No. 4, 2014, ss. 119-140.
- Özkeçeçi-Taner, Binnur. "The Impact of Institutionalized Ideas in Coalition Foreign Policy Making: Turkey as an Example, 1991-2002". **Foreign Policy Analysis**. Vol. 1, No. 3, 2005, ss. 249-278.
- Özşahin, Mustafa Cüneyt. "Obama Dönemi ABD'nin Ortadoğu Politikası: Arap Baharı Sürecinde Demokratik Söylem ve Eylem". **Ortadoğu Etütleri**. Cilt. 8, Sayı. 2, Aralık 2016, ss. 68-95.

- Pape, Robert A. "Soft Balancing Against the United States". **International Security**. Vol. 30, No. 1, Summer 2005, ss. 7-45.
- Poghosyan, Benjamin. "US-Turkish Relations in the Obama Era". **RUSI Journal**. Vol. 158, No. 1, February/March 2013, ss. 40-46.
- Posch, Walter. "Ideology and Strategy in the Middle East: The Case of Iran". **Survival**. Vol. 59, No. 5, October-November 2017, ss. 69-98.
- Posen, Barry R. and Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", **International Security**. Vol. 21, No. 3, Winter 1996/97, ss. 5-53.
- Pulliam, Sara. "Qatar's Foreign Policy: Building an International Image". **Khamasin**. 2013, ss. 1-9.
- Quamar, Muhammad Muddassir. "AKP, the Arab Spring and the Unravelling of the Turkey 'Model'". **Strategic Analysis**. Vol. 42, No. 4, 2018, ss. 364-376.
- Ragab, Eman. "Beyond Money and Diplomacy: Regional Policies of Saudi Arabia and UAE after the Arab Spring". **The International Spectator**. Vol. 52, No. 2, 2017, ss. 37-53.
- Roberts, David B. "Bucking the Trend: The UAE and the Development of Military Capabilities in the Arab World". **Security Studies**. Vol. 29, No. 1, 2020, ss. 301-334.
- Roberts, David B. "Mosque and State: The United Arab Emirates' Secular Foreign Policy". **Foreign Affairs**. 18 March 2016.
- Roberts, David B. "Qatar and the Brotherhood". **Survival: Global Politics and Strategy**. Vol. 56, No. 4, 2014, ss. 23-32.
- Roberts, David B. "Qatar and the UAE: Exploring Divergent Responses to the Arab Spring". **Middle East Journal**. Vol. 71, No. 4, Autumn 2017, ss. 544-562.
- Roberts, David B. "Understanding Qatar's Foreign Policy Objectives". **Mediterranean Politics**. Vol. 17, No. 2, July 2012, ss. 233-239.
- Roberts, David. "Qatar and the Muslim Brotherhood: Pragmatism or Preference?". **Middle East Policy**. Vol. 21, No. 3, Fall 2014, ss. 84-94.
- Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". **World Politics**. Vol. 51, Issue. 1, October 1998, ss. 144-172.
- Ross, Michael. "Does Oil Hinder Democracy?". **World Politics**. Vol. 53, No. 3, 2011, ss. 325-361.
- Rumelili, Bahar. "Turkey: Identity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe". **Journal of European Integration**. Vol. 33, No. 2, 2011, ss. 235-249.

- Saidy, Brahim. "Qatari-US Military Relations: Context, Evolution and Prospects". **Contemporary Arab Affairs**. 2016.
- Salem, Ola. "The Gulf Crisis and a Pariah's Fling with Islamism". **Turkish Policy Quarterly**. Vol. 16, No. 3, Fall 2017, ss. 81-91.
- Saygın, Emre ve Tahsin Yamak. "Küresel Sistemde Devletlerarası Ekonomik Rekabetin Belirleyicileri: Körfez Ülkeleri için Bir İnceleme", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt. 5, Sayı. 1, 2017, ss. 13-48.
- Schweller, Randall L. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In". **International Security**. Vol. 19, No. 1, 1994, ss. 72-107.
- Schweller, Randall L. "Tripolarity and the Second World War". **International Studies Quarterly**. Vol. 37, No. 1 March 1993, ss. 73-103.
- Schweller, Randall L. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing". **International Security**. Vol. 29, No. 2, Fall 2004, ss. 159-201.
- Shukri, Syaza Farhana Mohamad and Ishtiaq Hossain, "Strategic Shifts in Discourse by the AKP in Turkey, 2002-2015", **Mediterranean Quarterly**. Vol. 28, No. 3, September 2017, ss. 5-26.
- Sick, Gary. "The Obama Doctrine", **Visions of Gulf Security** içinde. Project on Middle East Political Science (POMEPS), 25 March 2014.
- Slater, Jerome. "Ideology vs. The National Interest: Bush, Sharon, and U.S. Policy in the Israeli-Palestinian Conflict". **Security Studies**. Vol. 12, No. 1, Autumn 2002, ss. 164-206.
- Somun, Hajrudin. "Turkish Foreign Policy in the Balkans and 'Neo-Ottomanism': A Personal Account". **Insight Turkey**. Vol. 13, No. 3, Summer 2011, ss. 33-41.
- Spohr, Alexandre Piffero and André Luiz Reis da Silva, "Foreign Policy's Role in Promoting Development: The Brazilian and Turkish Cases", **Contexto Internacional**. Vol. 39, No. 1, Jan/Apr 2017, ss. 157-178.
- Stokes, Doug. "Trump, American Hegemony and the Future of the Liberal International Order". **International Affairs**. Vol. 94, No. 1, January 2018, ss. 133-150.
- Strange, Susan. "International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect". **International Affairs**. Vol. 46, No. 2, April 1970, ss. 304-315.
- Sulfaro, Valerie A. "The Role of Ideology and Political Sophistication in the Structure of Foreign Policy Attitudes". **American Politics Quarterly**. Vol. 24, No. 3, July 1996, ss. 303-337.

- Sun, Degang and Yahia H. Zoubir, "China's Economic Diplomacy towards the Arab Countries: Challenges Ahead?", **Journal of Contemporary China**. Vol. 24, No. 95, 2015, ss. 903-921.
- Şener, Bülent. "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Süreci (1921-1939)". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt. 34, Sayı. 97, Bahar 2018, ss. 139-178.
- Tanaskovic, Darko. "Turkey and the Balkans: Old Traditions, New Aspirations". **Israel Journal of Foreign Affairs**. Vol. 6, No. 2, 2012, ss. 51-62.
- Tannenwald, Nina and William C. Wohlforth. "Introduction: The Role of Ideas and the End of the Cold War", **Journal of Cold War Studies**. Vol. 7, No. 2, Spring 2005, ss. 3-12.
- Torbakov, Igor. "Neo-Ottomanism versus Neo-Eurasianism?: Nationalism and Symbolic Geography in Postimperial Turkey and Russia". **Mediterranean Quarterly**. Vol. 28, No. 2, June 2017, ss. 125-145.
- Tür, Özlem. "Turkey's Role in Middle East and Gulf Security". **Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**. Vol. 13, Issue. 4, 2019, ss. 592-603.
- Uçar, Fuat. "Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri". **KSBD**. Yıl. 10, Cilt. 10, Sayı. 18, İlkbahar 2018, ss. 81-108.
- Üçağaç, Ahmet. "Birleşik Arap Emirlikleri: 2018". Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.). **Ortadoğu Yılı: 2018** içinde. Sayı. 15, Yıl. 15, Sakarya: İdeal Kültür Yayınları, Kasım 2019, ss. 221-236.
- Volfova, Gabriela Özel. "Turkey's Middle Eastern Endeavors: Discourses and Practices of Neo-Ottomanism under the AKP". **Die Welt des Islams**. Vol. 56, No. 3, November 2016, ss. 489-510.
- Walker, Joshua W. "Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey through its Ottoman Past". **Perspectives on Global Development and Technology**. Vol. 8, No. 2-3, April 2009, ss. 494-508.
- Walt, Stephen M. "Alliance Formation and the Balance of World Power". **International Security**. Vol. 9, No. 4, Spring 1985, ss. 3-43.
- Walt, Stephen M. "US Grand Strategy after the Cold War: Can Realism Explain It? Should Realism Guide It?". **International Relations**. Vol. 32, No. 1, 2018, ss. 3-22.
- Waltz, Kenneth N. "The Origins of War in Neorealist Theory". **The Journal of Interdisciplinary History**. Vol. 18, No. 4, Spring, 1988, ss. 615-628.

- Warning, Martina and Tuncay Kardaş. "The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey's New Foreign Policy", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**. Vol. 10, No. 2-3, Summer-Fall 2011, ss. 123-140.
- Wastnidge, Edward. "Imperial Grandeur and Selective Memory: Re-assessing Neo-Ottomanism in Turkish Foreign and Domestic Politics". **Middle East Critique**. Vol. 28, Issue. 1, January 2019, ss. 7-28.
- Weyland, Kurt. "Autocratic Diffusion and Cooperation: The Impact of Interest vs. Ideology". **Democratization**. Vol. 24, Issue. 7, December 2017, ss. 1235-1252.
- Wohlforth, William C. "The Stability of a Unipolar World". **International Security**. Vol. 24, No. 1, Summer 1999, ss. 5-41.
- Worth, Robert F. "Mohammed bin Zayed's Dark Vision of the Middle East's Future", **New York Times Magazine**, 12 January 2020.
- Yalçın, Hasan Basri. "Obama Stratejisi ve Ortadoğu". **Akademik Orta Doğu**. Cilt. 9, Sayı. 2, 2015, ss. 55-74.
- Yalçın, Hasan Basri. "Türkiye'nin 'Yeni' Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma". **Bilgi**. Sayı. 23, Yaz 2011, ss. 35-60.
- Yavuz, M. Hakan. "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism". **Critique: Critical Middle Eastern Studies**. Vol. 7, No. 12, 1998, ss. 19-41.
- Yeşiltaş, Murat. "Soft Balancing in Turkish Foreign Policy: The Case of the 2003 Iraq War". **Perceptions**. Vol. 14, Spring-Summer 2009, ss. 25-51.
- Yılmaz, Nuh and Kadir Üstün. "The Erdoğan Effect: Turkey, Egypt and the Future of the Middle East", **The Cairo Review of Global Affairs**. Issue. 3, Fall 2011, s. 85-94.
- Young, Karen E. "A New Politics of GCC Economic Statecraft: The Case of UAE Aid and Financial Intervention in Egypt". **Journal of Arabian Studies**. Vol. 7, No. 1, 2017, ss. 113-136.

Diğer Yayınlar

- Acet, Mehmet. “15 Temmuz’u Fonlayan Körfez Ülkesi”, **Yeni Şafak**, 12 Haziran 2017.
- Aktürk, Şener. “The Siege of Qatar”, **Anadolu Agency**, 13 June 2017.
- Al Anani, Khalil. “The UAE’s Manipulative Utilization of Religion”, **Arab Center Washington DC**, 29 September 2020.
- Al Hakeem, Mariam. “GCC Names Turkey First Strategic Partner Outside the Gulf”, **Gulf News**, 3 September 2008.
- Al Jazeera Turk**. “BAE Vazgeçti Katar Devrede”, 25 Şubat 2014.
- Al Jazeera Turk**. “Katar ve Türkiye’den Askeri İşbirliği”, 20 Aralık 2014.
- Al Jazeera Turk**. “Mursi’ye ‘Katar’a Casusluk’ Suçlaması”, 6 Eylül 2014.
- Al Jazeera**. “Arab States Issue 13 Demands to End Qatar-Gulf Crisis”, 12 July 2017.
- Al Jazeera**. “Pope Francis Holds first Papal Mass in Abu Dhabi”, 5 February 2019.
- Al Jazeera**. “Saudi Arabia, UAE, Egypt, Bahrain Cut Ties to Qatar”, 5 June 2017.
- Al Jazeera**. “Turkey and Qatar: Behind the Strategic Alliance”, 16 August 2018.
- Al Sherbini, Ramadan. “Brotherhood Ideology Influenced Terrorists, Says UAE”, **Gulf News**, 12 May 2019.
- Al-Rashid, Abdullah. “The Brothers and the Emirates”, **Majalla**, 14 February 2013.
- Alkan, Sena. “Erdoğan to Visit Saudi Arabia to Discuss Changes in Riyadh’s Regional Policy”, **Daily Sabah**, 26 February 2015.
- Amasha, Mohamed. “UAE’s Impact on Sufism in Egypt”, **Egyptian Institute for Studies**, 14 November 2018.
- Anadolu Agency**. “Turkey Declares Day of Mourning for Saudi King”, 23 January 2015.
- Anadolu Ajansı**. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Meclis Başkanımız Kendi Kanaatlerini Ortaya Koymuştur”, 26 Nisan 2016.
- Anadolu Ajansı**. “Savunmada Büyük İhracat Başarısı”, 17 Aralık 2017.
- Anadolu Ajansı**. “TBMM Başkanı Kahraman: Laiklik Yeni Anayasada Olmamalıdır”, 25 Nisan 2016.
- Anadolu Ajansı**. “Türkiye’nin Ortadoğu ve Körfez Ülkeleriyle Ticareti Hız Kesmedi”, 27 Nisan 2018.

- Anthony, John Duke. “A First Visit: President Trump to Saudi Arabia”, **Arab News**, 20 May 2017.
- Ardemagni, Eleonora and Umberto Profazio, “New Armies for a New Era. Decrypting post-2011 Arab Military Reforms: Trends from Tunisia and the United Arab Emirates”, **NATO Defense College Foundation Working Paper**, September 2017.
- Balcı, Ali. “Pan-Islamism’ in Turkish Foreign Policy as an Academic Distortion: A Reply to Ozkan”, abalci.com, 12 Mart 2015.
- BBC**. “Egypt Army ‘Restoring Democracy’, Says John Kerry”, 1 August 2013.
- BBC**. “UAE Creates Ministers for Happiness and Tolerance”, 9 February 2016.
- BBC Türkçe**. “Ateş Krallıkları: Tartışma Yaratan Osmanlı Karşısı ve 40 Milyon Dolar Bütçeli Arap Dizisi”, 22 Kasım 2019.
- BBC Türkçe**. “Türkiye, Katar’ın Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Aramasına Nasıl Bakıyor?”, 14 Aralık 2018.
- Belmiloud, Sofiane. “A Singular Gulf Country in the Middle-East? How the UAE Articulates Its ‘Pro-secular’ Vision of the Arab World”, **International Policy Digest**, 22 June 2018.
- Benard, Cheryl. “Civil Democratic Islam, Partners, Resources, and Strategies”, **RAND Corporation**, 2003.
- Beyaz, Zafer Fatih. “Cumhurbaşkanı Erdoğan, 150. Resmi Yurt Dışı Ziyaretini Almanya’ya Yapacak”, **Anadolu Ajansı**, 18 Ocak 2020.
- Black, Ian. “Arab States withdraw Ambassadors from Qatar in Protest at ‘Interference’”, **The Guardian**, 5 March 2014.
- Boghardt, Lori Plotkin. “The Muslim Brotherhood on Trial in the UAE”, **The Washington Institute for Near East Policy**, 12 April 2013.
- BP**. “BP Statistical Review of World Energy”, June 2018.
- Brands, Hal. “Breaking Down Obama’s Grand Strategy”, **The National Interest**, 23 June 2014.
- Cafiero, Giorgio. “‘Neo-Ottoman’ Ambitions in the Post-American Middle East: Stakes for the Gulf”, **Gulf International Forum**, 25 October 2019.
- Cafiero, Giorgio. “Doha and Abu Dhabi’s Incompatible Visions for the Arab World”, **LobeLog**, 8 December 2017,
- Cafiero, Giorgio. “Islam in the UAE’s Foreign Policy”, **Politics Today**, 6 March 2019.

- Cafiero, Giorgio. "The Afrin Factor in Turkey-UAE Relations", **LobeLog**, 5 September 2018.
- Cafiero, Giorgio. "The UAE Campaign Against Political Islam: Implications for London", **LobeLog**, 27 December 2018.
- Chappelle, Andrew. "Abu Dhabi's Problem with the Muslim Brotherhood", **Al Jazeera**, 26 May 2018.
- Cher-Leparrain, Marc. "The UAE has it in for the Muslim Brotherhood", **The New Arab**, 22 February 2017.
- CNN Türk**. "Körfez Sermayesinin Türk Bankacılık Sektöründeki Yatırımları", 1 Şubat 2018.
- Cordesman, Anthony H. and Khalid R. Al-Rodhan, "Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars: Volume 1", **Praeger Security International and CSIS**, 2007, ss. 145-162.
- Çelik, Halil. "BAE-Suudi Medyasındaki Türkiye Karşıtlığı", **Anadolu Ajansı**, 25 Aralık 2018.
- Daher, Joseph. "The Dynamics and Evolution of UAE-Syria Relations: Between Expectations and Obstacles", **European University Institute**, 25 October 2019.
- Daily Sabah**. "Foreign Investment in Turkish Banking Sector Continues with Denizbank's Sale to UAE's NBD for \$3,2 Billion", 22 Mayıs 2018.
- Danforth, Nicholas. "The Nonsense of "Neo-Ottomanism" **War on the Rocks**, 29 May 2020.
- Defence Turkey**, "Otokar Körfez'deki İddiasını 'Cesur' ile Taçlandırıyor", 10 Mart 2017.
- Diwan, Kristin Smith. "The 'Third Image' in Islamist Politics", The Qatar Crisis içinde, **Project on Middle East Political Science (POMEPS)**, October 2017, ss. 63-65.
- Diwan, Kristin Smith. "Who is Sunni?: Chechnya Islamic Conference Opens Window on Intra-Faith Rivalry", **Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)**, 16 September 2016.
- Dorsey, James M. "UAE vs. Saudi: Fighting for the Soul of Islam", **The Globalist**, 1 October 2016.
- Duran, Burhanettin. "İslamcıların Rengi ve 'Demokrasi Sınavı'", **Star Açık Görüş**, 22 Aralık 2012.
- Duran, Burhanettin. "The Role of Islam in Turkish Foreign Policy", **Daily Sabah**, 5 August 2014.

- Dülger, Hande, Cihangül Özgüler ve Burcu Taşdemir. “Türkiye’ye Yapılan Doğrudan Yatırımlar: İlk ve Nihai Yatırımcıya Göre Bir Değerlendirme”, TCMB Merkezin Güncesi, 27 Kasım 2017.
- Düzgit, Senem Aydın. “The Seesaw Friendship Between Turkey’s AKP and Egypt’s Muslim Brotherhood”, Washington DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, 24 July 2014.
- Ereli, Gökhan. “BAE’nin Türkiye Karşıtı Lobi Faaliyetleri”, **Kriter**, Yıl. 4, Sayı. 43, Şubat 2020.
- Euronews**. “Denizbank Emirates NBD’ye Satıldı; Körfez Sermayesi Başka Hangi Türk Bankalarına Yatırım Yaptı?”, 3 Nisan 2019.
- Fleurant, Aude ve Diğerleri. “Trends in International Arms Transfers 2016”, **SIPRI**, February 2017.
- Freer, Courtney. “Rentier Islamism: The Role of the Muslim Brothers in the Gulf”. **LSE Middle East Centre**, November 2015.
- Freer, Courtney. “The Muslim Brotherhood in the Emirates: Anatomy of a Crackdown”, **Middle East Eye**, 17 December 2015.
- Fuller, Graham E. “Turkey Faces East: New Orientations Toward the Middle East and the Old Soviet Union”, **Rand Corporation**, 1992.
- Furuncu, Yunus. “Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi”, **SETA Perspektif**, Sayı. 216, Kasım 2018.
- Gause III, F. Gregory. “What the Qatar Crisis Shows about the Middle East,” **The Washington Post**, 27 June 2017.
- Goldberg, Jeffrey. “The Modern King in the Arab Spring”, **The Atlantic**, April 2013.
- Goldberg, Jeffrey. “The Obama Doctrine: The U.S. President Talks through His Hardest Decisions about America’s Role in the World.”, **The Atlantic**, April 2016.
- Göksedef, Ece. “Obama Dönemi: Türk-Amerikan İlişkilerinde Bir Hayal Kırıklığı”, **Al Jazeera Türk**, 21 Kasım 2014.
- Gulf News**. “Mary, Jesus’ Mother’ is New Name for UAE Mosque”, 14 June 2017.
- Gulf News**. “UAE Publishes List of Terrorist Organisations”, 15 Kasım 2014.
- Güvenç, Duygu. “Birleşik Arap Emirlikleri’nden Türkiye’ye Radikal İslam Uyarısı”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 2017.
- Haaretz**. “Turkey will not Lead the Arab World, Says Top UAE Diplomat”, 28 December 2017.

- Habertürk.** “Etihad’ın Türkiye Seferleri Başladı”, 1 Haziran 2009.
- Habertürk.** “Laiklik Ateizm Değil, Korkmayın!”, 14 Eylül 2011.
- Habibi, Nader and Joshua W. Walker. “What is Driving Turkey’s Reengagement with the Arab World?”, **Crown Center for Middle East Studies**, No. 49, April 2011.
- Habibi, Nader. “Turkey’s Economic Relations with Gulf States in the Shadow of the 2017 Qatar Crisis”. **Crown Center for Middle East Studies**. No. 132, December 2019.
- Hager, Emily B. and Mark Mazzettinov, “Emirates Secretly Sends Colombian Mercenaries to Yemen Fight”, **The New York Times**, 25 November 2015.
- Halktv.com.** “Kemal Kılıçdaroğlu’ndan Dış Politika Eleştirisi”, 19 Ocak 2015.
- Hamid, Shadi. “Authoritarians won’t Save the Middle East’s Religious Minorities”, **Providence**, 20 September 2019.
- Hanioglu, M. Şükrü. “Stratejik Derinlik ve Komşularla Sıfır Sorun”, **Sabah**, 8 Temmuz 2012.
- Hauslohner, Abigail. “Rift Deepens Between Qatar and Its Powerful Arab Neighbors,” **The Washington Post**, 8 March 2014.
- Haykel, Bernard. “Qatar and Islamism”, Policy Brief, **Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF)**. February 2013.
- Haykel, Bernard. “Saudi Arabia and Qatar in a Time of Revolution”, **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, February 2013.
- Hearst, David. “How Gulf States Hatched Plan with Israel to Rehabilitate Assad”, **Middle East Eye**, 9 January 2019.
- Hearst, David. “UAE ‘Funnelled Money to Turkish Coup Plotters”, **Middle East Eye**, 29 July 2016.
- Hıdır, Özcan. “Papa’nın BAE Ziyaretinin Dini ve Siyasi Boyutları”, **Anadolu Ajansı**, 7 Şubat 2019.
- Hürriyet**, “BAE’ye ‘Fahreddin Paşa’ Tepkisi: Ey Zavallı Senin Ceddin Neredeydi”, 20 Aralık 2017.
- Hürriyet.** “Dubaili Kardeşlerimizin Yanındayız”, 29 Aralık 2009.
- Hürriyet.** “Arap Olmayan Karışmasın”, 5 Şubat 2009.
- Hürriyet.** “Arap Sermayesi Yüzünü Türkiye’ye Çevirdi”, 22 Kasım 2005.
- Hürriyet.** “Arap Sermayesinin Türkiye İlgisi”, 7 Kasım 2005.

- Hürriyet**. “BAE Dışışleri Bakanı’na: ‘Petrol Şımarığı’”, 22 Aralık 2017.
- Hürriyet**. “BAE’de İlginç Türkiye İddiası”, 21 Temmuz 2013.
- Hürriyet**. “El Maktum 1 Yılda 5 Kez Antalya’ya Geldi”, 14 Ağustos 2009.
- Hürriyet**. “İşte Katar’ın Türkiye Yatırımları”, 10 Haziran 2017.
- Hürriyet**. “Laiklik Her Dine Eşit Mesafede”, 15 Eylül 2011.
- Hürsoy, Siret and N. Janardhan. “Turkey’s PR Moves in the Gulf”, **Khaleej Times**, 14 October 2011.
- Ibish, Hussein. “GCC-Turkish Relations: Gulf Arab Perspectives”, Steven A. Cook and Hussein Ibish, “Turkey and the GCC: Cooperation Amid Diverging Interests”, **Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)**, February 2017.
- Ibish, Hussein. “The UAE’s Evolving National Security Strategy”, **The Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)**, 2017.
- Ibish, Hussein. “Turkey’s Role in Mosul Prompts Reassurance and Anxiety in the Gulf”, **Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW)**, 26 October 2016.
- Kalın, İbrahim. “A New Page in Turkish-Saudi Relations”, **Daily Sabah**, 3 March 2015.
- Kalın, İbrahim. “Turkey and Arab Spring”, **Project Syndicate**, 23 May 2011.
- Kanat, Kılıç Buğra. “Darbe, FETÖ ve ABD”, **Kriter**, Yıl. 1, Sayı. 4, 2016.
- Katzman, Kenneth. “Qatar: Governance, Security, and U.S. Policy”, **Congressional Research Service**, 12 December 2019.
- Kaussler, Bernd. “Tracing Qatar’s Foreign Policy and its Impact on Regional Security”. **Arab Center for Research and Policy Studies**, September 2015.
- Kerr, Simeon. “UAE Islamist Detained in Ruler’s Palace”, **Financial Times**, 25 April 2012.
- Khalaf, Roula. “Qatar Gambles on Egypt Power Struggle”, **Financial Times**, 1 April 2013.
- Khatib, Lina. “Qatar and the Recalibration of Power in the Gulf”. Washington DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, September 2014.
- Khatri, Shabina S. “Al Jazeera Mubasher Misr Taken off Air Amid Qatar-Egypt Reconciliation”, **Doha News**, 23 December 2014.
- Kirkpatrick, David D. “The Most Powerful Arab Ruler Isn’t M.B.S. It’s M.B.Z.”, **The New York Times**, 2 June 2019.

- Kösebalaban, Hasan. “Arap Baharı ve İslami Hareketlerin İktidar Sınavı”, **Sabah**, 5 Kasım 2011.
- Kösebalaban, Hasan. “İslamcılığın Demokratik Dönüşümü Mümkün mü?”, **Al Jazeera Türkçe**, 31 Mayıs 2016.
- Krieg, Andreas. “Divided over Narratives: The New Fault Line in the Arab World”, **Middle East Institute**, 24 July 2019.
- Krieg, Andreas. “Laying The ‘Islamist’ Bogeyman to Rest”, **LobeLog**, 10 October 2019.
- Krieg, Andreas. “On the Sinister Objectives of Abu Dhabi's ‘Crusade’ against Political Islam”, **Middle East Eye**, 21 January 2020.
- Küçükseyhan, Yılmaz. (Hazırlayan). “Sektör Raporu: Savunma Sanayi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu”, **Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)**. 2018.
- Majalla**. “Interview with İbrahim Kalın, ‘A Neo-Ottomanism’”, 26 November 2009.
- MAYDAN**. Interview with İsmail Kara, “Türkiye’de İslam ve İslamcılık: İsmail Kara ile Mülakat”, 30 October 2017.
- Mekay, Emad. “Exclusive: US Bankrolled anti-Morsi Activists”, **Al Jazeera**, 10 July 2013.
- Middle East Eye**. “Exiled Fatah Leader Drops Libel Case against MEE over Turkish Coup Story”, 11 September 2019.
- Middle East Monitor**. “Saudi-UAE-Kurdish Military Meeting in northern Syria”, 31 May 2018.
- Miller, Rory. “The Bush Legacy in the Gulf”, **Al Jazeera**, 4 December 2018.
- Milliyet**. “Dışarıdan Karışılmasın”, 5 Şubat 2009.
- Milliyet**. “Müzakerelerde At Gerilimi”, 24 Şubat 2003.
- Mohyidin, Ravale. “Soap Operas, Fatwas and Censorship: The Turkey-UAE Battle for Hearts and Minds”, **Middle East Monitor**, 1 June 2020.
- Mouzahem, Haytham. “The Return of Sufism to the UAE”, **Al Mesbar Studies and Research Center**, 16 April 2018.
- Munyar, Vahap. “Vergi Cezasına Bozulan Şeyh’e ‘Örtülü Ödenek’ Formülü Bile Düşündüler”, **Hürriyet**, 19 Şubat 2007.
- NTV**. “Denizbank 3,2 Milyar Dolara Satıldı (Ruslar Sattı, Dubaili Emirates NBD Aldı)”, 22 Mayıs 2018.
- NTV**. “Katar Havayolları Türkiye’ye Uçacak”, 24 Haziran 2004.

- NTV.** “Türk Askerinin Katar’da Konuşlanması Anlaşması Meclis’ten Geçti”, 8 Haziran 2017.
- Occhiuto, Antonio and Giorgio Cafiero, “Turkey and the UAE’s Dangerous Collision Course”, **International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES)**, 19 July 2020.
- Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum (OXGAPS) and International Cooperation Platform (ICP).** “Turkey-GCC Trade and Business Relations”, November 2017.
- Öymez, Hasan. “Başbakan Erdoğan’ın ‘Modern Seyahatnamesi’”, **Anadolu Ajansı**, 3 Nisan 2014.
- Özcan, Azmi. “Osmanlıcılık”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2007.
- Özcan, Mesut. “Turkey’s Policy towards the Middle East and North Africa after the Arab Spring”, **The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)**, 2013.
- Paksoy, Yunus. “UAE Allegedly Funneled \$3B to Topple Erdoğan, Turkish Government”, **Daily Sabah**, 13 Haziran 2017.
- Pascal, Alex. “Against Washington’s ‘Great Power’ Obsession: America Risks Forgetting the World System That Made It Great”, **The Atlantic**, 23 September 2019.
- Paxforpeace.** “Under The Radar: The United Arab Emirates, Arms Transfers and Regional Conflict”, September 2017.
- Philippon, Alix. “Positive Branding and Soft Power: The Promotion of Sufism in the War on Terror”, **The Brookings Institution**, 13 December 2018.
- Pipes, Daniel. “Turkish Support for ISIS”, **The Washington Times**, 18 June 2014.
- Pollock, David. “New Poll Shows Majority of Saudis, Kuwaitis, Emiratis Reject ISIS, Back Two-State Solution with Israel”, **The Washington Institute**, 23 October 2014.
- Pollock, David. “UAE Public Overwhelmingly Backs Tough Line On Iran – But Not On Qatar or Muslim Brotherhood”, **The Washington Institute**, 12 October 2017.
- Pope, Hugh. “Pax Ottomana? The Mixed Success of Turkey’s New Foreign Policy”, **Foreign Affairs**, November-December 2010.
- Roberts, David B. “Competing Visions for the Arab Future”, **The Washington Institute for Near East Policy**, 14 November 2017.
- Roberts, David B. “Reflecting on Qatar’s ‘Islamist’ Soft Power”, **The Brookings Institute**, Policy Brief, April 2019.

- Roberts, David. "Qatar, the Ikhwan, and Transnational Relations in the Gulf", Visions of Gulf Security içinde, **Project on Middle East Political Science (POMEPS)**, 25 March 2014.
- Sabah**. "Afşin-Elbistan'da Katar-Japon İmzası", 23 Şubat 2015.
- Sabah**. "Ankara'dan Abu Dabi'ye Sert Tepki! Fahrettin Paşa Krizi...", 20 Aralık 2017.
- Sabah**. "BAE'den Türkiye için Çirkin İftira", 21 Aralık 2017.
- Sabah**. "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Ben İhvan-ı Müslimin'i Bir Terör Örgütü Olarak Görmüyorum'", 18 Şubat 2017.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD)**, "Performans Raporu 2019".
- Salama, Samir. "Muslim Council of Elders Set up in Abu Dhabi", **Gulf News**, 20 July 2014.
- Salisbury, Peter. "Risk Perception and Appetite in UAE Foreign and National Security Policy", **Chatham House**, July 2020.
- Schanzer, Jonathan and Merve Tahiroğlu, "Ankara's Failure", **Foreign Affairs**, 26 January 2016.
- Shadani, Bilal. "The Mahamevnawa Buddhist Monastery Reinforces the UAE's Dedication to Integrate Minority Communities", **Khaleej Times**, 20 April 2019.
- Sheline, Annette. "Middle East Regimes Are Using 'Moderate' Islam to Stay in Power", **The Washington Post**, 1 March 2017.
- Soylu, Ragıp. "UAE doesn't want Turkey to Even Shape a Dinner Menu, Otaiba Says", **Daily Sabah**, 4 August 2017.
- Star**. "Katar Emiri Sakalından Tuttu Türkiye'ye Yatırıma Yolladı.", 23 Eylül 2014.
- Stein, Aaron. "Islamic State Networks in Turkey: Recruitment for the Caliphate", **Atlantic Council**, October 2016.
- Steinberg, Guido. "Regional Power United Arab Emirates: Abu Dhabi is No Longer Saudi Arabia's Junior Partner", **German Institute for International and Security Affairs**, 10 July 2020.
- Steinberg, Guido. "The Gulf States and the Muslim Brotherhood". Visions of Gulf Security içinde, **Project on Middle East Political Science (POMEPS)**, March 2014, ss. 19-21.
- Strüver, Georg. "International Alignment between Interests and Ideology: The Case of China's Partnership Diplomacy", **German Institute of Global and Area Studies (GIGA)**, No. 283, 2016.

- T. C. Cumhurbaşkanlığı.** “Kardeş Kavgasının Kazananı Olmaz”, 9 Haziran 2017.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı.** “Yıllık Faaliyet Raporu 2019”.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı.** “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Dışişleri Bakanları Toplantısı’na Katılımı”, Ekim 2016.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı.** “Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Dışişleri Bakanları Toplantısı Çerçevesinde Düzenlenen Ortak Basın Toplantısı”, İstanbul, 28 Ocak 2012.
- T.C. Enerji Bakanlığı.** “Investor’s Guide For Natural Gas Sector in Turkey”, Ekim 2019.
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK).** “Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu 2017”, Ankara, 2018.
- T.C. Riyad Büyükelçiliği.** “Türkiye Bu Yılki Jenadriye Festivali’nin Onur Konuğu”, 27 Şubat 2008.
- Taşkın, Temel. “Türkiye’de Kapsayıcı Büyüme”, **TCMB Ekonomi Notları**, Sayı. 2014-11, Temmuz 2014.
- Taşpınar, Ömer. “Turkey’s Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism”, Washington DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, No. 10, September 2008.
- Telci, İsmail Numan. “Türkiye-BAE İlişkilerindeki Yumuşamayı Anlamlandırmak”, **Al Jazeera Turk**, 6 Mayıs 2016.
- The Guardian.** “UAE Told UK: Crack Down on Muslim Brotherhood or Lose Arms Deals”, 6 November 2015.
- The Jerusalem Post.** “Original Thinking: The Israel-Europe Pipeline- A Strategic Umbilical Cord”, 9 Aralık 2018.
- The National.** “Sheikh Abdullah Says Turkey among the Nations Posing a Threat to Arab States”, 18 March 2018.
- The National.** “The Pope’s Visit: The Story of the Roman Catholic Church in the UAE”, 6 December 2018.
- The National.** “UAE’s Re-Exported Goods Trade Value Rises to Dh546bn in 2017”, 2 Nisan 2018.
- The Peninsula,** “Saudi-led Bloc Drops the List of 13 Demands; Now Calls for Six Principles”, 19 July 2017.
- The Peninsula.** “Qatar to Reinstate Ambassador to Iran”, 24 August 2017.

- The Peninsula.** “Qatar’s Investment in Turkey Crosses \$20bn”, 19 Temmuz 2018.
- The Peninsula.** “Qatar’s Investments in Turkey Reaches over \$20bn”, 12 Mayıs 2017.
- The United Arab Emirates’ Government Portal.** “History of the UAE”, Updated on 9 June 2020.
- The Washington Post.** “UAE Orchestrated Hacking of Qatari Government Sites, Sparking Regional Upheaval, According to U.S. Intelligence Officials”, 16 July 2017.
- The White House.** “National Security Strategy of the United States of America”, December 2017.
- The White House.** “The National Security Strategy of the United States of America”, Washington, DC, September 2002.
- Tian, Nan ve Diğerleri. “Trends in World Military Expenditure, 2017”, **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, May 2018.
- Tomar, Cengiz. “Ateş Krallıkları: Tarihi Çarpıtmanın Şaheseri”, **Anadolu Ajansı**, 27 Kasım 2019.
- TRT Haber.** “BAE Büyükelçiliği’nin Sokağına ‘Fahreddin Paşa’ İsmi Verildi”, 8 Ocak 2018.
- Türkiye Müteahhitler Birliği.** “Türk Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri”, Şubat 2019.
- U.S. Congressional Research Service.** “Coups-Related Restrictions in U.S. Foreign Aid Appropriations”, 20 August 2020.
- Ulrichsen, Kristian Coates. “Qatar and the Arab Spring: Policy Drivers and Regional Implications”, Washington, DC: **Carnegie Endowment for International Peace**, September 2014.
- Ulrichsen, Kristian Coates. “Small States with a Big Role: Qatar and the United Arab Emirates in the Wake of the Arab Spring, **HH Sheikh Nasser al-Mohammad al-Sabah Publication Series**, No. 3, 2012.
- Ulrichsen, Kristian Coates. “Transformations in UAE’s Foreign Policy”, **Al Jazeera Centre for Studies Report**, 8 June 2017.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).** “World Investment Report 2018”, 2018.
- Wezeman, Pieter D. and Alexandra Kuimova. “Military Spending and Arms Imports by Iran, Saudi Arabia, Qatar and the UAE, 2018”, **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, May 2019.

Wezeman, Pieter D. ve Diğerleri, “Trends in International Arms Transfers, 2018”, **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, March 2019.

Yeni Şafak, “Katar’la Güneş Enerjisinde Dev İş Birliği”, 25 Mart 2016.

Yerlikaya, Turgay. “Batı Basınında Türkiye Algısı”, **SETA Analiz**, Sayı. 117, Şubat 2015.

Yeşiltaş Murat and İsmail Numan Telci. “Turkish Foreign Policy under Regional Transformations”, **Al Jazeera Centre for Studies**, 15 December 2013.

Yetkin, Murat. “The End of Neo-Ottomanism?”, **Hürriyet Daily News**, 28 Aralık 2017.

Yıldırım, Ahmet. “Alman Die Welt: IŞİD’in Yüzde 10’u Türk”, **Hürriyet**, 6 Ağustos 2014.

Zaccara, Luciano. “Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities”, **Istituto Affari Internazionali (IAI) and Foundation for European Progressive Studies (FEPS)**, May 2019.

Zakaria, Fareed. “Interview with President Obama, ‘Inside Obama’s World: The President Talks to TIME About the Changing Nature of American Power’”, **Time**, 19 January 2012.

Faydalanılan Linkler

Chatham House Resource Trade Earth

International Trade Center (Trade Statistics for International Business Development, Trademap)

Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC)

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD)

Sovereign Wealth Fund Institute

T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı

The Atlas of Economic Complexity, Harvard's Center for International Development

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)

Türkiye İstatistik Kurumu

U. S. Energy Information Administration

World Bank Database

World Integrated Trade Solution

ÖZGEÇMİŞ

Beykent Üniversitesi'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Bahçeşehir Üniversitesi Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans derecesi aldı. Çalışma alanları arasında Bölgesel Güvenlik, Türk Dış Politikası, Körfez Ülkeleri, ABD-Körfez İlişkileri ve Körfez Güvenliği bulunmaktadır. SETA İstanbul Strateji Araştırmaları Direktörlüğünde Araştırmacı olarak çalışmaktadır.

